

Sveikinuosi su jumis šią stebuklo valandą...

Viktorija DAUJOTYTE

*Kalba, pasakyta Lietuvių etninės
kultūros draugijos suvažiavime
1999 metų lapkričio 13 dieną.*

Sveikinuosi su jumis šią stebuklo valandą ir džiaugiuosi, galēdama šitame stebukle su jumis dalyvauti. Kad gana sungioje mūsų situacijoje susirenka etninės kultūros gerbėjų, saugotojų, kūrėjų, darbininkų suvažiavimas, tikrai yra stebuklas, ir tą stebuklą mes kiekvienas turėtumėm savo širdyje turėti, suprasti. Didis ir didžios prasmės veiksmas.

Aš nesijaučiu turinti teisę kalbėti suvažiavimui, nes nesu aktyvi Etninės kultūros draugijos narė, jos darbų dirbėja. Bet, tarsi teisindamasi, noriu pasakyti, kad visame mano sąmoningame gyvenime etninės kultūros problemos, etninės kultūros dvasia yra labai svarbi. Su didele meile, pagarba ir džiausiu solidarumu žvelgiu į kiekvieną žmogų, kuris ką nors daro mūsų prigimtos kultūros labui. Etninė kultūra, mano supratimu, yra būtent ta kultūra, kuri turi šaknis, yra šakninga, ji yra medis, ji yra augalas, ir jokia dirbtinė gėlė, joks padirbinys negali prilygti tam, kas turi savo gyvas ir tikras, iš savo žemės augančias šaknies. Etninė kultūra turi savo objektus, savo daiktus, įvairiausius raiškos būdus – kalbą, tauotosaką, papročius, bet su niekuo nesutampa. Etninė kultūra užpildo tarpus, kur lyg ir nieko néra, viską sujungia. Etninė kultūra esmingai yra tarp dviejų žmonių, besikalbančių arba ir tylinčių, etninė kultūra yra tarp būtent tokia, o ne kitokia tvarka susodintų medžių, pastatytų pastatų. Todėl etninė kultūra pati sudaro ir foną, ir pati į tą foną įsirašo. Etninė kultūra lemia ne tik kalbą, kalbėjimą, kalbéseną, bet ir balso moduliacijas, kurios yra suderintos su mūsų miškų ošimu, su vandenų čiurlenimu, žolės šnarėjimu ir paslapties tylėjimu.

Kol etninė kultūra yra stipri, veikianti, gyvybinga, ji iš kitų kultūrų įsileidžia tai, kas atitinka jos kodą, jos būdą, pritaiko, modifikuoja, kol turi jégą, pati atmesta ir tai, kas atrodo netinkama, svetima. Netekusi atmetimo reakcijos galių, etninė kultūra ima nykti. Ima reikalauti globos, ginančių įstatymų.

Etninė kultūra veikia kaip kodas, ji veikia ir mums nežinant, veikia spontaniškai, kaip veikia pati gamta. Bet, žinoma, veikia ir sąmoningai, kai jai įspareigojama, kai siekiama jos balsą išgirsti, o išgirdus kitiems perduoti. Šiandien atrodo, kad būtent tas įspareigojantis, saugojantis, ginantis veiksmas yra būtinasis veiksmas, kad būtent šito veiksmo etninė kultūra laukia iš mūsų. Iki šiol ji gynė mus, dabar ji tarsi laukia, kad mes, tie, kurie sąmoningai tai suvokiame, imtumėmės gynybinių veiksmų. Mes jaučiame, kad lietuvių

tautos gilioji savimonė yra perimta pražuvusiu, išnykusiu baltų giminį likimo nuojautos. Mūsų kultūros gilumoje yra nuolat jaučiamas pavojas, ir mes tikrai gyvename kitaip, negu gausios, stiprios Europos tautos, kurioms, atrodo, nereikia rūpintis savo kultūros išlikimu, nereikia jokių atskirų saugos programų. Jos daugiau deda pastangų savo kultūros autoriteto įtvirtinimui kitoje valstybėje (dabar į šitą erdvę jeina jau ir Lietuva) negu savo pačių kultūrų išlikimui savo valstybėse.

Suprantame, kad būti tautoje iš tiesų reiškia sąmoningai būti jos istorijoje, kultūroje. Galvodami apie lietuviybės, lietuviškumo išsaugojimą, pirmiausia turime galvoti apie lietuvių prigimtosios kultūros saugojimą. Žinome, kad pats patikimiausias kultūros saugojimo būdas yra kūryba. Niekas taip nesaugo, kaip saugo kūryba. Kūryba kultūrą tarsi savaime gaivina, savaime stiprina jos išlikimo instinktą, jos gyvybinės galias. Kūryba veikia savo pačios priemonėm ir būdais. Niekam nekyla abejonės, kad tik kūrybinga tauta yra gyvybinga tauta, tauta, kuri turi ateitį. Jeigu blėsta tautos kūrybinės galios, jeigu blėsta jos pačią save saugantis gyvybinis instinktas, tauta iš tikrujų pradeda nykti. Turėdami savo valstybę, turime tik gynybinę sieną. Kas vyksta viduje, priklauso nuo pačių žmonių. Atvirom akim žvelgdami į nelengvą situaciją, turime kelti klausimą, kiek mūsų tauta tebéra gyvybinga iš pačios esmės, vadinas, iš tų šaknų, iš kurių auga ir etninė kultūra.

Mums yra svarbu mąstyti, kokiu būdu mūsų lietuviškumas, gilosis etniškumas vis atsigaudavo, kokiu būdu jis iškildavo iš pašaknų, iš kaimo, iš sodybų, iš žmonių, kurie karta po kartos taré tuos pačius žodžius, daré tuos pačius daiktus. Ir per sunkuji penkiasdešimtmetį Lietuva visą laiką turėjo savo slaptą, žodinį, net, sakyčiau, apeiginį gyvenimą, ir tas gyvenimas buvo viena iš jos pačios gyvybingumo versmių. Daug etninės kultūros galimybių yra sudėta į žodį, į garsą, į muziką, į dainą, bet iškyla kita problema – ar ten, tose mūsų žodžio, mūsų dainų, mūsų raudų, mūsų daiktų saugyklose yra saugu, ar ne mažai mes teturime skaitančiu, šifruojančiu senuosius tekstus, perrašančiu, permąstančiu, ar ne per mažai mes apskritai turime tų, kurie bando apmąstyti tą kultūros patirtį, kuri yra surinkta, sukaupta, sudėta?

Man pačiai buvo tikras dvasinis atradimas, kai po daugelio metų sugrįžau prie Danutės Kristopaitės parengtų antologijų ir iš naujo, jau iš kitos patirties, įsiskaičiau į kraštotyrininko Juozo Aidulio pateiktą dainininkės Kristinos Skrebutėnės likimo portretą. Pagava buvo tokia stipri, kad pradėjau iš naujo skaityti tą patirtį, tautosakos tekstus, užrašytus iš tos

patirties. Ir pradėjau suvokti, kad šiandien mūsų etninei kultūrai, jos likimui yra labai svarbi ta apmąstančioji, perinterpretuojančioji galia. Aklos dainininkės portrete, jos žodžiuose, puikiai pateikuose kraštotyrininko, pradėjau ižvelgti didelio moterų kultūros teksto atspindį. Buvau pavedėta šia kryptimi tarsi geros rankos. Nebūčiau galėjusi suprasti to, ką man padėjo suprasti ši akla, suvargusi, dalį gyvenimo elgetavusi daininkė, palikusi dainų, sutartinių, raudų...

Skaitydami šiuos pirminius tekstus, gilindamiesi į tą patirtį, mes tarsi kitaip suprantame Marcelijų Martinaitį, poetą, kuris išaugo iš etninės kultūros, iš jos gyvybės. Esame gražinami prie jo žodžių, prie jo klausimų, minčių: važiuoja Kukutis Žemaičių plentu ir stebisi, kaip Lietuva panaši į Lietuvą, kaip jos beržai panašūs į beržus, o dangus virš Lietuvos visada tokis lietuviškas... Ir kur iškeliautum, ir ką sugalvotum, bus panašu į Lietuvą, į jos dangų, į jos beržus, į grūdų šilumą delnuose, į rugiapijūtės laukus, gėlėtus nuo moterų... Taip, eilérastyje Lietuvos etninei kultūrai saugu. Taip, kūryba yra didžiausia gynyba, svarbiausia kultūros gynyba. Poezija, muzika, mūsų profesionalioji muzika gražiai dalyvauja šitame etninė kultūrą sau-gančiame, ginančiame ir interpretuojančiame darbe.

Kiekvienas mes iš patirties žinome, kad galėjimas atpažinti tai, kas yra sava, prigimta, yra svarbi žmogaus dvasios savybė, kuri mus stiprina. Mes galime praeiti pro daugelį daiktų, pro medžius, akmenis, nieko neatpažindami, nieko neperskaitydami, nejusdami to teksto, kuris yra ir mums parašytas, paliktas. Ir galime gyventi tą tekstą, tuos ženklus skaitydami, galintys pasakyti, ką tie ženklai reiškia. Ir jeigu šiandieną iš tiesų vis mažiau, kaip man atrodo, béra žmonių, kurie dar sugeba skaityti savo gimtos žemės ženklus, tai turi mums kelti rūpestį. Ar bejaučiame palyginimo „kaip auksas sidabruose“ groži, ar galime (vėl pasiremdami Marcelijumi Martinaičiu) klausti „... ar tautybės esu tos pačios kaip ir žemė...“

Visa, kas gyvybinga, yra ribota ir apribota. Etninė kultūra taip pat yra ribų kultūra. Ji tarpsta, vystosi tam tikrose ribose, ji yra namų kultūra. Kad ir kaip skirtingai namai būtų suprantami, jie vis dėlto išlaiko tą patį branduolį: vieta, kurioje esu su savais, esu su savimi, esu saugus. Žvelgdami į šiandienos pasauly matome, kad tai yra pasauly, kuris naikina ribas. Ir teritorijų, ir gamtos, trina kai kurias istorijos ribas, be abejonės, naikina ir namų ribas. Nyksta ir ribos tarp moralinių sąvokų. Nenorime pripažinti šių ribų nykimo pražūtingo veikimo. Iš esmės pirmoji žmonių karta (jeigu galvosime apie Lietuvą) apleidžia Tévynę ne dėl kokios nors būtinybės, bet tik dėl didesnių patogumų, pinigų, turto. Kalba mums dar leidžia sakyti „apleido Tévynę“, nes tai yra formulė, tinkama nusakyti šiai situacijai. Bet netrukus šių žodžių mes, tikriausiai, nebegalėsime tarti, nes tai yra vertinantys ir, nors netiesiogiai, smerkiantys žodžiai. Šiuolaikinė ideologija, postmodernioji ideologija pataria mums, kad kiekvienas yra laisvas gyventi kur jam patinka, elgtais kaip jam patinka. Bet kokia vertinančioji nuostata jau yra neteisinga. Moderni šiuolaikiška laikysena nepataria prie ko nors prisirišti, ką nors išskirti, branginti, nes prisirišimas, meilė, namai riboja laisvę, o laisvę yra pati svarbiausia. Matome situaciją, kurioje etninė kultūra (namų kultūra, ribų kultūra, savumo, prigimtumo kultūra, branginimo kultūra) atsiduria priešingu verčiu arba priešingu nuostatų situacijoje.

Ir šis suvažiavimas yra tarsi pasipriešinimas tai pasaulio raidos tendencijai, kuri darosi vis ryškesnė: globalizacijos, kultūros standartizacijos, ribų naikinimo ir nykimo situacija. Mes dar esame tie, kurie tikime, kad tik po savo dangumi ramu, kad tik gimtoji kalba atsiliepia į mūsų mintis ir jausmus, kad, kaip moko mūsų senolių išmintis, „kiekvienas medis savo šilui ošia“.

Iš kur kyla ir kuo remiasi šis tikėjimas, kuris leidžia žmonėms susirinkti ir į šį suvažiavimą? Man atrodo, kad būtent šiuose žmonėse, jumyse ir mumyse vis dar atsiliepia labai gilus balsas, arba prigimtos kultūros instinktas, raginantys veikti būtent pagal šį kodą, skatinantis atsiliepti būtent į šiuos kultūros mums siunčiamus signalus. Etninė kultūra yra gyvybiška ir gynybiška, ji siekia išlikti, išlaikydamas žmones, kuriuos veikia ir kuriais veikia. Kultūra neturi kitų instrumentų, tik žmones, kuriais ji gali veikti. Lyg ir tebeveikia mūsų etninės kultūros, sakytume, instinktyvioji galia. Lygiai taip, kaip gyvybė siekia išlikti, priešindamas viskam, kas jos galią menkina, taip ir etninė kultūra turi savyje to instinktyvaus gyvybingumo, instinktyvaus veikimo energijos. Žmogus gyvena tol, kol Jame budi gyvybės instinktas. Kultūra viena ar kita jos forma gyva ir gyvybinga, kol joje ir ja pačia reiškiasi instinktyvi išlikimo galia. Kiekvienas iš mūsų, žvelgdami į savo gyvą patirtį, susitikimus su žmonėmis, buvimą tarp jų arba netikėtą ko nors pamatyma, galime liudyti, kad tas pamatinis, instinktyvus etninės kultūros gyvybingumas ir šiandien tebéra patiriamas, kad jo formos tebéra gyvos. Bet mes dar patiriame tos instinktyviai veikiančios kultūros branduolius, o aplink juos vis platesnės, vis didesnės negyvybės zonas, erdvės. Tuštuma, kuri tarsi gaubia tuos branduolius, juos supa, tuštuma arba dirbtinė bešaknė kultūra, serialų griovomis tekanti ir per vienias senų žmonių sodybas.

Šiandien, pastebimai silpstant etninės kultūros instinktui, mes begalime remtis tik sąmoningumu kultūrai, eiti tik sąmoningo požiūrio, sąmoningos saugos keliu, saugoti, gavinti, puoselėti, kelti autoritetą. Tyrinėti tautosaką, kalbą, muziką, tautodailę, papročius, kraštovaizdį. Kuo giliau tuos dalykus reflektuoti, atpažinti, išprasminti, išvesti į dabartinės kultūros erdvę.

Galima tikėtis, kad etninės kultūros svarbą ir reikšmę ginantys įstatymas suteiks ir didesnių sąmoningos kultūrinės laikysenos galimybių, kad ir kaip šiandieną būtų sunku apie ką nors kalbėti optimistiškai.

Linkiu suvažiavimui kuo gražesnio ir vaisingesnio darbo, neprarandant stebuklo jausmo. Ačiū.

I welcome you at this hour of miracle...

Viktorija DAUJOTYTĖ

The speech of the prominent scholar of Lithuanian literature and literary reviewer professor Viktorija Daujotytė is introduced. It was told at the session of the Society for the Lithuanian Ethnic Culture (November 13, 1999). Professor's emphasis is laid on the fact that with the weakening of the spontaneous rejecting reaction in the ethnic culture a conscious obligation for defending the ethnic culture from the influences of foreign countries and for accumulating the strength within it comes to be an inevitable necessity.

Žygis i Halloweena

Prie apskrito stalo susėdo: masinių renginių režisierius Sigitas GRYBAS, jaunimui žinomas dar ir kaip didžėjus SAGA, poros restoranu Vilniuje savininkė Rita DAPKUTĖ, etnologė habil. dr. Regina MERKIENĖ, mitologas dr. Gintaras BERESNEVIČIUS, šiuolaikinės kultūros tyrinėtoja dr. Egidija RAMANAUSKAITĖ, etnografė Birutė IMBRASIENĖ ir žurnalistai Dalia RASTENIENĖ bei Juozas ŠORYS.

D. RASTENIENĖ. Praetą rudenį paūmėjės Halloweeno sindromas ir nuolatinis nepasitenkinimas lietuviškų švenčių „liūdnumu“ verčia mus sukaupti dėmesį ties vienu iš išraiškingiausiu, matomiausiu ir labiausiai bendruomeniškų dvasinės kultūros reiškinį – kalendorinėmis, o prie jų – ir kai kuriomis kitomis, šventėmis.

Tele-3 prieš Naujuosius metus gal visą mėnesį atkakliai klausinėjo Lietuvos piliečių, kaip jie įsivaiduoja 3-ajį tūkstantmetį. Kartą į šį klausimą atsakė maža mergaitė: keisis papročiai, sako, žmonės norės, norės... Bet mintis nutrūko, ji nebežinojo, ko žmonės norės. Vaiko atsakymas man pasirodė simptominiškas. Juk ir suaugusieji nežinom, kaip keisis papročiai. Einamuosis kultūros pokyčius bene sunkiausia analizuoti, o dar sunkiau numatyti perspektyvas. Spaudoje pasiskoma dažniausiai emociskai. Vie ni nori linksmintis bet kokia kaina, kiti opino uoja – nenorim, kad lietuvių papročius ir šventes ištumtų užsienietiškas importas. Bet pasitaiko ir gilesnių įžvalgų. Panevėžietė Elena Mezginaitė (Lapkritis su lapais // Panevėžio rytas. – 1999, lapkričio 2 d.) rašo: „Visą savaitę į kapines keliamo chrizantemos. [...] Plūstelėjo mašinų srautai. [...] Liūdnoji mūsų tauta nori pateisinti savo vardą. Kai kur užsieniuose papročiai kitokie. Iš kapų ten nedaro amžinai žydičių darželių ar juodo granito monumentų. Paprasčiausiai užsėja žole, pastato mažą lentelę su vardu ir palieka municipaliteto priežiūrai. O kai ateina minėtina data, žmonės su žvakėmis eina į bažnyčią – ne į kapus. Ten juk nieko nėra, mirusiojo dvasia seniai skraido, mintimis ir malda gyvieji ją gali pasiekti iš bet kurios vietas – tokia nuostata. Taip kalbė-

jo ir vienas garbus mūsų rašytojas, stovėdamas prie jauystės draugės kapo [...] **Lankykime gyvuosius** (išryškino red.). Toliau šiame proginiame straipsnyje – apie nedarba, skurdą, žmones, praradusius butus, apie vaikus, neinančius į mokyklą ir kt. „Kauno dienoje“ (1999 m. spalio 30 d.) A. Dambrauskas pastebi: „[...] Miesto parduotuvėse dabar siūloma išgerti net ir Vėlinių proga [žiūrėkit nuotrauką]. Nors tradiciškai tai turėtų būti itin gilaus susikaupimo dienos, tačiau prekybininkai jau orientuoja į britiškas tradicijas. Kaip žinoma, Vėlinių metu britai rengia triukšmingą šventę, vadinančią Halloween Night (Vampyrų naktis).“ (Beje, išversta neteisingai. Turėtų būti – Visų šventųjų išvakarės. – Red.) „O gal orientuojamasi ne tik į Vakarus, bet ir į Rytus. Pagal senas rusiškas tradicijas kapuose taip pat galima išlenkti.“

Faktas tas, kad masinė kultūra, padedama žiniasklaidos, drastiškai dauginasi, o dabar jai prireikė dar ir kalendorinių švenčių. Įsibrovus į tradicinių švenčių sferą sujudinami gilieji pasaulyėjautos pamatai, pradedama abejoti moralinių vertybų sistema. Žodžiu, pats Halloweenas mums – tik ledkalnio viršūnė.

Kokiomis sąlygomis tai vyksta pas mus? Manyciau, didžiulės, dvigubos krizės sąlygomis. Iš vienos pusės, krizę turime išgyventi jau vien

Halloweeno proga Vidaus reikalų ministerijos kultūros rūmuose firmos „Ozono projektas“ surengtame vakarėlyje. Ramūno Virkučio nuotr.

dėl to, kad atstatę nepriklausomą valstybę, keičiame sandvarką, pertvarkome ekonomiką. Antra vertus, dėl to, kad mums tai sunkiai sekasi. Mes išgyvename ne vien ekonominę, bet ir sociokultūrinę krizę. Mes bandome pertvarkyti patys save. Anot Vytauto Kavolio, tokiais krizių periodais atsiranda totališko aprivojimo arba išsekimo jausmas, arba tradicijos, kuri buvo laikoma tvirta, moralinė ar estetinė

diskreditacija. Tokiais tarpvaldžiu laikotarpiais itin sustiprėja požiūrių bei elgesio polarizacijos tendencijos, tačiau aiškių ribų tarp jų nėra, atsiranda psychologinio neaiškumo patirtis. Socialinės struktūros nuvertinamos, kai tampa akiavaizdus valdžios nesugebėjimas susidoroti su praktiniais uždaviniais, arba su emociniais žmonių poreikiais. Juk ir nesusidorojama? Šias, kaip ir daug kitų, tendencijas įžvelgčiau ir mūsų dabartyje. O tai labai gera terpė legvabūdiškai įsileisti kuo netikėčiausius masinės kultūros reiškinius.

Nors visada išliekanti galimybė, vėlgi anot Kavolio, išlaikyti saugumo ir atsparumo šaltinius. Net tame pačiame žmoguje gali reikštis tiek modernistinės, tiek antimodernistinės veiklos pradai.

O kaip manote Jūs? Kokios prielaidos leido susiformuoti gana desperatiškoms žmonių nuotaikoms, atispindinčioms ir jų požiūryje į mūsų šventes?

G. BERESNEVIČIUS. Jeigu jau kalbame apie savo teorinį kontekstą, norėčiau pasiūlyti tokį: kultūrinis kontekstas, kuriame dabar esame, mums – ne naujiena. XIV–XV amžiais pas mus vyko tas pats procesas: savaiminė sintezė; ir dabar tyrinėtojams sunku atskirti, kas yra universalu, bendražmogiška, kas krikščioniška, o kas – lietuviška. Lietuviai šventės susigaudė su krikščioniškomis, ir tai buvo gan paprasta, kadangi, kiek galima spręsti, pagrindinės kalendorinės lietuvių šventės savo nuotaika, prasmėmis iš esmės neturėjo labai skirtis nuo krikščioniškųjų. Be to, krikščionybė jau buvo stipriai patvarkiusi savo šventes pagal Europos valstietiškos kultūros kontekstą.

Antrą kartą mes tą patį patyrėme 1940–1950 metais, kai vėl buvo diegiamos naujos šventės. Tiesa, jos buvo priimamos labai atsargiai. Greičiau kaip išeiginės dienos, o ne tikros šventės. Dauguma jų taip ir neprigijo.

Dabar mūsų kultūros šventės vėl susiduria su importuojamomis. Tas pat gali atsitikti su Halloweenu. Jis neprigis, bet bus švenčiamas.

R. MERKIENĖ. Kai tik susiduria kelios kultūros, visada vyksta akultūracijos procesai. Jų metu gali susiklostytį įvairių situacijų: primetamoji kultūra tiesiogiai priimama arba jai priešinamas. Gali būti pavėluotas poveikis, kai savoje etninė kultūra paniekinama jau pasibaigus svetimos kultūros įtakai. Lietuviai Sovietų Sajungoje buvo mažuma, patyrusi didelės tautos politinę ir kultūros interakciją. Apskritai rusų sovietinė kultūra lietuviams buvo nepriimtina, kėlė separatizmo siekį, kuris atskleidė per folklorinį judėjimą. Bet jis apėmė tik labai nedidelę inteligentijos dalį, kuri sąmoningai vadovavosi tam tikromis nuostatomis.

Dabar išryškėjo uždelstas akultūracijos veikimas. Jis atskleidžia per dvi paskutiniąsių kartas, gimusias po 1960 metų. Jos nepatyrė neprilausomos tarpukario Lietuvos kultūros tiesioginės įtakos ir į daugelį dalykų nejučia žūri taip, kaip jas tam ruošė visuomenė, kaip mokė mokykla, kaip norėjo tuometinė valstybė. Dėl to joms nelabai įdomu ieškoti savo etninio kultūrinio tapatumo ir savitumo, siekti lietuvių etninės kultūros tēstinumo. Priešingai – jos linkusios ignoruoti lietuvių tradicines viešas šventes, nes jų nepažiusta ir nežino, kam jos reikalingos. Juk diegiant sovietinę kul-

tūrą buvo siekiama visų tautų papročius suvienodinti – kad vienodai ar bent jau panašiai švestų vestuves, laidotų mirusiuosius, kad turėtų tas pačias darbo šventes ir t.t.

Dabartinių permanentų laikotarpiu jaunoji karta atsidūrė kultūrų kryžkelėje visai tam nepasiruošusi. Turėjo įtakos tai, kad daugiau kaip 4 dešimtmečius visuomenė stropiai buvo saugoma nuo sąlyčio su Vakarų kultūra ir ši, kaip uždraustas vaisius, atrodė nepaprastai patraukli. Atrodė, kad ten viskas gražu, dora ir reikalinga. Deja, sienai nugariuvus mus užplūdo ne tik geri dalykai, viskas: pornografija, narkotikai, AIDS, kas tik nori. Priežastis – susidaręs vakuumas: senoji dvasinė kultūra pasidarė svetima, jos perimamumas nutrūko, sovietinė – atmetama, štai ir turim šian dieną tai, ką turim.

Dabar tik galim galvoti – ko reikia Lietuvos valstybei, ko reikia, kad visuomenė vėl konsoliduotųsi, ir ką turim daryti, kad ateityje lietuvių kultūros savitumai visai nesunyktų.

Suprantama, mes daug ko galime norėti, manyti, kad taip reikia, bet kas iš to išeis?

E. RAMANAUSKAITĖ. Norėdami išsiaiškinti, kaip vertinti skirtingas kultūrines išraiškas, turime apsispresti, kaip suvokiamė kultūrą. Teorija siūlo dvi kultūros sampratas: 1) kultūra vystosi linijiniu progresijos principu, kai sekama tik geriausiai, t.y. visuotinai pripažintais jos pavyzdžiais; 2) kultūros sferos modelis, kai kultūra turi savo centrą, sakykim, etninę kultūrą, ir daug gretutinių kultūros sferų, iš kurių kiekviena turi savo vertybų skalę, nepriklausomai nuo to, ką mes siūlome ar ką apie tai manome (R. Laermanso modelis). Faktiškai kultūros sferoje egzistuoja visi įmanomi dariniai, kurie reikalingi kiekvienai konkrečiai subjektui saviraiškai. Todėl manyčiau, jog Halloweeną turime todėl, kad jaunimui reikia išsikrauti, išsišėlti. Tai nepatirta, įdomu, tai toks laisvalaikis, kokio jie trokšta. Jie patys pasakyti, ko jiems reikia.

Bet mes turim ir savo lietuviškas tradicijas. Tą patį laikotarpi švenčiam, vėlgi – labai įvairiai tradicijas interpretuodami.

R. DAPKUTĖ. Lietuvoje apie švenčių šventimą mąstoma nesveikai. Arba nepakanka kitokio pobūdžio, džiaugsmingų švenčių. Netgi mūsų Neprilausomybės šventė vyks ta Filharmonijoje, Operos ir baleto teatre, ta proga – mišios bažnyčioje, koncertai, o pasaulyje Neprilausomybės dieną jei švenčia, tai linksmai – su džiaugsmu, fejerverkais, baliais. Mūsų žmonės neturi kaip išsilieti, gal todėl ir svetimos džiugiosios, nesusietos su religinėmis dogmomis šventės patrauklios.

Norėčiau paklausti specialistų: ar lietuviška šventė yra būtent katalikiška šventė?

G. BERESNEVIČIUS. Jūs sakėte „specialistų“ žiūrėdama į mane. Tad žinokit, kad specialistų atsakymas niekada nebūna vienareikšmis. Katalikiškai šventės turinį atskirti nuo buvusiojo pagoniško sunku. Žemdirbių tautose, surinkus derlių, visada švenčiamą šventę, per kurią dėkojama protėviams, aukojamos jiems aukos. Visoje Eurazijoje, nuo Prancūzijos iki Kinijos, yra švenčiamą padėkos šventę – labai rimta, susikaupusi, atsakinga, ir nesvarbu, ar šalyje

dominuoja krikščionybė, ar kuri kita religija. Keltuose ši situacija truputį įtruko – jie buvo gana kovinga, mobili gentis, jų egzistencijai nuo kovų laikų pragarška stebuklų mistika, matyt, bus padariusi didesnį įspūdį negu kontaktas su protėviais. Jų supratimu, spalio, lapkričio mėnesiais atsidarydavę pragaro vartai, išeidavę į laisvę blogosios jėgos... Manės tai nežavi. Man tai netgi siaubinga. Bet nenoriu etiškai vertinti. Iš tiesų per Halloweeną vyksta tas pat, kas pas mus per Užgavėnes.

Štai Jūs sakote: lietuvių nemoka švēsti. Žinoma, jie nebemoka švēsti. Bet XIX a., XX a. pirmoje pusėje kaimuose mokėta švēsti. Problemų iškilo tada, kai kaimas persikėlė į miestą, kai atsirado lietuvių civilizacijos užuomazgos. Kai miškos šventės nebešvenčiamos, tuo pačiu 45 metus formuojamos sovietinės šventės, dabar – dar ir amerikoniškos ateina. Tam tikras nepajégumas švēsti gal ir yra, tam tikras šventinis pasimetimas.

D. RASTENIENĖ. Kad į Ritos „slėptuvę“ ir smuklę Lietuvoje dirbantys ir gyvenantys amerikiečiai susirenka švēsti jiems įprasto Halloweeno, suprantama. Bet kad lietuvių moksleiviai, studentai ir kitas jaunimas buvo sukvesti į diskoteką „Halloweenas“, – dar ne visai. Net plakatas buvo anglų kalba surašytas. Pamaniau, kokių čia amerikiečių į Vilnių privažiavo?

Paskui išsiaiškinome: diskoteką Vidaus reikalų ministerijos kultūros rūmuose surengė firma „Ozono projektas“, per kelias sales, įspūdingai apšviestas, su įvairia muzika.

Štai ir vienas iš organizatoriu, Sigitas Grybas, mūsų draugijoje. Sigitai, o kokia Jūsų ideologija, kokia koncepcija?

S. GRYBAS. Tai pirmas mano susitikimas su rimtais kultūros ir mokslo žmonėmis.

Penkeri metai praėjo nuo studijų Muzikos akademijoje, kai nuosekliai sekiau visomis tautinėmis tradicijomis, dalyvavau Joninėse, persirengėliu vaikščiojau per Užgavėnes, Kalėdų seneliu – per Kalėdas, kai su kurso draugais ėjom per namus rinkdami margučius. Todėl drąsiai galiau pasakyti: nėra pakankamai aktyvistų, kuriems rūpėtų tautinės šventės. Tai jau valstybės problemos – ji nesugeba suteikti pagrindo šioms tradicijoms kilti į viršų, kad visuomenė būtų tauta, o ne į svetimšalių įtaką pakliūvusi bendruomenė.

Nuo socializmo perėjome prie Neprilausomybės. Visi puolė kurti pilietinę visuomenę, kažkas bandė pradeti religines pamokėles mokykloje, iš to išėjo kičas, iš to nieko gero neišėjo. Suirutė.

Kodėl aš atsisakiau tradicinių lietuviškų švenčių, tam tikra dalimi – ir papročių? Todėl, kad nebuvu *cam to daryti*. Nebuvu tame paremtumo logika, linksmumo ir atsidavimo. Tik kai kurių struktūrų užsispypimas kažkam atskaityt, užsidėt pliusa.

Kol laikėsi socializmas, atrodė, kad laisvalaikiu jaunimas turi kuo užsiimti, ir šventės smagesnės. Galų gale – lietuviškos tradicinės šventės buvo uždraustas vaisius, to-dėl patrauklios.

Atėjus kapitalizmui, tenka rinktis tai, kuo galima šiuolaikinį jaunimą sudominti. Be to, kai tik Lietuvoje atsirado

kompiuteris, visuomenė pradėjo svetimėti. Mano manymu, rimčiausio jaunimo, kuriam dabar aštuoneri, dvylika ar tryliką metų, ir kuris socialiai aktyvus bus po dvidešimties metų, smegenyse – tik kompiuteris. Jiems nieko daugiau ir nereikia.

O kompiuteryje – viso pasailio informacija, ir lietuvių automatiškai tampa pasailio piliečiais. Jie nebéra tautinės bendruomenės nariai, jie – pasailio piliečiai. Mes turėjome rinktis: ar rengti tautines šventes, kurios šioje visuomenėje nebetur jokio pagrindo ir jaunimui nereikalingos, arapti pasailio piliečių interesų gynėjais ir užimti jų poziciją. Tuo užsiimu jau penkeri metai ir kol kas nesigailiu.

E. RAMANAUSKAITĖ. Kodėl manote, kad pasailio piliečių yra tas, kuris daro tą patį, ką ir kiti, o ne tas, kuris įneša į pasaulį kažką savo?

S. GRYBAS. Mes ir įnešam – lietuviško kvapo į pasaulinių Halloweenų.

Šiaip jau tą šventę rengėm kaip žaidimą. Rengiam ir „Techno Valentina“. „Techno“ mums leidžia įprasminti renginį kaip kompiuterinio pasailio elementą. Norėčiau, kad Lietuvoje įsitvirtintų naujos technologijos. Išsvadavus iš Sovietų Sajungos, yra tik dvi galimybės: arba sužlugti kartu su jos buvusiu branduoliu Rusija, arbaapti pasailio valstybe.

Iš interneto, o ne iš vadovelių, per 15 min. sužinojome apie visas Halloweeno tradicijas. Jos yra labai paprastos. Kildinama iš Airijos, kitur rašo – iš Amerikos, na ir tegul, iš kur nori, iš ten tegu ir kildina, mes – švėsim Halloweeną. Sužinojome, kad pagrindinis patiekalas – obuoliukai, koks kaukės, ką jos reiškia, kas yra moliūgas.

Surengėme spaudos konferenciją, iššaukiančią paguldėme ant stalo nuogą „vampyrą“ ir – sukvetėme konervatyviuosius mūsų žurnalistus.

B. IMBRASIENĖ. Ar nepagalvojot, kad lapkričio 1–2 dienomis mes švenčiam kito turinio šventę?

S. GRYBAS. Lapkričio 1-ąją mes nebūtume rengę Halloweeno. Nors iš tiesų jis vyksta spalio 31 dieną, rengėm 29-ą, kad būtų savaitgalis. Trečadienį publika nebūtų atėjusi, mažai tokiai žmonių, kurie gali linksmintis po darbo dienos.

D. RASTENIENĖ. Koks komercinis šio reikalo „užtaisas“?

S. GRYBAS. Jokio. Tai mūsų darbas. Norim įgyvendinti technologijų, instaliacijų diegimo idėjas.

G. BERESNEVIČIUS. Norit pasakyti, kad galite rengti šaunias diskotekas ir kitų švenčių proga?

R. DAPKUTĖ. Bent jau iš mano patirties, – kalėdiniu laikotarpiu, per Valentino dieną – geriausia apyvarta per visus metus. Bet mes naujų švenčių nepropagavom, žmonės patys domėjosi.

Bet grįžtu prie laikotarpio religinio aspekto. Jaunimas sėdi prie kompiuterių ir mato, kad tą savaitgalį visas pasaulus ūžia. Lietuvoje tai yra uždrausta.

G. BERESNEVIČIUS. Neuždrausta.

R. DAPKUTĖ. Tuo paaiškinsiu. Mūsų restorane, lietuviškame, nes mes bandom laikytis visų lietuviškų tradicijų, jau kelios dienos prieš Vėlines kai kurie lankytojai prašo

pritildyti muziką – negalima per Vėlines. Vadinasi, draudžia patys žmonės. Amerikoje net katalikai švenčia Halloweena, ir net popiežius kažkodėl jo nepeikia. Pas mus tie du dalykai nesugyvena, ir jaunimėlis atrodo suvaržytas.

R. MERKIENĖ. Halloweenas néra viso pasaulio šventė. Kad ir prancūzai – nenori jo priimti. Jie turi šventę, įteisintą valstybės, kai visi eina į kapines, aplanko artimuju ir žymių žmonių kapus. O tai susiję su tyla, rimtimi, pagerba mirusiesiems.

R. DAPKUTĖ. Ir amerikiečiai kitą dieną tą patį doro, ir labai rimtai. Tik jie suranda, kaip tie du dalykai galėtų sugyventi.

R. MERKIENĖ. Tai kas kita. Amerikiečių kultūra ir junesnė, ir margesnė. Jų tarpusavio salyčio taškai kiti, o gal ir kas kita nulemia, kad moka vienu metu ir verkti, ir juoktis. Matyt, mūsų dabartinė kultūra tokią galimybę neduoda. Be to, dauguma vis dėlto diktuoja savo valią...

R. DAPKUTĖ. Aš suprantu... Bet – vis vien tai įvyks ir įvyks... nes jie to nori.

G. BERESNEVIČIUS. Supraskit, mes niekuo gyvų ne norime Jums įpiršti savo nuomonės. Be to, jei pradėsime labai drausti, dar labiau norésis to Halloweeno...

R. DAPKUTĖ. Aš visai nenoréjau pasakyti, kad dabar Lietuvoje turėtų būti švenčiamas Halloweenas. Man atrodo, kad jaunesni etnografai turėtų susirūpinti: iš tikrujų galėtų atsirasti smagiai lietuviškų švenčių. Tik kad yra religinis barjeras...

R. MERKIENĖ. Barjeras tikrai ne tas. Visuomenė néra nusistačiusi prieš ikikrikščioniškos kultūros paveldą. Barjeras – 50 sovietinės okupacijos metų, kai visa su dvaisine kultūra susijusi informacija, nesvarbu, religinė, pasaulietinė ar kitokia, buvo gniaužiama. Jei ne Pranė Dundulienė, tai iš viso literatūros apie viešas šventes nebūtume turėjė. Bet ir ta – mažo tiražo, pasklidio per universitetų studentus, o Lietuva jų nei matė, nei girdėjo. Jau sakiau, – atėjo karta, neturėjusi galimybų gerai pažinti savo tautos dvasinę kultūrą, ir jaunimas neturi į ką atsiremti.

R. DAPKUTĖ. Nesus tuo tikra, nesu.

S. GRYBAS. Visas Dundulienės knygeles esu skaitęs. Ir kas iš to? Įstojome į Muzikos akademiją dvidešimt penki, baigėme penki žmonės, o iš mūsų kurso gal tik du praktikuoją tradicinę kultūrą. Visi kiti pasirinko šalutines kultūras ir darbo sferas.

R. MERKIENĖ. Taip ir yra. Sakot: o kur tradicinės kultūros aktyvistai? Tegul jie daro. Teisingai. Kiek Vytauto Didžiojo universitetą baigusiu etnologų? Visa krūva. O ką jie veikia? Jie nieko neveikia šitoj srity.

E. RAMANAUSKAITĖ. Vieni mokslinių darbų dirba, kiti dėsto mokyklose įvairius dalykus... kai kurie dalyvauja ansambliuose: patys šoka, patys dainuoja...

R. MERKIENĖ. Jei jie būtų įtraukiami į švenčių, programų, kurioms reikalingas etninės kultūros pagrindas, rengimą, jei pagalvotų, kaip jas pritaikyti šių dienų poreikiams, prašau, kaip gražu būtų.

E. RAMANAUSKAITĖ. Be abejø, taip. Gražiausi kultūros dalykai gimsta iš pavienių žmonių iniciatyvos, peraugą

į uždarus ratelius, formuoja gyvenamojo pasaulio ribose. Tačiau kai išauga į institucinį lygmenį, atsiranda daug varžtų. Sigito problema ir yra ta, kad jis pakilo į institucinį lygmenį. Todél mes jį pasikvietém ir sakom: Sigitai, dabar žiūrėk, kaip turi būti.

D. RASTENIENĖ. Na ne... Pasikvietém, kad išgirstume, kodėl jų nebepatenkina esamoji švenčių sistema ir jos pobūdis.

B. IMBRASIENĖ. Mes tikrai pasimetę. Gal specialistams reikėtų aiškiau sustatyti į vietas ir žmones informuoti – kas mūsų, kas ne. Atėjo Halloweenas ir „Valentinas“, ateis ir daugiau. Bet kad nors neužimtu mūsų švenčių vietų, kad nebūtų rašoma (pati mačiau), kad tai – lietuviškos šventės.

Reikia pripažinti, daugelj lietuviškų švenčių uždarai, lyg slėpdamiesi. Dabar, nenorėdami pasirodyti provincialais, – tai jau griebsim, be gailesčio.

E. RAMANAUSKAITĖ. Aplink mus formuoja daugybė kultūros idėjų ir išraiškų. Žiniasklaida turėtų plačiau supažindinti su jomis visuomenę, atverti, parodyti visas gyvenimo spalvas...

D. RASTENIENĖ. Juozas – Sigito surengtos diskotekos stebėtojas. Specialiai nusuntėm pažiūrėti drauge su fotografu.

J. ŠORYS. Teko... Dar dabar plaukai smirdi nuo dūmų... Na ką, visiškas importas, jokių bandymų susieti su lietuviška problematika, kad ir modernia, technologine ar kitokia. Tas Halloweenas iš tiesų – tik diskoteka su keliais kaukėtais personažais.

D. RASTENIENĖ. Ten ir negaléjo būti lietuviškos problematikos, kaip sakai. Halloweenas (degradavę senos kelės tradicijos likučiai) Lietuvoje pateko į masinės kultūros apyvartą, o ji, kaip žinia, supaprastinta, nekonkretni, neskninga, niekam nepriklausanti.

R. DAPKUTĖ. Man irgi gaila, kad Halloweenas perverdamas į diskoteką. Juk jo visas „kaifas“ – vaikų éjimas per namus prašant „bajerio“ arba saldainių, prisiminimas, kai ubagai prašydavo išmaldos, o ne diskoteka.

S. GRYBAS. Mes visko neaprépsime. Rengiame jaunimo ir vaikų renginius Valentino dienai. Kitais metais Hallo- weeno šventę rengsim ir vaikams. Kiti tegu daro kitaip. Beje, noréčiau, kad išsiaiškintume sąvokas. Renginiai, kokius mes rengiame, jokiu būdu negali būti vadinami diskotekomis, užsienyje jie vadinami „rave party“.

D. RASTENIENĖ. O tos kaukės? Savanoriai ar paprasti, suorganizuoti?

S. GRYBAS. Kaukės buvo tos, kurias mums pavyko prisivilioti per visą Vilnių. Taip, galima sakyti, mes turime žmonių Vilniaus konservatorijoje. Pagrindinės baisiosios septynios kaukės iš ten. Ten mokosi mano pažystamas, elektroninės kultūros žmogus. Tai jis ir sako – ar būtų galimybė pasirodyti pas jus, kad mums „uždėtų pliusiuką“ mūsų veikloje ir gyvenime? Mes nežinome, sako, kur daugiau patekti savo praktiką. Taip, sakau, parašysime oficialius dokumentus, kad atlikote teatro meno praktiką, dalyvaukite. Jie pasirodė ir „Tangomanijoje“.

J. ŠORYS. Kad būsimieji bakalaurai taip atlikinėtų praktiką...

S. GRYBAS. Kodėl ne? Jie galėtų organizuoti eitynes, kurios paskui įsilietu į šį renginį.

D. RASTENIENĖ. Rengdamasi pokalbiui, domėjausi platesniu kontekstu, bandžiau užčiuopti visos Lietuvos pulsą iš apskričių, miestų laikraščių. Galiu konstatuoti, kad visuotinės istorijos Lietuvoje nėra. Žmonės elgėsi tradiškai. Laikraščiai paslaugai tarnavo nurodydami autobusų tvarkaraščius, geresnį eismą į kapines, kauniečiai ta proga pasvarstė krematoriumo pastatymo, laidojimo modernizavimo galimybes, etnologas J. Vaicekauskas priminė šio laikotarpio papročių genezę. Tik Žemės ūkio akademijos studentai, tomis dienomis surengė pirmakursių krikštynas, atrodo, pavertė jas Halloweenu. Panevėžyje „Krezo” klubas surengė Halloweeno diskoteką, bet ir ten keliomis kaukémis pasirūpino patys rengėjai, o panevėžiečiai neperžengė savo papročių ribų – atėjo tik pasiskoti. Fotoreporteris, pateikęs laikraščiu visą puslapį nuotraukų, dėl to akivaizdžiai džiūgavo. Maniau, na jau Klaipedoje – tai bus... O ten – nieko. Nebent laikraščiai apie tai nerašė, kuo abejoku.

Bet užtat visai kita komercinių televizijų reakcija. Visi žinome, kad masinė kultūra plinta per žiniasklaidą. Tai ji ir atliko savo vaidmenį. Tele-3, LNK iš Halloweeno pasidarė pikantišką sensaciją. Kaip visada, filmavo gana dviprasmiškai – išryškindami net netikėtą, nebūtinai Halloweenui būdingą nepadorumą.

S. GRYBAS. Pas mus nufilmavo kažkokį narkomaną ir parodė.

B. IMBRASIENĖ. Tai svarbu, nes visi žiūri į Vilnių. Net Kaziuko mugę pradėjo kopijuoti, verbų rišimo seminarai organizuojami visoje Lietuvoje. Nors tai kur kas mažesnė bėda – mūsų, lietuviška tradicija plinta.

R. DAPKUTĖ. Bet „Kaziukas” vis tiek ne toks smagus. Ar galite įsivaizduoti, kaip mes sovietiniai laikais su draugais santaręčiais švēsdavom Vasario 16-ają? Susirinkdavom butuke (čia, Lietuvoje), „baltoji” – ant stalo, ir labai slapta, bet labai šventiškai su tuo buteliu, stiklelius pakélé, atsiถtojė skaitydavom tame kambarėlyje Nepriklausomybės deklaraciją. Aišku, negalėjom to daryti viešai. Bet dabar – įsivaizduokit, koks skandalas kiltų, jei Vasario 16-ają ar Kovo 11-ają specialiai jaunimui – išsišelimo vakarėlis!

G. BERESNEVIČIUS. O kodėl ne?

R. DAPKUTĖ. Tai jūs, šitame kambaryje, sakote: kodėl gi ne. Teisingai. Jūs esat tolerantiški žmonės. Bet aš sakau: kiltų skandalas, o tokio vakarėlio rengėjai – bankruotų. Pasipriešintų vyresnio amžiaus žmonės.

R. MERKIENĖ, B. IMBRASIENĖ. Mes taip nemanome.

E. RAMANAUSKAITĖ. Prisiminkim, kokį didelį vaidmenį atliko roko muzikantai per Atgimimą! Tai buvo kaip karas, kaip politinis pasipriešinimas.

S. GRYBAS Kadangi Nepriklausomybės diena yra džiaugsmingas faktas, mes iš tikrujų ruošiamės tai progai surengti didžiulį renginį „IndepenDANCE”. Nepriklausomybė plius šokis – gražus sąskambis.

E. RAMANAUSKAITĖ, D. RASTENIENĖ. Kodėl geriau angliskai?

S. GRYBAS. Todėl, kad dabar būtini anglų kalbos pradmenys. Be to, koks skirtumas, kaip pavadinsi?

D. RASTENIENĖ. Tai labai svarbu.

R. DAPKUTĖ. Bet pasisekimą turės Sigito variantas. Jis gali būti pavadintas lietuviškai tik po to, kai bus apskritai priprasta tą šventę atšokti vakarėlyje.

E. RAMANAUSKAITĖ. Atvirkštinė tendencija jau atsirado – institucinėms struktūroms nepriklausą jaunuoliai, anksčiau savo „metalą” kūrė anglų kalba, gržta prie lietuvių kalbos.

B. IMBRASIENĖ. Ar jaunimas žino, kad užsieniuose susigriebta ir labai domimasi savo kultūrų ištakomis, tradicijomis?

R. DAPKUTĖ. Pasaulio piliečio vajus pasaulyje jau praėjo.

B. IMBRASIENĖ. Kaip visada, einame paskutiniai. Tai galėtume bent jau pasimokyti.

R. MERKIENĖ. Buvo tokia teorija, kad Amerika – tautų lydimosi katilas. Bet štai – jos nenori susilydyti. Dabar nauja kryptis. O mūsų tauta tokia nedidelė, jei mes nesistengsime išsilaikyti...

J. ŠORYS. Atšvėsim dar ir amerikiečių Padékos dieną.

R. DAPKUTĖ. Sakau: būtų gaila, jei lietuvių pradėtų švēsti svetimas šventes. Bet lietuviškas irgi reikia koregouti, netgi – „padaryti”, jei negalima kitaip.

G. BERESNEVIČIUS. Dėl tų visų rezervų, organizuotų švenčių... Reikia turėti omeny, kad maždaug visos jos – padékos šventės. Bet reikėtų vengti anglicizmų. Dvi kalbystės momentas apskritai yra neigiamas. Ką jis neigia? Aplinką. Aplinka lietuviška, jaunuolis mokosi angliskai, sédi prie kompiuterio. Jis neigia, neigdamas tévus, mokyklą, mokytojus. Greitai nebebus ko neigti. O šiaip Jūs, Sigitai, darot neblogą darbą – kanalizuojat energiją... Manau, jie išaugus. Nieko bloga, kad prieš Visus šventuosius kažkas surengia Halloweeną. Ir Valentino diena – nieko bloga.

D. RASTENIENĖ. Gintaras greitai įtikins. Tik vasario 14-os šventimą reikėtų pratęsti iki Vasario 16-osios.

G. BERESNEVIČIUS. Bet tai labai geras blokas.

D. RASTENIENĖ. Priminsiu, kaip reagavome, kai pradėjo rastis Valentino diena. Sakéme: negerai, kad ji nustelbia Vasario 16-ają. Priekaištanti galime tik patiemis sau, grupėms, kurioms priklausome, įstaigoms, kuriose dirbame, mokykloms, kuriose mokosi mūsų vaikai. „Valentinas” juos asmeniškai domina, jie – šios šventės heroinai ir sugeba ta proga linksmai patriukšmauti. Nepriklausomybės dienos minėjimas – sunki pareiga, nuobodybės našta mokyklos direktoriaus pranešimo akivaizdoje. Iš tiesų, nėra ko bijoti kritikuoti valstybės švenčių šventimo. Surengia valdžios vyrai patys sau minėjimą, koncertą – rinktinei visuomenei, o mes į juos žiūrim? Patys juk nešvenčiame?

B. IMBRASIENĖ. Taip, tai piliečių, ne tik aukščiausios valdžios šventė.

R. DAPKUTĖ. Tai mes, kiekvienas, turim įsipareigoti Vario 16-ąją, prisipirkę fejerverkų, eiti į savo kiemus ir šaudyti, ir švesti.

S. GRYBAS. Aš nemyliu Lietuvos...

D. RASTENIENĖ. Ir, jei vėl pasirodytų rusų tankai, nebeitumėt budėti prie televizijos bokšto?

S. GRYBAS. Nemyliu taip, kaip derėtų mylėti Tėvynę. Tėvynė mus, visą jaunimą, įžeinėja ir žemina. Kodėl mes svetimomis šventėmis stengiamės išlaikyti jaunimą? Todėl, kad dėl tos nemeilės Tėvynei kas trečias jaunuolis nori palikti Lietuvą. Masiškai emigruoja į pasaulį.

Jaunimu reikia rūpintis. Mes rengiam festivalį, kuris jaunimui labai svarbus. Per 5 metus nesulaukėm paramos né iš vienos radijo stoties, né iš vienos televizijos. Vienos radijo stoties vadybininkė sako: apie jus sudaryta prasta nuomonė. Kodėl? 4–5 tūkstančiai jaunimo nereikalingi? Visuomenė net nenori žinoti, kur tas jaunimas renkasi? Pasirodo: pas mus – vien narkomanai, vagys, neturintis perkausios galios jaunimas. 5–4 tūkstančiai vagių, narkomanų ir „bomžų”...

Bet, sakau: šis jaunimas po 3 metų ateis pas jus užsa-kinėti savo reklamos. Oi, sako, tada mes pasitiksim, tegu tik pinigus moka.

Sakau: o jums neatrodo, kad jei aš dabar visiems pa-skelbsiu, ką čia šnekate, tai pas jus ne tik kad niekas ne-ateis, bet turėsit dar ir nemalonų piketą. Ai, tu čia mūsų negasdink, sako. Aš negasdinu, sakau, tik bandau suprasti, kodėl jaunimas staiga tapo nevertingas ir niekam nereikalingas.

Tai dėl ko jaunimas gali mylėti Lietuvą?

G. BERESNEVIČIUS. Mokslininkų Tėvynė irgi nemyli.

B. IMBRASIENĖ. Jeigu taip žiūrėsim, tai...

D. RASTENIENĖ. Vis dėlto. O jeigu pabandytumėt su-rengti šokių vakarą, pavyzdžiu, Užgavénėms?

S. GRYBAS. O kodėl aš turiu jas rengti?

D. RASTENIENĖ. Neturite. Bet ar iš to kas išeitų? Susi-rinktų tie tūkstančiai?

S. GRYBAS. Išeitų. Ir ateitų. Bet klausimas, ar mes to norésime?

G. BERESNEVIČIUS. Pavadintumėt DIDŽIOSIOS GIL-TINĖS diena...

R. DAPKUTĖ. Bandėme ne sykį. Bet jei nori, kad tavo lietuviškos šventės nesupeiktų, turi griežtai laikytis tradicijos, taisyklų. O Halloweeną ir „Valentiną” lengva perkelti į modernius laikus.

B. IMBRASIENĖ. Visam pasauly švenčia modernias Už-gavénės.

R. DAPKUTĖ. Kai jos jau sumodernintos ir švenčiamos, tada ir tokios mažos įmonės, kaip mūsų restoranas ar Sigitos firma, gali tikėtis jas rengti ir nebankrutuoti. O jdiegti tokį mes nesugebėsime.

E. RAMANAUSKAITĖ. Neturėtume skatinti Užgavénį modernizavimo. Jos turi savo formą ir esmę.

D. RASTENIENĖ. Jūs būtumėt už tai, kad Etninės veiklos centras Vilniuje, atitinkamai kiti centralai – pas save, Užgavénės rengtų tik ant kalniuko, o Halloweenas ir „Va-

lentinas” atsirastų ir klestėtų restoranuose, baruose ir diskotekose?

E. RAMANAUSKAITĖ. Visi egzistuoja ten, kur nori egzistuoti. Vilniaus miesto Užgavénės taip pat turi savo bendruomenę.

G. BERESNEVIČIUS. Šventei reikia sakralinės erdvės, o miestuose dabar jos néra. Yra bažnyčios, aišku, bet niekas dabar į bažnyčias neskuba. Diskotekos – ne šventa vieta. Šventimo vietas néra...

J. ŠORYS. Užgavénės pačios savaime modernizuojasi ir niekada nebuvo vienoj standartinėj padėty. „Vengrai”, „žydai” – tam tikro laikotarpio produktas. Dabar – pavyzdžiu, Telšiuose, – „Seimo nariai”, „bankininkai”.

E. RAMANAUSKAITĖ. Neigdama šios šventės modernizavimą, turėjau omeny „kompiuterines” Užgavénės. Šiuolaikinės technokultūros dvasinis pasaulis labai tolimes žemos išvaikymo ritualams. Mums tik iš išorės tai gali atrodyti panašu. Tačiau ten ieškoma kitų dalykų... Technokultūrą, kokia ji dabar yra, siūlyti įvilkti į tradicinės šventės formą, tikrai nereikėtų. Greta tų švenčių, kurios natūraliai modernizuojasi, yra ir tos, kur stengiamasi išlaikyti sakralią erdvę. Sakrali erdvė néra objektyvi, ji subjektyvi. Žmonės ją pasirenka. Mes su jumis ją sukuriame. Jei būtume kalbėję ir apie kitokias kultūros formas, būtume pamatę, kad masinei kultūrai yra atsvara. Pavyzdžiu, žygeiviai, ramuviai, kai kurie folkloristai spalio pabaigoje, lapkričio pradžioje (maždaug mėnesį) savaitagliais keliauja ant piliakalnių. Ką jie ten veikia? Jei mato, kad reikia, sutvarko piliakalnį, susikuria mažytį savo mitą, atlieka keletą ritualų, o toliau – viskas liaudies dainų pagrindu. Nie-kad man folkloras scenoje neskambėjo taip gražiai kaip ant piliakalnių. Tai gyva kultūra, nors ir interpretuota. Su-skaičiavus, kiek jaunimo Vėlinių laikotarpiu protévius pagerbé ant piliakalnių, paaiškėtų, kad – daugiau, negu jo buvo Halloweeno renginy.

S. GRYBAS. Ir niekada tokiam renginy nebus taip smagu kaip ant piliakalnio.

D. RASTENIENĖ. Kaip Halloweeną švenčia eilinis amerikietis?

R. DAPKUTĖ. Kaip ir prieš Kalédas, jau iš anksto suku-riama atitinkama atmosfera. Parduotuvės, barai, restora-nai pasirūpina visa atributika, žmonės namų languose iš-stato skaptuotus moliūgus. O spalio 31 dieną kaukėti vai-kai vaikšto po namus (kas penkiolika minučių į duris skam-bina) prašydami „bajerio” ar saldainių. O vakare – restora-nuose šokiai, baliai suaugusiesiems. Į balius visi ateina su kaukėmis. Veiksmas vyksta visur. Visi švenčia tą pačią šven-tę įstaigose, brūzdėjimas gatvėse. Tai ir yra didžiausias skirtumas nuo to, ką turime Lietuvoje. Ten ji vyksta ne uždar-oje terpėje, o visuotinai.

D. RASTENIENĖ. Vadinasi, ten ji tiesiog švenčiama, o pas mus – ne.

Bet ir Užgavénės dideliami mieste turi savo problemų. Ne visi džiaugiasi kabinėjimus prie praeivių gatvėje, ne vi-siems patinka skambučiai į duris ir vaišių prašymas. Be to, paleisti vaikus per daugiaučių rajonus néra labai ramu.

Neaišku dar, iš kieno duris jie paskambins. Belieka – gatvė, vieša vieta?

R. DAPKUTĖ. Žinau, kaip įdiegt Lietuvos norimą šventę. Kol kas esu prastos nuomonės apie Lietuvos jaunimą, jis labai paklūsta masinei kultūrai ir reklamai. Užtenka kokiai „žvaigždei“ pasakyti, kad kas nors yra gerai, tai masiškai ir pritaria: oi, tai labai gerai. Tai ir reikėtų, kad populiaros asmenybės, sportininkai, visi didžėjai ir roko žvaigždės dalyvautų Užgavénėse, ir kad televizija juos rodytų – kitais metais jos būtų švenčiamos beveik viso jaunimo.

Nors... ne taip paprasta. Reikia gero finansavimo, gerio plano ir gudriai paslepsti, kad renginys turi ką nors bendra su švente, apie kurią jau susidariusi neigiamą jaunimo nuomonę.

E. RAMANAUSKAITĖ. Mano galva, masinė kultūra nesivysto pagal moralės principus. Kažkodėl jai reikia... narokutų...

J. ŠORYS. Gintaras sako, kad tokie renginiai, kaip rengia Sigitas, „nukanalizuoj“ energijos pervařiši. Bet tai ir dvipusis eismas. Toks renginys gali tapti papildomu motyvu norint įtvirtinti masinės kultūros sukalendarinimą ir apskritai ją pačią. Žodžiu, didžėjai gali jaunimą nuvesti bet kur?

S. GRYBAS. Elektroninė kultūra turi didelę problemą – tai narkotikai.

... Papasakosiu vieną istoriją. „Respublikos“ žurnalistė paskambino man į namus ir paklausė, ką manau apie narkotikus. Neatsargiai pajuokavau: esą mano telefonas gali būti sekamas kaip kokio narkomano. Pasiūliau susitikti. Atsisaké – ne, ne, aš trumpai. Pašnekėjom trumpai. Po savaitės pasirodė straipsnis, didelis, su mano nuotrauka. Ir antraštė: populiarus diskōžokėjas Saga prisipažsta esas policijos akiratyje dėl narkotikų. Maža to, radijas ir televizija spaudos apžvalgas rengia pagal pirmojo puslapio santraukas, o ten – tas pat parašyta. Taip visa Lietuva sužinojo, kad Saga yra didžiausias narkomanas. Teko imtis šiokių tokių priemonių. Išsiaiškinau su Narkologinio dispanserio ir AIDS centro direktoriais, kas Lietuvoje daroma jaunimą supažindinant su narkotikų poveikiu ir pasekmėmis. Tada nuėjau į ALF namus pasitarti, kaip galima būtų su narkomanija kovoti. Pasirodo, mes galime labai mažai. Na gerai, jei mes galim labai mažai, bet žiniasklaida gali sau leisti labai daug, tuomet padarysiu ką manau esant teisinga. Parašiau laiškus į Ameriką, į Londoną Sorošo fondui. Po pušės metų gavau patvirtinimą, kad Sorošo fondas remia mano projektą (laimėjo iš septynių Rytų Europai skirtų projekty) „Žinot viską apie narkotikus“, kuris buvo pagristas jaunimo švietimu mokyklose. Finansavimas buvo sustabdytas tik dėl Rusijos krizės. Po to – konferencijos, renginys „Didžėjai prieš AIDS“ – mano inspiruoti. Tik tiek aš ir galiu dėl savo varganos finansinės padėties. Bet dabar niekas negalės manęs niekuo kaltinti, nes aš jau duosių į teismą.

D. RASTENIENĖ. O kaip amerikiečiai švenčia Valentino dieną?

R. DAPKUTĖ. Lietuvoje ši diena labiau restoraninė negu Amerikoje. Ten – jau nuo darželio – meilės atvirukai,

kurių nepasirašo, tik – Tavo Valentinas. Paskui suki galvą visus metus – o kas jis?

Suaugusiesiems „Valentinas“ prilygsta vedybų jubiliejui. Neduokdie mano tévas tą dieną pareitų namo be gélių. Apskritai švenčiama masiškai – bet tik tarp dviejų žmonių.

D. RASTENIENĖ. Kokią gi tuščumą užpildė Valentino diena Lietuvoje, kad taip prilipo? Užmirštos Rasos? Pasigedom Kovo 8-osios?

R. DAPKUTĖ. Labai trūksta mūsų visuomenėi meilės.

D. RASTENIENĖ. Pasirodo, dviejų žmonių meilei reikia ir visuomenės „leidimo“, dienos, kai suteikiama galimybė, net skatinama pasisakyti apie savo jausmą ar simpatiją.

B. IMBRASIENĖ. Pasipriešinimo nesutiko todėl, kad Halloweenas susikirto su Vélinémis, o Valentino diena su niekuo nesusikirto.

R. DAPKUTĖ. Aš įsitikinusi, kad tai susiję su religija.

G. BERESNEVIČIUS. Kodėl jūs manot, kad mūsų visuomenė labai religinga? Taip néra.

R. DAPKUTĖ. Nereikia būti labai religingam, kad būtum davatkiškas. Mūsų smuklės kultūros programos vadovė (ji iš „Ratilio“) niekad neišdrįsta, tarkim, prieš Vélinės pasiremti pagoniška kultūra.

Jau minėjau – vienus metus kelias dienas prieš Vélinės grojo „Ratilio“. Tai buvo pirmas ir paskutinis kartas. Kai kas atsistojo ir išėjo. Gal 90 proc. lankytųjų būtų nieko prieš, bet likę 10 proc. gali sužlugdyti biznį per vieną dieną.

G. BERESNEVIČIUS. Spalį, lapkritį bažnyčia nedraudžia linksmintis. Per Adventą nereikia.

R. DAPKUTĖ. Niūrą tą savaitegalį smuklėje. Daug prasaničių išmaldos. Norėčiau įdiegti ką nors...

B. IMBRASIENĖ. Tai atitiktų mūsų tradicijas. Anksčiau išmaldą ubagams prie bažnyčių atveždavo ūkininkai, dabar lietuvių restoranai tą dieną maitina. Pasižiūrékit, kas darosi per Vélinės prie Aušros vartų.

R. DAPKUTĖ. Na taip, viskas gerai, jei aukojama. Bet pabandyk ką linksmesnio surengti.

B. IMBRASIENĖ. Gilesnės tradicijos rodo, kad daug švenčių užsibaigdavo karčiamoj.

G. BERESNEVIČIUS. Bažnyčia, jomarkas, karčiamas. I kapines suvažiuodavo giedodami.

D. RASTENIENĖ. Studentai, pasigraibę tai vienur, tai kitur žinių apie mirusiuų senovėje laidojimą su puota, bando tuo pagrįsti ir Halloweeną: mūsų protėviai irgi „tusokes“ rengė, kodėl mes negalim?

R. MERKIENĖ. Sakote: puotavo, siautėjo... Bet Katalikų bažnyčia yra įvedusi vieną dieną per metus mirusiesiems paminėti, ir nieko čia ypatingo – vieną dieną tam skirti. Kodėl? Kad dabartinė kultūra to reikalauja, kad žmonės nebemasto kaip XVI amžiuje. Tad galima suprasti ir tą 10 procentų.

Visa kita galima išsiaiškinti. Būta Ilgių kaip mirusiuų paminėjimo šventės. Bet XVI a. ir anksčiau tuo laikotarpiu būdavo ir su žemvaldžiu atsiskaitoma. Kaimas turėjo jį su palyda pavaišinti ir įdėti duoklę. Tai tas pat, kas vėlesnis kunigų kalėdojimas. Tam buvo skirta pora spalio, pora

lapkričio savaičių. Man atrodo, kad tuo metu galėjo būti atliekama ir tam tikra valstiečių revizija – kiek gimė, kiek mirė. Atsiskaitydami už derlių, valstiečiai sužinodavo ir apie pasikeitimus žemvaldžio šeimoje. Suprantama, tokiu atveju neišvengiamai turėjo būti minimi mirusieji. Dluogošas ne vienintelis, užfiksavęs vaišes, alaus nuliejimą, maisto numetimą į kampus. Jei ir būdavo šokama, tai tik mirusiajam pagerbtį, o ne sau palinks minti. Tokia tradicija yra išlikusi rusų kultūroje. Gal ir mūsų buvo, bet stinga konkrečių įrodymų iš Lietuvos. Tenka atsižvelgti į genčių sąjungų kultūrų įvairovę.

R. DAPKUTĖ. Ir Halloweeno istorija panaši. Triukšmama, persirengiama buvo siekiant išgąsdinti mirusiuų vėles. Tik palyginti neseniai pradėta linksmintis.

Bet viena man tikrai aišku: 90 proc. Lietuvos jaunimo nesigaudo, kas yra Visų šventųjų, kas – Vélinės, ir kurią dieną viena ir kita švenčiamos. Kiekvienais metais mano darbuotojai sukelia tikras „diskusijas“ tai besiaškindamai...

R. MERKIENĖ. Suprantama, abi dienos sovietiniu laikotarpiu buvo draudžiamos. Tik po 1963-ujų mirusiesiems paminėti buvo leista viena – paskutinis spalio savaitegalis. Vélinės kaip ikikrikščioniškas tradicijas menanti šventė buvo įteisinta tik 1989 metais, bet ji – darbo diena. Tad žmonės savo artimųjų kapus aplanko griežtai neskirdami, per Visų Šventųjų, per Vélinės ar anksčiau. Svarbu – sutvarkyti kapus, uždegти žvakelę, aplankytī.

Iki Antrojo pasaulinio karo lapkričio 1-ają žmonės eido į bažnyčią, aukų ubagams nunešdavo, pasakydavo, už ką šie turi pasimelst, tada – į kapines. Ir viskas. Jei turi mieste pažįstamų, palieka jiems žvakę, kad ir antrą dieną uždegty.

J. ŠORYS. Prisirišimas prie konkrečios dienos – sailyginis. Galima tai atlikti kelios dienos ir anksčiau, jei kas kitaip negali. Svarbiau, kad pramoginio elemento jau néra. Šis laikotarpis iš senų senovės siejasi su sakraliais dalykais.

D. RASTENIENĖ. Bet jaunimas nieko nežino ir apie naujas savo šventes. Specialiai klausinėjau moksleivių – nežino net legendos apie šv. Valentina, net Halloweeno moiliugo atsiradimo istorijos, ką jau norėti daugiau.

E. RAMANAUSKAITĖ. Šventės nevienodos. Tos, apie kurias kalbame, jaunimui yra labiau žaidimas, pramoga. Istorija ar gilesnis turinys jiems néra labai svarbu.

R. DAPKUTĖ. Sakote, – pramoga. Bet amerikiečiams jos vis tiek sukasi apie kažkokią užmirštą apeigą.

D. RASTENIENĖ. Ir tiems, kurie pirmą kartą „dalyvauja“ Halloweene ar siunčia meilės raštelį klasės draugei, irgi nesvarbu? Negi néra skirtumo? Nebežinoti, kam per Velykas dažomi margučiai, bet dažyti juos iš savo tautos tradicijos, yra viena; visai kas kita būtų nieko nežinant nei iš šio, nei iš to pradėti juos dažyti, kadangi taip daroma šalyje, kuri šiuo metu yra vedančioji, todėl ją madinga mėgdžioti.

S. GRYBAS. Du trečdaliai, jei ne daugiau, jaunimo ateina tik pasišokti. Mūsų ideologija jų nedomina.

E. RAMANAUSKAITĖ. O gal tai néra jau taip labai bai-su? Pašvęs vienas šventes, subrendę gal pasirinks kitas.

D. RASTENIENĖ. Ar galima atskirti jaunimo papročius nuo bendrujų? Juk mes ir Vasario 16-osios nemo-kam patys atšvesti ko gero dėl to, kad vaikai būdami to nedarėme.

R. MERKIENĖ. Gal ir pasirinks tradicinių pavadinimų šventes, bet jos bus tikriausiai kitokios.

R. DAPKUTĖ. Jei Mindaugo karūnavimo diena būtų buvusi įdiegta kaip džiugi, realiai ir masiškai visų žmonių švenčiama Valstybės šventė (norų buvo, bet nepasisekė), tai po 50 metų lygiai tas pat atsikiltų. Vaikai nežinotų, nei kas tas Mindaugas buvo, nei ką jis darė, bet švestų. Gal tik užaugę pasidomėtų.

R. MERKIENĖ. Bet mes turim ir kitą dalyką. Jūs pasakojot, kaip šventėt Vasario 16-ąją. Tada ji jus konsolidavo, o dabar – kiek žmonių išlaikė tą jausmą? Nežinau, ar Jūs ir dabar taip nuoširdžiai švenčiate Vasario 16-ąją?

R. DAPKUTĖ. Man asmeniškai Vasario 16-oji ir dabar svarbesnė už Kovo 11-ąją. Gal todėl, kad gimiau Amerikoje ir nuo mažens jpratau ją švesti su didelėmis ceremonijomis. Kovo 11-oji, kaip šventė, taip pat išvis neegzistuoja – į bažnyčią ar „Operhauzą“ galima nueiti bet kada. O Lietuvoje tikros laisvės šventės iki šiol néra né vienos. Yra tik minėjimai.

E. RAMANAUSKAITĖ. Sajūdžio metais Kaune prie „neformalų“ pamėgtos „Laumės“ kavinės jaunimui išdalinau anketa, kur buvo klausiamā: ar dalyvavote Baltijos kelyje, ką darėtė dėl Nepriklausomybės atstatymo ir pan. Vieni tuomet rašinėjo ant tvorų laisvės šūkius, kiti susibūrė į grupėles visiems aiškino laisvės siekius... Bet dabar jie nešvenčia Nepriklausomybės švenčių. Apie tai kalbėjomės ir su studentais. Jaunimas kaip seismografas, mato aplink save daug melo, daug veidmainystės, netikrumo. Viena kalbama, kita daroma. Ir tai – suaugusiuų pasaulis. Jų visuomenė tokia. Kas éjo „karauti“? Jaunimas. Éjo, tikéjo. O įpilk į statinę medaus bent šaukštą deguto – viskas! Jie maksimalistai.

J. ŠORYS. Na taip, bet ar be papildomo postūmio jie gali užčiuopti pagrindinius dalykus?

E. RAMANAUSKAITĖ. Gali, jeigu jiems tai rūpi. Jie labai protingi ir nemažai išmano.

J. ŠORYS. Tam tikrus paviršius. Senosiose baltų ir keltų tradicijose ir mitologijose iš tikrujų yra sasađų, betgi jų néresistengiama atskleisti, nei Halloweenu, nei kitaip. Apmaudu, kad vitališkojo jaunimo gilumos nedomina.

R. DAPKUTĖ. Apie Halloweeno ištakas ir Amerikoje vailai nieko nežino. Bet užtat apie Padékos dieną žino viską, nes tai susiję su Amerikos atradimu, pirmųjų kolonistų įsittvirtinimu. Tą dieną švenčia tik amerikiečiai, bet iš esmės juk ji yra tikra derliaus šventė. O ne kalakuto valgymo šventė. Ir vaikai tai žino.

R. MERKIENĖ. Mes turim Žolinę, kaip derliaus šventę.

R. DAPKUTĖ. Kas iš jaunimo tai žino?

B. IMBRASIENĖ. Mes turim Kūčias. Turinys tas pats – padėka. Tik mūsų šventės šaknys gilesnės. Mūsų Vélinės – vėl dékojimas. Galim nuo pat rudens pradėti dékoti...

R. DAPKUTĖ. Aš nesakau, kad Lietuoj reikia švesti ame-

rikiečių Padėkos dieną. Sakau: gaila, bet kai kurių švenčių istorija nebežinoma.

R. MERKIENĖ. O mes būgštajam – kad nepradėtų plisti kaip Halloweenas.

S. GRYBAS. Turim daug švenčių, daug šnekančiųjų ape tradicijas, bet mažai darančiujų.

R. DAPKUTĖ. Mūsų smuklėje absoliučiai kiekvieną šventę švenčiame. Ir Žolinę. Betgi nesame rodiklis masi nei kultūrai.

S. GRYBAS. Ir mes nenorime būti rodiklis, bet kažkodėl tampame.

D. RASTENIENĖ. Užsišnekėjome. Siūlau apibendrinti.

E. RAMANAUSKAITĖ. Mes vienas kultūros formas nei giame, o kitas teigiam. Manyčiau, jeigu jos egzistuoja, reiškia, kažkam reikalingos. Pagaliau, vakarietiškoms formoms visada galima priešpastatyti savas. Juk ir etninės šventės labai įvairios – nuo individu lygmens iki platesnių renginių. Kita vertus, nemanau, kad gerai norėti etninės kultūros formas patempi iki šiuolaikinės jaunimo kultūros lygio.

R. MERKIENĖ. Bet etninės kultūros formomis pradeda darytis ir „Valentinas”, ir Halloweenas. Procesas prasidėjo. Nežinia, kaip jis ilgai truks. Ar prigis, ar išsiplėtos ir įgaus etninės kultūros pagrindą, ar su laiku atmirs.

Kalbėjom, kad mūsų visuomenė nevienoda, ir amžiumi, ir pažiūromis, polinkiais. Tokiu atveju negalim norėti, kad visi vienodai elgtysi. Visada bus skirtumas tarp to, ko nori vyresni, vidutinio amžiaus žmonės, ir ko nori jaunimas. Suprantama, jaunimas tai, ką daro, gali išlaikyt, bet gali ir pamest.

S. GRYBAS. Turiu vieną idėją, kaip sužinot, ko reikia jaunimui dabar. Jų reikia paklausti. 2001 metų sausio 1 dieną planuojam surengti tokį renginį: „Millennium X: tavo norai ateities kartoms”. (Pirmą kartą pavadinime – ne tik anglų kalba, bet ir lietuvių!) Renginio esmė: kiekvienas parašo du labai slaptus norus, mes visus surenkaime, sudeiname į déžę, užkonseruojame išliekamają vertę turinčioje vietoje, pavyzdžiui, Rotušės aikštėje. Po 10, 20, 30 metų iš tos déžės ištraukiame po vieną kitą norą ir paskelbiame visuomenei. Bet kokiui atveju mes surinksime šiuolaikinės kartos pageidavimus ateiciai. Norėtusi, kad šie duomenys išsilaikytų bent 200 metų.

R. MERKIENĖ. Sumanymas gražus, bet kaip rezultatai?

S. GRYBAS. Tai va. Kaip juos pateikti ir kam tai galėtų būti įdomu? Idėja gera. Tarytum sociologinė apklausa, kas reikalinga ir rentabilu – ir renginių, ir tradicijų, politikos, ekonomikos požiūriu.

R. DAPKUTĖ. 1991 metais su Vytautu Kernagiui rengėm panašų renginį „Kovo 11-osios vaikai”. Vaikai M. Mažvydo bibliotekoje surašė ilgą, per visus laiptus, laišką – savo prašymus, linkėjimus Lietuvai. Vytautas Landsbergis prižadėjo lygiai po 10 metų tą laišką atvynioti ir paskelbti. Tai irgi būtų 2001-aisiais.

O mano išvada po pokalbio tokia: man būtų gaila, jei svetimos šventės užgožtų Lietuvos šventes. Tada reikėtų laukti ir vokiečių, ir ispanų, ir brazilų švenčių. Ir labai trūksta

nors vienos šventės, per kurią visa šalis, ne tik jaunimas, eitų iš vieno. Man atrodo, kad nelabai svarbu, dėl ko ta šventė, kokia jos istorija, svarbu – kad tauta išsilietų. Jeigu to neatsitiks, atrodo, yra pavojas, kad kitų tautų šventės taps svarbesnės už savas.

B. IMBRASIENĖ. Respublikoje valstybinės kultūros įstaigos rengia be galio daug renginių. Vadinas, darančiujų yra. Kitas klausimas, ar visada jų šventiniai renginiai patraukia gyventojus? Bet nusivylimo, nusistatymo niekur neiti, niekur nedalyvauti néra. Taigi gal naujos šventės, kuri galėtų suvienyti tautą, ir turėtų ieškoti būtent tos institucijos? Tik reikia visada turėti omeny, kad į šeimą nesikišama, tik į bendruomenines šventes.

J. ŠORYS. Ir aš manyčiau, kad švenčių apaugimo sveitimybėmis nereikėtų palikti savieigai. Finansinė ar kokia kitokia reakcija į jas turėtų pasireikšti.

D. RASTENIENĖ. O vis dėlto – šventės yra tik paradienis rūbas. Bet jos išduoda, kaip mes gyvename, ką jaučiame ir ką mąstome. Štai kur turėtų būti daroma pagrindinė revizija.

Parengė Dalia RASTENIENĖ

The march to Halloween

As the rave parties of late years have been organized on the occasion of Halloween and the Day of St. Valentine has become very popular at schools specialists for ethnology and mythology together with the organizers of the above mentioned festivals have been invited for the discussion by the editorial staff.

At the discussion the conclusion was made that an ill-disposed reaction is expressed by part of the youth towards traditional Lithuanian festivals because of their seriousness and moderation, and that this is the reason for their liking of the festivals coming from the USA which formerly were never celebrated in Lithuania. The specialists have not come into agreement as to whether it is worth while giving proposals to young people in order to convert joyful traditional festivals, such as the Shrew-tide with the content being very similar to that of Halloween or the Rasos in case of partial modernization of it and this being similar to the Day of St. Valentine, into the level of the mass culture.

Yet, the idea of learning to celebrate joyfully at least the Day of Independence was supported unanimously by everyone during the discussion. It is supposed that the invasion of the mass culture into calendar festivals as well as into other state festivals is the reflection of the spiritual crisis of our society and of a flippant wish of the youth to become outwardly similar to the citizens of the world.

Dar kartą apie tautinius drabužius

Dalia BELIAUSKIENĖ, Stasė BERNOTIENĖ, Vida KULIKAUŠKIENĖ,
Marija MILIUVIENĖ, Aldona STRAVINSKIENĖ

Tenka tik džiaugtis, kad „Liaudies kultūros“ (1999 m. Nr. 4) žurnale buvo išspausdintas gerb. dr. G. Kazokienės straipsnis apie tautinius rūbus ir tautinį sąmoningumą (1). Jis sujudino Lietuvos etnografus, muziejininkus, menotyrininkus, folkloristus, sukėlė diskusijas, kokie buvo lietuvių drabužiai ir kokie turi būti atkuriamieji. Kiekvienas žmogus turi teisę ginti savo nuomonę. Šia teise pasinaudojo ir keletas, anot Kazokienės, „sovietinių“ Lietuvos etnografų ir muziejininkų. 1999 m. „Liaudies kultūros“ 5-ame numeryje jau buvo išspausdinta menotyrininkės T. Jurkuvienės reakcija į G. Kazokienės publikaciją. Šis straipsnelis – dar vienas, tik šį kartą kolektyvinis atsakas. „Sovietinių“ etnografų ir muziejininkų, tautinio kostiumo tyrinėtojų, mintys išdėstytos ir išleistuose (2), ir jau daugiau kaip 10 metų paruoštuose, bet taip ir neišspausdintuose kapitaliniuose darbuose (3). Dėl lėšų stokos užgeso ir bandymas paruošti ir išspausdinti tėstinę katalogų albumų seriją „Lietuvos etnografija“ (4), kurios kiekviena knyga turėjo būti skirta vis kitai liaudies kultūros sričiai. Buvo numatyta išleisti ir po atskirą leidinį kiekvienos etnografinės srities drabužiams. Išsamus muziejinių rinkinių publikavimas būtų palengvinės ir paspartinės drabužių tyrinėjimus.

Tradicinius drabužius, kurių pavyzdžiu yra kuriami tautiniai, kûrė ne pavieniai asmenys, bet per šimtmečius visa tauta. Todėl tautinis kostiumas yra svarbus tautos reprezentacijos simbolis, tautinės savimonės ir pagarbos bei meilės tautai ir Tėvynei raiškos priemonė. Todėl labai opa problema – kokiaisiai tautiniai rūbaiapsivilkę lietuvių reprezentuoja tautą savam krašte ir užsienyje. Daugelis brandaus amžiaus žmonių įvairiomis progomis trokšta vilkėti ir stengiasi įsigytį tautinį kostiumą, kartais nesuvokdami kostumo meninės pilnatvės ir pagrindinių, būtinų jo kûrimo reikalavimų. Nežinodami, kaip turi atrodyti vienos ar kitos Lietuvos etnografinės srities drabužiai, ar paprasčiausiai neturėdami lėšų įsigytį visais atžvilgiais gerą kostiumą, žmonės puošiasi drabužiais, neatitinkančiais tikrovės. Netikusiai apsirengę lietuvių ne tik rodo nepagarbą savo tautai, bet ir daro gédą Tėvynei. Turime pripažinti, kad gerb. Kazokienė surinko kone visus prasčiausius atkurtų lietuvių drabužių pavyzdžius. Gaila, kad liko nepastebėti gražiaisiai drabužiai vilkintys folklorinių ansamblių dalyviai. O tokią yra nemažai. Vienas pirmųjų už Atlanto išvykusiu folklorinių ansambliu buvo Vilniaus universiteto „Ratilio“ (vadovė Z. Kelmickaitė). Vadovė su dailininkėmis, au-

dėjomis ir ansamblietėmis numynė takus į muziejų saugyklas, kruopščiai studijavo mokslininkų darbus, aiškinosi kiekvienu detaļę, smulkmeną ir pasiuko tokius drabužius, kokiais džiaugési daugelis.

1968 m. prie Lietuvos kultūros ministerijos buvo įkurta Respublikinė tautinio kostiumo meno taryba, kuri reglamentavo dailininkų sukurtus tautinių kostiumų eskizus. Joje lemiamą žodį tardavo gerai drabužius išmanantys etnografai, muziejininkai, kurie reikalaudavo iš dailininkų, kuriančių eskizus, tiksliai atskleisti vienos ar kitos etnografinės srities būdingiausias savybes. Aptarimuose patariamuoju balsu dalyavo dailininkai scenografai, kuriems rūpėjo masinių renginių meninis vaizdas. Eskizų kûrėjai bûdavo įpareigojami prižiūrėti drabužių gamintojų darbą. Deja, galutinio rezultato, t.y. išaustų ir pasiūtų tautinių drabužių, komisija nematydavo.

Valstybei perėjus į naujo gyvenimo vėžes, tautinio kostiumo kûrimo procesas tapo visai nebekontroluojamas. Daug pavienių audėjų ir kolektyvinių tautinių rūbų gamintojų audžia kaip išmano (tiksliau – neišmano), savaip interpretuodami paskelbtas žinias ir muziejinę medžiagą.

Tautiniai kostiumai Europoje pradėti kurti romantizmo idėjų įtakoje, kai valstietija buvo laikoma pagrindine kultūros nešėja. Lietuviai, kaip ir latviai, estai, skandinavai, tautinio kostiumo pagrindu ēmė vidutinių ir pasiturinčių valstiečių XIX amžiaus šventadieninius drabužius. Tautiniai drabužiai paprastai atkuriami iš tos medžiagos, kurios surinka daugiausia, ir to laikotarpio, kuris arčiausiai nacijos formavimosi. Tokios pat nuomonės laikosi ir „sovietinai“, ir dabartiniai Lietuvos etnografai. Lietuvos valstiečiai XIX a. viduryje dar buvo išlaikę per kelis šimtmečius nusistovėjusius ir nedaug tepakitusius šventadieninius drabužius. Sie drabužiai formavosi įtakojami ekonominių, istorinių, klimatinių sąlygų ir tradicijų. Daug šios autentiškos medžiagos sukaupta ir saugoma Lietuvos muziejuose. Atkuriamu tautinių drabužių autentiškumo problema buvo gvildenta ir spaudoje, ir konferencijose (5). Atsisakyti faktinės, autentiškos medžiagos – tolygu paneigti istoriją ir visus muziejinius rinkinius. Anot ponios Kazokienės, lietuvių vilkėti languoti sijonai – šotiški, skersadryžės skaros – meksikiečių, liemenių sukirkimas švediškas ar vokiškas, šilko kaspainai – lenkiški, juostų surišmas rusiškas ir galiausiai rangės – tarybinės. Išdalinus iš visas drabužių dalis kitoms tautom, ponai Kazokienė nepaminėjo tik gintarinių karolių, pirštinių,

kojinių ir kailinių. Jei taip lengva ranka atmesime tuos drabužius, kurie nors kiek panašūs į kitų tautų vilkėtus ar yra fabrikiniai, tai kas gi liks patiemis lietuviams? Gal reikia pagalvoti, ar įmanoma sukurti, pavyzdžiui, tiek skirtingų lie menių sukirpimo pavyzdžių, kiek tautų ir tautelių jas vilkėjo? Gal reikia pagalvoti, ar, atkūrus visiškai nepanašų į autentišką kostiumą, mus pažins kitos tautos ir pripažins lie-

Dzükė. XIX a. Sukomplektavo S. Bernotienė.
Fotografas R. Paknys.

tuviais? Ar verta ieškoti nebūto, turint „kraičių skryniose“ tūkstančius vienetų autentiškos medžiagos?

Etnografiniai rinkiniai Lietuvoje, palyginti su kitomis Vakarų Europos valstybėmis, pradėti kaupti vėlai – XIX amžuje. Eustachijaus Tiškevičiaus iniciatyva 1855 m. buvo įkurtas Senienų muziejus, kuris metams bėgant išaugo į didžiausius Lietuvoje etnografinius rinkinius turintį Lietuvos nacionalinį muziejų (6). Prieš Antrajį pasaulinį karą Lietuvoje buvo apie 20 muziejų (7). Daugelis jų turėjo etnografinius rinkinius (8). Daugiausia drabužių Vilniuje buvo įvairių draugių ir muziejų rinkiniuose (9), Šiaulių „Aušros“ muziejuje, įkurtame 1923 m. (11), Kaune, M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, įkurtame 1925 m., – apie 2900 vnt. (10). Kituose muziejuose buvo po kelias dešimtis drabužių. Šiandien Lietuvoje yra apie porą šimtų muziejų ir muziejelių. Dalis jų savo rinkiniuose turi įvairių laikotarpį drabužių ir audinių. Stam-

besniuose Lietuvos muziejuose apytikriai yra per 17 tūkst. drabužių* ir dar keli tūkstančiai jų skiaučių (skiautės vertinamos, nes pagal jas galima atkurti drabužių spalvinius derinius, audimo būdą, ornamentą). Didžiausius XVIII a.–XX a. I pusės tradicinių drabužių rinkinius turi Lietuvos nacionalinis muziejus – apie 4900 vnt., Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus – apie 4900 vnt., Lietuvos dailės mu-

Žemaitės. XIX a. Sukomplektavo S. Bernotienė.
Fotografas R. Paknys.

ziejus – 3340 vnt., Lietuvos buities muziejus – apie 1700 vnt. Kituose Lietuvos muziejuose yra nuo keliolikos iki kelių šimtų drabužių. Atskirai reikėtų paminėti nedidelius (per 300 vnt.), bet labai vertingus Rusijos etnografijos muziejaus Peterburge rinkinius. Be to, lietuvių drabužių yra ir kitų valstybių muziejuose (12).

Prieš rašant šį straipsnį, buvo surinkti ir susisteminti duomenys iš daugumos didesniųjų Lietuvos muziejų. Prieš karą A. Tamošaitis kurdamas kostiumus, galėjo naudotis 2–3 tūkstančiais drabužių, o dabartiniai tyrinėtojai – 17 tūkstančių drabužių ir maždaug 4 tūkstančiais jų skiaučių. Kadangi šio straipsnio autorės pakankamai gerai susipažinusios su prieš karą turėtais ir dabar turimais rinkiniais, nekilo problemų nustatant kiekybinę ir kokybinę dabartinių rinkinių persvarą. Daugiausia eksponatų buvo surinkta ekspedicijų metu, kurias didieji Lietuvos muziejai kasmet organizavo nuo 1948 m. Ekspedicijos vyko, nepaisant pokario metais tykojusių pavoju, nepritekliaus, sunkių darbo sąlygų. Po kruopelę renkant senojo kaimo lobius, skersai išilgai buvo išvaikščiota visa Lietuva.

* Nuoširdžiai dékojame visų muziejų darbuotojams, pateikusiems duomenis apie eksponatų skaičių.

Sprendžiant kai kuriuos klausimus ypač vertinga ekspedicijų metu surinkta aprašomoji ir ikonografinė (nuotraukos, piešiniai) medžiaga. Šią medžiagą kaupė ir kaupia Istorijos instituto Etnologijos skyrius, muziejai (LNМ, NČDM, LDM), Kraštotyros draugija, Vilniaus universitetas. Prie aprašomosios medžiagos galima priskirti ir jvairius duomenis, užrašytus muziejuose inventoriuojant eksponatus.

Be autentiškos muziejinės (eksponatų), aprašomosios ir ikonografinės medžiagos, labai didelę reikšmę drabužių tyrinėjimams turi jvairūs rašytiniai šaltiniai, plačiai aptarti V. Miliaus (13), A. Vyšniauskaitės (14) darbuose. Dailėtyrininkas P. Reklaitis plačiai analizavo lietuvių valstiečių ikonografiją (15).

Vis dėlto, tyrinėjant drabužių istoriją ir kuriant kostiumus, svarbiausia – muziejuose sukaupti drabužiai ir jų dalys. Surinktų eksponatų skaičius netolygiai pasiskirsto Lietuvos teritorijos atžvilgiu. Pavyzdžiu, juostų, prijuosčių, marškiniai daugiausia iš Dzūkijos ir Suvalkijos, sijonų – iš Dzūkijos, skarų, skarelių – iš Žemaitijos. Palyginti nedaug drabužių yra iš Mažosios Lietuvos, bet konkrečių daiktų stygių šiek tiek kompensuoja gausūs rašytiniai šaltiniai ir ikonografija. Muziejuose gausiausiai yra juostų (apie 4600 vnt.), prijuosčių, sijonų, skarų, skarelių ir marškiniai rinkiniai. Kitų drabužių yra nuo kelių vienetų iki poros šimtų.

XIX a. vidurio lietuvių moterų šventadienį kostiumą sudarė šios dalys: sijonas, liemenė, marškiniai, prijuostė, juosta, galvos danga, apavas, papuošalai, šaltesniu oru – šilti drabužiai ir užsupalai.

Sijonų Lietuvos muziejuose sukaupta apie 1700 vnt.* Didžioji dalis yra iš XIX a. II pusės – XX a. pradžios. Tačiau nemažai datuojama i XIX a. I puse. Sijonai iki XIX a. pabaigos buvo siuvami 4–6 tiesių palų, užpakalyje gausiai raukti staciomis klosterėmis. XIX a. Dzūkijoje, Aukštaitijoje, vidurio Žemaitijoje daugiau languotų sijonų, pietų ir šiaurinėje Žemaitijoje ir Suvalkijoje – išilgadryžių. Ponia Kazokienė mini, kad „tikrasis atkūrimo darbas prasidėjo tik su Michalina Glemžaite ir ypač su Antanu Tamošaičiu. Iš lėto susidarė lietuviškų tautinių rūbų pavyzdys su austos juostos karūnėle, austais nuo jos nuleistais kaspinais, lininiais marškiniais su austiniais raštais žemai ant rankovių, atlenkiamom apykaklėm, skersai ir smulkiu raštu austomis suvarstomomis ar susegamomis liemenėmis, išilgais dryžiais ar skersais raštais išsustais sijonais, austine prijuoste ir šone surišta juosta. Visos apylinkių atmainos laikėsi šio pagrindinio pavyzdžio“ (1; 3). Šiame teiginyje yra dalis tiesos. Tačiau atidžiai neperskaičiusi A. Tamošaičio veikalų, ponia Kazokienė autorui padarė meškos paslaugą. Be to, po gan ilgos pertraukos vėl iš naujo tenka aiškintis Lietuvoje dabar gyvenančių etnografų ir A. Tamošaičio nuomonų skirtumus. Tamošaičio 1939 m. (16) ir 1979 m. (17) išleistose tautinių drabužių knygose labai daug pateikiama languotų sijonų pavyzdžių, kuriuos autorė laiko škotų įtaka Lietuvai (1; 4, 7). Tiesa, škotų prekeivai minimi XVI a. įsakuose (18), tačiau vargu ar tik nuo jų galėjo paplisti languotų sijonų mada. Languotą audinį išsiaus-

ti yra taip lengva ir paprasta, kaip ir dryžuotą, ypatingų sugerbėjimų tam nereikia. Be to, kai kurių tyrinėtojų teigimu, languoti škotų kiltai nėra labai senas drabužis (19; 185). Languotus ir dryžuotus sijonus mini XVII–XIX a. apie Lietuvą rašė autorai. T. Lepneris (1633–1691) veikale „Prūsų lietuvis“, be drabužių aprašymo, pavaizduoja ir dvi moteris languotais sijonais (20). M. Pretorijaus (tarp 1631 ir 1635–1707) knygos piešiniuose šokančios merginos taipogi languotais sijonais (21). F. S. Bokas (1716–1786) šalia išsamių Mažosios Lietuvos moterų drabužių aprašų pirmame savo veikalo tome yra įdėjės 3 itin vertingas drabužių tyrinėjimams įklijas su dailininko J. S. Probsto spalvotais piešiniais (22). Visos trys lietuvininkės languotais sijonais. Dryžuotus ir languotus sijonus mini daugelis XIX a. autorų (23). Be to, E. Gizevijaus (1798–1880) pieštos lietuviatės vilki tik languotais sijonais (24). Čia paminėti vos keli iš daugelio languotų sijonų vilkėjimo faktų, muziejuose sukaupti eksponatai taip pat įrodo, jog XIX a. languoti sijonai buvo labai plačiai paplitę, ir klaidinga jų atsisakyti, atkuritant tautinį kostiumą. A. Tamošaitis skersadryžių sijonus mini keliose vietose, daugiau juos pri-skirdamas prie vilniečių kostumo. Vilniečių išskyrimo į atskirą etnografinę sritį plačiau nenagrinėsime, ši tema gvidenta ankstesniuose leidiniuose (25). Lietuvos etnografų nuomone, 20 metų okupuotas Vilniaus kraštas niekada nebuvo atskira etnografinė sritis. Jis tebuvo Lenkijos administracinis vienetas, kurį sudarė dalis dzūkų ir dalis aukštaičių. Reikia paminėti, jog skersadryžių 2–4-nyčių viršutinių sijonų muziejuose yra labai mažai, o spalvotų skersadryžių rinktiniais raštais XIX a. kaime austų sijonų Lietuvos muziejuose visai nėra, neaptinkami jie ir rašytiniuose šaltiniuose. Iš Rytų Lietuvos yra vos keli sijonai su vienu rinktinii raštu ruožu pažemiuose. Be to, žydra spalva, kurią propagavo Tamošaitis, lietuvių audiniams visiškai nebūdinga. XIX a. pabaigoje paplito medvilne, vilna ar šilkvilne atausti, į platėjančias palas kirpti, daugiausia vienaspalviai sijonai, puošti šilko, aksono apvadais. Prie jų vilkėtos jvairios palaidinės ir švarkeliai. Palaipsniui buvo atsisakyta prijuosčių, marškiniai ir lie-menės tapo apatiniu drabužiu. XIX a. vilkėsenos tradicijos kiek ilgiau išliko Dzūkijoje, kur dar XX a. I pusėje buvo segima languotais sijonais ir ryšima prijuostėmis.

Lietuvės, jvairių autorų laikyti nagingomis audėjomis, daugumą drabužių išsiausdavo pačios. Tačiau lygiai kaip dabar moterys nori tuočiai garsių firmų ar dizainerių sukurtais drabužiais, taip ir XVIII–XIX a. buvo vertinami fabrikiniai audiniai. Vargu ar galima sutikti su atkakliai nuo Tamošaičio laikų peršama nuomone, kad visi valstiečių drabužiai buvo (ir turi būti atkuriameji) namie austi, netikint „kraičio skryniu“ turiniu. Idėja, kad visi drabužiai turi būti pačių pasidaryti, pirmieji iškélė skandinavai. Tamošaitis šią nuomonę greičiausiai bus perėmės. Lietuva nėra ir nebuvo salelė, apsupta vandenynu ar negyvenamų kraštų. Per Lietuvą nuo seno ėjo prekybiniai keliai. Ir tą faktą tenka pripažinti. Remdamasis archyviniais šaltiniais, apie prekybą Lietuvos kai-me XVIII a. yra rašęs M. Jučas (26). XVIII amžiuje tarp per-kamų ir parduodamų prekių Lietuvos kai-me minimos su-knelės, šilkinės ir medvilninės skarelės, švarkai, žiponai, lie-menės, audiniai ir kt. (26; 117, 120). Tą faktą patvirtina ir

* Pateikiami duomenys yra apytikriaiai, galima kelių vienetų ar dešimčių paklaida.

Aukštaitė. XIX a. Sukomplektavo M. Miliuvienė.
Dailininkė R. Lelytė.

muziejuose sukaupta medžiaga. Iš fabrikinių audinių, kaip antai brokato, aksomo, šilko, kašmyro (greta namie austų) buvo siuvamos moterų liemenės – mat joms reikėjo nedaug medžiagos. Muziejų kolekcijoje apie 80 procentų XVIII–XIX a. datuojamų liemenių yra būtent iš tokių audinių. Iš viso muziejuose sukaupta apie 200 liemenių ir jų audinių. Visų „sovietinių“ etnografų spausdintuose darbuose ir skaitytose paskaitose, priešingai G. Kazokienės priekaištams (1; 6), pabrėžiama, kad be liemenės lietuviems buvo nepadoru žmonėse pasirodyti. Tą liudija ir amžininko kunigo A. Parbrėžos pamoksluose išsakytos mintys (27). Be liemenių, fabrikinius audinius bei siūlus naudojo ir kitiems drabužiams bei papuošalam. Juodą aksomą, naudotą „jopoms“ siūti ir merginų karūnélémis, vadinančius „sammatos wainikas“, daryti, mini J. A. Brandas (1647–1691) (28; 95, 115). Remiantis muziejiniais rinkiniais ir rašytiniais šaltiniais, lietuviés merginos dabinosi brokato galionais (muziejuose yra

Suvalkietė. XIX a. Sukomplektavo M. Miliuvienė.
Dailininkė R. Lelytė.

per 230 vnt.), karūnélémis, karolinémis, šilkiniais kaspinais (yra apie 60 vnt.). G. Kazokienės žiniai, galionus, kaip būdingą merginų galvos dangą, mini ir A. Tamošaitis. Lietuvių liaudies dainose merginų galvos dangos lengvumas ir puošnumas lyginamas su povo plunksnele, dainuojama apie šilko kasnykelius, prašoma parvežti jų iš karužės. Todėl vargu ar sunkūs lininiai rinktiniai raštais austi kaspinai, propaguoti A. Tamošaičio, M. Glemžaitės, J. Balčikonio, V. Palaimos, o dabar dar ir G. Kazokienės (1; 8), atitinka minėtą per kelis šimtmecius sukurtą ir apdainuotą merginų galvos dangos įvaizdį. Iš rinktinėjų juostų pasiūtos ar suklostytos karūnélės ant galvos dėti pradėtos tik XX a. I pusėje. Ponia Kazokienė rašo, kad „spalvoto šilko kaspinai Lietuvoje <...> ypač paplito prieš Pirmąjį pasaulyjinį karą“ (1; 8). Su tuo neįmanoma sutikti, nes tuo laikotarpiu tradiciniai drabužiai (kartu ir galvos danga) jau buvo išnykę, pasikeitę dėl miesto madų įtakos. Minėtu laikotarpiu šilkiniai kaspinai buvo išlikę

tik tradicinėje ritualinėje galvos dangoje – kai kuriose Aukštaitijos vietovėse juos prie kalpokų segė pamergės. Tęsiant galvos dangos temą, taipogi verta diskutuoti dėl posakiu „tarybinés formos” (kokia gi ji?) ir „tarybinių spalvų” rangės (1; 6–7). Rangių yra dviejuose muziejuose: viena Rusijos etnografijos (inv. Nr. 2236–8), sulankstyta iš lengvų rasalinės spalvos šilkinių kaspinų, kitos dvi – Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune. Rangių piešinių pateikiama ir XX a. pr. spaudoje (29). Beje, žalias, raudonos ir baltos spalvos range pasipuošusi Platelių apylinkės mergaitė A. Tamošaičio knygoje (iklja tarp p. 144 ir 145) bei šios spalvos minimos kaip žemaičių mègstamos (16; 134). Be to, jei G. Kazokienės dažnai minimas raudona, žalią, Baltą spalvas ir mes laikysime tarybinémis, tai tarybiniais taps dauguma Aukštaitijos XIX a. sijonų.

XIX amžiuje ištekėjusias moteris nuo merginų skyrė pagal galvos dangą. Vienas iš archaijiskų moters galvos apdangalu, plačiai paplitęs visoje Europoje ir Azijoje, yra nuometas (30). Muziejuose jų sukaupta arti 100 vnt. Aukštaitijoje nuometai išliko ilgiausiai – net iki XIX a. pab.–XX a. pr. Tradicinės moterų galvos dangos – nuometų – išlaikymas liudija lietuvių pagarbą tradicijoms, apie kurias taip plačiai kalbėjo amžininkai ir kuriomis mes dabar didžiuojamės. Kitą dažnai sutinkama moterų galvos danga – įvairios kepurėlės, kurių muziejuose yra apie 350 vnt. Beje, kai kurios jų siūtos iš aksomo, kašmyro, brokato.

Įvairiose etnografinėse Lietuvos srityse moterys ryšėjo skirtingas prijuostes. Lietuvos muziejuose jų yra apie 2650 vnt. Aukštaitijoje paplitę baltos su įraštą jaustais ar išrinktais žičkų ruoželiais (žičkai irgi importas!). Atitrūkus nuo „kraičio skrynių”, šie ruožai išeivijos lietuvių prijuostėse labai išplatinti, tuo priartinant jas prie baltarusių ir ukrainiečių prijuosčių. Prijuosčių, kuriose skersai būtų jausti keli platūs rinktiniai raštų ruožai, o juo labiau spalvotame dugne, XIX a. Lietuvos kaime visiškai nebuvo. Vertėtų paminėti ir tai, kad A. Tamošaičio kostiumo beveik visų dalų ornamente labai išplatintas tulpės motyvas, kuris sutinkamas tik suvalkiečių tradicinio kostumo prijuostėse. Ponios Kazokienės pasipiktinimą (1; 4) sukélusi languota dzükės prijuostė S. Bernotienės knygos (31) viršelyje minima ir Tamošaičio knygoje kaip „daugiausiai randamos Dzūkijoje” (16; 98–99). Be to, tą faktą akivaizdžiai atspindi ir muziejinė medžiaga. XIX amžiaus pabaigoje–XX a. pradžioje Dzūkijoje ir Suvalkijoje ryšėtos pažemėse įvairiaspalviais siūlais siuvinėtos prijuostės. Ornamento kilmė ir spalviniai deriniai yra velyvi, kai kam gal ir nepriimtini, bet reikia pripažinti tą faktą, jog tam tikru laiku ir tam tikrose vietovėse jos buvo moterų mègstamos ir laikytos labai gražiomis (pavyzdžiu, Lietuvos dailės muziejuje iš 230 dzūkiškų prijuosčių tos rūšies yra 104 vnt.).

Marškiniai (jų Lietuvos muziejuose yra per 1165 vnt.), kaip ir kitos kostumo dalys, kiekvienoje etnografinėje srityje savitai pasiūti ir papuošti. Aukštaičių ir žemaičių marškinių rankovės neplačios, puoštos kukliais siaurais raudonų žičkų ruoželiais. Kai kurie Lietuvos dailininkai ir išeivijos lietuvių labai išplatina rankoves, žičkinius užaudimus, išstambina raštus, tuo priartindami lietuvių marškinius prie slavų. XIX amžiuje suvalkiečių ir dalies dzükų marškiniai dažniau-

siai siuvinėti baltais siūlais kiauraraščiu. Tokiu pat būdu siuvinėtos ir puikios balto žemaičių skarelės. Kiauraraštis baltasis siuvinėjimas, atkeliavęs iš Vakarų Europos, Lietuvoje paplito XVIII–XIX a. Plisdamas per dvarus ir bažnyčias, liaudies drabužiuose jis įgavo labai subtilias, puošnias ir savitas formas. Siuvinėjimams naudojami lietuviško ornamento motyvai – ramunélės, linų, obels žiedai, rūtų šakelės ir t.t. Baltieji siuvinėjimai, kaip rankų darbo pavyzdžiai, yra unikalūs ir ypač vertinami ne tik savų, bet ir užsienio tyrinėtojų. Atsisakyti jų, pavyzdžiu, pakeičiant raudonų, žalių ar mėlynų siūlų užaudimais, būtų nusikaltimas, nesvarbu, iš kur atėjo pirmasis impulsas.

Dar vienas priekaištolas, kurį teko išklausyti iš p. Kazokienės, yra apie žemaitiškas **günias** (iš viso Lietuvos muziejuose yra per 2080 skarų ir skarelų). Lietuvos tyrinėtojų jos laikomas vienomis iš seniausių datuotų skarų; ant vienos iš jų išsiuvinėta 1800 metų data. Žemaičių skersadryžės sumuštinės vienapalės, išilginto stačiakampio formos gūnios daugiau buvo paplitusios Vakarų Žemaitijoje ir dévėtos maždaug iki XIX a. vidurio. Jos ypač gražios ir spalvingos, atskleidžiančios žemaičių moterų subtilų meninį skonį. Vertingos, nes dažytos ne cheminiais, o augaliniais dažais, ypattingos formos. Mes didžiuojamės, kad turime tokį unikalų lokalinių reiškinį. Juk tauta ir turtinga didele įvairove. Tai mūsų tautos kūrybos perlai.

Mes neteigiamo, kad Lietuvoje viskas daroma gerai. Su liūdesiu turime pasakyti, kad pas mus dar daug bėdų. Yra folklorinių ansamblių ir pavienių tautinių drabužių vilkėtojų, kurių kostiumuose daug esminiu netikslumų:

1) nesuderina visų kostumo dalių, kad jos būtų tos pačios etnografinės srities ir to paties laikotarpio (pavyzdžiu, prie prijuosčių dažnai siuva kabliuku nertus vėlyvus dantus, rankšluosčiams būdingus mezginus);

2) netinkamai parenka audinių spalvinius derinius;

3) išplatina rinktiniai raštų užaudimus marškiniuose ir prijuostėse;

4) jaunos merginos kai kada nevilki liemenių;

5) mažos mergaitės ir jaunos merginos dedasi čepčius.

Čepčiaus uždėjimas nuėmus vainiką reiškė merginos perėjimą į „stoną motystės“. Keistai atrodo ir pagyvenios moterys ar net senutės su karūnélėmis. Šiuo metu galvos dangos parinkimą turėtų lemti dévėtojos amžius. XX a. 3–4 dešimtmeciais kuriant kostiumą buvo pamègtos karūnélės su prisiutomis skarelėmis. Tokios „varnų gùžtos“ buvo lyg savotiškas jaunystės sentimentų – rūtų – priminimas. Lietuvos kaime minėtos galvos dangos niekas nedévėjo. Nepaisant griežtos etnografių kritikos, sentimentalios poniučių tokia galvos danga labai patenkintos ir nesigëdi viešai rodyti savo neišmanymo;

6) dažnai prijuostės per siauros ir daugeliu atvejų per trumpos;

7) vaikai rengiami tik dvišakumą uždengiančiais rūbais; iš tiesų tradicinai vaikų ir suaugusių rūbai beveik nesiskiria.

Šiuo straipsniu norėjome paaiškinti gerb. p. G. Kazokienei, visai lietuvių išeivijai, o gal ir savo kraštui priežastis ir sąlygas, kurios nulémė lietuvių tautinio kostumo kūrybos kelius ir klystkelius. Visų pirma, labai vélai, palyginti su kito-

mis Europos tautomis, buvo sukaupta medžiaga apie tradicius drabužius. Daugelis lietuvių išeivijos atstovų, kūrė, tebekuriantys tautinius rūbus, turbūt mažai orientuojasi apie šios srities kultūrinį paveldą, saugomą Lietuvoje. Šiuo straipsniu norėjome bent iš dalies su juo supažindinti ir tuo pagrindu atmesti visai nevykusias prieštaringas ir kategoriskas ponios Kazokienės mintis. Mums patiem, renkantiems daiktinę ir rašytinę medžiagą, dažnai kyla abejonų. Pagal posakį: „kuo gilyn į mišką, tuo daugiau medžių”. Kiekviena įgyta drabužių dalis atskleidžia kažką nauja, verčia permąstyti visą drabužių komplektą. Né vienas iš „sovietinių” etnografų sąmoningai neklastojo tiesos. Jei ir buvo daroma klaidų, tai iš nežinojimo ar irodymų trūkumo. Mes nesiruošiame to pateisint. G. Kazokienė nežinojimą bando paversti tiesa. A. Tamošaitis savo sukurtus drabužius nereitai priskiria XIX-am amžiui. Tai atvira klastotė. Prieš kelionika metų dailininkas V. Palaima išdriso garbingai prisipažinti, kad, kurdamas tautinius drabužius pirmajai lietuvių dainų ir šokių šventei, daugeliu atvejų klydo. Gal ir gerbiami A. Tamošaitis ir G. Kazokienė, susipažinę su naujais tyrinėjimais, muziejuose sukauptais tautinių drabužių rinkiniai, visgi supras, kad daugeliu atvejų klydo.

Straipsnyje pateikta tik keletas atsakymų į ginčytinus G. Kazokienės ir kartu A. Tamošaičio teiginius. Tam, kad atsakytume į vesus, su kuriais nesutinka „sovietinių” etnografai, nepakaktų ir „jaučio skūros”. Turbūt vertėtų atskiru straipsniu paskelbt recenziją apie A. Tamošaičio Lietuvoje ir užsienyje išleistas knygas, jo, M. Glemžaitės, pokarinių Lietuvos dailininkų veiklą bei siūlomus tautinių kostiumų atkūrimo projektus.

Kalbant apie tautinį drabužį, netinka posakis – dėl skonio nesiginčijama. Mes dar kartą pabrėžiame, kad privalu gerai išstudijuoti autentišką medžiagą, sukaupta muziejuose, rankraštynuose, ir ja vadovautis, studijuoti senają literatūrą ir kurti kostiumus, atitinkančius istorinę tiesą. Reikia tvirtai apsispręsti ir likti prie to, ką tauta sukūrė per šimtmecius ir paliko mūsų kultūriam vartojimui.

NUORODOS:

1. Kazokienė G. Tautiniai rūbai ir tautinis sąmoningumas // Liaudies kultūra. – 1999, Nr. 4, p. 1–9. – Tas pats straipsnis prieš tai jau buvo atspausdintas ir : Mūsų pastogė. – 1999 06 21, Nr. 24; 1999 06 28, Nr. 25; 1999 07 05, Nr. 26; 1999 07 12, Nr. 27.
2. Kudirkos J. Lietuvių liaudies meno šaltiniai: Publikacijų apžvalga. – Kaunas, 1986; Milius V. 1989 metų lietuvių etnografijos bibliografija // Etnografija. – Vilnius, 1991. – T. 1. – P. 126–135; Milius V. 1990–1991 metų lietuvių etnografijos bibliografija // Etnografija. – Vilnius, 1998. – T. 2–3. – P. 149–173; Milius V. 1992 metų lietuvių etnografijos bibliografija // Etnografija. – Vilnius, 1998. – T. 2–3. – P. 174–190; Milius V. 1993 metų lietuvių etnografijos bibliografija // Etnografija. – Vilnius, 1998. – T. 2–3. – P. 191–207.
3. Kulikauskienė V., Miliuvienė M. Lietuvių valstiečių drabužiai XVIII a. pab.–XX a. pr.
4. Kultūros ir švietimo ministerijos 1990 06 19 potvarkis Nr. 20 P.
5. Etninės kultūros paveldas ir dabarties kultūra. – Vilnius, 1999.
6. Apie muziejaus istoriją plačiai rašoma knygoje: Lietuvos istorijos paminklai / Sudarytoja B. Kulnytė. – Vilnius, 1990
7. LTE. – Vilnius, 1987. – T. 3. – P. 161–162.
8. Galaunė P. Kraštotojos muziejai Lietuvoje 1921–1940 metais // Kultūros barai. – 1986, Nr. 1.

9. Šiuos rinkinius (apie 1200 drabužių) perėmė dabartinis Lietuvos nacionalinis muziejus. Nemaža dalis drabužių ir audinių buvo iš nelietuviškų teritorijų. 376 eksponatai 1977 m. buvo perduoti Baltarusijos Mokslo Akademijai // LNM inventorinės knygos, T. 1–2
10. Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus inventorinės knygos.
11. Didelė dalis muziejaus tekstilės rinkinių sudėgė karo metu: ŠAM etnografiniai rinkiniai / Sudarytoja S. Mockutė. – Šiauliai, 1997. – P. 11.
12. Milius V. Lietuviškų etnografinių eksponatų Lenkijos muziejuose apžvalga. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 m. – Vilnius, 1970. – P. 126–135; Milius V. Lietuviškieji etnografiniai eksponatai VDR muziejuose // Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1981 ir 1982 m. – Vilnius, 1983. – P. 12–15.
13. Milius V. Mažosios Lietuvos lietuvininkų drabužių tyrinėjimai // Liaudies kultūros palikimas dabarties kultūroje. – Kaunas, 1989. – P. 165–172; Lietuvininkai: Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktame amžiuje / Paruošė V. Milius. – Vilnius, 1970.
14. Vyšniauskaitė A. Lietuviai IX–XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose. – Vilnius, 1994.
15. Reklaitis P. Lietuvio valstiečio Mažojoje Lietuvoje ikonografija // Aidai (Broooklyn). – 1964, Nr. 3., p. 142–151; Reklaitis P. Lietuvos gyventojų tipai XVI a. grafikoje: Adelhauser – Heldt – Vecelio // Aidai. – 1968, Nr. 7, p. 301–307.
16. Tamošaitis A. Lietuvių moterų tautiniai drabužiai // Sodžiaus menas 7–8. – Kaunas, 1939.
17. Tamošaitis (Antanas and Anastazija). Lithuanian national costume. – Toronto, Canada, 1979.
18. 1589 m. rugėjo 22 d. Prūsijos kunigaikščio Jurgio Fridricho isakas, draudžias škotams prekiauti pabučiais bei pakiemiais: Žr.: Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams / Sudarė P. Pakarklis. – Vilnius, 1960.
19. Harris M. Kultūrinė antropologija. – Kaunas, 1998.
20. Lepner T. Der Preusche Littauer... – Danzing, 1744.
21. Prætorius M. Deliciae Prusicae oder Preussische Schaubühne. – Berlin, 1871.
22. Bock F. S. Versuch einer wirtschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreussen. – Bd 1. – Dessau, 1782.
23. Das Jahr in vier Gesängen. Aus dem litauischen des Christian Donelaitis... von D. L. J. Rhesa. – Königsberg, 1818. – P. 145; Rosenwall P. Bemerkungen eines Russen über Preussen und dessen Bewohner. – Mainz, 1817. – P. 24; Gadon M. Opisanie powiatu Telszewskiego. – Wilno, 1846. – P. 112; Glagau O. Litauen und die Littauer. – Tilsit, 1869. – P. 107. – Ir kiti.
24. E. Gizevijaus keleto piešinių negatyvai yra Rusijos etnografijos muziejuje Peterburge, viena spalvota kopija – LNM.
25. Rytų Lietuva: Istorija, kultūra, kalba. – Vilnius, 1992.
26. Jučas M. Prekyba Lietuvos kaimie XVIII a. // Iš lietuvių kultūros istorijos. – Vilnius, 1964. – T. IV.
27. Pabrėža A. Kninga pyrra apey Sakramentus Ogólnay, yr Apey Nekórius Sakramentus ipatingay // VUB, D 57, I. 498.
28. Brand J. A. Reysen durch die March Brandenburg, ... – Wesel, 1702.
29. Wieś illustrowana. – 1913, Nr. 9.
30. Guzevičiūtė R. Kepurių kelionės. Turbanas // Liaudies kultūra. – 1995, Nr. 3, p. 40–44.
31. Bernotienė S. Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab.– XX a. pr. – Vilnius, 1974.

On the Lithuanian national costume again

This is a collective answer by the eminent researchers on the national costume concerning its reconstruction given to Dr. Genovaitė Kazokienė with regard to the publication in the *Liaudies Kultūra* issue (No 4, 1999).

The data from the museum stocks presented by the authors testify to the fact that within the recent years the chosen way of reconstructing the national costume based on the authenticity with no avoid of heritage of the industrial production is available and right.

Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai: tyrimų duomenys ir atstatymo galimybės

Napaleonas KITKAUSKAS

G. Brauno ir F. Hogenbergo atlase, išleistame 1581 m. Kelne, Žemutinės pilies kunigaikščių rūmai pavaizduoti dar su pereinamujų iš gotikinių į renesansines formų atiku (su kregždės uodegos pavidalo dantimis) (1 pav.). Tokio tipo atiko sandara būdinga Ducale rūmams Urbino mieste, kurie statyti XV a. antrojoje pusėje. Kregždės uodegos dekoratyvinis motyvas buvo naudotas dar Romos imperijos laikais Sesilioj Metelos mauzoliejuje, vėliau gynybinių įrenginių kreneliažuose. Apskritai gynybiniai parapetai senovinėse bei viduramžių tvirtovėse dažnai būdavo užbaigiami kreneliažu su dantimis, kuriems nebūtinės buvo kregždės uodegos motyvas. Gynybinis parapetas (kreneliažas) iš išorės pusės saugodavo tvirtovės gynėjų galeriją, taip pat buvo dekoratyvinis elementas. Spėjama, kad G. Brauno ir F. Hogenbergo atlase Vilniaus miesto planas nubraižytas remiantis ankstesnio meto, gal 1545 m. (V. Drėmos nuomonė) ar net XVI a. trečiojo dešimtmečio duomenimis (pastaroji nuomonė – istoriko J. Jurkšto).²⁶ Taigi greičiausiai bent iki XVI a. trečiojo dešimtmečio ar net vidurio Vilniaus kunigaikščių rūmai galėjo turėti atiką su kregždės uodegos pavidalo dantimis. Vadinas, serlianų motyvas atike galėjo atsirasti apie XVI a. vidurį. Tačiau reikia remiantis istoriniais šaltiniais irodysti, kad tokie dideli rūmų reskonstrukcijos darbai vyko ne 1520–1530 m., o apie 1545–1550 m. O gal šis manieristinio pobūdžio serlianų motyvas rūmų atike atsirado po 1610 m. gaisro, kai buvo atliekamas didelis rūmų remontas? Juk kol kas ir Aušros (Medininkų) vartų atiko dekoras datuojamas XVII a. pradžia. H. Kozakevičova knygoje „Lenkijos renesansas ir manierizmas“²⁷ nurodo, kad pirmas galutinai susiformavusio atiko pavyzdys Lenkijoje buvo sukurtas 1556–1557 m. Krokuvoje, Sukienicų pastate. Šio pastato atiku kaip pavyzdžiu vėliau sekė kitų renesanso pastatų statytojai. H. Kozakevičova Lenkijos vėlyvojo renesanso bei manierizmo pradžia laiko 1575 m., pabaiga – apie 1640 m. Šiuo laikotarpiu Lenkijos terito-

rijoje sukurta puošnių, dekoratyvių atikų rezidencinio tipo rūmuose (Baranove, Krasicine, Jaroslave, Žemutinė Kazimežė, Gdanske) ir bažnyčiose (Lukomlyje). Lietuvoje pirmosios manierizmo apraiškos siejamos su Vilniaus pilių teritorijoje 1552 m. pradėta statyti šv. Onos – šv. Barboros bažnyčia (architektas Džovanis Činis). Atsižvelgiant į čia išdėstytaus argumentus, gana rizikinga manysti, kad Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų atikai su puošniais dekoratyviniais serlianų motyvais atsiradę XVI a. pirmojoje pusėje ar net viduryje. Šioms problemoms spręsti reikia nuodugnesnių studijų.

Antra vertus, rengiant Žemutinės pilies Valdovų rūmų atstatymo projektą, tėra viena išeitis: atkurti atikus su serlianų motyvais, nes jie pakankamai aiškiai pavaizduoti ikonografijoje. Pačių atikų genezės klausimas yra labiau teorinis, nors ir labai aktualus.

Žemutinės pilies Valdovų rūmų vakarų korpusė paviljono atiką puošė obeliskai (4 pav.). Be abejo, jų būta ir kitų korpusų atikuose. Vakarų korpuso paviljono kampe vienas obeliskas pavaizduotas gana detaliai. Pagal ši piešinį jis galėtų būti atkurtas atstatant rūmus. Obelisko aukštis apie 3,6 m; jo aukštis 1,5 karto mažesnis už viso atiko aukštį. Tokios atiko ir obelisko proporcijos ir P. Smuglevičiaus III piešinyje.

P. Smuglevičiaus III piešinyje vakarų korpuso šiaurinio sparno atiko viršus maždaug sutampa su triaukščio paviljono trečiojo aukšto lango palangės karnizu. Atstant rūmus, šios dalies atiko viršaus altitudė galėtų būti H abs. 107,80 (12,2 m aukštyje virš rūmų rytų ir pietų korpusų pirmojo aukšto grindų lygio). Tame pačiame P. Smuglevičiaus piešinyje vakarų korpuso šiaurinio sparno langą sandrikų viršus susiprojektuoja maždaug į paviljono antrajame aukšte pavaizduoto lango vidurį.

P. Smuglevičius vakarų korpuso šiaurinio sparno pirmojo aukšto zonoje nepavaizdavo langų. Beje, kitame to paties autorius I piešinyje (2 pav.), vaizduojančiame pietų fasadą, pirmojo aukšto langai taip pat nepavaizduoti. Tačiau dailininkai, XIX a. pradžioje piešę rūmų pietų fas-

(Pabaiga, pradžia „LK“ 99/6)

10 pav. Valdovų rūmai ir Katedra iš pietryčių pusės. Nežinomo dailininko piešinys. 1802 m.

dą, pirmojo aukšto langus vaizdavo (7, 10, 11 pav.). Iš jų piešinių matyti, kad pietų fasado pirmojo aukšto langų ritmas, dydis ir forma yra analogiški kaip antrojo aukšto langų. Atrodo, kad P. Smuglevičius, piešdamas rūmų fasadus, dėmesį kreipė į išraiškingesnę viršutinę rūmų dalį, bet nepavaizdavo pirmojo aukšto, kur langų dydžiai bei ritmas buvo tokie pat kaip antrajame aukšte. Iš tikrujų rūmų vakarų korpuso šiauriniame sparne langai turėjo būti. Jei čia langų nebūtų, tai kampinė pirmojo aukšto patalpa būtų tamši, nes vakarų korpuso galinės šiaurinės sienos pirmajame aukšte, sprendžiant iš III piešinio, iš tiesų langų nėra buvę. Šioje P. Smuglevičiaus piešinio dalyje, reikia manyti, pavaizduota tikrovėska situacija: pirmojo aukšto zonoje parodytos dvejos durys, o pirmojo aukšto perdangų linijoje pavaizduotos 5 apvalios angos liudyti, kad čia yra buvęs balkonas, antrajame aukšte pavaizduotų langų ir durų sąramos buvę segmentinės.

Vakarų korpuso šiaurinio sparno, kaip ir viso šiaurės korpuso, atiko dekoras skiriasi nuo triaukštės rūmų dalies atiko dekoro. Šiaurinio sparno vakariniame fasade atiką puošia vertikalių menčių, viršuje sujungtų biforiniems arkomis, motyvas. Neaiškumą kelia tai, kodėl P. Smuglevičius savo III piešinje tų pačių biforinių arkų nenupiešė vakarų korpuso šiaurinio sparno galinėje sienoje. Čia atiką puošia tolygiai išdėstyti vertikalios mentės, viršuje sujungtos segmentinėmis arkomis. Atkuriant rūmus, galimi du šios šiaurinio fasado dalies atiko pro-

jektais: pakartoti vakarinio fasado biforinių arkų motyvą ar laikytis P. Smuglevičiaus piešinio – su mentėmis, bet be biforinių arkų.

Šiaurės korpuso pamatų ištirta tik vakarinė dalis. Kaip minėta, tirtame ruože rūsių nerasta. Nustatyta, kad šiaurės korpuso išorės sienos buvo gerokai plonesnės - pamatų zonoje tik 1,2–1,27 m storio. Šiaurės korpuso plotis 14,14 m. Jei šio korpuso stogą projektuotumėme vienšlaitį, tai, išlaikant jo nuolydį apie 30 laipsnių, kiemo pusėje karnizas turėtų H abs. 99,10 m altitudę, t.y. šiaurės korpuso pietinė siena iš kiemo pusės būtų tik 4,8–5,0 m aukščio. Šioje sienoje būtų galima įrengti tik pirmo aukšto langus.

Būtų tikslsingiausia šio korpuso pietinę sieną paaukštinti – išmūryti ant jos atiką ir už jo paslėpti stogą. Taip kiemo korpuso šiaurinė išklotinė taptų išraiškingesnė, o, be to, šiame korpuse būtų galima projektuoti du aukštus. Tačiau dviejų aukštų galbūt tektų atsisakyti, nes šiaurės korpuso vakarinėje dalyje rasti stulpinių atramų pamatai leidžia manyti, kad šiaurės korpuse (bent jo vakarinėje dalyje) yra buvusi trinavė salė; jos erdvė išilgine kryptimi suskaidyta poromis išdėstyty keturkampio skerspjūvio stulpų, rėmusių kryžminius skliautus. Šios salės architektūros kompozicija turėjo būtinga ankstyvajam renesansui. Panašiai įrengta buvo Sapiegų statybos Alšėnų pilies (XVII a. pr.) viena patalpa; ji taip pat priskiriama ankstyvajam renesansui.²⁸

Šie samprotavimai dėl šiaurės korpuso erdvinės planinės kompozicijos dar gali būti patikslinti, užbaigus šioje rūmų dalyje archeologinius tyrimus.

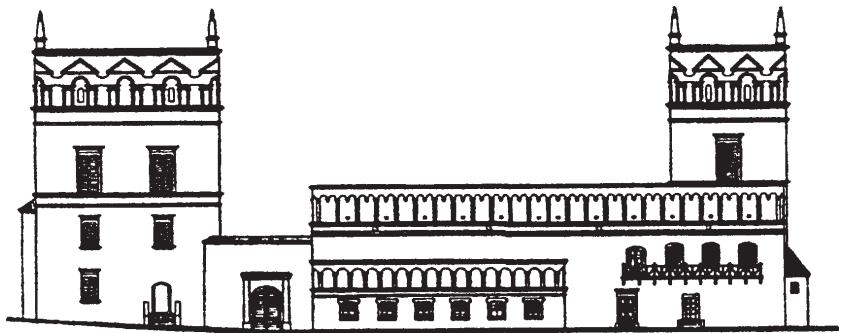
Ištiesine atikine siena buvo apjuosta vakarų korpuso šiaurinės dalies triaukštė dalis – paviljonas (4, 13, 16 pav.).

Atidžiau panagrinėjus P. Smuglevičiaus III piešinį (4 pav.), kairėje jo pusėje viršuje matyti aukšta siena, lygiagreti su vakariniu korpusu, bet gerokai už jį trumpesnė. Šios sienos viršutinę dalį nuo žemesnės apatinės atskiria horizontalus karnizas, po juo – trys langai lygiomis sąramomis. Būtų galima manyt, kad ši siena yra šiaurės korpuso rytinės paaukštintos dalies (jau trečiojo aukšto) vakarinė siena, o jos viršu galima traktuoti kaip atiką, iš visų pusų apjuosiantį šiaurės korpuso triaukštę dalį. Vis dėlto įtikimesnis kitas variantas – ši siena yra rytų korpuso renesansinės dalies vakarinė siena, viršuje papuošta atiku. Tik dailininkas ją nupiešė šiek tiek per arti vakarinio korpuso (gal dėl piešiniui pasirinkto lakšto matmenų ribotumo ar pan.). Kad ši siena negali priklausyti šiaurės korpuso paaukštintai trinavei daliai, liudyti ir ta aplinkybė, jog šiaurės korpuso pamatai visu perimetru tėra 1,2 m storio, bet to, jie atremti į durpingą gruntu. Kairiajame piešinio krašte pavaizduota dar viena siena, lygiagreti su arčiau esančia (atikine?) siena. Taigi atrodytų, kad P. Smuglevičius kairiajame piešinio krašte pavaizdavo rytų korpuso renesansinę dalį – apirusią, jau be stogo. Beje, XVIII a. pabaisgos prancūziškajame Vilniaus pilį plane rytų korpuso vietoje pažymėta tik viena – 483 posesija.²⁹ Matyt, iš tiesų tuo metu rytų korpuso patalpos buvo jau beveik neįgyvendinamos.

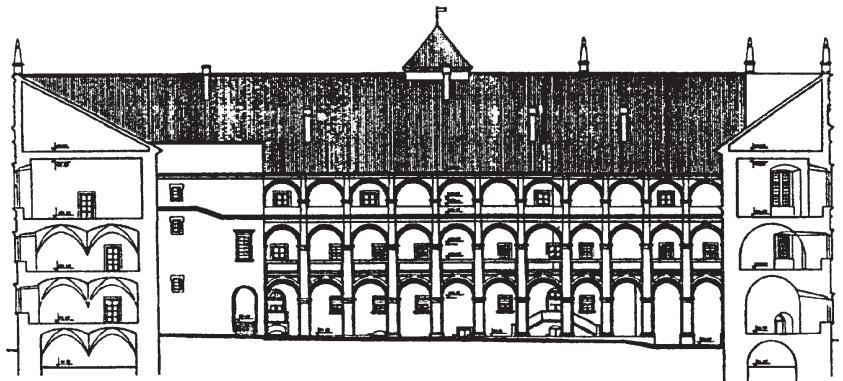
Sprendžiant iš M. Pšiborskio ir J. Ozemblovslio raižinių (7, 11 pav.), rytų korpuso šiaurinę dalį viršuje iš rytų pusės taip pat juosė atikas. Jo aukštis toks pat, kaip ir likusios pietinės rytų korpuso dalies. Be abejo, šio atiko puošyba turėjo būti tokia pat, kaip rytų ir pietų korpusų.

Rūmų vakarų korpuso šiaurinio sparno triaukštėje paviljono tipo dalyje atiko puošbai naudotą serlianos dekoratyvinį motyvą P. Smuglevičius pavaizdavo aiškiausiai (4 pav.). Gerai apšvestame ir dailininko išryškintame paviljono šiaurinės sienos atike aiškiai matyti serlianos piešinys, jo proporcijos. Atiko 11 m ilgio ruože telpa 3 tarpsniai su serlianos dekoratyviniu motyvu (viduryje 2 pilni motyvai ir kampuose – 2 po pusę serlianos). Iš to matyti, kad paviljono šiaurinės sienos atiko vieno tarpsnio su serlianos

motyvu ilgis yra buvęs $3,67 \text{ m}$ ($11,0 : 3 = 3,67 \text{ m}$). Šio paviljono vakarinė siena yra 10,5 m ilgio, tada vieno tarpsnio su serlianos motyvu ilgis bus $10,5 : 3 = 3,5 \text{ m}$. Vakarų korpuso vakarinės sienos ilgis 35,0 m, todėl čia tarpsnio su serlianos motyvu ilgai turėtų būti $35,0 : 9 = 3,89 \text{ m}$ (9 tarpsniai) (13 pav.). Panašiu būdu apskaičiuoti tarpsnių su serlianos motyvu ilgiai pietų korpuso pietiniame fasade, tik čia rytinėje pietų fasado 57,21 m ilgio dalyje tarpsnio ilgis dabar nustatytas šiek tiek didesnis – $57,21 : 14 = 4,09 \text{ m}$

14 pav. Žemutinės pilies Valdovų rūmų šiaurės fasadas. Rekonstrukcija.

15 pav. Žemutinės pilies Valdovų rūmų pietų korpuso kiemo fasadas. Rekonstrukcija.

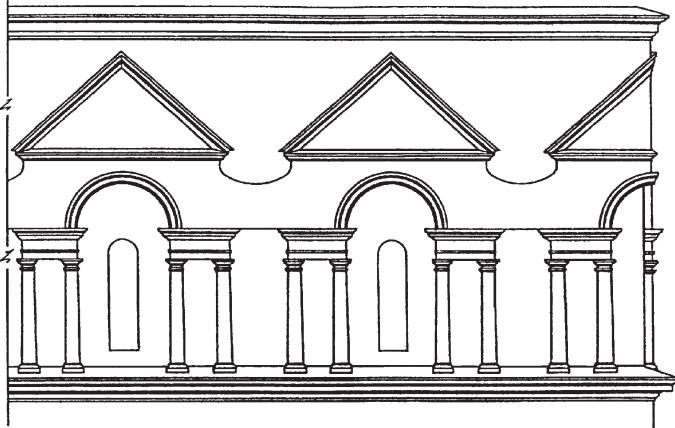
(18 pav.). Iš viso yra 14 tarpsnių. Apytikriaiai panašū tarpsnių su serlianos motyvu skaičių šiame pietų fasado ruože galima ižiūrėti ir XIX a. pirmosios pusės dailininkų, vaizdavusių kunigaikščių rūmus, piešiniuose.

Rytų korpuso sienos atike gotikinės 38,77 m ilgio serlianos motyvu dekoruotas tarpsnis yra $38,77 : 10 = 3,88 \text{ m}$ (10 tarpsnių), renesansinės dalies – $16,73 : 4 = 4,18 \text{ (4 tarpsniai)}$. Taigi triaukštės rūmų dalies atikuose tarpsnių su serlianos motyvu ilgis svyruoja nuo 3,5 iki 4,18 m.

Dar vienas klausimas. Ar atiko serianų motyve naudotos puskolonės ar piliastrai? Analizuojant turimą ikonografinę medžiagą, sunku rasti tikslesnį atsakymą. Kaip minėta, serlianos motyvas ryškiausiai ižiūrimas P. Smuglevičiaus III piešinyje paviljono atiko dekore. Čia šis motyvas

pavaizduotas plokštuminis, taigi galima manyti, kad naudoti piliastrai. Buvo svarbu nustatyti piliastrų matmenis, proporcijas. Piliastro apatinės dalies plotis – 21 cm. Šiuo atveju piliastro modulis būtų m = 10,5 cm. Teigiant, kad serlianų motyvams buvo naudotas dorėnų orderis, piliastro aukštis būtų 168 cm (16 modulių x 10,5 cm = 168 cm), antablemento aukštis – 42 cm (168 x 3/12 = 42 cm). (17 pav.).

Atskiras klausimas, koks orderis (apskritai) buvo naudotas Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų fasaduose? Vil-

17 pav. Žemutinės pilies Valdovų rūmai. Pietų korpuso atiko rytinės dalies serlianos elementų svarbesni matmenys (pradinis projektas).

niaus šv. Kazimiero koplyčioje išorės fasadai formuoti laikantis doréninio orderio dėsnį, o interjeras – jonéninio. Kadangi doréninis orderis jau antikos laikų architektūroje dažnai taikytas stiprių, galingų dievybių šventykloms, taigi taikytas net militariniu, suprantama, kodėl ir Vilniaus Žemutinės pilies didžiųjų kunigaikščių rezidencijos, kaip Didžiosios Kunigaikštystės administravimo centro, fasadams jis turėjo būti tinkamiausias.

Reikia pasakyti, kad P. Smuglevičiaus III piešinyje (4 pav.) pavaizduotoje serlianos vidurinės angos arkoje nematyti, ar čia yra archivolto tipo aprėminimas. Serlianų analogijoje esama įvairių pavyzdžių: ir su archivoltu, panašiu kaip ir jos šonuose esančiu antablementų karnizinės dalies, ir be archivolto, tik su paryškintu lygiu apvadu. Rūmų atstatymo projekte galėtų būti pasirinktas variantas su archivolto tipo aprėminimu (17 pav.).

Literatūroje nurodoma pavyzdžių, kai serlianos vidurinės angos sąramos kreivės pakyla yra didesnio ilgio negu ją formuojančio apskritimo spindulys. Taigi ateityje būtų galima tokį projektą rinktis ir mums – bent kaip variantą.

Virš serlianos esančio frontonėlio forma ir matmenys taip pat geriausiai įžiūrimi P. Smuglevičiaus III piešinyje (4 pav.). Tačiau jo detalės neišryškintos. Neaiškios jos ir kituose Žemutinės pilies rūmus vaizduojančiuose piešiniuose (2, 3, 7, 10, 11 pav.). Mūsų projekto fasadų brėžinyje virš serlianos dabar

numatyta frontonėlis (17, 18 pav.), tačiau jo matmenis dar būtų galima tikslinti, paieškoti analogijų, teorinių apibendrinimų. Beje, atidžiau įsigilinus į P. Smuglevičiaus III piešinį, matyti, kad frontonėlio istrižos kraštinių nežymiai įgaubtos (išlinkę). Šiandien sunku nustatyti, ar čia dailininko išmonė, ar iš tiesų taip yra buvę.

Apie serlianos motyvo panaudojimą ano meto Lenkijos pastatų fasaduose rašė J. Kovalčikas.³⁰ Jis teigė, kad Liublino jėzuitų bažnyčia Lenkijoje esąs pirmas pastatas, kur išorės fasade panaudota triumfo arkos tipo arkinė sistema. Ši pastatą 1586 m. projektavo architektas J. M. Bernardonis (jo projektuota ir Nesvyžiaus bažnyčia). Liublino jėzuitų bažnyčia pastatyta 1617 m. Pasak J. Kovalčiko, ankstesni triumfo arkų priemonės serlianos motyvo pavyzdžiai XVI a. vidurio Lenkijoje pradėti naudoti tik mažojoje architektūroje (portaluose, antkapiniuose paminkluose). Lenkijoje S. Serlijaus traktatai pradėjo plisti nuo XVI a. vidurio. Jais remiantis, pirmiausia buvo sukurti kai kurie Vavelio rūmų interjerų portalai, židiniai. Su S. Serlijaus traktatais pradėjo plisti ir manierizmo apraiškos. Skulptorius Džovanis Marija Padovanas (Padovano) taip pat buvo susipažinęs su S. Serlijaus traktatais, vėlesniuose savo kūriniuose netgi naudojo jo traktatų duomenis. Teigiamą, kad per ši skulptorių Lenkija taip pat turėjo progos susipažinti su S. Serlijaus darbais.

Vakarų korpuso šiaurinė dalis ir visas šiaurinis korpusas yra vienu aukštu žemesnis. Pagal P. Smuglevičiaus III piešinį čia atiko dekorui buvo panaudotas vertikalių menčių, viršutinėje dalyje apjuostų biforinėmis arkutėmis, motyvas. P. Smuglevičiaus piešinyje pavaizduota 13 vertikaliomis mentėmis apribotų stačiakampių. Grafiniu būdu bandėme nustatyti menčių ir biforinių arkučių šio atiko puošybai skaičių. Projekte numatome 19 menčių, kurios riboja 18 stačiakampių (jų h = 2,65 m, b = 1,45 m, kraštinių santykis h : b = 1,83) (13 pav.). Galime teigti, kad P. Smuglevičius savo piešinyje pavaizdavo mažiau menčių ir biforinių arkučių negu jų buvo iš tikrujų.

Vertikalių menčių (piliastrų), viršuje sujungtų arkutėmis, esama ir kai kurių kitų Lietuvos architektūros paminklų atikuose. Visų pirma tai namo Pilies g. 4 (priklauseš Katedros kapitulai) atikas, po rekonstrukcijos įrengtas apie XVI a. vidurį,³¹ Vilniaus jėzuitų vienuolyno vakarinio korpuso atikas, datuojamas XVII a. Vilniaus universiteto šiaurinėje ansamblio dalyje S. Daukanto kiemo šiaurės korpuso šiaurinio fasado aklina siena taip pat papuošta vertikaliomis mentėmis su arkutėmis viršuje.³² Šis motyvas aptinkamas ir Simno bažnyčios fasaduose; bažnyčia statyta XVII a.³³ Šiuo metu Baltarusijos teritorijoje esančios Smurgainių bažnyčios atikas (bažnyčia statyta 1611 m.) taip

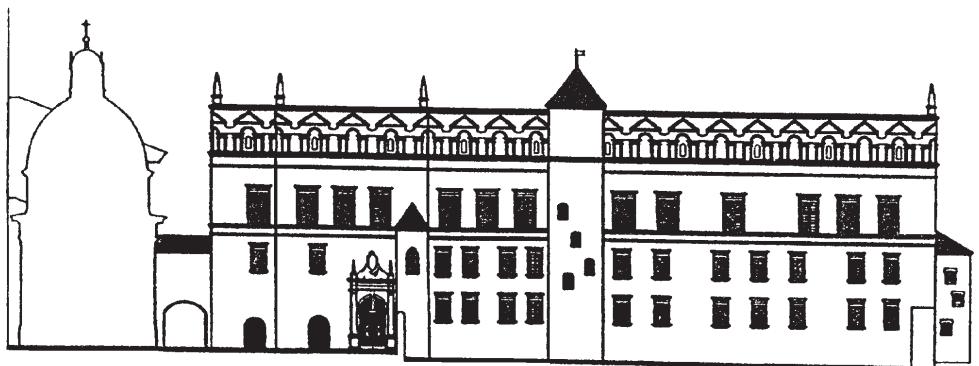
pat pat papuoštas biforinėmis arkomis.³⁴ Reikia pasakyti, kad V. Čanturija Smurgainių bažnyčios pastatymo data laiko 1553 m.³⁵ Lenkijoje pastatų atikuose biforinės arkos tampa populiaros taip pat nuo XVI a. vidurio (XVI a. antrojoje pusėje – XVII a. pirmojoje pusėje). Išlikusiųose rūmų piešiniuose prie pietų korpuso pietinio fasado pavaizduoti du priestatai (2, 7, 10, 11 pav.) – tiriant surasti jų pamatai (12 pav.). Rytinio priestato pamatai masyvūs, iš monolitinio mūro, 6,23x4 m dydžio. Ant šių pamatų stovėjo trijų aukštų priestatas – laiptinė. Priestatas prie pietų korpuso pristatytas vėliau; tai rodo mūro siūlė tarp priestato pamato ir pietų korpuso pamato. P. Smuglevičiaus piešinyje ir XIX a. pirmosios pusės raižiniuose šio priestato architektūra labai kukli, fasadai be papuošimų, viršus be stogo. Vis dėlto šis priestatas, atrodo, yra turėjęs keturšlaitį piramidės pavidalo stogą, jo vaizdas yra išlikęs minėtame D. Peceldo raižinyje (9 pav.).

V. Drėma mano, kad šis priestatas (kaip ir kitas, buvęs nuo jo šiek tiek į vakarus) statytas 1539 m. architektui Bernardui da Džanočiui prižiūrint, ir prasta šio priestato architektūra jį kaip architektą diskvalifikuoja.³⁶ Be to, V. Drėma cituoja iš literatūros žinomą faktą, kad Bona savo instrukcijoje nurodžiusi laiptų narvelį „jak może być nachandożej priprawiti”, ir mano, kad Bona kalbanti apie pietų korpuso rytinį priestatą. Tačiau Bonos apartamentai yra buvę rytų korpuose, o iš rytų pusės prie šio korpuso maždaug tuo laiku taip pat buvo priestatas – laiptinė. Šio priestato pamatai pastaruoju metu surasti.

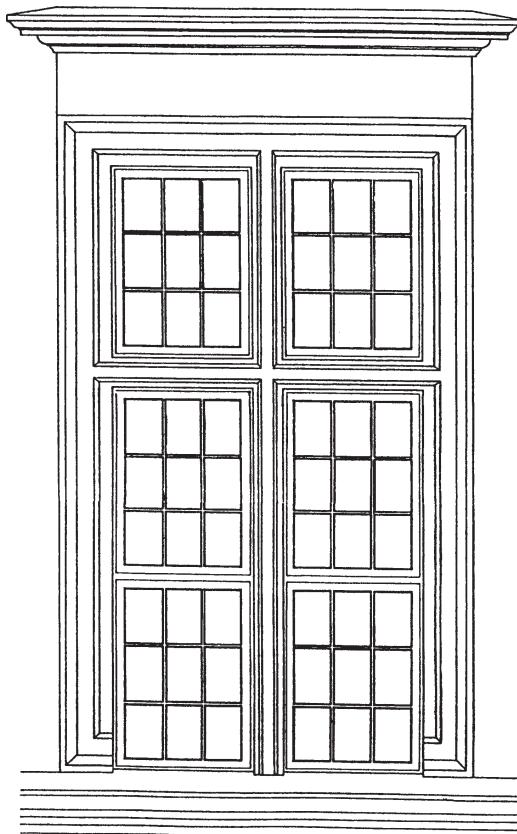
Pietų korpuso rytinio priestato sienos ikonografijoje pavaizduotos lygios, be papuošimų. Nedideli langeliai išdėstyti netolygiai, matyt, pritaikyti vidiniams laiptams

apšvesti. Ikonografijoje šis priestatas vaizduojamas be stogo, sienų viršus sutampa su atiko viršumi, nors viršutinėje dalyje serlianų puošybinio motyvo nematyti. J. Kamarausko retrospektyvinėje rekonstrukcijoje šis priestatas taip pat buvo vaizduojamas be stogo.³⁷ Vėlesnėse rekonstrukcijose bandyta šio priestato viršų vaizduoti su įmantresniu kupolo pavidalo stogu.³⁸

Pietų korpuso fasado retrospektyviniame brėžinyje (18 pav.) rytinio priestato viršus – su paprastu piramidinio silueto stogu. Remiamasi tuo, kad 1649 m. D. Peceldo

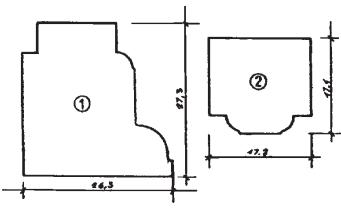
18 pav. Žemutinės pilies Valdovų rūmų pietų fasadas. Rekonstrukcija.

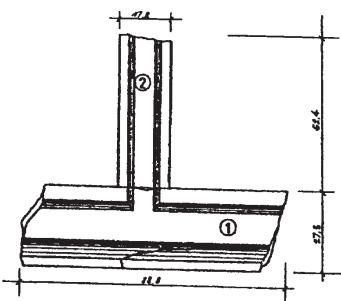
19 pav. Pietų korpuso trečiojo aukšto langas. Rekonstrukcija.

raižinyje (9 pav.) pavaizduotas rūmų fragmentas, kur kaip tik aiškiai matomas pietų korpuso priekinėje dalyje esančio priestato piramidės silueto stogas. Tiesą sakant, toks kulkus stogas turėjo neblogai derintis su lygiomis priestato sienų plokštumomis. Reikia pasakyti, kad analogiskų renesansinių priestatų, net bokštų, stogai taip pat kartais buvo paprasčiau, piramidė primenančią formą.³⁹ Visničoje (Lenkija) pilies bokštų stogai irgi piramidiniai ar kūginiai, o vienas jų vadintas net karalienės Bono vardu.⁴⁰

Vilniaus Žemutinės pilies rūmų vakarinis priestatas ikonografijoje vaizduojamas žemesnis, tik iki antrojo aukšto langų viršaus, taip pat be stogo. P. Smuglevičiaus piešinyje šis priestatas tokio pat pločio kaip ir rytinis. Atkasus jo pamatus, paaškėjo, kad vakarinis priestatas buvo 3,62 m pločio, t.y. beveik dvigubai siauresnis už rytinį (12 pav.). Dėl nedidelio pločio šis priestatas, matyt, iš tikrujų buvo dviaukštis, toks, kokį vaizduoja ikonografija. Tačiau vakarinis prie-

20 pav. Langų detalės.

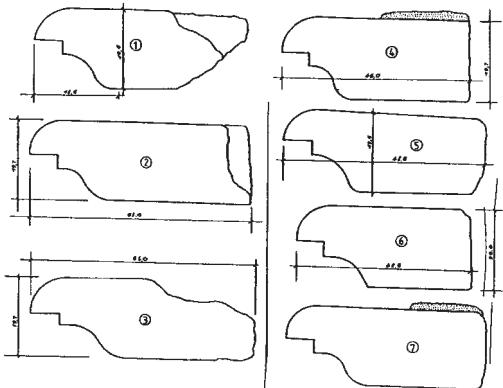

21 pav. Vertikalaus strypo ir palangės karnizinės juostos sandūros detalė.

nuomonės laikėsi lenkų meno istorikas M. Moreliovskis. Pietų korpuso retrospektyviniai brėžiniai (18 pav.) vaikinis priestatas projektuojamas dviejų aukštų, antrojo aukšto langas – gotinis.

D. Pecelio raižinyje už rūmų pietų korpuso rytinio priestato piramidinio stogelio matyi šiek tiek siauresnio bokšteliu, uždengto kupolo formos stogu, siluetas (9 pav.). Kažkokio bokšto siluetą rūmų kieme galima ižiūrėti T. Makovskio 1600 m. Vilniaus miesto piešinyje (8 pav.). Čia bokštas taip pat su kupolu, jo viršuje yra smailė. Šis kupolu uždengtas bokštas, atrodo, yra buvęs rūmų kieme.

Įdomu, kad V. Dréma T. Makovskio 1600 m. Vilniaus miesto piešinyje ižiūri, jog „pietinis rūmų korpusas buvo sudarytas iš dviejų pastatų: priekinio trijų aukštų ir tolimesnio keturaukščio, su

22 pav. Karnizų ir sandrikų detalės.

statas yra to paties meto, kaip ir pietų korpuso gotikinės sienos; jo pamato sandūroje su pietų korpuso pietinės sienos pamatu tiriant mūro siūlės nerasta. Todėl negalima pritarti V. Drémos teiginiui, kad šis priestatas pastatytas kartu su rytiui priestatu.⁴¹

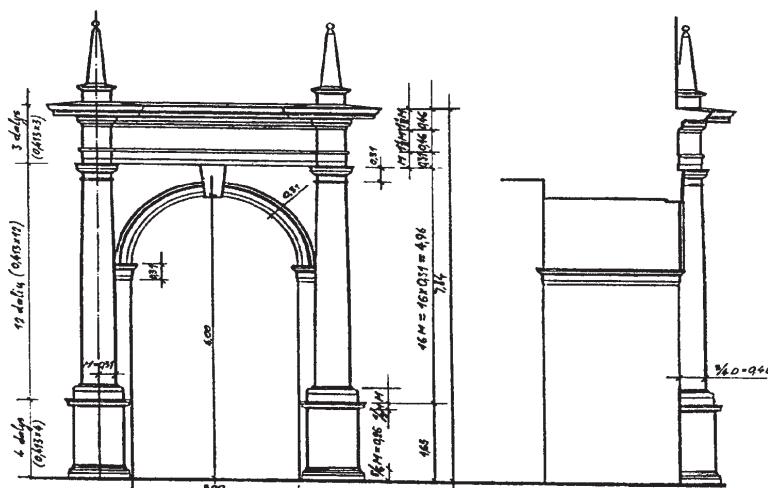
J. Ozemblovslio ir M. Pšibilskio raižiniuose (7, 11 pav.) šio priestato antrame aukšte pavaizduotas gotikinių formų langas su smailiaarkė sąrama. Gal šis langas dar buvo išlaikęs savo pirmykštę formą iš gotikinių rūmų statybos laikotarpio? Panašios

iškiliu puošniu atiku ir pristatytu laiptų bokšteliu".⁴² Pastarojo meto archeologinių tyrimų metu nebuvo rasta kokios nors antros pietinio korpuso dalies (ar net atskiro pastato, galėjusio priklausyti pietiniam korpusui) pamatu. Veikiausiai T. Makovskio piešinyje rūmai pavaizduoti tartum iš paukščio skrydžio: priekiniame plane čia matomas pietinis korpusas, o už jo – kiemo gilumoje – toliau esančio korpuso siluetas. Kieme matomas ir aukštas liaunų proporcijų bokštas.

Atliekant archeologinius tyrimus, rūmų kieme ties pietų ir rytių korpusų sandūra rastas masyvus pamatas, įrengtas XVI a. pirmojoje pusėje. Ar negalėjo virš jo būti rūmų kiemo bokštas? XVIII a. pabaigoje Vilniuje dirbęs architektūros profesorius M. Knakfusas rašė, kad „pirmiausia buvo sugriuvę šiaurės korpuso pastatai bei rytių korpuso bokštas su karalienės Bonos koplyčia, o geriausiai išsilaike pietų ir vakarų korpusai, kuriuose iki 1799 metų buvo mažiausiai 30 gyvenamujų kambarių”.

Popiežiaus nuncijs B. Bongiovanis savo atsiminimuose pažymėjo, kad „tam tikroje bokšto pavidalo patalpoje buvo įrengta asmeninė Žygimanto Augusto koplyčia”.⁴³ Kur šis bokštas buvo? M. Knakfusas kalbėjo apie rytių korpuso bokštą. Būtų galima manyti, kad tai rytių korpuso paplatinta šiaurinė renesansinė dalis, viršuje visu perimetru papuošta atiku. Tačiau ši dalis tokio pat aukščio, kaip ir pietų bei rytių korpusai. Kita versija: T. Makovskio ir D. Pecelio raižiniuose matome neplatų, kylančią iš aukštų bokštų, kurio viršuje yra kupolas, o jo siluetas primena netoliiese esančios šv. Kazimiero koplyčios kupolą (8, 9 pav.).

Aukštus, liaunų proporcijų bokštus labai dažnai turėjo Italijos didikų renesanso rūmai. Karalienė Bona, būdama italė, turbūt pageidavo šalia savo apartamentų, buvusių rūmų rytiame korpuose, turėti koplyčią bokšto pavidalo pastate. Neatsitiktinai M. Knakfusas savo rašte

23 pav. Pietų korpusas. Ivažiavimo į rūmų vidinį kiemą portalas. Rekonstrukcija.

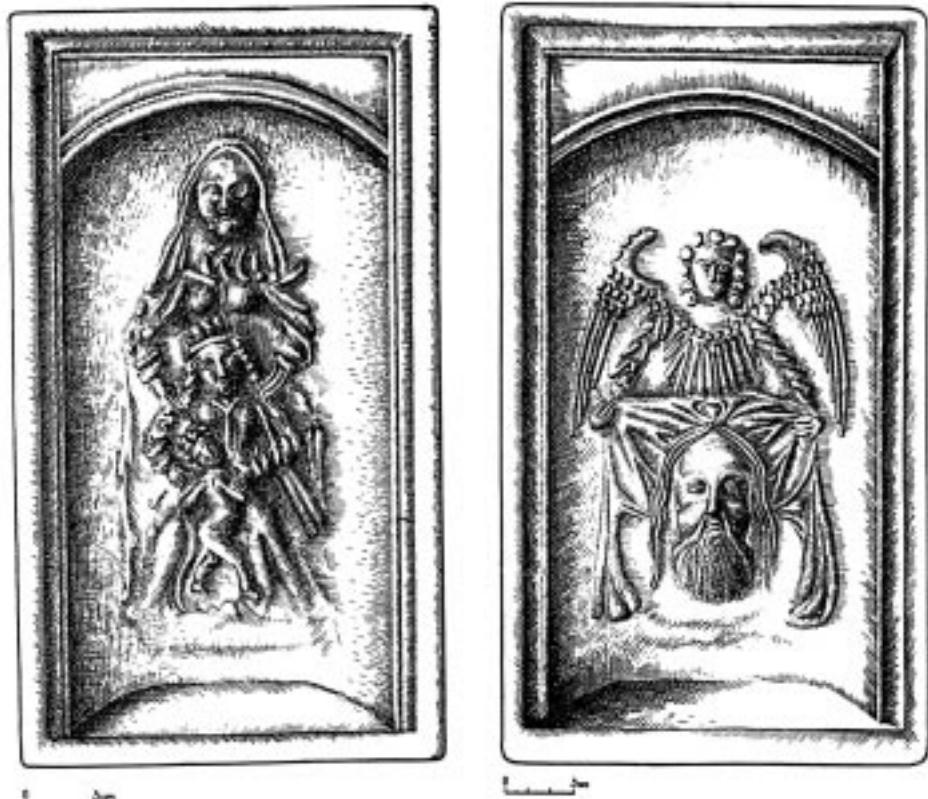
minėjo „rytų korpuso bokštą su karalienės Bonos koplyčia”. Karalienės Bonos bokštas taip pat yra buvęs Visničos pilyje (Lenkija).⁴⁴ Alšėnų pilyje, statytoje XVII a. pirmojoje pusėje, „prie arkinių vartų į kiemą, matyt, jų apsaugai stovėjo kažkokis mūrinis priestatas ar bokštas. Grakštūs keturaukščiai šesiakampiai kampinai bokštai buvo išsikišę už sienų ir iškilę virš rūmų”.⁴⁵

Atkuriant Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų bokšto, buvusio kiemo pietryčių kampe, siluetą, ypač jo stogą, būtina remtis T. Makovskio ir D. Peceldo raižinių duomenimis, o projektuojant apatinę bokšto dalį reikia ieškoti analogijų, derintis prie rūmų kiemo fasadų bendro architektūrinio projekto.

Apie rūmų atskirų aukštų vidaus patalpų suplanavimą taip pat buvo galima spręsti ikonografiją lyginant su natūros tyrimų duomenimis. Sudarant rūmų fasadą rekonstrukcijas (13, 14, 18 pav.), stengtaisi patikrinti, ar yra ryšys tarp P. Smuglevičiaus piešiniuose bei XIX a. pirmosios pusės rūmų raižiniuose vaizduojamų fasadų langų ritmo ir rūsiuose atkastą skersinių sienų išdėstyimo. Rūsių skersinės sienos masyvios, kapitalinės, 1,55–1,9 m storio, jos, be abej, bent per apatinius du aukštus turėjo kilti į viršų. Paaiškėjo, kad skersinės sienos pietų fasade langus „sugrupuoja” taip, kaip jie vaizduojami XIX a. pirmosios pusės piešiniuose (7, 11 pav.). Kampinės C (12 pav.) patalpos pirmajame ir antrajame aukštste yra po du langus, toliau į vakarus, virš D patalpos, pirmajame ir antrajame aukštste – po tris langus, dar toliau į vakarus – vėl sienos tarpsnis be langų. Tarp D patalpos ir tų rūsių yra vidinė kapitalinė 1,55 m storio skersinė pertvara.

Viršutiniam – trečiąjame – aukštste langų ritmas nebeatitinka apatiniai dviejų aukštų langų ritmo. Kampinėje patalpoje sugrupuoti trys langai. Néra abejonės, kad čia buvo didesnė patalpa, ir pertvara tarp C ir D rūsių nebeišyla į trečiąjį aukštą. Trečiojo aukštoto kampinė patalpa buvo ne tik didelė, bet ir šviesi: joje iš pietų pusės buvo trys langai, o iš rytų – du. Trečiąjame aukštste, tarp D ir E patalpų, turėjo būti pertvaros tāsa, nes XIX a. pirmosios pusės piešiniuose trečiąjame aukštste tarp šios grupės langų ma-

tyti pakankamai platus tarpulangis. Pietų korpuso vakarienė sparne, virš įvažiavimo į rūmų kiemą portalu, trečiąjame aukštste ikonografija vaizduoja vieną langą. Tačiau 1802 m. pietų fasado piešinyje (10 pav.) iš sonus nuo jo dar matomas tamsestis dėmės: galima manyti, kad tai užmūrytų langų žymės. Todėl retrospektyviname rūmų pietų fasado brėžinyje vakarinio sparno trečiąjame aukštste projektuojami trys langai. Reikia pasakyti, kad čia tarpulangių plotis ne mažesnis negu tarp gretimo tarpsnio (esančio i rytus nuo vakarinio priestato) trečiojo aukštoto langų. Šis

24 pav. Žemutinės pilies Valdovų rūmų griuvenose rastų XV a. pabaigos – XVI a. pradžios koklių pavyzdžiai.

faktas dar labiau patvirtina prielaidą, kad ruože virš įvažiavimo vartų galėjo būti trys langai.

Panašiu būdu natūros tyrimų ir ikonografijos duomenys buvo derinami projektuojant atkursimus rūmų vakarų, rytų bei šiaurės fasadus, už jų esančių patalpų skersinės sienas. Galima teigti, kad pavyko gana patikimai atkurti rūmų atskirų aukštų suplanavimą. Remiantis juo (taip pat nustačius pirmojo, antrojo ir trečiojo aukštoto patalpų aukščius), vėlgi buvo galima projektuoti kiemo fasadus.

Pietų ir rytų korpusų pirmojo aukštoto grindys įrengtos 1,2 m aukščiau už vakarų ir šiaurės korpusų pirmojo aukštoto grindis. Todėl į vakarų ir rytų korpusų pirmajį aukštą patenkama iš kiemo tiesiogiai, priešais duris įrengiant vieną ar dvi pakopas. I pietų korpuso pirmajį aukštą turėjo

būti įrengti 1,2–1,6 m aukščio laiptai. Kiemo pietryčių kampe virš masyvaus išlikusio pamato greičiausiai buvo laiptinė. Iš jos turėjo būti patenkama į virš D rūsio buvusią pirmojo aukšto patalpą.

I antrųjų laiptų, esančių ties F rūsiu, aikštėlę galėjo būti patenkama laiptatakiu, įrengtais dviejuose aikštelių šonuose (15 pav.). Po aikštelių suprojektavome laiptus į rūsius, atsižvelgdami į surastas autentiškų laiptų liekanas. Turime ir analogijų: Krokuvos Vavelio karalių rūmuose po kiemo arkinėmis galerijomis taip pat esama laiptų į

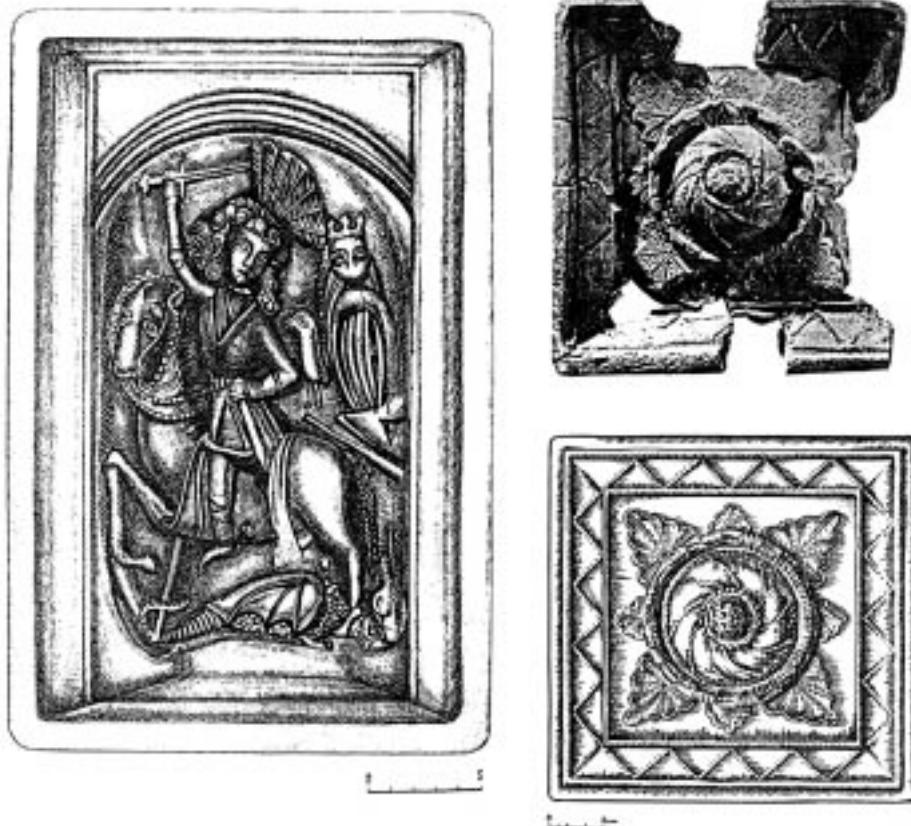
kiamą nuolydį, taip pat atsižvelgiant į tai, kad Vilniuje tokie sprendimai Renesanso epochos pastatuose nereti (aluminate, jėzuitų noviciate, minėtuose Radvilų rūmuose).

Šiek tiek kelia nuostabą, kad Vilniaus Žemutinės pilies rūmų vidiniame kieme arkinės galerijos buvo tik palei pietų korpusą. Lenkijoje to laikotarpio renesansiniuose rūmuose kiemą galerijos paprastai juosdavo iš trijų ar net keturių pusų. Vaveliye jos juosė beveik visus vidinio kiemo fasadus.⁵⁰ Žygimanto Augusto pilyje Niepolomicuose (statyta 1550–1571 m.) arkinės galerijos buvo iš trijų kiemo

pusių.⁵¹ Iš pradžių čia kiemą juosė medinės galerijos, tik apie 1637 m. jos pakeistos mūrinėmis. Įdomu, kad dviejuose kiemo kampuose jau XVI a. buvo įrengti laiptų narveliai (keturių laiptatakių, atvirų). Anot J. Kovalčiko, Niepolomicų rūmų kiemo arkinės galerijos galėjo būti įrengtos pagal S. Serlijaus veikalųose pateiktų projektų pavyzdžius. Niepolomicuose apatinio aukšto arkados remiasi į masyvius piliorius, aukščiau – į toskanines kolonas. Trečiojo aukšto arkada buvo išardytą XVIII a. pabaigoje. Niepolomicų rūmų kiemo arkinį galerijų sistemą šiek tiek panaši kaip rūmuose Silezijoje ir Moravijoje.⁵² Niepolomicų pilies kiemo medinės galerijos mums įdomios, nes esama prielaidų, kad Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmuose, bent XV a. pabaigoje, taip pat yra buvę medinės kiemo galerijos.⁵³

Apskritai Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų kiemo fasadų architektūra buvo išraiškinga. Ji ne blogesnė už išorės fasadų architektūrą, žinomą iš ikonografijos. Juk rūmų dvaro gyvenimas daugiausia siejosi su rūmų kiemu. Kaip ir daugelyje Europos rezidencijų, Žemutinės pilies rūmų kiemo viduje yra buvę šulinys; jis pavaizduotas G. Brauno ir F. Hogenbergo atlase; atliekant natūros tyrimus, rasta vandentiekio vamzdžių, vedusių į rūmų vidaus kiemą, liekanų. Kol kas nenustatyta to šulinio vieta.

Valant griuvenų liekanas iš rūsių ir atkasant žemės plotus šalia jų, rasta nemažai renesansinių rūmų architektūros detalių. Tai karnizų, langų apvardų, sandrikų, interjero apdailos elementų nuolaužos. Jų medžiaga – natūralus akmuo: konglomeratas (matant lūži, primena šiuolaikinį betoną), smiltainis. Yra šiek tiek iš marmuro ir granito.

25 pav. Žemutinės pilies Valdovų rūmų griuvenose rastų XV a. pradžios – XVII a. antrosios pusės koklių pavyzdžiai.

rūsius, o virš jų yra aikštelių su laiptais priešais pirmojo aukšto duris.⁴⁶ Panašių pavyzdžių esama ir kai kuriose Čekijos Renesanso laikotarpio rotušėse.⁴⁷

Pietų korpuose iš kiemo pusės buvusių arkinių galerijų stulpai turėjo būti masyvūs, mūriniai, keturkampio skerspjūvio, juos jungiančios arkos lėkštos, segmentinės, o ne pusapskritės. Segmentinės arkos buvo Vilniaus universiteto Počobuto kieme, aluminate, jėzuitų noviciate. Tokios jos ir Jurgio bei Mikalojaus Rudojo Radvilų rūmų trečiajamė aukšte (pagal XIX a. piešinį).⁴⁸ Tačiau Renesanso epochos Italijos rūmų arkos daugiausia yra pusapskritės.⁴⁹

Kiemo trečiojo aukšto fasade arkinių galerijų patalpa projektuojant atkuriamus rūmus pažeminta (15, 16 pav.), siekiant išlaikyti pietų korpuso stogo stiegų denginio rei-

Išorės fasadų architektūros detalės gamintos iš konglomerato ir smiltainio. Detalės iš konglomerato yra ankstesnės, jas rūmų statytojai turėjo naudoti XVI a. pirmojoje pusėje, valdant šalį Gediminaičiams. 20–22 pav. matome būdingiausių detalių iš konglomerato ir smiltainio profilius.

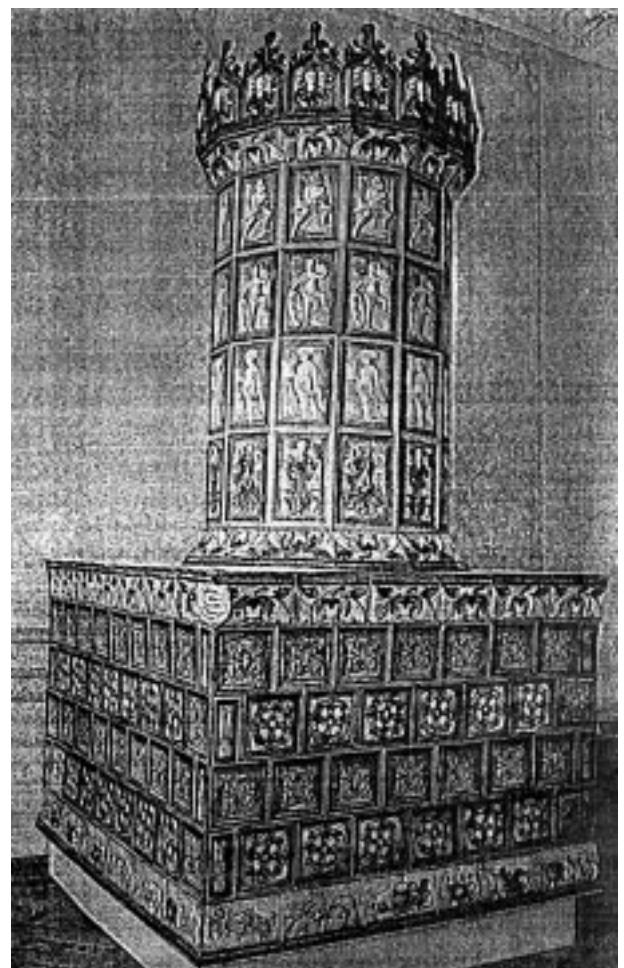
Iš konglomerato daryti karnizų elementai ir šv. Onos–šv. Barboros bažnyčiai, kuri Žemutinės pilies aptvaro viduje buvo statoma 1552–1572 m.⁵⁴ Čia galima rasti analogijų su Žemutinės pilies Valdovų rūmų detalių iš konglomerato profiliais. Šv. Onos–šv. Barboros bažnyčios statybai smiltainio detalės dar nenaudotos (bent jų 1957–1961 m. tyrimų metu nerasta tarp griuvenų). Smiltainis paplinta atėjus į Lietuvos–Lenkijos sostą Vazų dinastijai. Iš pilkai žalsvo smiltainio pastatyti Vilniaus Arkikatedros šv. Kazimiero koplyčios sienos. Smiltainis gabentas iš Švedijos, Gotlando salos.

Žemutinės pilies Valdovų rūmų griuvenose randamų smiltainio detalių medžiaga tokia pat kaip ir šv. Kazimiero koplyčios sienų smiltainis (ir spalva, ir sandara). Galima manyti, kad Žemutinės pilies Valdovų rūmams smiltainio detalės buvo naudojamos tik po 1610 m. gaisro atliekant rūmų remonto darbus. Tiesa, ir konglomerato detalių, ir smiltainio detalių profiliai tapatūs, būdingi Renesansui. Tai pusvelenis, įlankis, išraigta, kulnelis, lentynėlės. Neretai pasitaiko lentynėlės su kulneliu. Marmuro detalėse aptiktas vienas kitas astragalas (lentynėlės ir velenėlio derinys). Fasadinių detalių iš konglomerato matomieji paviršiai buvo dažomi.

Rasta nemažai detalių, priskiriamų langų apvadams (20 pav.). Jų plotis įvairius: nuo 24 iki 32 cm (pora detalių yra net 34 cm pločio). Didesnio pločio apvadus turėjo aukštį langai. Literatūroje nurodoma, kad Renesanso teoretikai apvado plotį darydavę maždaug 1/6 lango pločio.⁵⁵ Tuo remiantis, rūmų fasado rekonstrukciniuose brėžiniuose trečiojo aukšto langas dabar projektuojamas 1,8 m pločio (kai apvado plotis 30–32 cm). Lango proporcija – du kvadratai, taigi langų aukštis būtų 3,6 m (18, 19 pav.). Architektūros teorijoje langų horizontali perdanga traktuojama kaip antablementas; apvadas pri-lyginamas architravui. „Tada kiti antablemento dydžiai (fri-zo, karnizo arba sandriko) nustatomi savaimė, apvado verti-kaliąsias dalis prilyginant koloms arba piliastrams, trumpai tariant, orderiams“.⁵⁶ Tarp išlikusių detalių rasta ir tokiai, kurios buvo naudotos sandrikams. Viena smiltainio detalė – tai kartušas su išdrožtu Vazų dinastijos herbu (27 pav.).

P. Smuglevičiaus II piešinyje (3 pav.) rūmų trečiojo aukšto langų angas kvadratais dalija sukryžiuoti horizontalūs im-postai ir vertikalūs strypai. Iš tiesų atliekant archeologinius tyrimus rasta vertikalaus strypo iš natūralaus akmens ir horizontalios palangės karnizinės juostos sandūros detalė (21 pav.). Sie radiniai patvirtina ikonografinius duomenis, kad trečiojo aukšto langai buvo su vertikaliu strypu.

Pietų korpuso pirmojo ir antrojo aukšto langų apvadų plotis 22–24 cm, o pačių langų plotis būtų 1,15 m. Projektuoja-mu čia langų angos aukštis – 2,3 m. Taigi jie šiek tiek suma-

26 pav. Žemutinės pilies Valdovų rūmų XV a. pabaigos – XVI a. pradžios krosnies maketas.

žinti. Tokį pasirinkimą lemia ir ta aplinkybė, kad ikonografijoje šie langai vaizduojami gerokai mažesni nei trečiojo aukšto langai. Greičiausiai pirmojo ir antrojo aukšto langai buvo įrengti dar vyraujant gotikai, todėl jie ir mažesni. XVI a. renesansinės rekonstrukcijos metu galėjo būti pakeistos jų sąramos, o ne dydis. Virš pirmojo ir antrojo aukšto langų yra buvę sandrikai, nes jie aiškiai matomi P. Smuglevičiaus II piešinyje.

P. Smuglevičius I piešinyje gana aiškiai pavaizdavo pietų korpuso vakariname sparne įvažiavimo į rūmų vidinį kiemą portalą (2 pav.). Iš piešinio matyti, kad įvažiavimo anga aukšta, jos arkinės sąramos viršus (apytikriai) sutampa su pirmojo aukšto perdangos lygiu, taigi apima beveik visą pirmajį aukštą. Iš piešinio sunku nustatyti, koks orderis buvo pasirinktas portalui aprēminti: doréninis ar jonéninis. Kaip dažnai renesanso pastatuose pasitaiko, portalo aprēminimo kolonos ar piliastrai turi pjedestalus. P. Smuglevičiaus piešinyje pjedestalų matoma viršutinės dalies profiliuotė tartum sudėtingesnė, o tai rodytų, kad portalą

apréminti galéjo jonéninis orderis. Tačiau Valdovų rūmų pagrindinė funkcija buvo susijusi su šalies valdymu, administravimu, todėl šiuo požiūriu bent jų fasadams greičiausiai turėjo būti pasirinktas doréninis orderis (ši problema nagrinėta jau aukščiau, kai buvo kalbama apie atikų serlianos dekoratyvinį ornamentą).

Natūros tyrimais nustatyta, kad įvažiavimo angos plotis buvo apytikriai 3,0 m, todėl pietų fasado rekonstrukciniame bréžinyje toks jis ir pasirinktas (23 pav.). Angos aukštis – 6,0 m, t.y. lygus dviem kvadratams.

Kaip matome, remiantis šiais dėsniais suprojektuotas būsimųjų rūmų įvažiavimo angą aprémiantis portalas, proporcijos gana panašios, kaip P. Smuglevičiaus I piešinyje pavaizduoto portalą (2 pav.). Antablementą tada iš kraštų puošė obeliskai, o tarp jų viduje yra buvęs kartušas su herbu. Gana apibendrintas kartušo siluetas matyt ir P. Smuglevičiaus piešinyje, ir XIX a. pirmosios pusės rūmų piešiniuose.

Jau minėta, kad tiriant Valdovų rūmų rūsių liekanas, rasta daug koklių nuolaužų. Dauguma jų iš XV a. pabaigos – XVI a. pradžios (24 pav.), nors esama ir XV a. pradžios bei XVII a. antrosios pusės koklių (25 pav.). XV a. pabaigos – XVI a. pradžios kokliai buvo daugiaspalviai, išpuošti reljefiniais augaliniais ir siužetiniais motyvais. Literatūroje ieškota žinių, ar kitose šalyse išlikę to meto analogiškų krosnių su panašiais kokliais. Tai Melanchtono namo Vitenberge (Vokietija) dvi krosnys,⁵⁷ Zalcburgo (Austrija) tvirtovės Auksinio kambario krosnis,⁵⁸ Taboro miesto (Čekija) rotušės krosnis.⁵⁹ Šios krosnys statytos XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje. Jos priklauso

27 pav. Kartušo su Vazų herbu fragmentas, rastas Valdovų rūmų griuvenoje.

vėlyvajai gotikai ar ankstyvajam renesansui. Apatinė šių krosnių dalis – stačiakampės prizmės formos, viršutinė – cilindro ar taip pat stačiakampės prizmės formos. Apatinė krosnių dalis paprastai lipdoma iš plokštinių koklių, viršutinė – iš lovinų. Visos šios krosnys stovi ant paaukštintimo, padaryto iš plytų muro ar profiliuotų atramų. Kaip minėta, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų liekanose rasta palyginti daug XV a. pabaigos – XVI a. pirmosios pusės koklių pavyzdžių. Pagal juos bandyta atkurti Vilniaus pilies Valdovų rūmuose buvusios krosnies pavyzdį. Medžiagos turėjome pakankamai. Tiesa, atkurtam pavyzdžiui gal dar trūksta vieno kito puošybinio elemento, bet, reikia manyti, juos pavyks atkurti geriau pastudijavus analogiškus pavyzdžius, taip pat mūsų pačių sukauptus radinius.

Griuvenoje rasta marmuro detalių, kur galima ižiūrėti židinių aprémimui būdingų profilių, voliutas primeinančių ornamentų.

Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų kiemas buvo grįstas lauko akmenimis. Tokio grindinio nemaži nesuardytai fragmentai rasti vakarinėje kiemo dalyje. Griuvenoje taip pat rasta nemažai keraminių grindų plytelių. Dauguma jų kvadrato formos, bet yra ir netaisyklingo rombo formos plytelių. Kai kurios plytelės glazūruotos.

1636 m. Žemutinės pilies rūmuose buvo pastatyta pirmoji opera. Teigiama, kad pilies teatras yra buvęs šiaurės korpuso vietoje. Iki šiol šiaurės korpuso pamatų liekanos tirtos tik fragmentiškai; jas ištirti tikimasi artimiausiu metu.

Reikia pasakyti, kad, 1987–1998 m. tiriant Valdovų rūmų teritoriją, renesansinių rūmų rūsiuose, vidiniame kieme ir išorėje surasta nemažai mūrinių pastatų liekanų.

Šių pastatų sienos mūrytos vendiniu (baltiškuoju) plytų jungimo būdu. Apie šiuos pastatus neturėjome jokios informacijos nei ikonografijoje, nei rašytiniuose šaltiniuose. Taip pat buvo nustatyta, kad nuo Gedimino pilies kalno vakarų link seinių tėsesi kyšulio formos paaukštėjimas, kurio smaigalys nusidriekė po Arkikatedra. Laikui bégant aplink kyšulį augo kultūriniai sluoksniai, ir šiandien Gedimino kalno vakarinėje papédėje reljefo skirtumų beveik nebeliko. Ant šio kyšulio, kurį iš pietų, vakarų bei šiaurės vakarų juosė senojo Vilnios vaga, ir buvo statomi pirmieji mūriniai pastatai. Buvusio kyšulio šiaurinio šlaito viršuje surastos atitvarinės sie nos M 1 liekanos (12 pav.);

28 pav. Žemutinės pilies Valdovų rūmų maketas (pagal Pilių tyrimo centro Architektūros tyrimo skyriaus parengtą retrospektyvinį rūmų atkūrimo projekta).

šios sienos rytinę dalį iš kiemo pusės skaidė nišos, o vakarinėje dalyje ji jungėsi su apvaliu 9,5 m skersmens bokštu, kurio sienų storis buvęs 1,53–1,6 m. Nuo šio bokšto atitvarinė siena (plane ji žymima indeksu M 1A) suko pietvakarių kryptimi. XVI a. pradžioje M 1A sienos tąsa buvo nugriauta, statant renesansinių rūmų vakarų korpusą, jos liekanų po rūsių K ir L grindimis dar neieškota. Matyt, sienų M 1 ir M 1A sandūroje buvęs apvalus boštas pasirodė per menkas, todėl jo vietoje buvo pastatytas daug masyvesnis aštuoniasienis bokštas M 20.

Į pietus nuo M 1 ir M 1A buvo statomi mūriniai pastatai. Pateikiamame plane (12 pav.) šių pastatų liekanos su žymėtos M 2, M 3, M 4, M 5, M 6, M 7, M 8, M 9, M 10, M 11, M 12, M 13, M 14, M 15, M 16, M 17, M 18, M 19, M 25, M 26 indeksais.

Į šiaurę nuo M 1 sienos bei aštuoniasienio bokšto M 20 atkastos vartų liekanos. Plane jos pažymėtos indeksu M 22. Šių vartų šiaurinė siena turėjo tēsinį į vakarus, jos pietinė pusė buvo pastorinta kontraforsais. M 23 siena tēsėsi iki Žemutinės pilies pagrindinės gynybinės sienos M 26, juosusios pilį iš šiaurės bei šiaurės vakarų pusės. Beje, ties šia M 26 siena minėtoji M 23 siena beveik stačiu kampu suko į pietvakarių pusę.

Suradus aštuoniasienį bokštą M 20, prie jos besišliejančios M 1 sienos, taip pat netoli ese buvusių vartų M 22 ir jų sienos M 23 liekanas, aiškėja, kad Žemutinės pilies

teritorija iš pradžių nebuvo vienalytė – ją dalijo vidinė siena. I pietus bei pietų vakarus nuo jos spietėsi nedideliai mūriniai gyvenamujų pastatų grupė, stovėjo pirmoji mūrinė Vilniaus katedra. I šiaurės rytus nuo šios sienos pro vartus M 22 éjo kelias į Kreivają pilį. Šis kelias taip pat vedé į pietus ir suko į dabartinę Pilies gatvę. Taigi Žemutinės pilies teritorijoje pradinė plano struktūra gerokai skyrėsi nuo XV–XVI a. susiformavusios ir 1737 m. Fiurstenhofo plane pavaizduotosios.

Būtina pasakyti, kad apie šiuos pastatus nebuvome radę jokios informacijos nei ikonografijoje, nei rašytiniuose šaltiniuose. Pastatai buvo puošnūs, jų grindys grīstos keraminėmis plytelėmis. Naudotos figūrinės plytos durų ir angų angokraščiams apréminti. Skliautai buvo tinkuoti, tapyti ornamentais. Rasta didelių plytų su fantastiškomis gyvūnų reljefinėmis figūromis. Neabejotina, kad šie pastatai statyti XIII a. antrojoje pusėje ir XIV amžiuje. Jų paskirtis – gyvenimui ir rezidencijai. Šių ankstyvųjų pastatų liekanos rastos nedideliame 1,5 ha dydžio plote, todėl labai tikėtina, kad chronologiskai panasių liekanų gali būti ir kitose Žemutinės pilies kultūriinių sluoksnių vietose.

Gedimino pilies kalno vakarinėje papédėje surastų senųjų pastatų sienų konstrukcija kiautinė. Kiautui naudotos vien plytos, jungtos vendiniu (baltiškuoju) rišimu. Si aplinkybė leidžia teigti, kad jau pradiniame Lietuvos mū-

ro architektūros raidos etape gyvenamujų rezidencinių bei visuomeninių (pirmoji Vilniaus katedra) pastatų fasadų apdailai naudotos plytos. Dar neseniai mokslinėje literatūroje skelbtas teiginys, kad „Lietuvoje anksčiausia imtos mūryti pilys, o tik po to gyvenamieji namai ir bažnyčios.“⁶⁰ Vilniaus Žemutinės pilies senųjų pastatų liekanų tyrimų duomenys akivaizdžiai įrodo, kad kartu su gynybinėmis pilies sienomis čia buvo statomi ir gyvenamieji, ir visuomeniniai mūriniai pastatai.

Tiriant nustatyta, kad ant minėtojo kyšulio išlikusiuose žemutiniuose kultūriniuose sluoksniuose esama lipdytos grublėtosios keramikos. Kyšulio viršuje bei jo aplinkoje rasta medinių statinių liekanų, o žemesnėse vietose – grindinių iš skeltinių lentų liekanų. Ligšioliniai tyrimų duomenimis, mediniai pastatai čia buvo statomi jau I m. e. tūkstantmetį. Rasta puošni XII a. pabaigos – XIII a. pradžios keramika rodo, kad tuo metu rūmų teritorijoje gyveno turtingiausi bendruomenės asmenys. XIII a. čia gyventa ir amatininkų.

NUORODOS

26. Dréma V. Dingęs Vilnius. – Vilnius, 1991. – P. 29; Jurkštė J. Kelios pastabos dėl Brauno plano // Statyba ir architektūra. – 1975, Nr. 2, p. 26–27.
27. Kozakiewiczowa H. Renesans i manieryzm w Polsce. – Warszawa, 1978. – P. 68.
28. Lietuvos architektūros istorija. – T. 1. – Vilnius, 1987. – P. 233.
29. Kitkauskas N. Naujausi Vilniaus pilių tyrimų duomenys... – 2 pav. (Reikia pasakyti, kad šiame paveiksle prie rytu korpuso ir rūmų vidinio kiemo pusės yra pažymėta tik posesija Nr. 478. Originale posesija Nr. 483 pažymėta, bet, darant jo kopiją, ji praleista.)
30. Kowalczyk J. Min. veik. – P. 98.
31. Lietuvos architektūros istorija. – T. 1. – P. 247.
32. Ten pat, p. 295.
33. Ten pat, p. 286–287.
34. Ten pat, p. 260.
35. Чантурия В. А. История архитектуры Белоруссии. – Минск, 1969. – P. 96–97.
36. Dréma V. Ad fontes, cives!.. – P. 32.
37. Dréma V. Dingęs Vilnius. – P. 110.
38. Ten pat, p. 111; Vilniaus Žemutinės pilies tyrimai (1989 metų tyrimai). – 184 pav.
39. Hasak L., Zemek M. Hrad zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jižní Morava. – Praha, 1981. – P. 32, 251.
40. Majewski A. Zamek w Wiśniczu. – Warszawa, 1968. – P. 39.
41. Dréma V. Ad fontes, cives!.. – P. 25; Dréma V. Dingęs Vilnius. – P. 104.
42. Ten pat, p. 106.
43. Kołkowski L. Min. veik. – P. 310.
44. Majewski A. Min. veik. – P. 39.
45. Lietuvos architektūros istorija. – T. 1. – P. 233.
46. Kozakiewicz H. und S. Min. veik. – P. 26, 8 pav.
47. Kibic K. Historické radnice. – Praha, 1968. – P. 26, 28, 75.
48. Lietuvos architektūros istorija. – T. 1. – P. 229.
49. Adomonis T., Čerbulėnas K. Lietuvos dailės ir architektūros istorija. – T. 1. – Vilnius, 1987. – P. 106–123.
50. Kozakiewicz H. und S. Min. veik. – P. 25.
51. Kowalczyk J. Min. veik. – P. 186.
52. Hasak L., Zemek M. Min. veik. – P. 61, 204.
53. Dréma V. Ad fontes, cives!.. – P. 25–27.
54. Kitkauskas N. Vilniaus pilys. – P. 175–177.
55. Michalovskis J. B. Klasikinių architektūros formų teorija. – Vilnius, 1949. – P. 193.
56. Ten pat, p. 196.
57. Büttner H., Meißen G. Bürgerhäuser in Europa. – Leipzig, 1980. – 114 pav.
58. Möller R. Salzburg. – München, 1990. – P. 61.
59. Kibic K. Historické radnice. – P. 22.
60. Jurginis J. Pilys ir jų ypatybės // Lietuvos pilys. – Vilnius, 1971. – P. 14–21.

The Royal Palace of the Lower Castle of Vilnius: Research Data and Restoration Possibilities

Napaleonas KITKAUSKAS

In 1999 twelve years have passed since the beginning of the researches of the remains of the royal palace of the Lower castle of Vilnius. The foundations of the East, South and West buildings and a part of the North building, remains of the grounds were unearthed, quite a few architectural parts were gathered.

The researchers established that the walls of the Southern part of the East building and the South building of the palace were laid up in the 15th century, their façades were not plastered and had the features of the Gothic style. In the second and the third decade of the 16th century the palace was extended, reconstructed and its architecture acquired the Renaissance expression. After the fire of 1610 the palace was reconstructed again, Baroque elements appeared. During military operations of 1655–1661 the palace was wrecked. In the 18th century town-dwellers settled here. Under the orders of the Russian administration the palace was pulled down in 1799–1801.

One can judge about the view of the palace from a few pictures made by the painter P. Smuglevičius and architect P. Rossi. Basing upon the nature researches and iconography available at present efforts are made to reconstruct the image of the palace in the Renaissance style of architecture.

In the article an assumption is raised that the attics of the palace having Serliana motifs were created in the second half of the 16th century or even at the beginning of the 17th c. Their stylistic expression has signs of the mannerism style.

Basing on the analysis of architectural elements found during the excavations the drawings of the windows and of the portal of the entrance gate of the South building were recreated.

The places of the transverse capital walls of the undergrounds helped to solve the layout of the separate storeys of the palace quite reasonably. They usually rise to other storeys. The places of transverse walls coincide well with the places a wider window interspace shown in the façades of the iconography.

There were no data concerning façades facing the yard. Here again nature researches helped. Arch galleries characteristic to of the palaces of the Renaissance epoch must have been only at the South building of the inner yard.

The definition of some characteristic elements found during the archaeological researches is given at the end of the article.

Devyniaragio elnio semantikos akcentai

Nijolė LAURINKIENĖ

Straipsnyje siekiama atskleisti lietuvių kalendorinių dainų mitinio vaizdinio – devyniaragio elnio prasmę. Pateikiamą naujesniais duomenimis papildyta mitologemos interpretacija. Naudojantis istoriniu-lyginamuoju metodu, pasitelkiant kitų tautų mitologijos faktus, mėgina rekonstruoti devyniaragio elnio kaip su mitopoetine pasaulėžiūra susijusio vaizdinio semantiką. Manoma, kad ši mitinė figūra galėjo turėti ryšį su pasaulio atgimimu, su saule ir pasižymėjо kai kuriais senajais kosmologijai būdingais pasaulio modelio bruožais.

Devyniaragis elnias – vienas įdomiausių lietuvių kalendorinių dainų mitinių vaizdinių, tai – užkoduotą prasmę slepiantis savyje ženklas, simbolis. Jo prasmė gali būti atskleista tik įsigilinus į visą šiuose tekstuose užfiksuotą mitologinės informacijos sistemą bei gretinant elnių su analogiškomis kitų tradicijų mitologemomis. Apie elnių kaip mitinę figūrą jau buvo rašyta autorės knygoje „Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose”.¹ Konstatuotas šios zoomorfinės būtybės ryšys su archajiškuoju dainų semantikos sluoksniu – mitopoetine pasaulėžiūra, kosmologiniaisiais vaizdiniais, pabrėžti elnio kaip pasaulio modelio bruožai. Nuo šios knygos išleidimo praėjo jau bene dešimtmetis. Pastaruoju metu, toliau gilinantis į kosmogoninio mito ir su juo susijusios pasaulėžiūros atkūrimo problemą, teko sugrįžti prie aptariamos mitologemos prasmės. Kadangi pastebėta naujų detalių lietuvių ir kitų tautų tradicinėse kultūrose, patvirtinančių elnio kaip mitologizuoto gyvūno sampratą, bus pateikta tomis detaliemis papildyta, patikslinta lietuvių dainų elnio prasmės interpretacija.

Archeologiniai duomenys

Elnias arba briedis nuo seno buvo garbinamas daugelio tautų: Sibiro, kaukaziečių-iberų, taip pat keltų, germanų.² Elnias bei briedis laikyti sakraliais gyvūnais ir baltų. Tai liudija ne tik žodinė poetinė kūryba, bet ir archeologiniai duomenys. Briedis – Pabaltijo akmens amžiaus vaizduojamajame mene bene populiariausias žvėris.³ Reikėtų

priminti, kad briedis – elnių šeimos gyvulys. Tad kalbant apie briedį galima turėti galvoje, kad tai – elnio rūsis. Beje, šnekamojoje kalboje ir tautosakoje briedis, kaip ir elnias, kartais pavadinamas devyniaragiu (LKŽ I p. 1043). Šiame straipsnyje elnias ir briedis glaudžiai siejami – ir dėl jų realios biologinės giminystės, ir dėl panašaus vaidmens mitopoetinės pasaulėžiūros vertybų sistemoje.

Kasinėjant Šventosios gyvenvietę, aptikta apeiginių lazdų su briedžio galvutėmis viršuje, datuojamų neolito epocha. Be to, gintarinė briedžio ar elnio galvutė buvo Juodkrantės lobyje. Ramutės Rimantienės teigimu, briedžių bei elnių atvaizdų rasta ne tik dabartinėje Lietuvos teritorijoje (tiksliau – Narvos kultūros srityje), bet „labai plačiai, kur neolite svarbiausias verslas buvo medžioklė, t. y. Šiaurės ir Rytų Europoje”.⁴ Archeologė Laima Vaitkuskienė briedį laiko mitiniu baltų gyvūnu. Remdamasi archeologinių kasinėjimų duomenimis ji teigė, kad briedžio įvaizdis metalo dirbiniuose datuotinas V–VI a. Jos nuomone, šio mitinio gyvūno ideograma (greta vandens paukščio ir gyvatės motyvų) buvo išreiškiamos to meto žemdirbių kosmogoninės pažiūros. Be to, tvirtinama, kad briedžio motyvas genetiškai galėjo būti susijęs su vietinėmis kultūromis, siekiančiomis net neolito epochą.⁵ Taigi archeologijos faktai leidžia kelti mintį, kad briedis – mitinis ir ritualinis baltų gyvūnas. Tokia prielaida galima ir briedžio giminaičio elnio atžvilgiu. Beje, iš archeologiniuose radiniuose aptinkamų schematizuotų žvėries su išsišakojusiais ragais atvaizdų, ko gero, nelengva nustatyti, kas tai – elnias ar briedis.

Ryšys su pasaulio atgimimu

Kai kurių tautų mituose elnias arba briedis siejamas su pasaulio atgimimu. Tai galėjo būti grindžiama šių gyvūnų savybe kasmet numesti ragus ir jų vietoje atsiauginoti naujus.⁶ Vienas pagrindinių evenkų pavasario šventės ritualų buvo kosminio briedžio medžioklės inscenizavimas. Tai būdavo atliekama kiekvieną pavasarį, kai taigoje atsirasdavo pirmoji žaluma ir gyvulių prieauglis. Pavasario sutikimo apeigos, vadintos inkonipka, trukdavo dau-

gelį dienų. Jų metu mitinis žvéris būdavo genamas apeigų dalyvių – medžiotojų tol, kol būdavo nudobiamas. Tačiau po to medžiotojų užmuštas žvéris stebuklingu būdu atgydavo. Kartu su juo atgydavo, kaip įsivaizdavo evenkai, ir visa gamta.⁷ Vadinas, kosminis briedis būdavo sunaikinamas tam, kad vėl atgytų ir paskatintų jį supančio pasaulio atsinaujinimą.

Su pavasario švente, būtent šv. Jurgio diena, elnias buvo siejamas gruzinų tradicijoje. Tikėta, kad dievybė šią dieną atsiųsdavusi šventės dalyviams elnią. Abchazijoje per Jurgines Ilori šventovę, kaip buvo įsivaizdujama, įvykdavęs stebuklas: pats šv. Jurgis atsiųsdavęs jaučią pauksuotais ragaais, kuris, manoma, buvęs vėlyvesnė elnio transformacija.⁸

Lietuvių elnias taip pat turi ryšį su švente, tik ne su pavasario, o su žiemos, t. y. su Kalėdomis. Devyniaragio elnio vaizdinys figūruoja dviejuose kalėdotojų dainų ti-puose (LDK KI 338, 339; pirmajį sudaro 28 variantai, antrajį – 16). Manoma, kad Kalėdos savo senuoju sluoksniu buvo susijusios su mitopoetine pasaulėžiūra ir galėjo reikšti šventę, kurios pagrindinė funkcija – pasaulio ir žmogaus, atsidūrusių kritinėje būklėje, atnaujinimas. Tad lietuvių mitinis elnias yra įtrauktas į dainų, lydėjusių Kalėdų apeigas, tekstus.

Elnio kaip pasaulio modelio bruožai

Lietuvių dainose elnias vaizduojamas kaip devyniaragis gyvūnas, ant kurio pirmo rago dega ugnelė, o ant deinto – kalveliai kala:

Atlékė elnias
Devyniaragis,
Léliu kalėda kalėda.

An pirmo rago
Ugnelé degé,
Léliu kalėda kalėda.

ČDzP p. 28

Atlakia alnias
Devyniaragis,
Oi kalėda kalėda!

Vandeny žiūro
Ir ragus skaito,
Oi kalėda kalėda!

Ir jis atlékis
Vandeny žiūro,
Oi kalėda kalėda!

An ragelių
Nauja seklyčia,
Oi kalėda kalėda!

Toj seklyčioj
Kavoliai kala,
Oi kalėda kalėda!

LTR 2209(38)

Tai, žinoma, ne realus, o mitologizuotas žvéris. Elnio vaizdinys užfiksotas taip pat latvių, ukrainiečių, lenkų, bulgarų, serbų, makedoniečių, rumunų, gruzinų dainose.⁹ Tad šio vaizdinio paplitimo arealas išties platus, ir tai patvirtina jo autentiškumą.

Apie elnio mitinį pobūdį visų pirmą galima spręsti iš neįprastos šio vaizdinio struktūros. Devyniaragis dainų elnias primena milžinišką gyvūną, kadangi ant jo ragų kala kalviai ar netgi ant jų patalpinama „seklyčia” – tam tikras statinys, kuriame tie kalviai dirba (LTR 2209/38). Šio vaizdinio struktūros specifika gali būti suvokta ir paaškinta tik pasiremiant mitinio mąstymo logika. Elnio ryšys su ugnimi, kalviais – ne chaotiškos, alogiškos fantazijos padarinys. Šios mitologemos struktūra atrodo visiškai motyvuota interpretuojant ją mitopoetinės pasaulėžiūros aspektu. Reikia manyti, kad sudėtingu elnio vaizdiniu veikliausiai buvo atskleidžiamas tam tikras mitinio pasaulio fragmentas. Ši zoomorfinė būtybė aprėpia, sujungia mitinio universumo elementus, savo realiais gabaritais pranokstančius ją pačią. Tad elnias turi pasaulio modelio bruožų. Elnias gali būti gretinamas su būdinguoju pasaulio modeliu – Pasaulio medžiu. Abu jie turi ryšį su skaičiumi „devyni”. Dainuojamajoje tautosakoje mitologizuotas medis dažnai vaizduojamas kaip devyniašakis (*Ant aukšto kalno / Tys qžuoléliai / Po devynias šakeles. / Ant kožnos šakos / Po gegužéle / Kas rytelj kukavo*. LTR 1226/19; žr. taip pat JSD 473, 624, 643; TD V 51). Šakų skaičius – paprastai septyni ar devyni – nurodomas apibūdinant mitologizuotą medį ir kitų tautų folkloriniuose ar panašaus pobūdžio tekstuose. Mircea Eliade's teigimu, septynios bei devynios pasaulio medžio šakos Centrinėje ir Šiaurės Azijoje, pietyrių Sibiro tautomis reiškė dangiškias zonas, kosmoso lygmenis.¹⁰ Galbūt su analogiška prasme siejasi ir elnio devyni ragai. Kaukazo-iberų tautų mitologijoje žinomas elnias su didžiuliais išsišakojusiais ragais, kuriais galima nusigauti į viršutinį pasaulį.¹¹ Šiuo požiūriu – padėdamas pasiekti viršutinę kosmoso sferą – elnias atlieka mediatoriaus vaidmenį. Pabrėžtina, kad būtent ragai yra jungiamoji grandis su viršutiniu pasauliu. Elniai atlikus mediatoriaus funkciją liudija ir evenkų mitologija. Evenkai tikėjo, kad kosminis žvéris elnias, medžiojamas per gamtos atgimimo šventę ikonipka, būdavo persekiojamas aplankant kitus pasaulius: iš viduriniojo nusileidžiama į apatinį, o paskui pakylama į viršutinį.¹² Tarpininkavimas tarp pasaulio sferų yra vienas būdingų pasaulio modelio ypatumų. Tačiau ši elnio funkcija lietuvių dainuojamajoje tautosakoje nėra aiškiai išreikšta. Todėl

įmanoma tik kelti prielaidą apie tokios devyniaragio elnio funkcijos galimybę.

Elnias ir saulė

Atkreiptinas dėmesys į vieną lietuvių devyniaragio elnio detalę: *Ant pirmo rago / Ugnelė degė* (ČDzP p. 28). Ant elnio rago deganti ugnelė greičiausiai aiškintina kaip užuomina į saulę. Tai atrodytų visiškai iškėtina, žinant, kad daugelyje tautų elnio vaizdinio simbolika siejama su saule, o elnias netgi gali būti laikomas saulės gyvūnu.¹³ Tokia ugnelės ant elnio ragų interpretacija būtų logiška ir ta prasme, kad prieš Kalėdas įvyksta solsticija, po kurios ima ilgėti diena. Saulės grįžimą, matyt, reikėdavo pa-skatinti tam tikromis apeigomis. Dėl to kalėdotojai dai-nuodavo apie atbėgantį devyniaragi elnią, ant kurio rago dega ugnelė. Ja tikriausiai buvo suvokiama ne kas kita kaip saulė.

Ypač raiškiai elnio ryši su saule patvirtina evenkų mitologija. Pasakojama, kad kosminis briedis Chenglen pagrobia iš dangaus saulę. Prasideda amžina naktis. Tarp vidurinėje žemėje gyvenančių žmonių atsiranda didvyris Mainas, kuris su slidėmis išvyksta ieškoti saulę pagrobu-sio briedžio. Jis pasiveja briedį, šauna iš lanko, ir strėlė sužeidžia briedį. Mainas išlaisvintą saulę grąžina žmo-nėms. Šis mitas buvo siejamas su pavasario atgimimo švente ir iš viso juo buvo aiškinama dienos ir nakties kaita.¹⁴

Viename Ivolginsko stelos atvaizde iškaltas elnias su saulės disku virš ragų. Saulė pavaizduota kaip spindintis veidrodis. Nuo seno spindintis veidrodis simbolizavo saulės diską.¹⁵ Šis Užbaikalės senosios kultūros paminklas – plokštė su joje iškaltu elniu ir saulės disku ties ragais aso-cijuojasi su lietuvių kalėdotojų dainų devyniaragiui elniui, ant kurio rago dega ugnelė.

Briedis galėjo būti išsivaizduojamas Sibiro tautų ir kaip pati saulė. Aleksejaus Okladnikovo teigimu, taigos me-džiotojams saulė buvo gyva būtybė – milžiniškas briedis, per dieną perbėgantis visą dangaus skliautą ir nakčiai nu-grimztantis į pragarą, į beribę požeminę jūrą.¹⁶ Apie tokį saulės žvérį, milžinišką briedį, pasakojama dolganų pasa-koje. Vienas berniukas norėjęs sužinoti, kur dingsta nusi-leidusi saulė. Jis nuėjo į žemės pakraštį, prie jūros kran-to, kur buvės uolėtas iškyšulys. Sédėdamas ant jūros kran-to auštant berniukas išvydo nepaprastą vaizdą: „briedis iš vandens matyti: ragų galai tik kyšo“.¹⁷ Tad briedis dol-ganu pasakoje įkūnijo saulę.

Apie elnio ryšį su vandeniu užsimenama ir lietuvių dainose. Tik elnias čia ne vandenye, o prie vandens: *Vandenin žiūri, ragelius skaito, / Oi kalėda, ragelius skaito* (TD V 311). Elnio sąsaja su vandeniu užfiksuota ir rumunu,¹⁸ lenku (KH 255), bulgarų (BNT p. 348) dainose. Serbų dainuoja apie elnią vandenye: *Јелен нреплива*

мутну Mopaeу (BA p. 210). Iš tokų dainų fragmentų sunku ką nors spręsti apie elnio prasmę, tačiau elnio ir vandens ryšys vertas dėmesio.

Lietuvių elnio sąsajas su saule paremia dar ir tas fak-tas, kad aptariamo vaizdinio kontekstui priklauso kalvių mitinė figūra.

Elnias ir kalviai

Kalviai lokalizuojami ant devinto elnio rago arba „sek-lyčioje“, kuri yra ant elnio ragų:

Oi ir atbėga
Bistrus alnelis,
Lėliu kalėda, kalėda.

Bistrus alnelis
Devyniaragis,
Lėliu kalėda, kalėda.

An devinto rago
Kavolėliai kalė,
Lėliu kalėda, kalėda.

ČDzM 105a

Oi bēgis bēgis
Baikštusis alnis,
Lėliu kalėda kalėda.

Baikštusis alnis
Devyniaragis,
Lėliu kalėda kalėda.

An devinto rago
Nauja sveklyčia,
Lėliu kalėda kalėda.

Toje sveklyčioj
Kalveliai kala,
Lėliu kalėda kalėda.

LTR 912(267)

Kalvio, su kuriuo siejasi elnias, vaizdinus reikšmingas kosmogoniniu aspektu. Daugelyje archajinių tradicijų kalvis yra pasaulio elementų kūrėjas. Suomių ir karelų mitologijoje kalvis Ilmarinas nukala dangaus skliautą su švie-suliais, stebuklingą malūną Sampą, plūgą.¹⁹ Lietuvių mi-tologijoje kalvis taip pat pasižymi kuriamaja galia ir daly-vauja pasaulio kūrimo procese. Jono Malalos kronikos intarpe (XIII a.) minimas kalvis Teljavelis, kuris nukala saulę.²⁰ Enėjas Silvijus Piccolominis rašo apie nepapras-to didumo geležinį kūjį, kurį Zodiako ženklių išlaisvi-no galingo karaliaus pagrobta saulę.²¹ Vienoje sakmėje pasakojama apie kalvį, gyvenusį senais laikais, tuomet, kai dar buvo tamsu. Jis nukalė saulę ir įmetė ją į dangų (LTR 4239/502/). Tad lietuvių istorinių šaltinių ir tauto-

sakos duomenys rodo, kad kalviai siejami su saulės sukūrimu, o jų įrankis – kūjis – su Saulės išlaisvinimu. Kalviai, kalantys ant vieno elnio rago, ko gero, kaip tik ir kala saulę. Juk, kaip minėta, elnias kai kuriose mitologijose turi ryšį su saule. Jis gali nešti saulę ant ragų arba pats reikšti saulę, jo ragai asocijuojasi su saulės spinduliais. Dainoje apie elnią užsimenama, kad kalviai nukala tokius daiktus kaip aukso žiedas, sidabro žirklys, auksinis puodelis, perlo vainikas (LTt I 215; ČDzM 105b). Visi šie daiktai – spindintys kaip saulę, o žiedas ir vainikas – dar ir apvalūs lyg saulės diskas. Taigi šios realios gali būti vertinamos kaip saulės metafora arba kaip šios mitologemos tam tikra transformacija. Kadangi kalviai lietuvių mitologijoje gali būti suvokiami kaip saulės gamintojai, tai analizuojamoje dainoje juos interpretuotume kaip simbolinės saulės, susijusios su elnio vaizdiniu, kalėjus, jos išlaisvintojus. Juk apie Kalėdas, baigiantis seniesiems metams, kai tamsa trukdavo didžiąją paros dalį, turėjo būti aktualu laukti saulės ir jos šviesos. Tą saulę, matyt, atnešdavo elnias su ugnele ant vieno iš devynių ragų arba su kalviais, ją kalančiais.

SUTRUMPINIMAI:

- BA – Антологија народних лирских песама / Избор и предговор В. Бурић. – Београд, 1958.
- BNT – Българско народно творчество : В дванадесет тома / Отг. ред. Д. Осинин. Т. 5. Обредни песни / Отбрали и ред. М. Арнаудов и Хр. Вакарелски. – София, 1962.
- ČDzM – Dzūkų melodijos / Sudarė ir parengė G. Četkauskaitė. – Vilnius, 1981.
- ČDzP – Dzūkų dainos : Priedas prie plokštelių komplekto / Parengė G. Četkauskaitė. – Vilnius, 1974.
- JSD – Lietuviškos svotbinės dainos / Užrašyti par Antaną Juškevičiu ir išspausdintos par Joną Juškevičę. – Petropilė, 1883; naujas leidimas: Lietuviškos svotbinės dainos / Užrašyti Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos. – Vilnius, 1955. – [T.] 1–2.
- KH – Kotula H. Hej, leluja. – Warszawa, 1970.
- LDK KI – Misevičienė V. Darbo dainos. Kalendorinių apeigų dainos // Lietuvių liaudies dainų katalogas. – Vilnius, 1972.
- LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius, 1941. – [T.] 1.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- TD – Tautosakos darbai. – T. V. – Kaunas, 1938.
- LTt – Lietuvių tautosaka. – T. I. Dainos / medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius. – Vilnius, 1962.

NUORODOS:

1. Laurinkienė N. Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose. – Vilnius, 1990. – P. 71–75.
2. Анисимов А. Ф. Космологические представления народов Севера. – Москва–Ленинград, 1959. – P. 20; Okladnikovas A. Elnias auksaragis. – Vilnius, 1969. – P. 64, 71; Simek R. Lexikon der germanischen Mythologie. – Stuttgart, 1984. – P. 170.
3. Butrimas A. Biržulio žynio kapas // Mokslas ir gyvenimas. – 1983, Nr. 2, p. 25.

4. Rimantienė R. Akmens amžius Lietuvoje. – Vilnius, 1984. – P. 169.
5. Vaikuskienė L. Mitologiniai ir ritualiniai simboliai m.e. I tūks-tantmečio vidurio Lietuvos metalo plastikoje (2. Kosmologiniai vaizdiniai) // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. – 1987, t. 4(101), p. 53.
6. Becker U. Simbolių žodynas. – Vilnius, 1995. – P. 67.
7. Анисимов А. Ф. Min. veik. – P. 14.
8. Мифы народов мира. Энциклопедия в двух томах. – Т. I. – Москва, 1980. – P. 605.
9. Laurinkienė N. Min. veik. – P. 72–73.
10. Элиаде М. Космос и история. – М., 1987. – P. 159–163.
11. Мифы народов мира. – P. 603.
12. Okladnikovas A. Min. veik. – P. 64, 71; Анисимов А. Ф. Min. veik. – P. 20.
13. Becker U. Min. veik. – P. 67.
14. Анисимов А. Ф. Min. veik. – P. 12–13.
15. Okladnikovas A. Min. veik. – P. 196–197.
16. Ten pat. – P. 66.
17. Ten pat. – P. 67.
18. Buhociu O. Die römische Volkskultur und ihre Mythologie : Totenklage – Burschenbünde und Weihnachtslieder – Hirtenphänomen und Heldenlieder. – Wiesbaden, 1974.
19. Kalevala / Vertē Just. Marcinkevičius. – Vilnius, 1972. – P. 65–67.
20. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai / Sudarė Norbertas Vėlius. – Т. I. – Vilnius, 1996. – P. 266, 268.
21. Ten pat. – P. 595.

The accents in the semantics of the nine-horned deer

Nijolė LAURINKIENĖ

The nine-horned deer is one of the most interesting mythic images in Lithuanian calendar songs. It is the sign and symbol by which the coded sense is hidden. Its semantics might be disclosed by getting absorbed in the total system of the mythological information fixed in the texts of the songs as well as by comparing the deer with analogous mythologemes in other traditions.

In Lithuanian folk songs the deer is depicted as the nine-horned animal with the flame on its first horn and with hammering blacksmiths on its ninth horn. The image is featured in two types of the songs of those collecting alms (total of 44 variants). It is suspected that Christmas and the folklore related to it by the ancient layer have a correlation with the mytho-poetical attitude and the festivity the main function of which was the renewal of man and the world might have been meant by this. The image of the deer was also related to the revival of the world, the returning of the sun, and it was marked by some features of the world model characteristic of the ancient cosmology.

*Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
Antakalnio 6, 2055 Vilnius*

Gauta 1999 10 21
Iteikta spaudai 2000 02 14

Pietvakarių Latvijos lietuvių bendruomenės padėtis ir perspektyvos

Žilvytis ŠAKNYΣ

Straipsnio pagrindas – lauko tyrimų, kuriuos finansavo Lietuvos mokslo ir studijų fondas, medžiaga. Apklausa vykdyta 1999 m. birželio 14–18 d. Pagal autoriaus sudarytą anketą „Latvijos lietuvių papročiai: jaunystė ir Lietuva“ apklausta 13 respondentų (jų amžius – iki 39 metų).¹

Panašus, remiantis ta pačia metodika, tyrimas 1998 m., finansavus Lietuvos mokslo ir studijų fondui, atliktas Pietryčių Latvijoje², todėl galima palyginti padėtį abiejuose regionuose.

Darbo objektas: giminystės, gentystės ar kilmės ryšiais su Lietuva susijęs Pietvakarių Latvijos jaunimas. Darbo tikslas: šiuo asmenų etninio identiteto analizė. Chronologiniai rėmai: 1990–1999 m. Darbo metodas: lyginamasis. Pagrindinės išvados: po 1990 m. labai pablogėjo Latvijos lietuvių ryšiai su Lietuva, tačiau dalis jaunuomenės laiko save lietuviais ir planuoja savo vaikus supazindinti su Lietuvos kultūra; Pietvakarių Latvijoje lietuvių bendruomenės perspektyvos palankesnės negu Pietryčių Latvijoje; norint užtikrinti lietuvių bendruomenės egzistavimą, būtina plėtoti jų ryšius su Lietuva.

Sąvoka „bendruomenė“ sieja dvi priešybes: bendruomenė – tai žmonių grupė, tarpusavyje turinti kažką **bendro** ir kažkuo **besiskirianti** nuo kitų tokio pat pobūdžio bendrijų. Opoziciją riba lemia bendruomenės ir jos narių identitetus.³

Bendra proistorė, panaši kalba, teritorinis artumas, glaudūs politiniai ir ekonominiai ryšiai, nepaisant visur ir visada tarp kaimynų pasitaikančių ekonominii ir politinių kivirčų, suformavo lietuvių ir latvių dvasinį bendrumą. Sovietinė okupacija dar labiau suartino kaimynus. Sovietinis gyvenimo būdas suvienodino tarpukariu buvusi kiek skirtingą dviejų kraštų ekonominį lygi. Daugelis tremtinių, nebegalėdami grįžti į namus, nusprendavo išikurti gretimoje respublikoje. Po 1988–uųjų sajūdžio lietuvių ir latvių santykiai ženkliai pagerėjo. Vis mažesnė darosi natūrali opozicija savas–svetimas. Mažiau ir Latvijos, kaip liuteroniškos šalies, bei Lietuvos, kaip katalikiško krašto, ideologinių prieštarų. Daugeliui žmonių priešprieša latvis – lietus atrodo mažesnė negu lietuvis – lenkas ar latvis – rusas, todėl net patriotiškiau nusiteikę jaunuoliai nejaučia didesnio moralinio diskomforto kurdamis mišrias šeimas, retai kokių nors kliūčių santuokai kelia konfesinė priklausomybė.

Sovietmečiu latvių etninė situacija buvo blogesnė negu lietuvių. Latvijos valstybės atkūrimo išvakarėse (1989 m.) latviai tesudarė tik 52,2 proc. Respublikos gyventojų. Tokie pavojai lėmė labai griežtą nepriklausomos Latvijos tautinių mažumų politiką ir Pilietybės įstatymą. Tai palietė ir Latvijos lietuvius. Neretas

mano, kad, norėdamas būti šios šalies gyventojas, turi būti kuo panašesnis į latvį. Kita vertus, jaunuomenės etninj identitetą vis labiau slopina ir bendros Europos idėja. Esant tokioms istorinėms ir kultūrinėms aplinkybėms, per šimtmjetį buvęs stabilus Latvijos lietuvių nuošimtis gali smarkiai sumažėti. Šiuo metu Latvijoje gyvena daugiau kaip 33 tūkstančiai lietuvių. Latvijos lietuvių bendruomenės perspektyvos ir yra šio tyrimo problema.

Jaunimo etninio identiteto analizė įgalina pažvelgti į būsimajį laiką. Tačiau kintančios ekonominės, politinės, kultūrinės realios dažnai koreguoja net ir svariausiai pagrįstas prognozes. Tad šis straipsnis balansuoja tarp taikomojo ir pažintinio pobūdžio darbų. Autorius tikisi, kad Pietryčių Latvijos lietuvių jaunimo etninio identiteto analizė atkreips dėmesį į pagrindines kliūties šiam identitetui palaikyti, išryškins, ką daryti, kad tiriamojoje teritorijoje dar ir po keliausdešimties metų galima būtų išgirsti lietuvių kalbą, aptiki lietuvių kultūros apraiškas.

Latvijos lietuvių bendruomenės tyrimui autorius sudarė anketą. Tiriant siekta taikomujų tikslų – nustatyti Latvijos lietuvių bendruomenės perspektyvas, modeliuoti galimas jos raiškos kryptis ateityje, atskleisti šios bendruomenės išlikimo ir paaiškymo būdus.

Stengtasi, kad anketa būtų trumpa (35 bendrieji ir 23 įvadiniai klausimai apie pateikėjo asmenį, kilmę ir anketos užpildymo aplinkybes). Tokią anketą ir nepalankiomis sąlygomis (respondentas skuba į darbą, užimtas ar pan.) galima užpildyti per 20–30 minučių. Respondentui turint laiko, plačiau komentuojant savo atsakymus, tyrimas trukdavo iki 2 valandų ir daugiau. Tyrimas buvo tokis: 1) anketos pildymas; 2) laisvas pašnekesys apie įvairias respondento problemas, požiūrių į lietuvius ir Lietuvą; 3) respondentų fotoalbumų peržiūra; 4) respondentų bibliotekos ir fonotekos peržiūra; 5) respondentų ir jo aplinkos fiksavimas fotojuoste.

Respondentų atranką atlikome pagal kelis kriterijus. Pirminis jų – amžius. Numatėme klausinėti 15 – 39 metų respondentus. Latvijai atkuriant nepriklausomybę, vyriausiai jų turėjo 32 metus, dauguma nesukūrė šeimos, aktyviai dalyvavo jaunių bendruomeniniame gyvenime.

Antrasis tyrimo atrankos kriterijus – tautybė. Tačiau šiuo metu sąvoka „etninė priklausomybė“ siejama ne su tautybe ar rase, o su kultūra ar gyvenimo būdu, išpročiais, išitikinimais, tradicijomis ir kalba⁴. Kita vertus, kai kurios etninės grupės gali jau ir nekalbėti savo etninių protėvių kalba, nesilaikyti protėvių padočių, tačiau etninio savitumo gali būti laikomasi dėl endogaminių vedybų ir pavardės, nurodančios etninę kilmę.⁵ Remiantis

ankstesnių tyrimų rezultatais, apsispręsta klausinėti ne vien lietuvių tautybės asmenis, o pasirenkant respondentus pagal giminystės, gentystės ir kitokius ryšius su Lietuva. Kai kada įrašą pase „lietuvis“ nulemdavo tik gimimo vieta, nors abudu tėvai ne-lietuviai ir neturi jokių giminystės ryšių su Lietuva. Toks respondentas, vaikystėje ar net kūdikystėje atvežtas į Latviją, visiškai nemoka lietuvių kalbos, nesusipažinęs su Lietuvos kultūra, su gimtine jokiais dvasiniais ryšiais nesusijęs. Tačiau gimimo vieta gali nulemti lietuvio ar net kitataučio etninę savivoką, paskatinti mokyti kalbos, sekti gimtinės kultūrinius ir politinius įvykius, puoselėti gimtinės kultūrą. Todėl klausinėti ir tokie respondentai. Kita vertus, kai kurie susiję su Lietuva respondentai gali būti užsirašę latviais. Tokį pasirinkimą skatina ir gana sudėtingos Latvijos pilietybės išjimo sąlygos. Respondentų atrankos kriterijus vien pagal tautybę ar pilietybę būtų nepakankamas. Dėl to anketėje įrašėme klausimus ne tik apie respondentų ir jų tėvų kilmę ir tautybę. Neretai pasienio rajonuose etninis identitetas tapatinamas su konfesiniu. Itraukėme klausimus apie respondentų ir jų tėvų tikybą. Taip pat prašėme nurodyti pilietybę, nors ji su etnine savimone kartais irgi neturi jokio ryšio.

Buvo numatyta apklausti maždaug vienodą kiekį abiejų lyčių respondentų. Reikėjo taip pat, kad apklaustujų imtis maždaug atitiktų statistinių gyventojų vidurkį pagal išsilavinimą ir užimtumą. Tačiau šių kriterijų laikytis labai sudėtinga, nes dirbančius vyrus sunkiau surasti.

Užrašę duomenis apie respondentų asmenį, teiravomės, ar kalbama lietuvių kalba. Pateikdavome klausimus, kokiomis kalbomis respondentas kalba namie, mokykloje, draugų rate, kokia kalba mėsto. Toliau buvo klausiamā, ar yra galimybė lietuvių kalbos per televiziją ir radiją. Prašėme nurodyti mėgstamiausias televizijos ir radio programas. Išsiaiskinome, ar lietuviškos programos žiūrimos arba klausomos dažniau ar rečiau nei kitos.

Lietuvių dvasinės kultūros perėmimo problemas išsiaiskinti padėjo klausimai apie lietuviškas ir latviškas šventes. Prašėme nurodyti, kokią kalendorinę šventę labiausiai mėgsta respondentas. Iš to galėjome suvokti, kokiai – latviškai ar lietuviškai – kultūrai respondentas linkęs priskirti save.

Kokios teorinės galimybės bendrauti su tautiečiais? Tai galima sužinoti merginos paprašius įvardyti tris geriausias drauges paeiliui (vaikino klausiamā apie tris geriausius draugus), taip pat klausiant, kokia kitos lyties draugo(és) arba sutuoktynio(és) tautybę. Tyrimą kiek komplikuoja tai, kad Latvijoje jau nimas gyvena gana uždarai, rečiau nei Lietuvoje tarp savęs bendrauja, todėl kai kurie respondentai pareiškia: neturiu draugų, esu pats sau draugas ir pan.

Kokia galimybė jaunimui susipažinti su Lietuvos kultūra, paaiškėja išatsakymu į klausimą, ar respondentas sekė kultūrinius ir politinius Lietuvos įvykius. Taip pat klausiamā, kokiomis kalbomis skaitomas knygos, laikraščiai ir žurnalai. Laikraščius ir žurnalus prašoma išvardyti, pasitikslinama, ar iš viso yra galimybė skaityti lietuvišką spaudą. Tokiu būdu paaiškėja, kokie biurokratiniai kliuviniai trukdo lietuvišką spaudą užsiaskyti. Net nesumavus tyrimą aišku, kad būtina Lietuvos vyriausybės parama kuriant lietuviškas skaityklas.

Aiškinantis fizinį ryšį su Lietuva, klausiamā, kokiomis programomis pernai respondentas vyko į šią šalį (talkos, vestuvės, krikštynas ir pan.).

tynos ir pan.). Prašoma nurodyti, kiek kartų per metus viešėta ir kiek dienų truko tos viešnagės. Taip pat klausiamā, pas ką apsistota Lietuvoje (pas gimines, draugus, pažįstamus ir pan.). Teiraujamasi, ar informatorius norėtų lankytis Lietuvoje dažniau, jei taip – dėl kokių priežascių to negali padaryti. Iš atsakymų labai aiškiai matyti, kad būtina imtis priemonių smarkiai supaprastinti sienos perėjimo tvarką pasienio gyventojams.

Jaunimo patriotinai jausmai išryškėja išatsakymu, už kios šalies rinktinę (Latvijos ar Lietuvos) jaunuolai „serga“ per tarptautines krepšinio ir futbolo varžybas. Žinias apie Latvijos lietuvių jaunimo organizacijų veiklą ir jų įtakos „geografiją“ galima patikrinti klausimais, kokias Latvijos lietuvių jaunimo organizacijas jaunuolis žino, kokiai priklauso, jei taip – kuo jis (ji) ten užsiima.

Tyrimas užbaigiamas su jaunuolio perspektyva susijusiais klausimais. Atsakymai į juos gali atskleisti įvairius jaunuolio etninio identiteto raiškos dėmenis. Klausiamā, ar respondentą patenkina ryšiai su Lietuva, atsakymą prašoma motyvuoti. Daugelis jaunuolių gana lengvai ir nesvarstydamis atsako į klausimą, kurioje valstybėje jie numato gyventi ateityje, ir motyvuoją savo apsisprendimą. Nesukurę šeimos jaunuolai dažnai jau apsisprendę, ar mokys savo vaikus lietuvių kalbos, žino, kokios pagalbos norėtų iš Lietuvos. Anketos pabaigoje palikta vietos atsakymams, kokias problemas galėtų išspręsti Lietuvos vyriausybė, įstaigos ir organizacijos.⁶

Visapusiškas jauno Latvijos lietuvių etninio identiteto raiškos tyrimas, jaunimo vietinės bendruomenės analizė įgalina atskleisti Latvijos lietuvių bendruomenės perspektyvas, padeda nubrėžti kelius, išaiškinti kliūtis, trukdančias išlaikyti lietuviybę gretimoje valstybėje.

Respondentus suskirstėme į 4 amžiaus grupes: 21–24 m. (5 atvejai), 25–29 m. (2), 30–34 m. (4) ir 35–39 m. (2). Net 84 proc. žinių pateikėjų – moterys. Toks didelis moterų nuošimtis nulemtas tyrimo specifikos. Šeimas buvo sukūrė 1 vyriškis ir 10 moterų (4 moterys ištekėjusios dar okupacijos metais).

Net 9 iš 13 respondentų gimė Latvijos Respublikoje, 2 sovietinės okupacijos ir 2 Nepriklausomos Lietuvos metais atvyko iš Lietuvos (2 iš Skuodo, po 1 iš Kretingos ir Mažeikių r.). 11 respondentų moka lietuviškai. 10 respondentų – lietuvių tautybės. Apklausta ir 2 latvės (vienos mama, kitos vyras – lietuvių), 1 rusė (vyras lietuvis).

Daugumos respondentų ir jų tėvų tautybė sutapo. Tik 2 respondentų motinos buvo lietuviškes, o tėvai – latviai. Vienu atveju perimta tėvo, kitu – motinos tautybė.

Daugelis respondentų yra arba Lietuvos piliečiai, arba turi tik pažymėjimą, kad gali gyventi Latvijoje (atitinkamai 38 ir 31 proc.). Tik 23 proc. turi Latvijos pilietybę. Daugumos respondentų abu tėvai gimė Lietuvoje, o patys respondentai – jau Latvijoje. Dažnas derinys – ir tėvai, ir respondentai gimė Lietuvoje.

Tikybą: 10 respondentų katalikai, 2 netikintys, 1 stačiatikė. Tėvai daugiausiai taip pat katalikai. Buvo ir stačiatikių bei evangelikų liuteronų vaikų. Visais atvejais liuteronų vaikai tapo katalikais (liuteronų tėvų dukra į katalikybę perėjo po vestuvių). Tai liudija, kad katalikybės pozicijos mišrių konfesinių santuokų atveju patvaresnės, nors tarpukario metais Liepojos r. dominavo liuteronai.⁷

Daugiausia respondentų igiję specialų vidurinį ir vidurinį

Laikraščių, žurnalų ir knygų skaitymas

Kalba	Laikraščiai		Žurnalai		Knygos	
	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.	proc.
Latvių	6	46.1	5	38.45	4	30.75
Daugiau latvių	3	23.1			4	30.75
Latvių ir rusų	1	7.7	1	7.7	1	7.7
Lygiavertės latvių ir lietuvių	1	7.7	1	7.7		
Daugiau lietuvių			1	7.7	1	7.7
Tik lietuvių					1	7.7
Neskaito	2	15.4	5	38.45	2	15.4
Iš viso	13	100.0	13	100	13	100.0

išsimokslinimą (atitinkamai 5 ir 4). 3 baigę pagrindinę mokyklą, 1 – aukštajį mokslą. Tik 4 respondentai (iš 13) dirbo.

Kaip liudija Petro Kalnaius atlkti dabartinių Pietryčių Lietuvos etninių procesų tyrimai, labai didelę reikšmę etninei asimiliacijai turi šeima.⁸ Be abejo, lietuviškosios savimonės išsaugojimui šeima reikšminga ir Latvijoje, tačiau svetimoje valstybėje nemažas ir svetimos kultūros poveikis.⁹ Kaip matyti iš lentelės, daugelis respondentų dar mąsto lietuviškai (arba daugiau lietuviškai), tačiau namie tik lietuvių kalba (arba lygiai su kita kuria kalba) bendrauja rečiau. Lietuviškai bendrauja dažniausiai vyresni respondentai. Ryškėja tendencija namie vartoti latvių kalbą. Lietuviškai dažniausiai kalbama su vyresniaisiais. Pavyzdžiu, latvė iš Bartos lietuviškai kalba tik su močiute.¹⁰ Lietuvė iš Prieškulės su vaikais ir vyru kalbasi lietuviškai, o su mama – lietuviškai.¹¹ Antra vertus, užfiksuota ir kitokių atvejų. Prieš dešimt metų iš Rucavų iš Kretingos atvykus i lietuvių su savo vaikais kalbasi lietuviškai, su vyru – latviškai.¹² Optimistiškai nuteikia tai, kad gana daug respondentų lietuviškai bendrauja su draugais. Daugiau kaip pusė iš jų bendraudami vartoja lietuvių kalbą, nors tik šiek tiek daugiau kaip trečdalies baigę lietuvių mokyklas. Kai kurie nori į lietuviškas mokyklas leisti ir savo vaikus. Dažnai respondentai nusiskundžia, kad jų vaikai neturi galimybės mokytis lietuvių kalba – Skuode ar savo miestelyje.¹³ Apie lietuvių jauniomis organizacijų veiklą respondentai net negirdėjo.

Vardydami tris artimiausius tos pačios lyties draugus(es), apie trečdalies apklaustujų nurodė lietuvius. Kita vertus, daugiau kaip pusė respondentų sutuoktiniai yra lietuvių, tačiau šeimose lietuvių kalba vartojama rečiau.

Pietvakarių Latvijoje labai didelę reikšmę lietuvių etniniam identitetui palaikyti turi žiniasklaida – ypač Lietuvos televizijos programos. Kai kurie tirtų Pietvakarių Latvijos apylinkių žmonės turi galimybę žiūréti net keturias Lietuvos televizijos programas. 3 respondentai (iš 12) visas jas ir žiūri.¹⁴

Palyginti su Latvijos televizijos programomis, Lietuvos televizijos programos kiek popularesnės. Kai kada skirtingų tau-

tybių sutuoktiniai žiūri skirtingų valstybių programas. Pavyzdžiu, respondentė iš Gramzdos, namie būdama viena, žiūri Lietuvos televizijos programas, parėjus vėl – išjungia Latvijos televiziją.¹⁵ Kiek siauresnis lietuviškų radijo laidų klausytojų ratas, tačiau labiau Lietuvos radijo programas mėgsta irgi daugiau kaip pusė radio klausančių respondentų.¹⁶

Kaip ir Pietryčių Latvijoje, tırtoje teritorijoje labai didelės problemos yra dėl periodinės spaudos. Dėl spaudinių kainos ir prenumeratos sudėtingumo labai retai beskaitomi lietuviški laikraščiai ir žurnalai. Kur kas dažniau nei lietuviškos knygos į rankas paimamos latviškos, nors daugelis respondentų galėtų bei norėtų skaityti ir lietuviškai.

Nemažai respondentų teigė, kad domisi Lietuvos kultūriais ir politiniais įvykiais. Vadinasi, išliko tam tikras dvasinis ryšys su Lietuva. Tai matyti ir iš duomenų apie mėgstamiausią kalendorinę šventę.

Beveik visi respondentai nurodė, kad svarbiausia latvių šventė yra Joninės. Daugumos manymu (ir Pietvakarių, ir Pietryčių Latvijoje), labiausiai lietuvių laukama šventė yra Kalėdos ir Velykos. Tačiau Velykos kaip paties respondentu laukiamiausia šventė nurodyta tik viename atsakyme.¹⁷

Kai kurių respondentų teigimu, „lietuviška šventė” tiesiogiai siejasi su Tėvyne. Pavyzdžiu, respondentė iš Rucavos accentavo: Kalėdos patinka todėl, kad jų išvakarėse vykstama į Kretingą parsiivežti kalėdaičių, o vėliau jau Latvijoje visa šeima susėda prie Kūčių stalo.¹⁸ Tačiau, lygindami su Pietryčių Latvijos duomenimis, matome, kad Pietvakarių Latvijoje „lietuviškos šventės” šiek tiek mažiau populiarios.

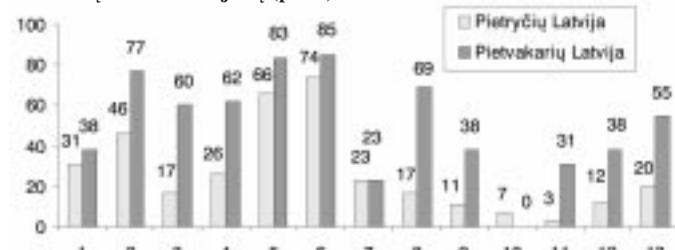
Moterų respondentų skaičiaus persvara lémė tai, kad net 54 proc. visų informatorių teigė sportu nesidomį. Tačiau daugiau kaip pusė besidominčiųjų krepšiniu respondentų „serga” už Lietuvos rinktinę. „Žalgirio” pergalės dar labiau įkvėpė pasididžiavimą lietuvių krepšiniu. Pavyzdžiu, net latvė, ištekėjusi už lietuvio, sakė verkusi iš džiaugsmo, kai „Žalgirio” komanda grįžo iš Miuncheno su Europos lygos laimėtojų taure.¹⁹

Pietvakarių Latvijos lietuvių ryšiai su Lietuva kiek glaudesni negu Pietryčių Latvijos lietuvių. Tik 3 respondentai (iš 13) 1998 m. Lietuvoje nesilankė. 4 buvo nuvykę dukart ir praleido ten po 1–3 dienas. 1 išbuvo Lietuvoje 8 dienas, lankėsi penkiskart. 3 važinėja į Lietuvą kas savaitę. Respondentai lankosi daugiausia pas gimines (mamą, seserį ir pan.), keli apsistoją ir pas draugus, pažystamus. Jie vyksta aptvarkyti giminių kapų, stengiasi apsilankyti per Visų šventųjų, Motinos dieną, Velykas. Kartais vyksta į vestives, taip pat į turgų (rečiau negu iš Pietryčių Latvijos, nes Gariūnai nuo Liepojos kur kas toliau). 69 proc. respondentų Lietuvoje norėtų lankytis dažniau, 23 proc. atsakė „nežinau”. Pagrindinės priežastys, neleidžiančios lankytis Lietuvoje dažniau – laiko ir pinigų stoka (6 ir 5 atsakymai). Kitieems trukdo tai, kad yra mažų vaikų, kad neturi kam palikti gyvulių, ūkio ir pan. Vykdant į Lietuvą, vaikams reikia gauti brangiai kainuojančius pasus, ir, pavyzdžiu, respondentė iš

Respondentų kalbinės orientacijos

	Namie kalba		Mąsto		Mokėsi mokykloje daugumą dalykų	Kalba su draugais		
	sk.	proc.	sk.	proc.		sk.	proc.	
Lietuviškai	3	23.1	5	38.4	5	38.5		
Daugiau lietuviškai			4	30.8		4	30.7	
Lietuviškai ir latviškai	3	23.1				3	23.1	
Latviškai	2	15.4	1	7.7	6	46.1	3	23.1
Daugiau latviškai	4	30.7	2	15.4			1	7.7
Rusiškai	1	7.7	1	7.7	1	7.7		
Latviškai ir rusiškai					1	7.7	2	15.4
Iš viso	13	100.0	13	100.0	13	100.0	13	100.0

Duomenys apie respondentų kilmę, tautybę ir lietuvių kalbos vartojojimą (proc.)

1. Gimė Lietuvoje.
2. Lietuviai.
3. Abu tévai kilę iš Lietuvos.
4. Abu tévai lietuviai.
5. Vienas ar abu tévai iš Lietuvos.
6. Moka gerai kalbėti lietuviškai.
7. Namie kalba tik lietuviškai arba daugiau lietuviškai.
8. Masto lietuviškai arba daugiau lietuviškai.
9. Mokykloje mokësi lietuviškai arba lietuviškai ir kita kalba.
10. Darbe kalba lietuviškai arba daugiau lietuviškai.
11. Su draugais kalbasi lietuviškai arba daugiau lietuviškai.
12. Geriausias tas pačios lyties draugas(ė) lietuvis(ė).
13. Sutuoktinis(ė) lietuvis(ė).

Gramzdos sakė dėl to negalinti važiuoti.²⁰ Tik 5 respondentai sakesi esą patenkinti ryšiais su Lietuva, 4 – nepatenkinti.

Nemaža respondentų sakė, kad norėtų gyventi Lietuvoje (31 proc.). Tie, kur nori likti Latvijoje, teigė, kad Lietuvoje viskas privatizuota ir nėra darbo.²¹ „Kas mūsų lauks, reikėjo anksčiau“, – pareiškė respondentė iš Priekulės.²² Kita vertus, net ir norintys Lietuvoje apsigyventi respondentai abejoja, mano, kad ten būsių sunku gauti darbo.²³ Tačiau gana optimistiškai nuteikia rusės respondentės iš Priekulės (jos vyras – lietuvis) aiškinimas, kad Lietuvoje „geresnis požiūris į žmones, labai gražūs miestai, kapinės“.²⁴ Net 77 proc. respondentų nusiteikė būtinai mokytis ar moko savo vaikus lietuvių kalbos. Tačiau realiai moks, matyt, mažiau, nes dauguma šeimose kalbasi lietuviškai.

Lietuvių bendruomenės tyrimai, atlirkti ta pačia metodika 1998 m. Pietryčių Latvijoje ir 1999 m. Pietvakarių Latvijoje, sutiekė galimybę palyginti pasienio lietuvių (žemaičių ir aukštaičių) etninį identitetą skirtinguose regionuose. Galime lyginti padėtį regionuose, kur lietuviai sudaro skirtinę gyventojų procentą. Tirtuose Pietryčių Latvijos valsčiuose lietuvių gyvena mažiau kaip 5 proc., Pietvakarių Latvijoje – beveik penktadalis.²⁵ Nors antrasis tyrimas nerepresentatyvus (apklausta mažiau nei 30 respondentų), lygindami duomenis, konstatuojame bendriausius Latvijos lietuvių etninio identiteto bruožus ir galime spręsti apie tam tikras lietuvių bendruomenės perspektyvas.

Skiriasi abiejų tyrimų duomenys apie respondentų kilmę, maistymą lietuvių kalba, bendravimą su draugais lietuviškai, sutuoktinų tautybę, lietuvių kalbos mokejimą. Tačiau visiškai toks pat procentas abiejų regionų respondentų lietuvių kalbą vartoja šeimoje, ir dėl to lietuvių kalbos perspektyvos abiejuose regionuose yra šiek tiek panašios.

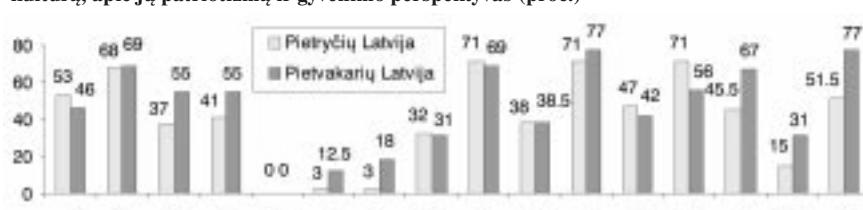
Abiejuose regionuose daugmaž vienodas Lietuvos radio ir televizijos populiarumas. Tokios pačios problemas išsigitant lietuvišką spaudą lemia panašų Lie-

tuvo spaudos populiarumą. Pietvakarių Latvijoje kiek daugiau respondentų skaito lietuviškas knygas. Beveik identiški domėjimosi Lietuvos kultūriniais ir politiniais įvykiais rodikliai. Tačiau skaičiumi gana nemažos Pietvakarių Latvijos lietuvių bendruomenės etninis identitetas kiek silpnėjis dvasinės kultūros aspektu. Galbūt tam tikrą reikšmę turi iš seniau buvę aukštaičių ir žemaičių kultūriniai skirtumai. Pietryčių Latvijos lietuviai XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje labiau švedavo kalendorines šventes. Tačiau Pietvakarių Latvijos lietuviai kiek didesni patriotai „sirgdam“ už Lietuvos sportininkus (tiesa, krepšiniu besidominčių Pietvakarių Latvijos respondentų kiekis nerepresentatyvus). Neabejotinai geresnes lietuviybės židinio Pietvakarių Latvijoje perspektyvas liudija tai, kad čia dukart didesnis procentas respondentų norėtų gyventi Lietuvoje, o pusantro karto didesnis procentas moko ir nori mokytis savo vaikus lietuviškai.²⁶ Taigi, nors dalis Pietryčių Latvijos lietuvių gyvena senosios lietuvių etninės teritorijos ribose, o Pietvakarių Latvijos lietuviai iš šią teritoriją atvyko daugiausia XX amžiaus antrojoje pusėje, pastarųjų tautinis identitetas yra stipresnis, ir lietuvių bendruomenės perspektyvos čia geresnės. Etninio tapatumo lygiui ne maža reikšmę turi ir nedidelis atstumas nuo Lietuvos.

Apžvelgiant Pietvakarių Latvijos lietuvių perspektyvas, galima išvardyti tautiečių problemas, atsiradusias, kai po sovietmečio susilpnėjo ryšiai su Lietuva. Pasunkėjo galimybės nuvykti į Tėvynę. Vaikams tenka igyti brangiai kainuojančius pasus. Su nuosava transporto priemone gana brangu pervažiuoti valstybinę sieną. Mažėja valstybinio transporto, kursuojančio į abi valstybes. Problema yra užsisakyti lietuvišką spaudą. Brangiai kainuoja tarpvalstybinis paštas, telefono ryšys. Sumažėjo galimybės nuvykti į koncertus, spektaklius, krepšinio, futbolo varžybas, šventes Lietuvoje.

Norint išsaugoti ir aktyvinti lietuvių bendruomenę, tiriamojome teritorijoje, kaip ir Pietryčių Latvijoje, būtina skatinti lietuvių jaunimo organizacijų kūrimą. Jų nariai galėtų palaikyti glaudžius ryšius su Lietuva, propaguoti lietuvių kultūrą. Galima or-

Duomenys apie žiniasklaidos priemonių pasirinkimą, respondentų požiūrių į lietuvių kultūrą, apie jų patriotizmą ir gyvenimo perspektyvas (proc.)

1. Žiūri daugiau Lietuvos televiziją.
2. Žiūri daugiau Lietuvos televiziją arba vienodai su kitos valstybės televizija.
3. Klausosi daugiau Lietuvos radijo.
4. Klausosi daugiau Lietuvos radijo arba vienodai su kitos valstybės radiju.
5. Skaito daugiau lietuvių laikraščius.
6. Skaito daugiau lietuvių žurnalus.
7. Skaito tik lietuviškas arba daugiau lietuviškas knygas.
8. Domisi Lietuvos kultūriniais įvykiais.
9. Domisi ar tik kartais domisi Lietuvos kultūriniais įvykiais.
10. Domisi Lietuvos politiniais įvykiais.
11. Domisi ar tik kartais domisi Lietuvos politiniais įvykiais.
12. Labiausiai laukia lietuvių mėgstamų švenčių.
13. Labiausiai laukia lietuvių mėgstamų švenčių (išskyrus Naujuosius metus).
14. „Serga“ už Lietuvos krepšinio rinktinės ar komandos sėkmę, jai žaidžiant su Latvijos rinktine ar komanda.
15. Norėtų gyventi Lietuvoje.
16. Moko (mokys) vaikus lietuviškai.

ganizuoti Lietuvos jaunimo išvykas į Latvijos vietoves. Lietuvos valstybės lešomis minėtuose Latvijos regionuose reikia steigti lietuviškas mokyklas arba pasirūpinti, kad mokiniai kasdien būtų vežami į Lietuvos teritorijoje esančias mokyklas, kurii Lietuvoje internatinės mokyklas Latvijos lietuviams. Būtina supaprastinti lietuviškų leidinių prenumeratą, remti Latvijos miestelių bibliotekas lietuviškais periodiniais leidiniais ir knygomis. Galima būtų finansuoti bent vieno lietuviško rajoninio laikraščio leidybą Liepojos rajone, o gal tokį leidinį leisti Skuode ar kitame mieste ir operatyviai pristatyti tautiečiams. Labai reikia supaprastinti sienos perėjimą pasienio gyventojams.

NUORODOS:

1. Visa informacija surinkta Liepojos rajone. Po 3 anketas užpildyta Bartos, Kalėtų ir Priekulės valsčiuose (1989 m. duomenimis, ten gyveno atitinkamai 7,9, 34,1 ir 18,8 proc. lietuvių; čia toliau duomenys pateikiami iš: Butkus A. Latvija. – Kaunas, 1995. – P. 73.), 2 Gramzdos (lietuvių – 26,0 proc.), po 1 – Rucavos ir Aizvikių valsčiuose (lietuvių – mažiau kaip 5 proc.). 9 anketas užpildė autorius, 4 – laborantė Auksė Piktūnienė. Medžiaga saugoma Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyne (toliau – ES), byla 2134.
2. Naudojantis ta pačia anketa, apklausti 35 respondentai. Apklausa vykdta 1998 m. gegužės 19–22 d. ir birželio 16–25 d. Dauguma informacijos surinkta Daugpilio rajone. 16 anketų užpildyta Subatės, 6 – Šederės, 5 – Alukštės (Ilūkste), 3 Eglainės, 1 – Medumo valsčiuose, 1 – Daugpilio mieste (91,2 proc. visų atsakymų į anketas), 3 anketos užpildytos Kraslavos rajone (8,8 proc. atsakymų), 2 anketos – Ruobežniekų (Robežnieki) ir 1 Kalniečių (Kalnieši) valsčiuose. Daugiau kaip 5 proc. lietuvių gyveno tik Eglainės (5,3) ir Subatės (5,3) valsčiuose. 21 anketą užpildė autorius, 14 – laborantė Asta Matulienė. Medžiaga saugoma ES. B. 2074.
3. Plg. Cohen A. P. *The Symbolic Construction of Community*. – London and New York, 1993. – P. 12.
4. Thomson J. L., Priestlei J. *Sociologija*. – Lvov, 1998. – P. 107–108. – Rusų k.
5. Harris M. *Kultūrinė antropologija*. – Kaunas, 1998. – P. 184.
6. Kai kurie klausimai gana politizuoti ir gali sukelti į Latvijos pilietybę pretenduojančių jaunuolių nepasitikėjimą, todėl anketos viršuje ryškiai išrodyta: „Anketos duomenys naudojami tik moksliniams tikslams”.
7. Panaši situacija ir visoje Latvijoje. Tarpukario metais liuteronų buvo žymiai daugiau negu katalikų (1935 m. atitinkamai 63,3 ir 26,4 proc.). 1994 m. katalikų buvo 500 000, o liuteronų – tik 300 000 (Butkus A. Min. veik. – P. 87–88).
8. Kalnius P. *Etniniai procesai Pietryčių Lietuvoje*. Lietuvos etnologija. T. 5. – Vilnius, 1998.
9. Plg. Merkienė R. *Tautos kultūros sandara* // *Etnografiniai tyriňimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*. – Vilnius, 1990. – P. 10.
10. ES. 2134. L. 1. (Kur nenurodoma pavardė – užraše autorius).
11. ES. 2134. L. 15.
12. ES. 2134. L. 23.
13. ES. 2134. L. 18.
14. Daugiausia respondentų žiūri LRT ir LNK programas (atitinkamai 10 ir 9). Šie duomenys nemenkai skiriasi nuo gautųjų Pietryčių Latvijoje, kur valstybinės televizijos (LRT) programos ne itin populiaros. Tačiau kai kurį respondentų televizoriai priima tik šią programą. Pietryčių Latvijoje populiarusia televizija yra Tele-3, kuri Pietvakarių Latvijoje užima tik trečiąją vietą (žiūrėjo 8 respondentai). Kiek mažiau (tik 4) žiūri Baltijos televizijos programas, nes ne visi gali ją matyti.
15. ES. 2134. L. 13.
16. Panašiai kaip ir Pietryčių Latvijoje populiarusios yra M-1 ir M-1 plius radijo stotys.
17. Kalbant apie Kalėdas kaip „lietuvišką” šventę galima pasakyti, kad Kalėdų persirengėlių paprotys Latvijoje buvo labiau paplitęs, nors, be abejų, turtingesnės Kūčių tradicijos gyvavo Lietuvoje. Didesnį Kalėdų šventės mastą Lietuvoje liudija ir šventės trukmė. Dar tarpukario metais Pietryčių ir Šiaurės rytų Lietuvos kaimuose šventė net keturias Kalėdų dienas, o Latvijoje apie ketvirtosios dienos šventimą praeityje bandoma spręsti tik iš tauvosakinio palikimo: Olupe E. Latviešu gadskārtas ieražas. – Riga, 1992. – P. 10. Kita vertus, kai kurie senieji latvių šaltiniai teigia, kad Joninės latviamis šventesnės už Kalėdas: Plg. Latviešu Avīzes. – 1824, Nr. 32. Cit. iš Greble V. Darba un sadzīves ieražas // Latviešu etnogrāfija. – Riga, 1969. – P. 219.
18. ES. 2134. L. 23. Užr. A. Piktūnienė.
19. ES. 2134. L. 4. Užr. A. Piktūnienė.
20. ES. 2134. L. 6.
21. ES. 2134. L. 8. Gramzda.
22. ES. 2134. L. 8.
23. ES. 2134. L. 18. Priekulė.
24. ES. 2134. L. 20.
25. Iš visų kaimų gyventojų Liepojos r. lietuviai sudarė 6 proc., Daugpilio r. – 1,7 proc., (miestuose – atitinkamai 2,3 ir 0,2 proc.): Butkus A. – Min. veik. – P. 73.
26. Tai gali lemti ir glaudesni kilmės ryšiai su Lietuva, taip pat sunkesnė Liepojos r. (lyginant su Daugpilio r.) gyventojų padėtis.

The condition and the prospects for the Lithuanian Community in South-Western Latvia

Žilvytis ŠAKNYS

The main reason for the article is the material on field-work being financed by Lithuanian's Science and Education Fund. The interrogation have been fulfilled in the district of Liepoja on June 14–18, 1999. On the basis of the form „The customs of the Lithuanians in Latvia: youth and Lithuania” compiled by the author thirteen respondents have been interrogated. South-Western Latvia's youth being related to Lithuania by the relationships based on the kinship, the tribe situation and the origin has been investigated. The article is largely aimed at exposing the ethnic identity of the young people of South-Western Latvia. A similar inquiry based on the same methodics, which resulted in the possibility of comparing the position of both regions, was carried out in South-Eastern Latvia in 1998. It was financed by the Lithuanian's Science and Education Fund. According to the investigation the ties between Latvia's Lithuanians and Lithuania have deteriorated since 1990, however, part of young people are inclined to identify themselves as Lithuanians and they have the ambition of introducing the culture of Lithuania to their children. The prospects for the Lithuanian Community in South-Western Latvia are more favourable than those in South-Eastern Latvia, however, the ties with Lithuania should be made more developed and more simple in order to ensure the existence of the Lithuanian Community.

*Lietuvos istorijos institutas
Kražių 5, 2001 Vilnius*

Gauta 1999 12 02
Spaudai įteikta 2000 02 14

Pasaulio pabaigos ir pomirtinio gyvenimo vizijos Islamė

Egdūnas RAČIUS

Straipsnio objektas: islamo šventraščiuose aptinkami pasaulio pabaigos ir pomirtinio gyvenimo aprašymai bei istorinė musulmonų laikysena šių aprašymų atžvilgiu. Straipsnio tikslas: remiantis islamo šventraščiais, parodyti musulmoniškosios apokaliptinės doktrinos specifika bei praktines implikacijas.
Metodas: religijos sociologijos bei lyginamasis. Išvada: musulmoniškosios apokaliptinės vizijos, nors būdamos tos pačios kilmės kaip ir krikščioniškosios, esmiškai nuo pastarųjų skiriasi – tiek pačios pasaulio pabaigos, tiek po jos būsiančio Paskutinio teismo bei amžinojo išganymo arba pasmerkimo vaizdinių islame griežčiau apibrėžti bei konkretizuoti. Todėl musulmonams paprasčiau įsivaizduoti tai, kas jų laukia po mirties. Šis tariamas žinojimas ir iš jo plaukiantis tikrumas musulmonams sudaro išpūdį, kad jie „valdo“ ateiti: žinodami, kas jų laukia, gali atitinkamai (racionaliai bei nuosekliai) elgtis.

Tikėjimas neišvengiamą pasaulio pabaiga, sielos nemirtingumu, Paskutiniuoju teismu ir pomirtiniu gyvenimu yra būdingas visoms monoteistinėms religijoms. Tačiau apokaliptinių vaizdinių aprašymas ir jų suvokimas visose trijose religijose skiriasi. Šiame straipsnyje siekiama pažvelgti į islame suformuluotas bei jo šventraščiuose aprašytas apokaliptinės vizijas ir jų implikacijas realiam musulmonų gyvenimui. Musulmonai, skirtingai nuo krikščionių bei judaistų, turi konkretesnį, vienaprasmiškesnį pasaulio pabaigos bei pomirtinio gyvenimo vaizdą. Tai, galimas daiktas, salygoja atitinkamą jų elgesį (arba, tiksliau, nesielgimą) pasaulio pabaigos atžvilgiu: islame, nors fundamentalistinių bei mesianistinių sąjūdžių būta visais laikais, destruktyvių apokaliptinių judėjimų ir sektų nedaug. Ir dabar, tūkstantmečių sandūroje, musulmonai išlieka nepalyginti abejingesni (šaltesni?) galimos greitos pasaulio pabaigos akivaizdoje.

1. Asmeninės lemties problema islame

Ateities vizija islame, panašiai kaip ir krikščionybėje, siejasi su pasaulio pabaiga, po jos būsiančiu visuotiniu teismu bei pomirtiniu gyvenimu. Tačiau islamo šventraščiuose, skirtingai nei krikščioniškuosiuose, pomirtinio gyvenimo paveikslas téra užaštrinta kasdienybės tąsa: rojus bei pragaras juose vaizduojami itin materialiai (2:25; 3:15; 32:19; 43:68–

73 ir kitose Korano eilutėse konstatuojama, kad būsimasis rojus primena žemiškąjį gyvenimą; 4:56; 14:16–17; 22:19–22; 56:42–44; 78:21–25 ir kt. kalbama apie pragarą paprasčiausiai kaip apie neigiamą pojūcių, išgyvenimų bei apskritai skausmų vietą).

Tiek Korane, tiek chadysuose¹ gausu pomirtinio gyvenimo įvairiais atžvilgiais aprašymų. Rojus vaizduojamas kaip beribiai sodai. Tuose soduose auga įvairiausi vaismedžiai, be paliovos brandinantys nuostabiausius vaisius. Tarp medžių teka skaidraus vandens, pieno, vyno bei medaus upės (Koranas, 47:15). Rojaus materialumą patvirtina ir tai, kad bent kai kurios žmogaus fiziologinės funkcijos bei poreikiai išlieka bei yra patenkinami ir rojuje: žmonės valgo (vaisius bei mėsą), geria, myli (Koranas 2:25; 52:19, 22). Rojuje išganytieji gyvena pastatuose (Koranas 39:20) su savo sutuoktiniais bei giminėmis (Koranas 52:21), maiatinasi iš auksinių indų (Koranas 43:71), juos aptarnauja tarsi (Koranas 52:24). Rojaus soduose klimatas toks, kad nei per karšta, nei per šalta, ir niekas čia nesensta. Pomirtinis tikinčiojo gyvenimas rojuje – tai absoliutus kūniškų malonumų išsipildymas.

Netikinčiojo tuo tarpu laukia visiška rojaus priešybė – pragaras, „nar“ arba „džahanam“. Arabiškai *nār* reiškia ugnį, tad pragaras labiausiai siejamas su deginančiu karščiu. Pragare nepakeliamai karšta, be to, pasmerktieji verčiami gerti verdantį vandenį bei ryti ugnį. Pragaras tiek Korane, tiek chadysuose vaizduojamas kaip materialus, nes Jame kančios būsiančios visų pirma fizinės: Korane 4:56 kalbama apie pasmerktų svilinimą; kai odos visai susvyla, jos pakeičiamos naujomis, kad vėl iš naujo būtų svilinamos. Šiaip ar taip, pragaras islame vaizduojamas kaip labiausiai nepageidaujama amžino pasmerktumo vieta.

Tačiau gal rojaus bei pragaro materialumą suponuojantys šventraščių teiginiai téra parabolės bei metaforos, kurios išreiškiama kokybiškai visai kitokia pomirtinio gyvenimo būsena? Kitaip tariant, kas yra rojus ir pragaras – vieta ar būsena? Tarp musulmonų religijos žinovų tikrai būta įnirtingai kovojuusi už tai, kad viskas, kas parašyta Korane, tikinčiųjų būtų priimta pažodžiu (tokie buvo zhahiritai²). Tokiems rojus bei pragaras yra apibrėžta vieta. Tačiau būta ir atsargesnių pozicijų, kurios neatmetė anapusinio gyvenimo

aprašymo metaforomis galimybės. Antai malikitū³ teisininkas ir žymusis musulmonų peripatetikas Ibn Rušdas (Averroes, 1126–1198) priešinosi nuostatai Koraną priimti pažožiui ir buvo linkęs manyti, kad tiek rojaus malonumai, tiek pragaro kančios būsišančios dvasinės ir daug intensyvesnės už bet kokius kūniškus potyrius. Jam rojus ir pragaras reiškė būseną ar būvi.⁴ Korano vertėjas ir komentatorius Abdullah Jūsuf Alijus (XX a. pirma pusė) linkęs manyti, kad rojaus malonumai nebūsi tik intensyvesnis žemiškuoj atkartojimas, bet jie veikiau bus jų dvasinis atitikmuo.⁵ Vis dėlto tiek žinovų, tiek juo labiau liaudies islame įsitvirtino tikėjimas pomirtinio gyvenimo materialumu, nors neneigiant ir dvasinės jo dimensijos.

Visų musulmonų sutariama, kad ir kaip atrodytų amžino pasmerkimo ar išganymo vieta ar būsena, Paskutinio teismo dieną žmonės būsi teisiami pasveriant jų gerus ir blogus darbus (Koranas 21:47; 23:102–103). Rojų žmogus gali užsitarauti itin uoliai atlikdamas religines prievoles bei didelę vertę Dievo akse turinčius veiksmus, kurie ir sudaro „gerus darbus”. Musulmonai turi išsamų etaloninio gyvenimo aprašą – pranašo Muchamedo Suną (šyjitos pavyzdiniai yra ir jų imamų gyvenimai), sekimas kuriuo yra patikimiausias būdas pasiekti išganymą. Tiesą sakant, gyventi pagal islamiškąją teisę – šaryją, sekant Pranašo gyvenimo pavyzdžiu – suna, tai ir yra „gerų darbų” darymas. Vis dėlto trumpiausias kelias į rojų yra kankinio didvyrio (*shahid*) mirtis, kai žūstama tikėjimo varden. O trumpiausias kelias į pragarą – Dievo neigimas (*kufr*).

Kita vertus, islame yra ir predestinacijos, lemties doktrina. Viename chadyse teigama, kad maždaug po 120 dienų nuo vaisiaus pradėjimo Dievas pasiunčia angelą, kad šis įrašytų būsimo žmogaus darbus, pragyvenimo būdą, mirties laiką bei ar tas žmogus bus pasmerktas, ar palaimintas (išgantas). Tame pačiame chadyse Pranašas eksplikuoja: žmogus, visą gyvenimą elgesis dievobaimingai, prieš pat mirtį gali pradėti elgtis priešingai, nes jam taip gali būti lemta Dievo.⁶ Šis chadysas galėtų būti pratęsiamas Korano mintimi, kad noras eiti tikėjimo keliu priklauso ne nuo žmogaus, bet nuo Dievo (81:28–29). Todėl išganymas (patekimas į rojų) priklauso ne tik ar net ne tiek nuo paties tikinčiojo pastangų, bet veikiau nuo Dievo žmogui skirtos lemties. Vis dėlto dievobaimingos žmogaus pastangos gali atkreipti Dievo dėmesį, ir Jis galbūt pasigailės, ir pakeis Jo žmogui skirtą lemtį.

2. Žmonijos ir pasaulio pabaiga islamo akimis

Tačiau dar iki Paskutinio teismo, prieš pat pasaulio pabaigą, žmonijos laukia išbandymai ir negandos. Pasaulio pabaiga islame, kaip ir krikščionybėje, aprašoma gana dviprasmiai vaizdiniai. Neigiami vaizdiniai susieti su pasaulio pabaigos išvakarėse pasauli užtvindysiančiu blogiu, kai žemę kurį laiką valdys „Antikristas”, vienaakis Ad-Dadžalas. Jo valdymo laiku musulmonams būsių ypač sunku, nes Ad-Dadžalas visokeriopai juos engs ir persekiuos.

Koranas neduoda jokios aiškios užuominos, kada bus pasaulio pabaiga. Korane (31:34; 72:25) Pranašui liepiama sakyti, kad pasaulio pabaigos bei Paskutinio teismo dienos laiko nežino niekas, išskyrus Dievą. Tačiau Korane pateikiamos kai kurios pasaulio pabaigos aplinkybės, tokios kaip žemės drebėjimai, žvaigždžių prigesimas, trimito gaudesys.

Natūralu, kad Pranašo pasekėjams knietėjo sužinoti kaip galima tikslėsnį pasaulio pabaigos laiką bei apibūdinimą. Klausiamas Pranašas atsakė nežinąs, kada bus pasaulio pabaiga – tai žinąs tik vienas Dievas. Tačiau per Pranašą Dievas nurodė aplinkybes, kurioms esant ateis pasaulio pabaiga: 1) dvi didelės grupuotės kovos viena su kita; 2) pasirodys bemaž 30 apsišaukelių, tikinančių, kad jie yra Dievo siušti pranašai; 3) sunyks religijos išmanymas; 4) padaugės žemės drebėjimų; 5) greičiau bėgs laikas; 6) kils daugiau pagundų ir išbandymų; 7) padaugės neramumų, t.y. žudynių; 8) žmonės praturtės; 9) žmonės varžysis savo pastatų aukštumu; 10) pavydės mirusiems; 11) saulė patekės iš vakarų.⁷ Panasių nuorodų esama ir daugiau, todėl bet kas atidžiau įsigilięs į šventraščius, ypač į chadysų rinkinius, nesunkiai gali susiskaičiuoti pasaulio pabaigos požymius.

Pagrindinė figūra islame, siejama su pasaulio pabaiga, yra Ad-Dadžalas, „Antikristas“. Pasirodės jis darys stebuklus ir skelbsis esąs siuštasis Dievo. Jis žmones apipilys turtais, ir daugelis juo patikės bei seks. Ad-Dadžalas užvaldys džiajų žemės dalį ir pradės engti juo netikinčius bei neseikančius, t.y. ištikimus musulmonus. Prasidės karai ir žudynės. Po kiek laiko į pasaulį sugrižs Jėzus (šyjitos dylikininkų nuomone – Mahdi), kuris su Dievo pagalba nugalės Ad-Dadžalą bei jo pasekėjus. Jėzus (arba Mahdi) tam tikrą laiką valdys žemę, ir jam bevaldant ateis pasaulio pabaiga; Dievas visus numarins, o po to prikels Paskutiniams teismui bei amžinajam gyvenimui.

Pranašas savo pasisakymuose apie Ad-Dadžalo atėjimą (o kartu ir pasaulio pabaigą) paliko neaiškumą: kreipdamasis į musulmonus, jis perspėjo tuos, kurie iš jo laiku gyvenusių tebebus gyvi ir Ad-Dadžalo atėjimo laiku, kad šie nepatikėtų Ad-Dadžalu ir juo nesektų. Iš tokių Muchamedo pasisakymų galima daryti išvadą, kad ir jis pats laukė gana greitos pasaulio pabaigos. Kituose pasisakymuose jis teigia, kad Ad-Dadžalas ateis tuomet, kai kris Roma (Bizantija, Konstantinopolis). Kaip žinoma, musulmonai nukariavo Bizantiją ir užėmė Konstantinopolį 1453 m. Todėl viena iš pasaulio pabaigos salygų išpildyta jau daugiau kaip prieš 500 metų.

Šyjital (dylikininkai), skirtingai nuo sunitų, laukia sugrįžtant ne Jėzaus, bet visų pirmą jų dyliktojo imamo, nugalėsiančio Ad-Dadžalą bei jo kariauną. Tik tuomet sugrižs ir Jėzus, ir kiti imamai bei pranašai. Šyjital turi savo tradiciją, kurioje aiškinamos pasaulio pabaigos ir Mahdi sugrįžimo aplinkybės. Dauguma jos šaltinių panašūs į sunitų, tačiau yra ir tik šyjitos būdingų.⁸ Šiandieniai šyjital, tyrinėjantys savo tradicijas, atkreipia dėmesį, jog dabartinė pasaulio būklė išties primena pasaulio pabaigos ir Mahdi sugrįžimo aplinkybes.

Šyjitos dvylikininkams pasaulio pabaiga turėtų būti džiaugsmingesnis įvykis jau vien dėl to, kad prieš tai dar turės sugrįžti laukiamasis Mahdi, kuris valdys žemę 7, 9 ar 19 metų pagal tobuliausio teisingumo principus.⁹ Šiaip ar taip, didžiausias kiekvieno šyjito dvylikininko troškimas ir yra Mahdi sugrįžimas. Šyjitu dvylikininkų tikima, kad su Mahdi atėjimu žemėje triumfuos islamas (būtent dvylikininkų šyjizmo atmaina).

Nors Korane, o ypač chadysuose ir nurodomos pasaulio pabaigos aplinkybės, jos yra daugiau universalaus pobūdžio, t.y. tinkančios (jei ne visos drauge, tai bent kai kurios) praktiškai kiekvienai epochai: pasaulijje nuolat vyko ir tebevykssta karai arba pusiau atviros kovos tarp keleto „super jėgų”, kartas nuo karto visada atsirasdavo apsišaukelių pranašu, sumenkėdavo, o po to vėl atgimdavo domėjimasis religija bei religinių priesakų vykdymas, įvykdavo stichinių nelaimių, kaip žemės drebėjimai, uraganai, ugnikalnių išsiveržimai, vystantis technikai, nuolat daugėja „pagundų ir išbandymų”, žmonės santykinių turtingėja, stato vis aukštėsnius pastatus ir pan. Belieka laukti saulės patekant iš vakarų. Ir vis dėlto panašu, kad musulmonai nebuvo linkę spekuliuoti pasaulio pabaigos požymiais ir kaip nors itin aktyviai ar destruktyviai jos laukti.

3. Kasdienybės santykis su ateitimi

Nė vienas žmogus (musulmonas jis ar ne) negali žinoti nei savo natūralios mirties laiko, nei pasaulio pabaigos datos, tačiau tikėjimas pasaulio pabaigos neišvengiamumu vis dėlto verčia ir musulmonus jos laukti. Pirmaisiais islamo dešimtmeciais (nuo VII a. vidurio) jos buvo laukiama dar Muchamedo bendruomenėje, o šyjitos dvylikininkai pasaulio pabaigos sąmoningai pradėjo laukti susiformavus Paslėptojo Imamo Mahdi doktrinai, t.y. nuo X a. vidurio.

Ar šiame šimtmetyje, o ypač artėjant 2001-siems, pasaulio pabaigos laukimas musulmoniškuose kraštuose yra suaktyvėjęs palyginti su ankstesniais laikais ir krikščioniškajame pasaulyje stebimais reiškiniais bei tendencijomis? Atsakant reikėtų pripažinti, kad pasaulio pabaigos artėjimo nuotaiką XX a. pagausėjo tiek tarp sunitų, tiek tarp šyjitetų. Tokias nuotaikas skatina ir musulmonų įsisąmoninimas islamą nebesant nei realiai valdančia, nei vienijančia jėga: jei iki XIX a. musulmonai turėjo savivaldą arba bent tebetikėjo ją turį, XIX amžiuje, o ypač XX a. amžiaus pradžioje ją visiškai prarado. (Musulmonų nusivylimą dar paastrino oficialus kalifato institucijos panaikinimas 1924 m.). Dėl religijos privatizavimo per pirmąją XX a. pusę kai kuriems musulmonams susidarė išpūdis, kad jie jau yra valdomi arba tikrų netikėlių, arba apsimetelių, apgaulingai tesitapatinančių su islamu. Kadangi vienas iš pasaulio pabaigos bruožų yra būtent netikėlių valdžia, XX a. antroji pusė su savo globalia Vakarų invazija į musulmonišką terpę kai kuriuos musulmonus rimbai išgąsdino.

Tačiau būtina pabrėžti, kad ateities laukimo apraškos musulmoniškuose kraštuose XX a. yra itin politizuotos. Gal-

būt net galima kelti hipotezę, kad pati religija (teologija) pajungianta politinėms ideologijoms. Pavyzdžiui, Egipto (o ir kitų) islamistų dvasinis tėvas Sajid Qutb (nužudytas 1966 m.) savo darbuose kalba apie pasaulio ir ypač musulmoniškosios jo dalies degradavimą.¹⁰ Jis ragina iš naujo atrasti islamą, ji išgryninti ir aktyviai diegti (reikalui esant, net smurtu) visame pasaulyje. Qutbo, jo pasekėjų ir daugumos islamistų siekiai yra priešingi musulmoniškoje tradicijoje numatytais pasaulio raidos trajektorijai: savo teorijomis bei veiksmais jie sąmoningai arba nesąmoningai ketina atitolinti pasaulio pabaigą, tikėdamies dar čia, žemėje sukurti rojų. Sekant Qutbu, laukti atpildo už tiksliai atliktas prievoles yra niekinga: atpildą reikia susikurti pačiam drauge su savo bendratikiais čia, pasaulyje.

Tačiau tokia radikali revizionistinių fundamentalistų strategija neaprēpia visų musulmonų nuotaikų pasaulio pabaigos (arba raidos) klausimu. Nors galbūt dauguma musulmonų sutiks, kad kitados yra buvęs „aukso amžius”¹¹, taip pat su tuo, kad pasaulis nuolat „blogėja”, jie linkę rezignuoti ir nesiima jam „pagerinti” jokios aktyvios veiklos. Eilinio musulmono kasdienybė yra paženklinta pasitikėjimu šventraščiais ir pasyviu pasidavimu laiko tėkmėi. Viskas, anot jų, šiaip ar taip, yra Dievo rankose. Laukti, didžiosios musulmonų daugumos supratimu, – tai pasyvi būsena, priešingai kai kurių apokaliptinių judėjimų krikščioniškuose kraštuose aktyviam, veikliam laukimui. Islamo kraštuose nei žiniasklaida, nei mokslininkai, nei religijos žinovai neskiria tiek dėmesio galimos pasaulio pabaigos aptarimui, kiek tokio dėmesio skiriama Amerikoje bei Europoje.

Vis dėlto tam tikrais atvejais pasaulio pabaigos aptarimas suaktyvėja net ir tarp eilinių tikinčiųjų. Taip, pavyzdžiui, atsitiko prieš dvi dešimtis metų. Islame skaičių magija taip pat turi galią: 1979 metais prasidėjo 15-as islamo eros amžius. Tais metais Iranė įvyko revoliucija, kurios dėka valdžion atėjo klerikalai. Iranė dvasinis lyderis Khomeini kai kurių iraniečių (absoliuti iraniečių, arba persų, dauguma yra šyjitetų dvylikininkai) buvo laikomas sugrižusiuoju dvyliktuju imamu Mahdi, nors pats to niekada nepripažino. Tais pačiais metais (o tiksliau, pirmąjį 1400 musulmoniškųjų metų dieną) grupė ginkluotų ekstremistų chadžo metu užėmė Kaabos mečetę Mekoje, iš kurios buvo išgulti tik po ilgo pasipriešinimo valstybinėms ginkluotosioms pajėgoms. 1979 m. Tarybų Sąjunga okupavo Afganistaną. Kai kuriems musulmonams tai siejosi su „Šetono”, arba Ad-Dadžalo, atėjimu į (musulmoniškaji) pasaulį. Islamo tyrinėtojai pastebi, kad būta nemažai musulmonų, kurie tikėjo pasaulio pabaigą įvykstant būtent 1979 (arba 1400 hidžros) metais ar tuoj po jų.

Ateičiai ar žmogaus lemčiai nuspėti islame formaliai nėra mechanizmų: astrologija, magija ar kitokia panaši veikla islame formaliai draudžiama. Pranašas pats gynësi nesas ateities pranašautojas ar bûréjas. Anot islamo doktrinos, visi pranašai žinoję apie ateitį tik tiek, kiek jiems apreiškës Dievas. Nesant pranašų (o jų, kaip Korane 33:40 teigiama, po Muchamedo Dievas jau nebesių), niekas legaliai negali

skelbtis žinąs ateitį. Pranašystė (o kartu ir apreiškimas) po Muchamedo islame neįmanoma. Juolab jeigu ji paskelbta nemusulmono. Tačiau naivu būtų teigti, kad musulmonai neužsiima pranašavimu, būrimu ar magija. Bet kadangi viešumą cenzūruoja išvien ir valdžia, ir oficialusis religinis institutas, veikla, prieštaraujanti religinėms islamo dogmoms, yra draudžiamā arba bent jau viešai netoleruojama. Todėl norą žinoti ateitį viešumoje kai kada keičia noras pačiam ateitį lemti: ateities laukti nereikia, reikia ją kurti. Iš tokios nuostatos ir kyla kai kurie vadintamieji fundamentalistiniai judėjimai.

Kvazireliginių apokaliptinių judėjimų ar sekų islamo istorijoje būta nedaug. Tiesa, mesianistiniai charizmatiniai (fundamentalistiniai) judėjimai yra gan populiarūs, tačiau jų esmingiausias bruožas yra tas, kad jie yra nukreipti ne į anapus, bet į gyvenimo kokybės kėlimą šiame pasaulyje. Dievo praradimo jausmas ir troškimas su juo susijungti anapus islame keičiamas mėginimu paliudyti Dievo buvimą šiame pasaulyje bei jo palankumą veikiančiam tikinčiųjam. Panashiai net musulmonų mistikai sūfijai siekia susilieti su Dievu dar čia, šiame gyvenime.

Apibendrinimas

Vargu ar galima teigti, kad musulmonai nebijo mirties ar neturi ateities baimės apskritai. Vis dėlto islamo piešiami vaizdingi pomirtinio gyvenimo, pasaulio pabaigos ir Paskutinio teismo paveikslai bei jų aplinkybės musulmonams atrodo įtikinami ir daugelio jų suvokiami bei priimami tiesiogiai. Kiekvienas musulmonas turi (arba lengvai gali rasti) atsakymą į klausimą, kas iš tiesų jo laukia po mirties (po jo asmeninės mirties ar net viso pasaulio pabaigos). Ne gana to, jam islamas nurodo būdus ir priemones tikslui – išganymui pasiekti: priešingai krikščionybei, islamo šventraščiai tiesiog rėminte įrémina tikinčiojo gyvenimą ir taip jį veda laukiamo išganymo keliu. Esama sociokultūrine, politine, psichologine, net religine situacija nusivylęs musulmonas visuomet gali kreipktis į šventraščius (ypač Sunną) ir, sažiningai vykdymas juose prisakyitus reikalavimus, tikėtis būti išganytas.¹²

Galbūt todėl net XX amžiuje musulmoniškuose kraštuse apokaliptinės tendencijos yra palyginti nežymios, o jas atstoja arba į šiapus orientuoti fundamentalistiniai judėjimai, arba kvietinčios pasidavimas laiko tékmėi. Pasaulio pabaiga ir pomirtinis gyvenimas islame paliekami Dievo nuožiūrai.

NUORODOS:

- Chadysai – pranašui Muchamedui priskiriami pasisakymai ir poelgiai, kodifikuoti jo biografu.
- Zhahiritai – teisinė islamo tradicija, gyvavusi X – XIII amžiais.
- Malikitai – teisinė islamo tradicija, paplitusi Š. Afrikoje bei gyvavusi musulmoniškoje Ispanijoje.
- Ibn Rušd, Abū al-Walid. Fasl al-Maqal fyma beina al-Chikma wa aš-Šaryja min al-Ittisal. – Beirūt: al-Muassasat al-Arabyjat Li-Ddirasat wa-Nnašr, 1986. – P. 49–53.

- The Holy Koran (Text, Translation and Commentary) / tr. Abdullah Yusuf Ali. – Brentwood, Maryland: Amana Corporation, 1989. – P. 1142, nuoroda 4062.
- Summarized Sahih Al-Bukhari (Arabic-English). – Riyadh, Saudi Arabia: Maktaba Dar-us-Salam, 1994. – P. 643.
- Ten pat. – P. 1022–1023.
- Momen, Moojan. An Introduction to Shi'it Islam. – New Haven & London: Yale University Press, 1985. – P. 166–170.
- Ten pat. – P. 169.
- Qutb, Sajid. Khasais at-Tasawwur al-Islamij wa Maqawimatu-hu. – al-Qahirat: Dar aš-Šurūq, 1995.
- Eickelman ir Esposito kalba apie Islame vyraujančią „aukso amžiaus“ nuostata: esą dauguma musulmonų tiki, jog toks amžius tikrai buvęs pranašo Muchamedo laikais ir (greičiausiai) teisiųjų kalifų valdymo periodu (t.y. nuo 622 iki 661). Musulmoniškųjų apologetų teigimu, tais laikais nebuvo skirtumų tarp idealų bei realybės. Todėl šiandienos islamiškieji aktyvistai siekia iš naujo sujungti tas dvi sritis. Žr. Eickelman D. F. & Piscator J. Muslim Politics. – NJ: Princeton University Press, 1996. – P. 33–34.
- Galbūt šis islamo aspektas ir yra nereto atsivertimo į ši tikėjimą priežastis.

The visions in Islam regarding the world's end and the Afterlife

Muslims, along with adherents of the other Abrahamic faiths, are warned of the inevitable end of the world, when everyone will be accountable for God for his/her deeds. Islamic holy scriptures contain a mass of definitions of the Afterlife with rather detailed explanations of what expects people after their death. However, Quran and Sunna convey an image of the Hereafter as something material, thus easily understandable by even uneducated Muslims. Every Muslim has some notion of Hell and Paradise. Moreover, Muslims, through the same holy scriptures, are given means to avoid damnation and achieve the eternal salvation.

Since Islamic doctrine provides a rather clear-cut image of both personal Afterlife and the end of the whole world as well as the most appropriate ways to proceed to them, Muslims are spared uneasy search for the "true" way to please God and thus safeguard their future. This, in its turn, has resulted in a relative absence in the Islamic history of hysteria attached to frustration concerning the apocalyptic images: there have been only a handful apocalyptic cults and sects which interpreted the ideas of Quran in a radical way and chose immediate and usually destructive means to achieve their perceived salvation. Otherwise, Islamic history reveals a passive and submissive attitude of Muslims towards the Afterlife: they are contend with the images provided in the holy texts and patiently await that ultimate end.

Vilniaus universitetas,
Universiteto 3, 2600 Vilnius

Gauta 1999 10 05
Spaudai įteikta 2000 02 14

Krikštai: „šoko lenton”, ieškojo „žiedo”, krykštavo

Nijolė MARCINKЕVIČIENĖ

Pusiaužiemy, pusiaugavėny

Prieš keletą metų lankantis pietiniame Lietuvos pakraštyje mano dėmesį atkreipė iš kelių dar nesenų žmonių išgirstas posakis apie kokį nors bendruomenės ar giminės susiejimą: „Prisivalgau kap per Dziedus, prisišokau kap per Krikštus lanton”. Paprasius paaiškinti, dauguma žinojo tik tiek, kad senovėje buvę dideli suėjimai, viename iš jų daug valgydavo, kitame daug šokdavo...

Stasė Bogušienė iš Puvočių (Varėnos r.) ta proga prisiminė tėvulio pasakojimą, kaip per Simajudą vaikščiojo ūkininkas Merkinėje po turgū ir šaukė: „Ieškau slūžaunyko. Pas mane nereikės šieno pjauti, miltų malti, valgis kaip per Dziedus, šoks kaip per Krikštus lenton”. Ne vienas tokia lengva duona susigundė. Išsirinko „slūžaunyką”, kaip jam atrodė, patį geriausią, parseivežę į savo ūkį... Ir prasidėjo! Girnas suk ir suk – kiekvieną mielą dieną. Atėjo šienapjūtė – dalgiu mosuok ir mosuok. Neiškentė bernas, sako: „Ką tu man žadėjai, o kaip yra?” Šeimininkas aiškina, kad jam sakęs gryną teisybę. Miltų nemali – tik grūdus, šieno nepjauni – tik žolę. Gerai padirbėjės viską skaniai valgai kaip per Diedus, o gerai pavalgės vakarėliuose šoki iki devinto prakaito kaip per Krikštus lenton!

Apie Diedus – apeiginį valgymą, aukas tam tikrai socijalinei žmonių grupei, kad mirusiesiems būtų geriau, – daug medžiagos rasime rašytiniuose šaltiniuose, rankraštynuose, bet norėjosi žinoti, kiek Diedų papročius prisimena dar gyvenantys žmonės. Pati nustebau surinkusi nemažą pluoštą prisiminimų šia tema. Dar labiau nustebino 1997 m. V. Vaitkevičiaus vadovaujamos ekspedicijos Dieveniškių apylinkėse užfiksuoti faktai apie ypač archajiskus Diedų papročius.

Atėjo eilė kitai nunykusiai šventei – Krikštams. Manyciau, kad senaisiais laikais tarp Diedų ir Krikštų yra buvęs ryšys. Tai galima atsekti iš dar gyvų pateikėjų prisiminimų – kad ir labai fragmentiškų. Bet apie tai vėliau.

Kas gi tie Krikštai? Lietuvių kalbos žodyne aiškinama taip: 1) ketvirtasis gavėnios trečadienis, pusgavėnis; 2) Apreiškimo šventė (...); 3) pusiaužiemiš (laikas apie Trijų Karalių šventę); 4) Trijų Karalių šventė (ausio mėn. 6 d.); 5) trys kryžiu-kai, rašomi ant durų Trijų Karalių šventės proga (1).

Krikštai kaip išskirtinė metinio kalendoriaus diena prisimena tik pačiame piečiausiaame Lietuvos pakraštyje – Varėnos, Lazdijų, Šalčininkų, iš dalies Alytaus rajonuose. Iš

38 apklaustujų, galėjusių kalbėti šia tema, tik šeši teigia, kad Krikštai – pusiaužiemiš. Vakarinėje Dzūkijos dalyje pusiaužiemiui dažniausiai laikoma ausio 25-oji, šv. Povilo atsivertimo diena. Kitur pusiaužiemiš – vasario 2-oji, Grabnyčios. Dažniausias pasakymas: „Per Krikštus meška vercas an kito šono. Krikštai – pusė žiemos” (11). Likusieji 32 apklausti žmonės Krikštais vadina tik pusiaugavėni. Tai bus nulémę griežti krikščioniškojo gavėnios laikotarpio draudimai, krikščioniškųj Velykų liturginių ir liaudiškųj apeigų iškilmingumas, gausa ir magiškumas. „Gavėnia sunkus česas. Per Krikštus persivožina gavėnia. Gali langviau atsidusc. Jau Velykos arci, jų laukė kap dangaus atciveranc” (12). Vis dėlto beveik neužtikta Krikštų papročio, bent kiek ryškiau susijusio su bažnytiniais kanonais.

A. J. Greimas rašo, kad ši pagoniška šventė neatitinka né vienos iš krikščioniškų švenčių (taigi ir mūsų minėtų – šv. Povilo atsivertimo, Grabnyčių. – N. M.). Bet jei pasiremimi to paties A. J. Greimo vienu etimologiniu žodžio „krikštai” aiškinimu – t.y., kad krikštai néra vien tik pusiaužiemi, vienų metų pakeitimai kitaip, bet drauge – ir ypač – metų pradžios, metų atsivertimo į gerają pusę šventė (2; 315), galime pastebėti, kad šv. Povilo diena čia ne visai atsitiktinė. Ausio 25-oji skirta paminėti pirmųj krikščionių persekio-tojo Sauliaus stebuklingam atsivertimui. Jis tapo vienu uoliausiu Kristaus mokslo skleidėjų tarp to meto pagonių, žinomas apaštalas Paulius (Povilo) vardu. Būtent „atsivertimas” ir bus nulémęs tokius pasakymus: „Krikštai ausio 25-ą. Paulius atsivertė, intikėjo Viešpatį Dievą. Meška apsiverca an kito šono, kitų lopų žynda. Jau kita pusė žiemos. Jau žmonės žūro, kiek šaro kluonuose. Sako, jau gal kap nor išsiversim, jau sunkiausia pragyventa” (13).

Grabnyčios – Švč. Mergelės Marijos, Kristaus Motinos, įvesdinimo į bažnyčią (arba apsilvalymo) ir Kūdikėlio Jėzaus aukojimo Dievui šventė. Su pusiaužiemiui ji galėjo būti sutapatinama dėl laiko – vasario pradžia. L. Jucevičius yra rašęs, kad metai Prūsuose prasidėdavo vasario mėnesiu. Ir mėnesio pavadinimas tarsi nurodo į kitą metų pusę – vasarinę. „Jau vasaris, Grabnyčios. Bažnyčion aic, žvakių pašvencyc privalu. Vėžė nukraivota. Žiema jau nebaisi. Ūkininkas langiu atsidūsta... Skaitės pusiaužiemiš” (14).

Nei šv. Povilo atsivertimas, nei Grabnyčios jokiu būdu netapo pusiaužiemi dominante. Pusiaužiemiš, apklaustujų nuomone, tai pirmiausia metas, kai meška, barsukas verčiasi

ant kito šono, kai stebimi gamtos reiškiniai, spėjant tolesnę metų sėkmę ar nesékmę. „Sausio 25-a – pusė žiemos. Meška persiverca an kito šono, barsukas išaina iš savo urvo. Vieni žmonės sakydavo, kad jei 25-ą sausio pamacysi saulį, tai gerau jau vilkas pamacyc avių bandon (...). Jei šviečia saułė, tai barsukas ir meška pamato savo šešėli, išsigusta ir landa in savo urvus. Skaitos, pavasaris bus šaltas, o metai bus prasci” (11). Užrašyta ir nuomonių, kad saulėta pusiaužiemio diena kaip tik lemia gerus metus.

Etnografė P. Dundulienė rašo, kad archajinė Pusiaužiemio šventė pagal Ménulio kalendorių buvo švenčiama sausio pabaigoje – vasario pradžioje, pasirodžius jaunam ménuliu, kuris buvo vadinamas kumeliuku ir sugretinamas su juo (3; 83). A. Kosaževskis rašė, kad dar prieš Grabnyčias merginos susidėdavo pinigų, nusipirkdavo degtinės, šventindavo ir sugrūsdavo aguonas su kanapėmis bei medumi. Atėjus laikui, pakviesdavo jaunimą (bernas). Jie atjodavo ir išgerdavo degtinę. Kiekvienas statydavo po gorčių. Per nakštį ir rytojaus dieną perdien gerdavo, švēsdami kumeliuko krikštynas (4; 147). Tačiau man pačiai neteko ko nors panšaus rasti nei rankraštynų archyvuose, nei iš pateikėjų pasakojimų to neteko išgirsti.

1909 m. gimusi pateikėja papasakojo: „Dėl ko vadzinos „Krikštai”, tai nežinau, bet jų švencimų gerai acimenu. Per Krikštus kepa šaltanosius ir tadu nakcu aina bovycis an kalno. Viso sodzaus jaunimas ajo. Šaltanosius tep darė. Pritarkuoja bulbių, gerai išsunkia brazdus ir grikinių miltų pilala. Primynko, kad scipri tešla būt. Išploja, išploja an stalą ir tadu ailioja. Kas turi bitių, tai su medium suailioja. Kas neturi medaus, tai deda ailių aguoną, ailių kanapių ir raitoja. Suraitoja kap batoną ir an ližės pašauna pečiun. Iškepa, tadui mergos susdeda taračkinin, susriša ir aina an kalno nakcu bovycis. Nakcu aina krikštavoc. Jau tamsu būna kap aina. Būna pakartos sūplaukės, sukuria ugnį an kalno. Jaunimas gieda, ūdaunas. Labai insisupa. Mergos andarkus pažamėn grapkėm susisega, būdavo (...). Ilgai nebūna, pora valandų, dar šalciai būna. Mergos sunėša šaltanosiu su medium, aguonom, kanapėm. Priskepa bandą, grikinių babkų. Bernai ir mergos – dzideli, služaunkai – renkas an kalno sutemus. Kašétose, kur dař stotis, tai buvo ovažga kalnas. Ji nuvarė kap vieškelį ciesė. Ty buvo išgruvė, kap ravelis, ty karia sūplaukes. Padeda rūstus nog vienos pušelės an kitos, beržus nukerta, pakabina ir supas. Jos ty karro ir karo visas gyvenimas. Sūplaukės vienos pagenda, tai kitas pakaria (...). Toj vieta vadzinos „kalnas”. An to kalno buvo tokis dzidelys kap stolas kelmas. Persikloja, apdeda valgiais, apsėda aplinkui ir valgo. Bernai nieko neacineša. Valgo, pasisupa, pagieda, „žiedų” padalina, šoka, „aina atmyc”. Vaikų nelaidza, cik suaugis jaunimas” (15).

Padrikas, bet gana informatyvus pasakojimas. Moteris teigia, kad taip buvę per Krikštus. Krikštais ji vadina ir pusiaužiemį, ir pusiaugavėnį. Vis dėlto ji linkusi sakyti, kad „an kalno sutemus ajo per pusiaugavėnį”. Tai nebuves mechaninis papiročių perkėlimas iš vienos datos į kitą, o laipsniškas procesas. Pasakojimo veiksmažodžiai – „šokom”, „dainavom”, „bovinomės”, „supémės” – nelabai derinosi

su pilnu draudimų gavėnių laiku. Bet dar įdomiau, kad ne vienas ir ne du šios išskirtinės dienos veiksmai rodo sąsajas su etnografų aprašytais senovinių Naujujų metų šventimo papročiais. Žinoma, čia neminimas jaunas ménulis, apeiginis patiekalas „kamukas”, sudarytas iš aguonų, kanapių ir medaus, kurį A. J. Greimas laiko „simbolizuojančiu, labai grubiai pačius, linksmybę, gerbūvį ir meilę. Šiuos ingredientus galima skaityti kumeliuko atributais ir jo dieviškų funkcijų ženklais” (2; 319).

Grįžkime į aukščiau pateiktą pasakojimą. Tokia šventė galėjo dar būti švenčiama apie 1925–1927 m. Minimi beveik visi archaiškojo patiekalo komponentai: medus, aguonos, kanapės. Šventimo laikas – „nakcu”, t.y. sutemus. Natūraliai iškilo klausimas: ar ne per gerai? Puoliau ieškoti žmonių, kurie dar ir dar kartą patvirtintų, kad buvo taip švenčiama. Rūpéjo atkasti tolimo laiko apeigą, papiročių nuotrupas, nepažeidžiant faktų autentiškumo. Mažai ką pešiau.

„Krikštai. Aš kap atejau Kašétose, tai buvo mada vakaran rinkcis an Pušalės kalno. Mergos suriši mazgelin babkos, kokių bandelę. Ką jie ty darė, nepasakysiu... Ugnį kuria. Ajo cik neženoci” (16).

„Mano česais an kalno nei mergos, nei bernai nesriniko. Vaikai per Krikštus mylėj ty nubėg... Nu kū ty? Žiedų dalina, ratelius aina, su rogelem nulakia. Vaikai kap vaikai. Pirma gal kas ir gerau buvo?” (17).

„Pusgavėnia kap būna, tai būna vaikam gerau. Dzauumas. Kepa šaltanosius. Pusgavėnij vadzino Krikštais. Susrinkdavom visi Kašétose an to kalnelio ir bovinomės. Tų vietų vadzino „kalnu”. Žiedų dalinom. Padalini ir klausiai: „Pas kū žiedas žydz?” Neatmeni – tai „pelas grauži”. Paskiau būna pletkai. Katris pletkas tau instringa, tų išsirenki, tas aina „peilių graužč”. Šaltanosiu niekas nesneš. Padainuojam, ratelius ainam. Nog to kalnelio visi važavo su rogėm – per Užgavėnes ir per Krikštus” (18).

Gana šykštū faktų. Bet ir nepaneigsi, kad palyginti nesenai buvęs ypatingas laikas, ypatinga vieta švēsti. Vis dėlto Krikštų apeigos labai „statmenai” degraduoja. Ar nebus uždėjusi „veto” niūrioji gavėnia? A. J. Greimas teigia: „... atrodo, kad krikščionybė, įvesdama kilnojamą pasninko laikotarpį (...), sutraukė į vieną suraizgytą papiročių ir tikejimų kamuolių visą eilę švenčių ir apeigų, susijusių su dviem pagrindiniais senovės švenčių poliais: su naujujų metų arba krikštų ciklu ir su pavasario pradžios, t.y. kovo ekvinokcijų ansambliu” (2; 320). A. Vaicekauskas oponuoja, sakydamas, jog visa krikščionybės plitimo istorija liudija, kad krikščionybė įsigalėjo prisitaikydama prie vietinių kultų, į savo kulto rėmus įjungdama tradicinės pasaulėžiūros suformuotas apeigas, neretai apsiribodama minimalia joms daroma įtaka. Beveik visose liaudies kalendorinėse šventėse krikščioniškasis jų turinys prasideda ir pasibaigia pamaldų lankymu bei bendra malda prie šventinio stalo. Visa kita su krikščioniškuoju kultu rimtesnių sąlyčio taškų dažniausiai neturi. Tokiame kontekste neįtikinamu tampa teiginys esą krikščionybės įvestas griežtas pasninkas nustelbęs senuosius ritualus, privertęs juos „išsikraustyti” prieš pasninko laikotarpį. Taip teigiant tarsi nenorima pastebeti, kad panašaus pasninko ir

susilaikymo laikotarpis – adventas – nenustelbia vienos iš didžiausių liaudies kalendoriaus švenčių – Kūcių, nors ir smarkiai koreguoja šventinį racioną (5; 20). Šiuo atveju viskas teisinga. Vis dėlto etnologai yra pastebėję, kad adventinis laikotarpis daug „liberalesnis” už ilgajį gavėniškajį laiką. Kūčios savo liaudiškuosis papročius išlaikė pirmiausia dėl savo kameriškumo. O Krikštai – tai viešas viso bendruomenės jaunimo suėjimas.

Lazda pražysta jauniems

Kalbėdami apie jaunimo, vaikų suėjimus Krikštų dieną, beveik visi pateikėjai pirmiausia prisimena atspėjamąjį žaidimą – „žiedą” dalyti. Man pasirodė, kad tai susiję su tikėjimu stebuklinga lazdyno žiedo galia. Rémiausi Dieveniškių apylinkėse V. Vaitkevičiaus vadovaujamos ekspedicijos surinkta archajiška medžiaga apie Krikštus, Dziedus. Tai pa-skatino mane nuvažiuoti į tuos kraštus ir pačiai įsitikinti, ką žmonės kalba apie lazdyno pražydėjimą.

„Per Krikštus lazda pražysta. Bet, sako, labai greitai jie, tik kokių sekundžių blyksterėjo – ir viskas. Ma mama sakė, jinai matė. Vežė malkų, apie dylikštų valandų, vidurdienį. Sako, visas krūmas ružavas lazdu. Ale va tuo tarpu blyksterėjo – ir viskas. Per Krikštus šitai, Krikštai – pusiau gavėnios. Betgi, sako, labai gerai jau kas nusiskina žiedų lazdos... Ale pagauk, pagauk tu jį! Ką užsinorėsi, turėsi. Sako, ką sugalvosi, tą turėsi. Tas žiedas kap šitoj paločka nevidimka (...). Nu, vidurdienį, dylikštų valandų, kai bažnyčioje Jėzaus zvanai zvanys” (užraše R. Balkutė) (19).

„Per Krikštus lazda pražysta, vidurin dienos. Jei tų žiedų nuskinsi ir inmesi kišenėn (raikia mest, kad nematytu), tai tas bernas bus tavo. Merga meta bernu kišenėn, o bernas jei nori prisiviliot mergą, turi mergai užmest žiedų... Nu mergai, ar už anties, ar kur, kad ji tų žiedų pasnešiot... Bernu, bernu geriausia. Inmesi žiedų, ir jis paims tų mergą, katri jam padėjo lazdos žiedų. Pražysta per Krikštus, dylikėj...” (20).

„Seniai buvo, kad bernai, mergos ieško lazdyno žiedo per Krikštus. Sako, dėl meilės. Jau, matai, dėl prisrišimo to, katriis tau jau kritis in širdį. Juokias: Krikštai, aikit, jauni, žiedo rast...” (21).

Apie Dieveniškes lazdyno žiedas – vienas pagrindinių akcentų prisimenant pusiaugavėnio papročius ir tikėjimus. J. Vaiškūnas, remdamasis minėta medžiaga apie lazdyno pražydėjimą vidurdienį, stebuklingą jo galią jaunimo meilės reikalams, norų pildymuisi, vienoje iš konferencijų pabandė susieti Krikštų laiką su didžiaja vidurvasario švente, Joninėmis, ižvelgdamas kai kurių papročių analogiją. Tuo metu tai siek tiek glumino. Bet neskubékime neigtį.

Joninių ir Krikštų apeigos susiliečia ir dar keletu aspektų, apie kuriuos pasakojo A. Česnulienė. Paminėtini beveik pamatiniai švenčių momentai, tapatūs abiejuose bendruomenės jaunimo (ir ne tik) suėjimuose: laikas – saulei nusileidus, vieta – kalnas, vienas pagrindinių šventės akcentų – ugnis. O dar ir saugumo, lémimo funkciją turinčios apeigos: supimasis, vaišės, žaidimai ir kt. Norečiau priminti,

kad tose apylinkėse, kur prisimenami Krikštai, nežinomi Joninių kaip vidurvasario, saulėgrąžos minėjimo papročiai. Tai eilinė diena. „Švenca Jonų tos parapijos, kur yra abrozas šv. Jono. Nuveina bažnyčion, jaunimas pasdaro šokius kap po kožnų atlaidų... Va kad pienų iš karvių atima, kad laumės drobes susiuva, medžu viršūnėse sukelia – šitu tai cikėjo...” (13).

Bet grįžkime prie stebuklingojo lazdyno žiedo. Išskyrus Dieveniškių apylinkių žmones, kitur nė vienas pateikėjas nieko negalėjo pasakyti apie lazdyno žiedo ypatingas galias, nors dažnas sakėsi matęs lazdyno žiedą, ir būtent apie pusiaugavėnį, kartais anksčiau jis pražystas. Šiaip jie geriau linkę pasakoti apie tai, kad vidurdienį velnias dažnai sėdi lazdyne ir riešutauja arba kad neverta eiti su veltiu riešutauti. Šie gal kiek ir nuvalkioti posakiai, ko gero, gali būti susiję su magiška riešuto žiedo galia. Juk kiekviena magija, tuo labiau susijusi su širdies reikalais, neapsieina be „velnio išmislų”. Ne be reikalo reikėjo šiam medžiui „reabilitacijos” – legendos apie jo šventumą. Visi žino, kad po lazdynų krūmu Švenčiausioji Mergelė Marija su Kūdikeliu Jézumi slėpėsi nuo Erodo pakalikų. Lazdyno šakelė per Devintines nešama pašventinti. Aukštaitijos kaimuose dar ir dabar galima pamatyti senų tropbų, kurių langai apkaišyti lazdynų vytelėmis, kad netrenktų perkūnas.

Tuose kraštuose, kur žmonės nežino šio mažo žiedelio galios ir svarbos, jaunimo suėjimuose dalijamas „žiedas” (šis žaidimas žinomas ir kitur). Ypač tai akcentuojama Krikštų dienos pramogavimuose. Galimos įvairios interpretacijos, bet gal šiam „žiedeliui” tenka panaši funkcija meilės reikalause, kaip ir Dieveniškių „lazdos žiedui”? „Žiedą” dalyti – tai bene populiarusias šaltojo meto žaidimas. Spėjimo žaidimai puikiai lavina intuiciją, sugebėjimą orientuotis, psichologinę nuojautą. Tai – žaidimai išbandymai (8; 17).

Nors lietuviški šaltiniai nemini Lietuvoje buvus erotinio pobūdžio papročių, bet aptariamame žaidime galima nuausti esant „švelnaus erotizmo” elementų. Pateiksiu tik vieną smulkesnį šio žaidimo aprašymą. „Būdavo, temstanc, per adventų ar gavėnių, susbėgam mūs galilio bernai mergos pas Venginę... Jų motka buvo labai gera, laido boycis iki vėlumos. Tai uslanėlius in vidurį aslos susistumiam, susėdam. Jau bernaicai taikos arcau mergaitės, katroj jam miela, acisėsc (...). Išskaičiuojam, katram dalyc, katram „pelas krimsc“. Katris „kremta“, tai kampan palei pečių acistoja. Jis gali žūrėc, kap dalina (...). Žiedukas – tai gali būc ir guzikėlis, mergaitės špilkutė... Nu kokis nedzidelis, gerausia gelaižinis kokis tai čiučiukas. Mes jau tep sėdzim ratu, sudėji delnus, atkiš... O katris dalina irgi „žiedukų“ laiko tarpu suglaustų delnų. Jis priaina, tai mes delnus praskécam, jis inkiša, brūkšteria ir toliau, in kitą aina. Per visus peraina, kožno delnuose savo delnų palaiko... Jau norim baisiausia, kad žiedukų man palikt. Tai ir pamirksim, ir suspaudzam rankas... Katras dalina, neinsiduoda. Padalina, tadu atsisuka in tų, kur pas pečių, kur „pelas kremta“, ir klausia: „Pela, pela, pas ką žiedas žydz?“ Ir mes tadu tep kap visi dainuojam: „Pela, pela, pas ką žiedas žydz? Pela, pela...“ Spėja. Iš trijų rozų. Jei neatspėja, tas, katras dalino žiedų, renka ap-

kalbas. „Pletkai”, sakom daž jau. Tadu tas, katis dalino, praina prieš kožno, priglaudza ausj ir klausuo. Tep iš kokių keturų surenka (kitap neacimys) ir sako: „Ajau per ūlyčių, suscikau Maruļi, tai jy man saké...” Vardų kokį išgalvotą sako. Nu ir viskū, kū jam saké, turi atpasakoc... „Pelių graužikas”, kap kužda apkalbas, stovi ton pacon vieton ir žūro, žūro net išsižojis, gal išgirs, gal atspés, kas kū jam tī ausin šnabžda... Nu jau kap visas apkalbas išsako, tai „graužikas” išsirenka katrū nori apkalbū. Vienas renkas gerausj, nu jau kū apē jī gero pasakē, kitas jau kokį pracimnū, nu jau cirkū pletkū. Katro apkalbū išsirenka, tai tas aina „pelių krimsc”, o šitas, katis krimto, jau „žiedu” dalina. Jau tos apkalbos ir net labai nepriemnos būna. Apē Šimo Marij rozū ty kas papletkavojo, kad jū matė su Rokcikynu pas Kirkli an šalinés... Jos motka nuklausė, tai stvérē puodekelej ir visus išvaikė (...). O kitas ir tep pasako: „Jonulis saké, kad jam Amilkutė kap dangun žvaigždukė”. Ar vēl: „Mackė dzienūnac mislina, kap tavi suscikc, tau in akelas pažūrēc, meilingus žodelius šnekc...” Ko cik nepribaladoja. Būna, kad ciejj pletkai tep galvū susuka, kad ir pavierini” (22).

Šio populiaraus žaidimo – daug variantų. Specialistų jie aprašyti. Įdomu, kaip tyrinėtojai interpretuoja „žiedo” dali-jimo veiksmą, „pelių krimtimą”, dainuojamajį užklausimą? Šis intriguojantis, turintis daug prasmii, įvairių reikšmių žaidimas, kaip ir kiti šios dienos veiksmai – užuominia, kad Krikštai, kaip ir Joninės (ypač slavų kraštuose) jaunimo bendravimui superkaito tam tikro laisvumo, „atpalaiduodavo” jausmus. Akivaizdu, kad tokiu metu aktyvesnė moteriškoji pusė. Tai rodo ir vienas iš vyraujančių Krikštų papročių – supimasis. Iš papročių aprašų galima spėti, kad mergaitėms supimasis buvo viena iš iniciacijų ciklo grandžių: priimant jas į besisupančių ratą, buvo įteisinama jų mergystė (...). Supimasis yra sinkretinė agrarinės ir erotinės magijos apeiga (6; 27).

Iš 38 pateikėjų beveik pusė, paklausti apie Krikštus, pirmiausia atsako: „Krikštai – šoka lanton”. Stai šiek tiek pavyzdželiu. „Per tvorū lantū persimeta ir sūpau-nas. Dėl linų” (16). „Per Krikštus (pusiaugavėnį) mergos šoko lanton. Kuri aukščiau šoko, tos linai geriau derės. Šok-damos dainavo” (23). „Per Krikštus nog pietų iki vakaro, kol sute-msta, mergos šoko lanton – dėl linų augimo” (24). „Per Krikštus (pusiaugavėnį) mergos šoko lanton – an linų derėjimo. Lantū pasdeda an rusto. Dzviese šoka, pakaitom. Šoka lantū pasdėj ir an mėšlo krūvos, sako, linai gerau užderės. Kap pradeda šokc lanton nog Krikštų, tai šoka iki Velykų” (25).

Nė vienas iš pateikėjų neprisiminė, kas buvo dainuoja-ma. Tik viena moteris prisimena, kad buvo kartojami žodžiai:

Ūda da, ūda da aukšti lineliai.

Ūda da, ūda da gelsvi lineliai... (26)

„Šokant lenton” aktyvi būtent moteriškoji bendruome-nės dalis, ypač merginos. Tai nulémė ir lino kultas. Linas se-novės lietuvių pasaulevaizdyje buvo įgavęs periodiškai atgimstančių vegetacinių žemės jėgų simbolio reikšmę, nes, „išken-tejės” visus su juo atliekamus darbus, tarsi atgimdavo nauju pavidalu – jau kaip drobė, iš kurios mergina pradžioj ruošda-vi kraitį sau, o vėliau, tapusi motina, savo dukroms. Linas buvo susijęs ir su moteriškomis mitinėmis būtybėmis, kurių pagrindinės funkcijos priklausė vaisingumo sferai (7; 63).

Kad Krikštai buvę ypatingai sakralus, ribinis laikas, ro-do tai, jog dar pavyko užrašyti porą vedybinių šio periodo burtų, analogiškų kaip per Kūčias. „Vakari ajo mergos mal-kū nešč, tvorū kabyc. Skaito, ar pora, ar lyčnas. Pora – iki kitų Krikštų ištekės” (13). Ir dar vienas veiksmas, susijęs su vedybomis, būdingas tik aptariamajam laikotarpiui: „Per two-rū lantū persimeta ir atsistoj i sūpauñas. Žūro, katroj aukščiau išsoks. Tai labai gerai. Toj graicau ir toliau nutekės... O dėl linų derėjimo raikia verscis kūliu” (16).

Kitokį nei išprasta supimasi („pervožina lantū per kulbaitį ar tvoreli ir vožina”) (26), kaip ir persivertimą kūliu bus nu-lémusi ta pati tradicija, susijusi su „puse”, „pusiau”, „vers-tis”, „atsiversti” į geresniją pusę, ką žada Krikštų laikas. Bet gržkime prie burtų. Užrašytas retas meilės „pritrukimo”

Lenton šoka. Nuotrauka iš knygos „Lietuvių etnografijos bruozai”. – Vilnius, 1964.

burtas, susijęs su medžiais. „Per Krikštus raikia aic miškan ieškoc rozu suaugusią medžų. Gerausia aglė su beržu... Kici tai dar jei randa šermukšnį su agli, ar apušį su anksliu (man duodas, kad šici nemačina)... Merga nuslaužia beržo šakelj, o bernas – aglės. Kap ateina Andriejus, tai raikia tų šakelj užkabyc tam, katro tu nori. Sako, užkabinai – ir užkabinai. Skaitos, tavo” (27). Magiškiesiems veiksmams, būrimams pa-sirenkama antroji (tamsioji) dienos pusė.

Vaikai, šokinėkit kaip zuikučiai!

Beveik visa iki čia pateikta autentiška medžiaga išsaky-ta labai senų pateikėjų. Šiek tiek jaunesni (apie 70 metų) Krikštų dienos paminėjimą prisimena kiek kitaip. Krikštai

Kaimo vaikai. Vacio Miliaus nuotr. (1958 m.)

tarsi ir neatlieka tos pagrindinės funkcijos, kuri jiems skirta, – t.y. Naujujų metų šventimo, meilės, derliaus ir kitokios gerovės lémimo. Iš pirmo (tik iš pirmo) žvilgsnio atrodyti: tai tik vaikų džiaugsmo diena, pagaliau prabuvus, prakentėjus pusę pasninkiškos gavėnių. Populiarus posakis: „Krykštauna kap per Krikštus” . „Pusmergės suveinam, per šatrukį lantų persimetam, šokinėjam, krykštaunam. Ber-naicai atbėga, pasistūdom, „žydo” ainam, „vilko ir meškos” ... Krikštai – tai jau vaikų krykštai” (26). „Pusė gavėnių, tai viso sodzaus vaikai sulakiams ir bovinamės kūčik mokam – „Vilkų ir avis”, „Lapij ir žuksis”, aš visko nei nemiysiui (...). Vaikai nog pietų šokam kap pasiutij. Susimam už rankų ir dainuojam:

Krikštai, krikštai krykštavoci
Ir bernelių pasdaboci...

Rateliu šokam kap kiškiai. Raikia šokc kap kiškiam” (28). „Bobulé per Krikštus kepa šaltanosius, Vincké lakia kanapių grūsc in Baniulį. Viso galalio vaikai sulakia prieg tos piestos... Jau, sako, Krikštai, vaikai krykštauna (...). Nusvagiam dzidelas roges ir lakiam nog Zotvaro kalno apsėdij, išvirstam... Sako, raikia an sniego pasvolioc. Duodamės iki nakties...” (12).

Bene labiausiai Krikštų papročių apnykimą iliustruoja tos pačios Česnulienės iš Kašétų kaimo pasakymas: „O jau Lavysan kap atekėjau, Krikštų nešventė. Va ca netoli yra tokia grovelė, krantas, vadzinom „pas balalį”... Vaikam inrišam drobelén bandų, tai jieji ty nubėga, pašokinėja kap kiškūcias, padainuoja – ir po Krikštam” (15).

Norėtusi trumpam sustoti prie vienos detalės: „kiškūcai”. Su tuo siejasi dar vienas pasakojimas. „Vaikai laukė šaltanosiu. Sutarkuoji bulbes kap blynam, o aguonas ar kanapes sukala scipriai, dar svogūno indeda ir scipriai aplipdo tešlu. Padaro kap zuikucį. Sako, prikepė motučę zuikucį Krikštam” (29). Vargu ar kiškio paminejimas per pugsavėnį atsiskritinis. Kiškis dažnai siejamas su dovanomis. Aukštaitijoje vaikai, kantriai pralaukę pusę gavėnių, dar ne taip seniai gaudavo dovanų. Dzūkijoje paprastai kokiom nors progom (dar dažniau be progų) dovanas dalijo būtent kiškis. „Kiškis” dažnas veikėjas ir adventinio laikotarpio tautosakoje. Tai vėlgi galėtų būti plačią diskusijų tema.

Tyrinėtojai teigia, kad sakraliojo laiko papročiai, tikėjimai, praradę savo apeiginę prasmę, tampa vaikų pramoga. Gal tai pailiustruotų toliau pateikiamas pasakojimas? Bet Jame galima ižvelgti ir daug pirminių pavasario šaukimo, vaisinumo, derlingumo budinimo prasmų. „Labai dzidele vainikų šventė. Neduodavo mėsos valgyc nei gramo. Tarkuoja bulbes, išsunkia per sūramaiši ir daro kap bandukes nemažas. Vienose deda aguonų trintų, kitose kanapių. Su aguonom verda, o su kanapėm – kepa. Kap cik gatava, ištraukia iš pečiaus, tadu suveina visi sodzaus vaikai ir vaišinas. Pas vienius pavalgo, lakia pas kitus. Žūro, kas skanesnį iškepė... Per Krikštus visadu vaikai gryni (cik su marškinukais, suknelaitėm) po kalnus lakstom. Nežūrom, kad šalta. Raikia basiem, gryniem. Vaikų krykštai vadzinas. Vaikų krykštai buvo tas pusiaugavėnis. Tai mes, būdavo, lakstom kap padūkij. Parlaikia visi vienon pirkion, tai šaltanosiu pripjausto, pavalgom,

pavalgom ir vėl lakiam... Pridaro aguonapienio (...). Aguonapienį semia, kap kas kupkelaciūose prispila, bliūdelį priplia ir semia. Vaikų krykštai – vaikai tadu linksminas. Jau pusiaugavėnis – netoli Velykos. Vaikų krykštai vadzinas... Po visus kalnus, po visų kaimų bėgioja. Kur kokis kalnelis – tai vaikai turėjo jį apkrykštauti ir turi užaic kiekvienan kieman, ir turi pasvaišyc šaltanosiais, paragauc šaltanosiu... Suveina vienon pirkion ir moteros, ir suaugij suveina pasvaišyc, žūro, kas skanesniu iškepė. Suveina ir jaunimas – ir „žiedus mena”, ir tep visokių žaidimų aina. Jaunimas susrenka kur an kiemo, o jei šalta, tai vienon pirkion. Kap graži diena, tai jaunimas suveina an kalnų. Ty Kudros, Kapinių, Šipiščio kalnas, tai visus apeina. Jaunimas susrinkis aina „gužynių”, kitokią žaidimą. Susėdij visokias mīslės mena. Ir jaunimu krykštai. Bernai išgera po butelukų susdėj... Bet jau dzidzaus krykštai vaikam. Nu, sako, vaikai, kelkitės – jūs krykštai. Cik praausta, tai mes dzaugiamės sulaukį krykštų. Gavėniai jau persivožina, ir jau meška persiverca an kito šono. Velykų laukiam” (30).

Pusiaugavėnis, o minimas meškos apsivertimas. Tai dar kartą patvirtina, kad paprotys atėjės iš pusiaužiemio minėjimo.

„Krykstaunam po kalnus. Jau krykštai vaikų, rogelas nutrankiam ir pusgryniai duodamės po kalnelius. Aplakojii, tadu dar nekrinki, dar visoki žaidimai rūpi. Namo, matai, nevaro – vaikų krykštai...” (28). „Per Krikštus aina ot (...) vaikgaliai. Daugiausia mergaitės, žaidimus aina, šoka lanton. Pasdeda pagalį storesnį ir an to pagalio lantų ilgesnį. Ir vienas an vieno lantos galo, kitas – an kito. Tai vienas šoka, tai kitas šoka. Raikia ilgai šokinėc. Ko gi ir dař sako. „Šokom kap per Krikštus lanton”? Jau tévai sako: aikit šokc – linai gerau derės ir dar pasvoliokit gerai dėl linų. Tai jau ir voliojamas, ir krykšiam. Ir jau per Krikštus tai visadu bovinomės štēp. Duobėse už mūs kluono, aukštumėlén pyldavo būlbes, tai kap tos duobės užgrūdavo, tai būdavo gražos, geltonos pieskutės... Ty buvo negilių duobelii, tai vienų vaikų nulaidzam duobén, o kici kraštais bėgiojam (ratu), kyščiojam kojas ir rékiam:

Krisia, Risia,
Te koječ,
Krisia, Risia,
Te koječ.

Tai katrų sugauna už kojos, tadu tas aina duobén, ir tep visi žaidėm. Per Krikštus tep būdavo. Bet krykštavo cik vai-kai, vaikai daugiausia. Seniam savo darbai kasdieniniai, o vaikai krykštavo. Privaloma” (31).

Pateikėjai mini kalnelius, atvirą erdvę. Tai primena ryty slavų kraštuose paplitusias pavasario šaukimo apeigas. Vis dėlto mūsų pateikėjai labiausiai akcentuoja krykštavimą, netgi pusiaugavėnį įvardindami ne Krikštais, o krykštais.

„Krykštauti” reiškia: džiaugsmingai šūkauti, džiūgaujant dainuoti, giedoti (1).

Galima būtų manyti, kad pavadinimas „Krikštai” kilęs iš „krykštai” ir „krykšti”. Tokia hipotezė atvertų nunykusios senosios šventės naujas prasmes.

Žaidimų semantika

Krikštų žaidimų aprašų beveik nėra. Keletą kartų minima „Gūžynės”, „Kacinas”, „Nebaščikas”, „Meška ir vilkas”, „Žydas”, „Dangus – pekla”. Apie ratelius sakoma lakoniškai: „Tai daugiausia tuos, kap ir adventi”. Gal ir vėlyvieji krykštai nebuvu vien pramoga, o tam tikra tvarka atliekamų žaidimų kompleksas, atstojantis ritualą (su vaisėm) ar apeigą?

Kalbėdama apie žiemos laikotarpio žaidimus, Dalia Urbanavičienė sako, kad advento žaidimuose aiškios statiškuojo įsigalėjimo tendencijos, bet toks apibūdinimas visai netiktū gavėniškiesiems Krikštų žaidimams. Atrodo, čia privalu judėti, šokinėti, tiesiog bėgioti...

Kai kuriuose žaidimuose galima ižvelgti gan nemažai semantinių motyvų. Pradékime nuo vadinamųjų „vartų” žaidimų. „Vartų”, taip pat ir „tilto” simbolika nebūtinai turi reikšti perėjimą iš šio į aną pasauly. Tai apskritai virsmo ženklas – žmogaus arba gamtos pasikeitimo simbolis. „Vartų” žaidimai labai artimi būrimams, tai bandymas sužinoti: „jie tarsi išburia, kas pirmas mirs” (8; 18). Žaidimą „Meška – vilkas” užrašiau tik labai lakoniškai. „Dzviese nuveina šonan ir sustaria, katis bus meška, katis – vilkas. Tadu susima rankom ir landa, kici klausia: „Už mani ar už jį?” Pasirenka. Nu ir pasiskyrsto, kas „vilkai”, kas „meškos”. Gaudo vieni kitus” (12). Ta pati pateikėja paminėjo ir žaidimą „Dangus – pekla”, dar trumpiau paaiškindama: „Bovinomės panašiai kap „Vilkas ir meška” (12). Pirmajame žaidime meškos simbolis sietinas su vasaros, o vilkas – su žiemos ciklui. Panašiai ir antrajame, ko gero, vėlesniame variante „Dangus – pekla” dominuoja skirtingu jėgų supriešinimas, nustant, kas laimės. Neturėdama „Dangaus – peklos” detalaus aprašymo, išdrįsiu pateikti mano ankstyvoje vaikystėje Puvočiuose (Varėnos r.) labai paplitusį žaidimą „Angelai – velniai”, kuri žaisdavome vos nutirpus sniegui. Išsiaiškinau, kad jį žaidė ir vyresnieji mano žemiečiai. Išsiskaičiuojam: „Eni beni diki daki urbu šurbu diki šmaki. Aus baus – tavi meška raus”. Du žaidimo vedėjai slaptai susitaria, kuris bus „dangus”, kuris – „pragaras”. Pasirenka kiekvienas savo slaptažodžiui: pavyzdžiui, vienas žodį „kriausė”, kitas – „obuolys”. Tada „dangus” ir „pekla”, stovėdami vienas priešais kitą, susiima abiem rankomis ir jas pakelia. Likę žaidėjai, susiémę rankomis, lenda eilute pro „vartus”. Iėjus į „vartus” žaidėjui, „vartininkų” rankos truputėl nuleidžiamos žemiau. Visi kartu skaičiuoja: pirmadienis, antradienis, trečadienis... Visi, kam „teko” eilinės dienos, praleidžiami, o žaidėjas, pava-dintas „sekmadieniu”, sulaikomas. Jo klausama: „Ką renkies – kriausė ar obuoli? „Jei pasirenka „kriausė”, atsistoja už žaidėjo, kurio slaptažodis „kriausė”. Pro „vartus”, vardijant savaitės dienas, žaidėjai eina tiek kartą, kad kiekviename „tekė” sekmadienis. Taip išsiskirstoma į dvi grupes. Tarp kitko, po kiekvieno „sekmadienio” vartininkai eina į šalį pasirinkti naujo slaptažodžio (pavyzdžiui, „akis” – „au-sis” ir t.t.). Susidarius dviems grupėms, žaidėjai, kurie buvo sustoję už „dangaus”, pradeda šokinėti dainuodami:

Angelukai šoka,
O velniai nemoka...

Krikštų patiekalai – babka ir šaltanosiai. Gedimino Žilinsko nuotr.

Tie, kurie atiteko „peklai”, prisideda abiejų rankų rodomuosius pirštus prie smilkinio (vaizduoja velnio ragus) ir gau do „angeliukus”. Žaidimas baigdavosi linksmomis gaudynėmis. Tai gerujų ir blogujų jégų varžybos, kas taip būdinga tradiciniams liaudiškajam pasaulyvaizdžiu.

Panašioms sferoms „atstovaujama” ir žaidžiant gavėnios laiku. Ypač populiarus Krikštų žaidimas „Nebaščikas”. „Vienas atsigula an uslanėlio aukščielynas, susdeda an krūcinės rankas, užsimerkia, o kici aina ratu, ir katis vienas čiupc nebaščiku už rankos ar krūcinės. „Nebaščikas” turi graitai jį nustverc... Raikia žinoc, katrį stverc... Nu tavi nustvérė, jau tu „nebaščikas”, turi gulcis an uslanėlio... Niekas nenori būc nebaščiku” (32).

Labiausiai šiam laikotarpiui būdingi gaudymo žaidimai. Bet apeiginė judesio, garso, žaidimo praktika jau seniai nuko. Prisimenama tik: krykštai – vaikų pramogos.

Valgo ne bet ką, ne bet kada

Visi 38 apklaustieji prisimena, kad Krikštai – tai ypatinges valgymas. Visų pirma, valgomis jau daug kartų šiame tekste minėti šaltanosiai. „Šaltanosius virė. Juos virė prieš Visus Šventus ir per Krikštus. Kas neturėj aguonų, su kanapėm darė. Pagerbia tūj vakarų – šaltanosių prisverda” (13). „Dziedam ir Krikštam kepė šaltanosius. Kepam an lakštų. Dar vasarą prislauži kopūstų lapų, gražiai prisdzovini. Pečių gražiai skujini išluoja, tadu an ližės kloja lakštų, deda šaltanosį ir pašauna pečiun an pado. Su aguonom šaltanosius verda puodan, šitus mažesnius daro” (31). „Per Krikštus moteros neša šaltanosią, pinigų an apierų” (29). „Krikštai būna per pusį gavėnios. Kepa grikinius pliazus. Tokios bandečės – ragaiciai. Pritrina aguoną arba kanapių ir daro. Daro labai sciprių grikinį tešlų (indeda kap kas tarkuotų būlbų brazdų), lapų prikloja ir deda tuos pliazus pečiun. Pliazus kepė ir mo-

liniuose puoduose. Pliazai tamsūs, nog grikių jieji gaunas tamsūs, bet daugiausia an ližės, an lapų... Aguonosna sumerkia. Pliazus duoda dziedam, kad melstūs už mirusius” (20).

„Pusgavėniu dar darė iš avižų šustamilcus. Avižas pamerkia, pečiun padzovina, kol lukštai atšoka, per girkas perlaidzia ir jau vien tuos grūdelius šunta karštan pečiun. Vadzinos šustamilciai. Tai jau per pusiaugavėni vaikai ir vaikščiojom vieni pas kitus. Peraina visų kaimų” (33). „Motulė sakydavo: „Vaikai, nūnai pusiaugavėnis, raikia „cigonai” daryc. Tai kokius tu ca „cigonus” darysi? Kepa bandų, kanapienin suvilgo, šukėn sudeda, užvožia ir pečiun indeda. Tai skaitės pusiaugavėnio valgis” (34).

Apeiginį patiekalų, sotaus pavalygymo prasmė plati. Žmogus linkęs savo maistą garbinti, mano jį turint dievišką savybę padėti bendrauti su mi-

rusiasiais. Bet tam reikia ir ypatingo laiko – didelės šventės. Tą pateikėjai beveik įrodė kalbėdami apie Krikštus. Nors neužfiksuoja Krikštų dienos maldų, nepastebėta liūdesio ar kitokių minorinių tos šventės gaidų, bet pateikėjai pabrėžia, kad valgyti šaltanosiai, t.y. pasnykinis, apeiginis patiekalas, dažniausiai skirtas Diedams – mirusiuju paminėjimui. Galima daryti prielaidą, kad ir Krikštai buvęs tas tarpsnis, kai susiduria gyvieji ir mirusieji. Tai labai sakralus laikas. Valgydami (ne bet ką ir ne bet kada) gyvieji maitina ir vėles. Tai auka vėlėms. Racioną, be abejo, gerokai pakoregavo pasninkiška gavėnia. Galimas daiktas, kad Krikštai irgi buvę Diedai – t.y. tam tikra apeiginio valgymo ceremonija, reguliarai pasikartojanti per daugelį svarbių metinių švenčių. Dažnis maisto kaip auka nešama „diedams” – elgetoms, kad melsčiasi už mirusiuosius. Degraduojant Krikštų papročiams, Diedų papročiai galėjo nusikelti į velykinį laikotarpi.

Jeigu jau prakalbome apie Diedus, norėtusi užsiminti ir apie „Bobas”. Savo Krikštų aprašų kartotekoje užtikau tris „bobų” paminėjimus. „Bobas lipdom per Krikštus” (35). „Iš sniego lipdém bobas. Kad ko dzidesnį nulibdzyc” (36). „Per Krikštus visadu būna geras sniegas bobom lipdzyc. Sakom, nulibdzycim paskucini bobų (...). Pasvolijam an sniego” (35).

Vargu ar šie paminėjimai atsitiktiniai. Pavyzdžiu, Baltarusijoje buvo minimi ne tik Diedai, bet ir Bobos. Tai atminimų diena prieš Diedus. Senovėje protėvius atmindoavo likus dvim dienoms iki šventės (priklasomai nuo mirusiojo lyties). Bobos skyrėsi nuo Diedų mažesniu patiekalu assortimentu. Ant stalo dėjo pasninkinius valgius: kepė blynus, darė girą su grybais, valgė džiovintą žuvį ir kisielių. Jau XIX a. Bobų nebešventė, liko tik jų pavadinimas (9; 44–45).

Gal etnologų labai nepašiurpintų hipotezė, kad Krikštai siejasi su kažkada galėjusiais būti „Bobų” papročiais (gal kaip kitaip pavadintais). Juk Krikštuose dominuoja moteriškoji

pusė. Tarp kitko, „bobos” paminimos tik teritorijoje, esančioje prie pat sienos su Gudija.

Pabaigai norėčiau pateikti dar du autentiškus pasakojimus, kurie atspindi šiek tiek kitokias Krikštų dienos funkcijas ir prasmę. Ar iš tiesų? L. A. Jucevičius rašė: „Pusiaugavėnės. Mažne kiekvienuoose paprastujų žmonių namuose tą dieną keliamos vaišės, dalį valgio siunčia beturčiams. Studentai tą dieną turi paprotį apgaudinėti savo draugus pirmamečius, jog dylikta valanda, kada visą valandą skambina varpais, iš bažnyčios bokšto špitolninkai silkes ir riestainius mėtā. Atsitinka dažnai, kad ne vienas tuo patiki ir gauна su gėda grįžti namo” (10; 455). „Šukojo per Krikštus vairus. Sako, va varpai užskambino, dylikė, bėkit prie šulnio, žardo silkų žiūrėt. Sako, prikabytą visko, visko. Varpai bai-gė skambėt – nieko neliks. Baronkų, saldainių, silkų rasit. Būna, kad randa kokį sausainį, daugiausia neranda. Juokas tokis. Būna, ateina – tai silkų atneša. Sako, radau, primėtė... Krikštai, matai” (21). Atkreipkite dėmesį: kiek panasių detalių, nors papročio užrašymo datos tokios skirtinges.

„Apé Krikštus cik ciek girdėjau – gavėnius pusę. Kap būna gavėnius pusę ir yra apsigimis vaikas, nevykis... invalidas. Tai jei jis ir krikščytas, turėjo sulaukc pusę gavėnius (vaikas gali būc ir kelių metų jau), vesdavo pakrikšcyc antrūkart. Jį gali perkrikšcyc ir tuoju pacu vardu. Perkrikšcina per Krikštus, kad Dievas padėt, kad nuimt ligas. Va iš Žiogelių Ona du kartus krikščyta. Raikia krikščyc kiton bažnyčion. Laukdavo, kadu pusiaukelė gavėnius – Krikštai” (37). Ši pateikėja ir pusę advento vadina Krikštais. Mano įrašuose toks faktas vienintelis, tačiau tuose pačiuose Žiogeliuose (netoli Druskininkų) mano motinos pusbrolis irgi buvo perkrikštytas (manoma, per Krikštus). Jam duotas ir kitas vardas – „pagoniškasis” Vytautas pakeistas į Juozą. Manyta, kad vaikas neišgyvens. Perkrikštijus „ligas kaip ranka nuémė”. Čia labai tinka pacituoti A. J. Greimą: „...pakrikščijimas alimenterinės kultūros isotopijoje – kuri itin svarbi lietuvių mitologijoje – reiškia atžymėjimą naujos gyvenimo pradžios, užtikrinant tuo pačiu ir laimingą jos tąsą” (2; 320). Minėtu atveju krikščijimas Krikštų dieną – „pusiaukelėje” į kitą, naują, į gerąj pusę, o dar suveikus „analoginei magijai”, be abejų, privalėjo padėti.

Nebandyti apibendrinti. Mano tikslas – tik atkreipti tyrinėtojų dėmesį į nunykusiųjų Krikštų papročius, kraštotorininkams priminti, kad įsirašytų į savo anketas klausimus apie pusiaugavęj, pusiaužiemę. Rankraštynu archyvuose medžiagos šia tema užtinkama tik menkos nuotrupos, o ir aš pati tesuradau tik 38 Krikštų „liudininkus”, pajudinai tokį mažą pakraštėlį Lietuvos.

LITERATŪRA IR PATEIKĖJAI:

1. Lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius, 1968–1999.
2. Greimas A. J. Tautos atminties beieškant. – Vilnius – Chicago, 1990.
3. Dundulienė P. Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos. – Vilnius, 1991.
4. Tautosakos darbai. – Kaunas, 1937. – T. 3.
5. Vaicekauskas A. Kokią šventę sietume su pavasario lygiadieniui? // Liaudies kultūra. – 1994. – Nr. 2.
6. Valiulytė S. Pasaulėvaizdžio atspindžiai pavasario supimosi apeigose ir dainose // Liaudies kultūra. – 1999. – Nr. 4.
7. Vėlius N. Senovės baltų pasaulėžiūra. Struktūros bruozai. – Vilnius, 1983.
8. Urbanavičienė D. Žiemos žaidimai ir šokiai // Liaudies kultūra. – 1994. – Nr. 2.
9. Etnografika Belarusi. – Minsk, 1989.
10. Jucevičius A. L. Rāstai. – Vilnius, 1959.
11. Kleponis Vitas, g. 1925 m. Levūnų k. (Varėnos r.).
12. Galčienė Jonė, g. 1910 m. Puvočių k. (Varėnos r.).
13. Kakažienė Marė, g. 1917 m. Levūnų k. (Varėnos r.).
14. Bazys Stasys, g. 1908 m. Mištūnų k. (Šalčininkų r.).
15. Česnulienė Antosė, g. 1909 m. Kašėtų k. (Varėnos r.).
16. Kašėtienė Antosė, g. 1911 m. Paulių k. (Varėnos r.).
17. Kašėta Stepas, g. 1917 m. Kašėtų k. (Varėnos r.).
18. Lapėnienė Bronė, g. 1929 m. Kašėtų k. (Varėnos r.).
19. Jurušienė Bronė, g. 1935 m. Žižmų k. (Šalčininkų r.).
20. Dvynelienė Michalina, g. 1900 m. Žižmų k. (Šalčininkų r.).
21. Januškevičienė Jadviga, g. 1925 m. Žižmų k. (Šalčininkų r.).
22. Bingelienė Marijona, g. 1931 m. Puvočių k. (Varėnos r.).
23. Baliukienė Elena, g. 1912 m. Vilkautinio k. (Varėnos r.).
24. Stasiulevičius Bolius, g. 1899 m. Liškiavos k. (Varėnos r.).
25. Valenta Juozas, g. 1907 m. Degėsių k. (Lazdijų r.).
26. Balčienė Jacenta, g. 1910 m. Margionių k. (Varėnos r.).
27. Savickienė Marijona, g. 1924 m. Noškūnų k. (Varėnos r.).
28. Garbiénė Antosė, g. 1911. Kapiniškių k. (Varėnos r.).
29. Garbiénė Adelė, g. 1924 m. Puvočių k. (Varėnos r.).
30. Jakelevičienė Stasė, g. 1922 m. Žiūrų k. (Varėnos r.).
31. Bingelienė Izabelė, g. 1919 m. Margionių k. (Varėnos r.).
32. Tamulevičienė Ona, g. 1912 m. Kabelių k. (Varėnos r.).
33. Korkutienė Marytė, g. 1920 m. Pavarėnio k. (Varėnos r.).
34. Saulėnaitė Marytė, g. 1930 m. Pavarėnio k. (Varėnos r.).
35. Sakavičienė Marija, g. 1921 m. Kaniavos k. (Varėnos r.).
36. Švedas Jonas, g. 1913 m. Dubičių k. (Varėnos r.).
37. Jazenčikienė Marija, g. 1931 m. Kudrėnų k. (Lazdijų r.).

The Krikštai – „jumped on a board”, „sought for a blossom”, made fun

Nijolė MARCINKIČIENĖ

The Krikštai is an ancient festival which was celebrated in the middle of the winter.

According to the Moon Calendar it was mentioned at the end of January – the beginning of February after the appearance of the New Moon.

With Christianity it was identified with some festivals of the Christian Calendar. In this article on the basis of the gathered authentic material of the past years the „traces” of the ancient festival are being sought for. In southern Lithuania the Krikštai used to be celebrated up to the third and fourth decades of this century. It is the period around the middle of Lent, which is characteristic of pagan customs. These are the most important of them – swinging with jumping on a board, a ritual eating, searching for a nut-tree blossom, the complex of games for young people and children of the period of Advent (Lenten period), i.e. everything what is characteristic of the ancient festival of the beginning of the year, the year being converted into the good half. The majority of the remnants of these customs and rites of this festival leads to the supposition that the female half was especially active at this period of time.

Garsas ir įvaizdis: archetipinis požiūris į kalba

Paul KUGLER

Reikalinga ištisa nauja žodžių angelologija, kad vėl jais patikėtume. Jei ne angelas žodyje – o angelas visų pirma reiškė pasiuntinį, tą, kuris neša žinią, – kaip galėtume ištarti ką nors tikra, be savo asmeniškų, subjektyvių nuomonų ir prasimanymų? Kaip išvis viena siela galėtų ką nors pasakyti kitai, pokalbyje, laiške ar knygoje, jeigu patys mūsų tariami žodžiai savyje neneštų gilių archetipinių prasmų?

James Hillman¹

Didžiausias archetipinės psichologijos padarytas žingsnis tas, kad ji ėmėsi poetinės vaizduotės psichologijos – psichologijos, kuri remiasi ne smegenų fiziologija, ne ego analize ar biheviorizmu, o pačia poetine vaizduote. Archetipinė psichologija teigia sąmonės pamatus esant būtent poetinius, mitinius.² „I vaizdinį sutelkoje terapijoje“,³ paremetoje vaizduotės pirmenybe, į sapnų žiūrima kaip ir į „žodžiais išsakyta tvirtinimą, kalbinį vaizdini“.⁴ I sapno teksta pažvelgti archetipiškai reiškia išvysti mitinio įvaizdžio kalbišką struktūrą, vaizduotės pagalba ižvelgti „sapno lingvistiką“. Kita vertus, sapno teksto kalbinius sandus grąžiname į jiems vaizduotėje priklausančią vietą būtent atskleisdami „mūsų tariamų žodžių gelmėje slypinčias archetipines prasmes“. Tačiau prieš pradėdami archetipiškai tyrinėti „sapnų lingvistiką“, peržvelkime ankstyvius Jungo tyrimus psicholingvistikos srityje.

Psicholingviniai tyrimai Burghölzli'o klinikoje

Jungo susidomėjimą kalba, jos santykiai su psychopatologija bei apskritai su vaizduote galima atsekti nuo pat ankstyvųjų jo eksperimentų su žodžių asociacijomis Burghölzli'o klinikoje. Palaikomas tuometinio savo vadovo Eugeno Bleuerio, Jungas, kartu su Franzu Riklinu, parengė eksperimentą ryšiu tarp žodžių asociacijų, dėmesingumo, sapnų ir psychopatologijos išaiškinti.⁵ Buvo aptikta, kad iš pirmo žvilgsnio „klaidingos“ asociacijos – klausimyno žodžių prasmėms prieštaraujančios atsakymai, kuriuos Wundtas anksčiau interpretavo kaip „nesuprastus“ ir todėl išvis atmetė, – yra itin reikšmingos siekiant perprasti pacientą trikdančius nesąmoningus vaizdinius. „Klaidingas“ asociacijas, kurios iki tol paviršutiniškai buvo laikomos paprasciausiai mechaniskomis, sukeltomis „raumenų stimuliacijos“, Jungas ēmėsi tyrinėti iš vidaus, psichinio afektivumo bei vidinio „jausminio tono“ atžvilgiu. Eksperimentai patvirtino Freudo „Kasdieninio gyvenimo psychopathologijoje“ padarytus atradimus ir nustatė už sąmonės ribų esant nežino-

mą psichinį veiksnį, kompleksą, darantį nepaprastai didelę įtaką sapnams, simptomams bei lingvistinėms asociacijoms.⁶ Kompleksą Jungas apibrėžė kaip „autonomišką asociacijų grupę“, kurias tarpusavy sieja bendras „jausminis tonas“ su atitinkamu psichiniu vaizdiniu šerdje.⁷

Jungo tyrinėjimai didžiai dalimi rėmėsi ankstesniais asociacijų testais, Kraepelino ir Aschaffenburgo atlirkais Heidelberge. Raumenų nuovargio bei stimuliacijos poveikiui nustatyti G. Aschaffenburgas asociacijų testus su savo tiriamaisiais atlirkavo jiems smarkiai fiziškai nuvargus. Tiriamujų asociacijose išryškėjo vienas gana iškalbingas reiškinys: didéjant nuovargui, žymiai sumažėdavo semantinių asociacijų skaičius ir padaugėdavo įvairių fonetinių. Kuo labiau pavargės buvo tiriamasis, tuo mažiau jo asociacijas beveikė klausimyno žodžių prasmė, t.y. semantika, ir tuo labiau jis darydavosi linkęs asocijuoti žodžius pagal jų garsinį panašumą, t.y. pagal fonetinį įspūdį. Anglų kalbos žodžiui *bloom* ‘žydėjimas’ semantinė asociacija būtų, pavyzdžiu, *flower* ‘gėlė’, tuo tarpu fonetinė – *bloomers* ‘moteriškos apatinės kelnės ar kostiumas’ *arbablood* ‘kraujas’. Aschaffenburgas iškélė hipotezę, kad semantinio asocijavimo susilpnėjimas didéjant nuovargui bei atitinkamai augantis polinkis garsinėms asociacijoms – tai tiesiog „raumenų sudirginimo“ padarinys.⁸

Tačiau Jungo su Riklinu Ciuriche atlirkti sistemingi psichiškai normalių individų asociacijų tyrimai atvedė visai prie kitų išvadų dėl fonetinių asociacijų kilmės.⁹ Tyrinėjimai Burghölzli'je parodė, jog tendencija asociacijoms pereiti nuo prasmės prie garso, t.y. nuo semantikos prie fonetikos, yra ne tiek paties fizinio nuovargio, kiek apskritai išsiblaškymo, nedėmesingumo padarinys. Jungas rašo:

„Tiriamajam pateikiant ilgas asociacijų serijas, tarkim, iš kokių dviejų šimtų, jis, fiziškai nė kiek nepavargės, netrukus pajunta ši užsiemimą jau tapus nuobodžiu ir kartu skiria jam kur kas mažiau dėmesio nei pradžioje. Dėl to pirmajį šimtą savo klasifikacijoje mes atskyrieme nuo antrojo ir aptikome, kad bet kuriuo atveju, vos tik tiriamajam tampa nuobodu, iškart akivaizdžiai sumažėja vidinių, semantinių asociacijų ir proporcingai padaugėja išorinių, garsinių. Tai verčia mus manyti, jog tikroji garsinių asociacijų priežastis yra ne pati raumenų stimuliacija, šiaip jau nepasireiškianti normalaus nuobodulio metu, o tiesiog dėmesio praradimas... Negana to, mes nustatėme santykinai didesni garsinių asociacijų skaičių tiems individams, kurių sugebėjimas susikaupti buvo susilpnėjės dėl ką tik patirto afekto, taip pat psichotikams... Taigi galima tvirtinti, kad juo tiriamajo dėmesys mažiau sutelktas, tuo labiau išoriškos bei garsinės darosi jo asociacijos“.¹⁰

Žodžių asociacijos eksperimentai parodė, jog „normaliomis sąlygomis garsų asociacijos yra nuolat slopinamos”, kitaip sakant, „nuolat veikia tam tikras polinkis slopinti garsines asociacijas”. Tačiau „kuo būsena mažiau sąmoninga, tuo reakcijos vis labiau ir labiau yra veikiamos garsų, kol galiausiai vien tik garsiniai sąskambiai ir béra asocijuojami”.¹¹ Toliau tikrin-damas Aschaffenburgo hipotezę, esą semantinių asociacijų silpnėjimas bei jি lydintis polinkis fonetinėms asociacijoms yra kūno nuovargio bei motorinio sudirginimo padarinys, Jungas atliko seriją eksperimentų su ką tik nubudusiais tiriamaisiais. Apie šiuos savo eksperimentus jis rašė:

„Po įtempto protinio darbo naktį tiriamasis iš ryto yra toks miegustas, kad sunku jí net pilnai prižadinti. Jo reakcijos tikrintos jam tebegulint lovoje ir tik iš dalies tenubudus. Apie atliskimą eksperimentą jis buvo išpėtas iš anksto. Skirtingomis dienomis, su maždaug savaitės tarpu, buvo atliki du eksperimentai... Reakcijos i sąskambį, t.y. fonetinės, – nepapras-tai gausios, ypač asociacijos pagal rimą... Fizinis nuovargis šiuose eksperimentuose visiškai atkrenta: lieka tik valingo déme-singumo klausimas, koks įmanomas miego būsenos pabaig-je. Miegant, kaip žinoma, démesio išvis nėra. Jei mums pavyktų sužadinti reakcijas miegančiam (neskaitant somnambul-nio miego) žmogui, tai vienintelis rezultatas būtų reakcijos i sąskambį”.¹²

Toliau Jungas tiesiog tvirtina, kad sapnuose asociacijos tu-rėtu remtis išimtinai vaizdu bei fonetika, būtent kad „pasā-moninis asocijavimas remiasi vaizdiniais bei garsiniais pana-šumais”¹³

Pripažindamas fundamentalų vaizdinių bei sąskambų vaid-menį sapnuose bei nesąmoningose fantazijose Jungas suteiké mums nepaprastai reikšmingą nuorodą į poetinį sielos pamatai ir išpūdingą ižvalgą apie fonetikos bei vaizduotés, t.y. garso bei vaizdinio tarpusavio santykį. Ne mažiau nuostabu tai, kad šis Jungo įnašas į psicholingvistiką liko visiškai nepastebėtas. Tokio aplaidumo priežastis, ko gero, yra Jungo pasekėjų scientizmas, su kuriuo jie priėmė jo asociacijų eksperimentus, labiau susirūpinę empirine (somatine, išmatuojama) Jungo psichologijos baze nei gilesnėmis jo atskleistomis užuominomis.¹⁴ Daugiau nei prieš septyniasdešimt metų atliktas Jungo darbas su asociacijomis savo ižvalgomis atliepia pačioms šiuolaikiš-kiausioms lingvistų mintims,¹⁵ nes Jame tvirtinamas fundamen-talus kalbinės vaizduotés dėsnis: vaizduotés veikla remiasi so-norinėmis, akustinėmis, fonetinėmis sąsajomis, esama vidinio ryšio tarp logoso ir simbolio, tarp žodžio ir vaizdinio, todėl žodžiai – tai tiesiog garsiniai vaizdiniai. Burghölzlio žodžių asociacijos tyrimai įnešė į psicholingvistinę teoriją du pagrindinius indėlius, būtent, kad 1) žmogaus kalbą veikia „autono-minės asociacijų grupės”, kiekvienoje iš kurių slipy atitinkamas psichinės vaizdiny, ir kad 2) pasāmoninė asocijavimą val-do fonetinės dingstys. Mūsų psichiniai kompleksai tad lemia ne tik mūsų sapnus bei simptomus, bet ir mūsų asmenišką kal-bėseną. Pavyzdžiu, iš ryto užrašant susapnuotą sapną, jo psi-chiniai vaizdiniai išverčiami į fonetinę kalbą. Panašiai per žodžius mūsų vaizduotė pereina nuo vaizdinių prie garsų.

Ar šie atradimai, liečiantys asmenišką kalbėseną, gali būti taikomi ir koletyvinei kalbai, kalbai kaip tokiai? Gal ir pati mūsų kalba turi savo „autonomines asociacijų grupes”, kuriose asociacijos tarpusavyje yra fonetiškai ir remiasi bendrais ar-chetipiniais vaizdiniais?

Sapnai ir kalba

Savo „Sapnų interpretacijoje” Freudas paskelbė tokį vie-nos savo pacientės sapną: „Ji leidosi iš aukštai virš kažkokiu keistos konstrukcijos gardu ar tvorą... Rankoje ji laikė didelę šaką, iš esmės tai buvo kone visas medelis, aplipęs išsiskleidusiais, skėste išsisketusiais raudonais žiedais. Šmestelėjo min-tis juos esant vyšnios žiedais, tačiau atrodė jie tarsi kamelijos, tik dvigubi... Nusileidus žemėn, apatiniai žiedai jau buvo gerokai pavytę... Sode stovėjo jaunuolis (nepažįstamas). Moteris priėjo prie jo paklausti, kaip tokį šaką ji galėtų užsiveisti savo sode. Jaunuolis ją apkabino. Ji puolė priešintis, paklau-sė, ką jis sau galvoja! Argi galima žmonėms taip nei iš šio, nei iš to apsikabinti! Jis atsakės, jog galima”.¹⁶

Sapnas Freudo apibūdintas kaip biografinis, o raudoni ir pavytę žiedai interpretuoti kaip neabejotina nuoroda į lytinę nekalbybę ir jos praradimo baimę. Freudas aiškina, jog „žy-dinti šaka (plg. des Mädchens Blüten ‘mergelės žiedai’ Goethe’s poemoje „Mergelės neištikimybė“) reiškia kartu ir lytinę nekalbybę, ir jos priešingybę. O tas pats sapnas, kuris išreiškia jos džiaugsmą pavykus gyvenimą nugyventi nesuteptai, kai ku-riomis savo vietomis (būtent pavytusiais žiedais) mena, visiš-kai priešingai, ją vienaip ar kitaip savo lytimi skaistumui vis dėltu nusidėjus”.¹⁷

Freudo interpretacija mums reikšminga tuo, kad jis pastebėjo pasāmoninę sasają tarp nekalbybės praradimo ir raudo-nų bei pavytusių žiedų.

1914 metais prie savo „Sapnų interpretacijos” 6-ojo skyriaus, pavadinto „Normalių žmonių sapnų simbolikos klausimu”, Freudas pridūrė nedidelį gabalėli, kuriame jis analizuo-ja kito sapno fragmentą, dar paryškinantį pasāmonės polinkį nekalbybės praradimą sieti su gėlių įvaizdžiu. Sapnų papasa-kojo gana drovi ir susikausčiusi moteris, kuri buvo susižadėju-si, tačiau be paliovos atidėliojo vestuves: „Gimtadienio proga stalo vidurį papuošiai gėlėmis”.¹⁸ Freudui paklausus, kokios tai buvo gėlės, ji atsakė, jog „brangios. Už tokias tenka gero-kai sumokėti... Pakalnutės, žibuoklės bei raudonieji gvazdi-kai”.¹⁹ Moteris buvo paprašyta išsakyti savo asociacijas su ži-buoklėmis, angl. *violets*. Didelei Freudo nuostabai, sapnavu-sioji kaip asociaciją ištarė žodži *violate* ‘pažeisti, išprievertauti, išniekinti’. „Sapnavusioji, siekdama ‘gėlių kalba’ išreikšti savo mintis apie defloraciją,... pasinaudojo žymiu žodžiu *violet* ir *violate* atsitiktiniu panašumu... Puikus pavyzdys tų ‘žodžių til-tų’, kuriais veda takai į pasāmonę”.²⁰ Čia Freudas ne tik atkreipia dėmesį į baimės prarasti nekalbybę asociaciją su gėlių įvaizdžiu šios vienos moters sapne, bet aptinka apskritai pasā-monės polinkį kurti įvaizdžius remiantis fonetiniais sutapimais.

Reikia pastebėti, kad nors Freudas pripažista pasāmoninį savyokus „pažeidimas, išprievertavimas, išniekinimas” ir „gėlė” ryšį, pati žodžių *violate* ir *violet* sąskambį jis laiko atsitiktiniu, t.y. sąlygišku. Freudo požiūris sąskambiu tesujusiu žodžiu ryšį esant sąlygišku aiškiai išsakytas „Toteme ir tabu”, kur jis pažy-mi, jog vaikai „nė už ką nesutinka dviejų žodžių atsitiktinio panašumo laikyti beprasmiu; jie atkakliai laikosi įsitikinimo, kad jei du Dalykai vadinami panašiai skambančiais vardais, tai turi reikšti ir tam tikrą gilių vidinį jų atitikimą”.²¹ Šiuo Freudo požiūriu, esą žodžių fonetinis sąskambis yra beprasmis ir iš tikrujų nereikišias jokio „gilaus vidinio jų atitikimo”, mes dar turėsime progos paabejoti.

Garsinių saskambinių vaidmuo susidarant sapnams itin iškalbingas vienos studentės sapne, paskelbtame Theodore'o Thass-Thienemanno: „Ji su savo vaikinu éjo į jaunimo pobūvį. Vaikinas nešesi raudoną gvazdiką. Ji jautési labai pamaloninta ir buvo pakiliai nusiteikusi. Vilkéjo gražią baltą vakarinę suknelę. Jiedu smagiai ižengé į svetainę. Jiedu buvo drauge. Jiedu iškart patrauké visų susirinkusių dèmeši, tačiau didžiai sutrikusi ji staiga pastebéjo nuo raudonojo gvazdiko lašant kraują. Gélés kraujavavo. Didžiai sutrikusi ji išbėgo iš sveitainės. Ir smarkiai plakančia širdimi nubudo”²²

Drovus merginos skaistumas („graži balta vakarinė suknelė“) ir jo praradimo baimė čia vélgi išreikštī gélių ivaizdžiu. Taigi tarp vieno ir kito turėtū būti kažkoks fiziognominis ryšys, kažkoks invariantas, kažkoks sinkretiškas vaizdinas, abiejuose minetuose sapnuose jungiantis šiaip jau visai nesusijusius lytinį išniekinimą ir gélės. Freudo prielaida gélės tapus lytinio išniekinimo simboliu iš pirmo žvilgsnio tikrai skamba gana keistai, bet atidžiau išsižiūrėjé į atitinkamus žodžius, tokiai sasajų rastume esant mums labai gerai pažįstamą. Skaitybės praradimas, pavyzdžiu, vadinas „de-floracija“, t.y. „nugelinimui“, žiedų nuskabymu – lotynų *de-floratio* pažodžiu reiškia būtent ‘gelių skynimas’. Ir Shakespeare'ui nepasirodė perdém keista parašyri: *the pale and maiden blossom became bleeding*.²³ Galima būtų paprieštarauti, esą čia tik metafora, tačiau tai būtent ir yra esmė. Kalba visuomet metaforiška, simboliška, ir bergždžias darbas mèginti atskirti joje „tikraja“ leksinę reikšmę nuo perkeltinės, nuo metaforos. O dèl metaforos prasmės, tai būtų tikrai lékšta mèginti gristi ją tariamu gélės panašumu į moters genitalijas. Ir vis dèlto jos šitaip vadinaus. Sutikime, kad „gélė“ ir „moters genitalijos“ tame tikrovės lygmenyje, kuriame mes esame sąmoningi, turi labai mažai ką bendro. Tačiau atsižvelgiant į abiejų sąvokų archetipines užuominas, nesunku aptikti tarp „gelių“ ir „moters genitalijų“ bei jų „išniekinimo“ slaptą ryšį, liudijamą kalbos. Visų pirma pastebésime, kad sąvoka „išniekinimas“ su sąvoka „gélė“ susijusi per sinkretišką archetipinį vaizdinį, jungiant abi sąvokas vaizduotėje, imaginatyviai. Kitaip sakant, „gélė“ žyminti garsų kombinacija nèra atskira, izoliuota, bet savo fonetiniai sąskambiais syja su kitais žodžiais. Ji priklauso asociacijų kompleksui, iš kurių kiekvienna fonetiškai mena tą patį archetipinį vaizdinį. Pasàmonės kalba, kaip kad parodė savo eksperimentais su žodžių asociacijomis Jungas, – tai daugybës susikryžiavusių sasajų sistema. Bet kuris žodis atspindi tik mažą dalį viso sudëtingo asociacijų tinklo, taigi jis niekad negali būti deramai suprastas pats vienas, o tik kalbinį kompleksą kaip visumą sudarančią fonetiškai susijusių žodžių kontekste.

Kalbinis kompleksas ir defloracijos vaizdiniai

Tyrinéjimai Burghölzli'je parodė, kad pasàmoninės asociacijos remiasi vaizdinimų bei garsų panašumais, todèl tam pačiam archetipui skirtingais atžvilgiais reiškiantis kalboje, tie jo atžvilgiai yra linkę iðgauti panašų garsinį pavidalą ir sudaro fonetiškai artimų žodžių kompleksą. Taigi gelmeje (pasàmonėje) tarp fonetiškai susijusių žodžių esama ir prasminio ryšio. Šis ryšys, žinoma, remiasi ne žodžių leksinémis reikšmémis, ne sintaksiniu jų tarpusavio santykiu ir ne bendra kilme, o bùtent bendru archetipiniu vaizdiniu. Fonetinių asociacijų ryšys tad yra ne leksinis, sintaksinis ar etimologinis, bet „ima-

ginacinis“, iðvaizdinis.²⁴ Jas grindžia, kaip akustinis iðvaizdis, tam tikras kompleksas.

Turédami omeny tokį pasàmoninę asociacijų tinklą, paméginsime atskleisti šio lingvistinio komplekso šerdyje slypintį archetipinį vaizdinį. Kaipgi sapno iðvaizdis peréjo nuo raudonojo gvazdiko (angl. *carnation*) prie kraujo?²⁵ Si keista vaizdinių sekà nebeatrodo tokia paslaptinga, atkreipus dèmeši į kitus anglų kalbos žodžius, susidariusius tuo pačiu fonetiniu pagrindu. Tai žodžiai *carnal* ‘kùniškas, geidulinas, lytinis’, *reincarnation* ‘persikùnijimas, reinkarnacija’ ir *carnage* ‘skerdynés, pjautynés’. Bet kaipgi vis dèlto pagrìsti prasmes šių žodžių sasajas? Savo reikšme jie neturi nieko bendra, tik remiasi tuo pačiu fonetiniu pagrindu. Tačiau išvertus į atitinkamą archetipinį iðvaizdį, paaiškėja ir prasminis ryšys (semantinis aspektas). Raudonasis gvazdikas, *carnation* – tai gélés žiedas; *reincarnation* reiškia sielos persikùnijimą, atgimimą; *carnage* mena kraujo praliejimą; o *carnal* – tai tiesiog bûdvardis reiškme ‘kùniškas, lytinis’. Šio fonetinio komplekso semantika tad sukasi apie at-gimimą ir gélės, lytiškumą, de-floraciją bei kraujo praliejimą.

Defloracija paprastai savaime susijusi su smurto vaizdiniais. Vidinis ryšys tarp smurto ir skaitybės praradimo tampa dar akivaizdesnis per kitų smurtą (angl. *violence*) žyminčių ir vélgi tarpusavy fonetiškai susijusių žodžių amplifikaciją. Tai žodžiai *violent* ‘jnirtingas, smarkus, aistringas, karštas’ ir *violet* ‘žibuoklė’ (žr. antrajį minétą sapna). Šių žodžių fonetinė asociacija atitinkamai dera su jų reikšmių pasàmoninémis sasajomis: *violent* reiškia ‘išprievertauti’; *violent* mena fizinės ar emocinės jégos pasireiskimą; o *violet* – tai rausvai melsvos spalvos žiedelis. Isidémétina, kad visiškai kitu fonetiniu pagrindu čia vél susiduriame su tuo pačiu asociacijų kompleksu tarp defloracijos, gélés žiedo ir smurto vaizdinii.

Pradiné šio kalbinio komplekso amplifikacija tampa dar įtikimesnè akiratin įtraukus vokiečių, prancūzų bei vengrų kalbų pavyzdžius. Vokiečių kalboje *Blut* turi vienintelę reikšmę – ‘kraujas’, veiksmažodis *bluten* reiškia ‘kraujuoti’, o kito daiktavardžio daugiskaitos lytis *Blüten* – ‘žiedai’. Prancūzų kalboje *viol* reiškia ‘prievara, išprievertavimas’, *violer* – ‘išprievertauti’, o *violette* – tai tas pats rausvai melsvas žiedelis, žibuoklė. Šis asociacijų kompleksas bûdingas ir neindoeuropiečių kalboms: pavyzdžiu, vengrų *vér* reiškia ‘kraujas’, *véres* – ‘kruvinas’, o *verag* – ‘žydéjimas, žiedas’.²⁶

Akivaizdžios fonetinės sasajos kiekviename iš minétų kalbinių kompleksų visiškai nereiškia, kad visi žodžiai kiekviename iš jų bùtinai yra tos pačios kilmés. Ryšys tarp vokiečių *Blut* ‘kraujas’ ir *Blüten* ‘žiedai’ arba anglų *blood* ‘kraujas’ ir *bloom* ‘žydéjimas’ nèra etimologinis. Oksfordo anglų kalbos žodynais pažymi, jog „*blood* vargu bau sietinas su veiksmažodžio šaknimi *blō-* ‘sprotti, žydéti’, kuri tiktų formos požiūriu, tačiau labai abejotina dèl reikšmés“.²⁷ Ju sasajos gali bùti antrinio pobûdzio, atsiradusios dèl suartéjimo. Kita vertus, šiuo atveju svarbi ne jų kilmé, ne etimologija, o priklausymas tam pačiam fonetiškai susijusių žodžių kalbiniam kompleksui.²⁸

Adolfas Eberschwelleris, Jungo paprašytas, 1908 m. atliko eksperimentą su kalbiniais asociacijų elementais,²⁹ „kuriis atskleidé tą reikšmingą faktą, jog asociacijų eksperimento metu intrapsichinéms asociacijoms daro įtaką fonetiniai veiksnių“.³⁰ Eksperimentai parodė, jog „tendencija susiforuoti prasmingai (semantinei) asociacijai, sužadintai žodžio

stimulo, sloopina garsinę asociaciją”.³¹ Taigi kuo būsena mažiau sąmoninga, tuo reakcijos „vis labiau ir labiau yra veikiamos garsų, kol galiausiai vien tik garsiniai sąskambiai ir bėra asociacijuojamis”.³²

Ivairūs prasminiai konceptai, garsiškai susiję minėtuose vokiečių, prancūzų, vengrų bei anglų kalbų fonetiniuose žodžiuose kompleksuose, sudaro pagrindą pasamoninei reikšmių grandinei, išryškėjančiai tik asociacijoms persijungus nuo semantikos prie fonetikos. Jungo ir Eberschwellerio tyrinėjimai parodė, kad esant normaliomis sąlygomis asmuo asocijuoja žodžius pagal sąvoką prasmę. Tačiau kuo asmens būse na darosi mažiau sąmoninga, tuo didėja polinkis asocijuoti žodžius fonetiškai. Ir kaip tik šis kalbinės nuostatos pasislankimas atveria asmenybei kelią prie archetipinių prasmės struktūrų, poetiškai išryškėjančių kalboje garsinių sąskambių déka.³³ Štai Homerui priskiriamą „Himną Demetrai” sukūrusio poeto tas pats mūsų nagrinėtas asociacijų komplekso apie defloraciją invariantas labai dailiai įpintas į Persefonės pagrobimo istoriją.³⁴ Demetros dukra Persefonė, kartu su Okeano dukterimis žaisdama ir skindama gėles, nuklysta į atšalią Nisos kalno laukymę. O Gėja vilioja Persefonę tollyn, vis pakisdama jai kokį keistą, nepaprastą, neregėtą žiedą. Štai ji, pakerēta narcizo grožio, ištiesia abi rankas nuostabiajai gélei nuskinti, kai ümai prasiveria žemė, ir iš pragaro savo žirgus pasikinkęs išrieda Hadas, įsisodina pagriebęs merginą į ratus ir parsigabena savo pasigrobtą nuotaką atgal į požemių karalystę vestuvių kelti.

Garso–prasmės struktūriniai invariantai: archetipinė lingvistika

Jeigu, kaip rodo asociacijų eksperimentai, pasamoninės asociacijos yra iš esmės vaizdinės bei garsinės, kaipgi atsiranda fonetiškai susijusių žodžių prasminis (semantinis) ryšys? Čia mes nebesekame Jungu, Eberschwelleriu bei Freudu, kurie, kaip cituota, garso ir prasmės santykį laiko atvirkštiniu – t.y. kuo sąsaja labiau garsinė, tuo ji esanti mažiau prasminga. Mes keliame klausimą, kokiu būdu fonetinės asociacijos iš tiksliųjų vis dėlto yra prasmingos, kaip kad liudija nagrinėtasis „gėlių“ kompleksas.

Lingvistikoje įprasta spręsti šį klausimą ieškant priežastinių paaiškinimų, kaip antai „žodžių kontaminacija“ arba įvairos linijinės raidos rekonstrukcijos, kurių apstu begaliniuose etimologiniuose išvedžiojimuose. Betgi atsižvelgiant į vaizduotės prigimtį, atsiveria galimybė peržiūrėti tradicines lingvistikos nuostatas ir į fonetikos bei semantikos santykį pažiūrėti kaip į nepriekastingą, t.y. išvysti verbalinėse struktūrose absorbuotą tam tikrą mitinį vaizdinį. I vaizdinį orientuota kalbotyra turėtų siekti pro žodžių fonetinių sąsajų paviršių įžvelgti gilią vidinę jas grindžiančią struktūrą, būtent archetipinį vaizdinį, suvienijantį paskirus semantinius aspektus.

Thass–Thienemannas, grumdamasis su dygliuotu lingvistikos klausimu apie fonetinės formos polisemantiką, daro išvadą: „Visuomet esama vienos centrinių idėjos, savaip atispindinčios kiekvienoje reikšmėje. Jei, tarkim, esama penkių skirtingu reikšmių..., tai jose penkiai skirtiniais atžvilgiais atispindinčios vienas bendras centras, kuriame paprastai glūdi koks nors emocionaliai stipriai įkrautus konceptas”.³⁵ Jungė asociacijų eksperimentai atvedė prie panašios išvados apie

tam tikrą branduolinį elementą, atsakingą už pasamoninių „autonominių asociacijų grupių“ susidarymą. Bandymai parodė, kad asociacijų kompleksą „kaip vieningą darinį laiko tam tikras emocinis tonas“, kad tai „tam tikro emocinio tono asociacijų grupė“, kurios šerdyje glūdi atitinkamas archetipinis vaizdinys.³⁶

Matėme, jog skirtinges reikšmės (‘gélé’, ‘lytinis’, ‘atgimas’ bei ‘krauso praliejimas’), priklausančios tam pačiam garsų deriniui (*carn*), yra susijusios ne leksiškai, sintaksiškai ar etimologiškai, bet vaizdiniu, „imaginatyviai“. Gilumoje (pasamonėje) fonetiškai susijusių žodžių reikšmių tarpusavio santykį lemia archetipinis vaizdinys. Savo „Virsmų simboliuose“ Jungas atlieka keleto archetipinių temų išsamą etimologinę analizę ir prieina išvadą, kad „gilindamiesi į etimologiją irgi turėtume ne tik išsiaiškinti vienos ar kitos šaknies keliones, bet pasidomėti ir kai kurių pirmapradžių vaizdinių savaiminio atsiradimo galimybe“.³⁷ Ypač Jungas buvo susidomėjęs tendencija žodžiams, kurių reikšmės priklauso tam pačiam archetipiniams vaizdiniui, suartėti ir savo garsais, fonetine sandara, nors etimologiškai jie ir nebūtų susiję. Pavyzdžiu, jis rašo: „Fonetinis ryšys tarp vok. *Mar*, pranc. *mère* ‘motina’ ir įvairių ‘jūrą, marias’ reiškiančių žodžių (*lot.mare*, vok. *Meer*, pranc. *mer*) išties įsidėmétinas, nors etimologiškai atsikiptinis. Gal jis išties tebemena tą didžių pirmapradžių motinos įvaizdį, kuris kitaip atstojo mums visą pasaulį ir galiausiai tapo pasaulio simbolium?“³⁸ Amplifikuodamas su Prometėju glaudžiai susijusius terminus Jungas daro išvadą: „Žodis skr. *pramantha*- su Prometėju siejasi jei ir ne etimologiškai, tai tikrai bendra idėja ar įvaizdžiu, taigi galų gale vis dėlto įmanoma, kad Prometėjas ir *pramantha*- yra vienas ir tas pats. Turime pabrėžti, kad siekėme atskleisti ne tiek šių žodžių kalbinės sąsajas, kiek išryškinti archetipinį tapatumą“.³⁹

Daugelio skirtingu reikšmių priklausymas vienam fonetiniui dariniui smogia į pačią lingvistikos širdį. Kai kurių lingvistų tvirtinta, esą garsų junginiai atspindi atitinkamą semantiką: garsas atvaizduoja prasmę. Mes čia neketiname dar kaip nors paremti teorijos apie prasmingus garsus, t.y. onomatopėjinės ar „au-au“ teorijos. Veikiau turime reikalą su kur kas fundamentalesniu reiškiniu – su invariantiškomis prasmis struktūromis, kurios išlieka nepakitusios keičiantis fonetiniams nešėjui.⁴⁰ Charles Boeris ir Peteris Kugleris apibrėžia tokius invariantus kaip „informaciją, kuri išlieka struktūrų nepakitusi erdvės ir laiko pokyčiuose“.⁴¹ Rutuliodami J. J. Gibsono ekologinę suvokimo teoriją, paremtą žmogaus sugerbėjimu aplinkoje išskirti tam tikrus invariantus, Boeris su Kugleriu pabrėžia fundamentalų šių invariantų ryšį su archetipais. „Archetipas – tai santyklių invariantas. Šie invariantai, arba archetipai, neša savyje tai, ką Gibsonas pavadino teikiniais (affordances)... Kalboje šie invariantai įgyja mitų pavidalą“.⁴²

Ta paties prasmis, ar sąvoką, komplekso pasirodymas minėtuose pavyzdžiuose reikšmingas ne tiek konkrečiais savo garsų junginiais, kiek tuo, jog kiekvienas fonetinių asociacijų kompleksas atspindi to paties invariantiško prasmis tarpusavio santykio (semantikos) transformaciją.⁴³ Būtent semantinis asociacijų santykis išlieka pastovus, ir „syki mes apčiuopame tokį lemiamą santykį, jis prabyla į mus, ir jo prasme tampa raiški“.⁴⁴

Jamesto Gibsono ekologinę suvokimo teoriją pritaikius kalbui, „suvokimo sistemos paprasčiausiai susiderina pagal pa-

čios kalbos teikiamą (afforded) struktūrinį invariantą⁴⁵. Būtent reikšmių santykio invariantas išlieka pastovus kiekvieno fonetinio komplekso ribose ir kaip tokis yra sąmonės nebyliai suvokiamas. Šiaip ar taip, „juo tiriamojo dėmesys mažiau sutelktas, tuo labiau išoriškos bei garsinės darosi jo asociacijos” ir tuo raiškesnis tampa prasminis archetipinis vaizdinys. T. y. fonetinės asociacijos būdingos kaip tik ten, kur pasireiškia archetipas. Jei sekime Gibsonu, tai vidinės giliros prasmės tiesiog atispindi išorinėse garsų sąsajose. Kad aptiktume archetipines prasmes savo kalbą garsuose, turime tik įsiplėsti į atitinkamą fonetinį invariantą, garsų junginį, kaip kad tai saveimė nutinka tiriamajam jo asociacijose.

Savo 1976 metų Eranos paskaitoje James Hillmanas pažymėjo, jog kolektyvinę pasąmonę galima patirti per aplinkos fiziognomiją, t.y. iš paties „daikto veido”. Archetipinis pasaulis pasireiškia tiesiog per *imago mundi*, tiek regimu, tiek ir giridimu pavidalu. Kaip sakė Wittgensteinas, reiškiniai patys „atkleidžia save” – jei tik mes nusiteikę juos išvysti.

Toks nusiteikimas – tai visos savo suvokimo sistemos jautrumo archetipinės informacijos invariantams lavinimas, Gibsono pavadintas „dėmesio auklėjimu”. Priežastis, kodėl nepaprasta vaizduote bei įžvalgų gelme pasižymi svajotojai, poetai bei pamšeliai, ko gero, yra kaip tik ta, kad jų – kaip ir mitų sakytojų – suvokimo sistemos suderintos archetipinių garso bei vaizdinio struktūrų invariantams patirti. Jie iš tikrujų regi „angelų pasaulį” – žodžių pasaulį.⁴⁶

Versta iš: Kugler P. The Alchemy of Discourse. An Archetypal Approach to Language. – London and Toronto: Associated University Presses, 1982. – P. 13-33. I skyrius: Image and Sound: An Archetypal Approach to Language.

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

NUORODOS:

1. Hillman J. Re-Visioning Psychology. – New York: Harper and Row, 1975. – P. 9.
2. Ten pat. Taip pat žr. Hillmano 1973-ų m. Eranos paskaitą „Sapnai ir vėlių šalis”.
3. Hillman J., Berry P. Archetypal Therapeutics. – Nespausdintas pranešimas, įteiktas Pirmajam tarptautiniam archetipinės psychologijos seminarui, įvykusiam Dallaso universitete 1977 m. sausį; Berry P. An Approach to the Dream // Spring. – 1977, p. 58–79; Hillman J. An Inquiry into Image // Spring. – 1977, p. 62–88; Hillman J. Further Notes on Images // Spring. – 1978, p. 152–182; Watkins M. Walking Dreams. – New York: Harper and Row, 1977.
4. Hillman J., Berry P. Min. veik.
5. Jung C. G., Riklin F. The Associations of Normal Subjects // Jung C. G. Experimental Researches. – Princeton University Press, 1973. – P. 3–196.
6. Jung C. G. Association, Dream and Hysterical Symptom // Ten pat. – P. 858–860. [Minėtą Freudo veikalą žr. lietuviškai: Froidas Z. Kasdieninio gyvenimo psychopatologija (apie užmiršimą, kalbos klaidas, supainiojimus, prietarus ir apsirikimus). – Vilnius: Mokslas, 1992. – Visos pastabos laužtiniose skliaustuose D. R.]
7. Jung C. G. Psychopathological Significance of the Experiment // Ten pat. – P. 891–893.
8. Aschaffenburg G. Experimentelle Studien über Associationen // Kraepelin. Psychologische Arbeiten. – T. I. – 1896, p. 209–299; T. II. – 1899, p. 1–83; T. IV. – 1904, p. 235–375.
9. Jung C. G., Riklin F. Ten pat.
10. Ten pat. – P. 414–415.
11. Ten pat. – P. 171.
12. Jung C. G. Studies in Word Association. – London: Routledge and Kegan Paul, 1919. – P. 66.
13. Jung C. G., Riklin F. Min. veik. – P. 176.
14. Pagrindinis indėlis į Jungo kompleksų teoriją bei jos ryšį su žodžių asociacijų testais – tai C. A. Meierio veikalas „Die Empirie des Unbewussten”, pirmoji knyga iš numatytos „Lehrbuch der Komplexen Psychologie”. Meieris tačiau apsiribojo savo darbe kiekybiniais bei mechaniniais metodais, įgalinančiais veikiai tik empiriškai patvirtinti Jungo atradimus nei išplėtoti gilesnes jo teorijos užominas. Ne tokis empiriškas požiūris į žodžių asociacijų testus siūlomas trumpane Johno Hillo straipsnyje „Individuation and the Word Association Experiment // Spring. – 1975), kur į Jungo asociacijų eksperimentus jau mėgina pažvelgti archetipinių vaizdinių aspektu.
15. 1977 metų lapkričio mėnesį Pensilvanijos universitete žymi Oksfordo kalbininkė A. M. Davis savo paskaitą apie analoginius pokyčius kalboje (žiūrint diachroniškai) užbaigė pasiūlymu atitinkamus kalboje vykstančius pokyčius laikyti esant motyvuotus dėsninius, „kurie kalbos paviršiuje galioja lygiagrečiai vidinei tos kalbos taisykliai sistemai”. Analoginis pokytis (kai pakinta žodžio fonetinė forma, ne jo reikšmė, pagal analogiją su kitu daugiau niekaip nesusijusių žodžiu) rodo, jog tarp morfemų esama grynai fonetinių ryšių, lėmusių pokytį. Taigi tokie žodžiai išties yra tarpusavyje susiję, tik ne semantiškai, o fonetiškai. Šiaip ar taip, paprastas kalbos vartotojas turi tam tikrą motyvą įžvelgti tarp žodžių tokio pobūdžio sąsają, kuri savo ruožtu ji ir paskatināt tarti juos vienodai ar panašiai.
16. Freud S. Interpretation of Dreams. – New York: Avon Books, 1972. – P. 383–384. Originalo kalba: Freud S. Die Traumdeutung, über den Traum. – London: Imago Publ. Co., 1942. – P. 353–354.
17. Freud S. Interpretation of Dreams. – P. 354.
18. Ten pat. – P. 409. – Sapnas ir asociacijos vokiškame originale duodamos angliskai, žr. Freud S. Die Traumdeutung... – P. 379.
19. Ten pat.
20. Ten pat. – P. 410. [Plg. lietuvių kalboje atitinkamai žibutė ir žiebtis reikšme ‘kirsti, mušti’; apskritai žiedas ir žeisti, žeidė (dėl „pavytusių žiedų” plg. dar žiedeti ‘kieteti, senti, pelēti’); gėlė ir gelti, gėlė ‘suleisti geluonį, durti’ bei ‘smarkiai skaudėti’; latvių kalboje plg. zieds ‘žiedas’, tačiau ir ‘auka’, ziedot(ies) ‘aukoti(s)’. Ir pan.]
21. Freud S. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. Vol. 13 (1913–1914) / transl. and gen. ed. James Strachey. – London: Hogarth Press, 1958. – P. 56.
22. Thass–Thienemann Th. The Interpretation of Language. Vol. 1. – New York: Jason Aronson, 1973. – P. 179.
23. Žr. ten pat.
24. Apie šiuolaikinės psichoanalitinės teorijos performulavimus lingvistiniuose modeliuose, perimtais arba iš struktūrinės, arba iš transformacinės bei generatyvinės lingvistikos, žr.: Edelson M. Language and Interpretation in Psychoanalysis. – New Haven, Conn.: Yale University Press, 1975; Edelson M. Language and Dreams: The Interpretation of Dreams Revisited // Psychoanalytic Study of the Child. – 1972, Nr. 27, p. 203–282; Lacan J. The Language of the Self / trans. Anthony Wilden. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1968; Lacan J. Ecrits, A Selection / trans. A. Sheridan. – New York: Norton, 1977. Etimologinio aiškinimo naivai griebiiasi Johnes E. The Mare and the Mara: A Psycho-Analytical Contribution to Etymology. – Part 3. On the Nightmare. Kur kas apdairesnis Thass–Thienemannas savo dviejų tomų darbe „The Interpretation of Language“. Tačiau abu pastarieji aiškinimai pernelyg reduktyvūs ir persistengia sapnuose bei kalboje sutinkamas garsines bei vaizdines išraiškas susvendami į vienokius ar kitokius atitinkamus santykius gamtoje. Jie pasiduoda natūralizmo paklydimui, taip sakant. Labiau „imaginatyviu“ požiūriu į etimologijos bei mitologijos tarpusavio santykį pasižymi filologas Wilhelmas Rosheris savo knygoje „Pan and the Nightmare“. – Zurich: Spring Publications, 1972.

25. Tiek Freudas, tiek Thass–Thienemannas yra atkreipę dėmesį į gana keistą seksualinių įvaizdžių, raudonujų gvazdikų ir apskritai žiedų ryšį. Freudas teigė, esą latentųjų lytinės sueities troškimą sapne iš dalies sloopina superego, todėl tas ir tapo išreikštasis žiedų įvaizdžiu. Kitokį aiškinimą pasiūlė Thass–Thienemannas, pasak kurio, ryšys tarp žiedų, kraugo ir seksu „kitados buvęs savaime suprantamas – tais laikais, kai dar nebuvu savokų, išskyrus žmogų, gyvūnus ir augalus, o visa, visokeriopa organinė gyvybė buvo suvokama kaip nedalomas vienis. Žiedai – tai juk augalo dauginimosi organai, todėl jie ir ‘kraujuoja’ kaip moterys” (Thass–Thienemann Th. Interpretation of Language. – T. I. – P. 180–181). Abi teorijos tačiau yra redukcinės ir pasiduoda tam pačiam natūralistiniam pakydimui, vaizduotę mėgindamos suvesti į gamtos pasauly. Freudas žiedą žyminčius kalbinio komplekso elementus pagal sublimacijos bei pakaitalo taisyklę lengvabūdžiai redukuoja į seksualumą. Tačiau šią asociaciją redukcija į tuos laikus, kai žmogus savęs dar nebuvu savokomis išskyres iš gamtos, irgi nėra patenkintama. Nė vienas iš aiškinimų neatsižvelgia į nagrinėjamą kalbinio komplekso savaiminį gyvybingumą vaizduotėje šiandien. Vaizdinių kompleksas – tai savarankiška struktūra, nesuvedama nė į vieną kurį jam gamtoje atstovaujančių elementų.
26. Ten pat. – P. 182. [Prisiminkime ir atitinkamas sasajas baltų kalbose, žr. 20 past.]
27. Žr. ten pat. – P. 181.
28. Jungo tyrinėjimai parodė, kad juo žmogaus būsena mažiau sąmoninga, tuo jo asociacijos „vis labiau ir labiau yra veikiamos garsų, kol galiausiai vien tik garsiniai saskambiai ir béra asocijuojami“. Pasamonės lygyje asociacijos remiasi gyvos kalbos sinchroniškais fonetiniais panašumais, o ne istoriniaiški ryšiai, kuriuos atspindi etiologija.
29. Eberschweller A. Untersuchungen über die sprachliche Komponente der Association // Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie. – Berlin, 1908. – T. 65. – P. 240–271.
30. Jung C. G. Symbols of Transformation. – New York: Pantheon Books, 1956. – P. 15, past.
31. Jung C. G. Experimental Researches. – P. 171. Jungas su Riklinu pažymi, kad „jeigu toliau silpstant dėmesiui lingvistinis mechanizmas išsijungia, nors daugeliu atveju jis vis dėlto šiek tiek tebeveikia prasmę, garsinės reakcijos išryškėja visu smarkumu. Jos atspindi žemiausią lingvistinių reakcijų lygi ir visada išlieka žemiau kasdienio sąmoningumo slenkscio“ (P. 138).
32. Ten pat. – P. 171. Taip pat žr.: Damstra M. The Phonetic Associative Element in Thought–Development and in Thought–Imagination in the Dream // Psychiatric Quarterly. – 1954, Nr. 28, p. 24–26; Davis L. K. Sound in Language // Journal of Nervous and Mental Diseases. – 1938, Vol. 88, p. 491–500; Eberhardt M. A Study of Phonetic Symbolism of Deaf Children // Psychological Monographs. – 1940, Vol. 52, p. 23–42; Newman S. S. Further Experiments in Phonetic Symbolism // American Journal of Experimental Psychology. – 1933, Vol. 45, p. 53–57; Sapir E. A Study in Phonetic Symbolism // Ten pat. – 1929, Vol. 12, p. 225–239; Sapir E. Sound Patterns in Language // Language. – 1925, Vol. 1, p. 37–51.
33. Charles Steinas savo doktaro disertacijoje Konkretukito Universitete („Juodosios chrizantemos paslapčiai: kaip Charles Olsonas naudojasi C. G. Jungo raštais“, 1979) aptaria Olsono pasiūlytą poetinės kūrybos būdą į žodžius žiūrint kaip į daiktus, išsidėsčiusius kalbos erdvėje, kurių sudaro visų jų fonetinių tarpusavio santykijų visuma. „Du savo garsine sandara panašūs žodžiai kalbą sudarančių fonetinių elementų rikiuotėje atsiduria greta. Jie kartu sutampa ir tuo, kad burina, juos ištardama, atlieka tuos pačius judesius... Žodžių žaismas – tai ‘atsitikltinė’ panašiai skambančių žodžių sasaja. Tačiau jei atsitiktinių sasajų nelaiķysime prieštaraujančiomis būtinosis, o abiejose ižvelgsmėse kūrybines galimybes, dvielę žodžių atsitiktinius garsinį sutapimas, pastebėtas poeto, gali tapti dingstimi pastebėti ar nustatyti tarp jų ir intuityvų vidinį ryšį... Tačiau Olsonas griebesi spontaniško žodžių žaismo ne tik savo asmeninės pasamonės turiniams iškelti, kalbos gudrybėmis apeidamas vidinį cenzorių; jis pastebėjo ar chetipinius žodžių žaismo rezonansus ir pasitelkė juos veikiantiems kalboje archetipams atskleisti“ (P. 186–187).
34. Žr. Charleso Boerio nuostabu „Homero himno Demetrai“ vertimą leidinyje „The Homeric Hymns“. – Chicago: Swallow Press, 1970. Platesnę archetipinę mitinio nuotakos pagrobimo analizę žr. Kerényi'o „Korėje“ (Jungo ir Kerényi'o „Mitologijos moksle“, p. 170 ir toliau), taip pat žr. Berry P. The Rape of Demeter–Persephone and Neurosis // Spring. – 1975, p. 186–198.
35. Thass–Thienemann Th. Min. veik. – T. I. – P. 83.
36. Jung C. G. Experimental Researches. – P. 418.
37. Jung C. G. Symbols of Transformation. – P. 147 [taip pat: Jung C. G. Libido virsmai // Liaudies kultūra. – 1998, Nr. 3, p. 58].
38. Jung C. G. Symbols of Transformation. – P. 251. [Plig. ir Dievo motinos – idėm archetipinės Motinos – Marijos vardo saskambį, netgi visišką fonetinį sutapimą su marias žyminčiais žodžiais lietuvių kalboje, p.vz., *Mārė, Marė, Marià* (Kuzavinis K., Savukynas B. Lietuvių vardu kilmés žodynai. – Vilnius, 1987. – P. 263) ir *mārė, marià ‘marios* (LKŽ VII 848, 858).]
39. Jung C. G. Symbols of Transformation. – P. 147 [taip pat: Jung C. G. Libido virsmai. – P. 58].
40. Žr. Jungo „Libido virsmus“ knygoje „Symbols of Transformation“. – P. 142–170 [šiek tiek sutrumpintą vertimą žr. Jung C. G. Libido virsmai. – P. 58–66] ir „Apie psichinę energiją“ knygoje „The Structure and Dynamics of the Psyche“. – P. 2–66, kur Jungas pradeda rutulioti struktūralistinę archetipinių invariantų teoriją, paremtą „grynaisiais santykiais“ bei jų transformacijomis. Taip pat žr.: Gibson J. J. On the Concept of „Formeless Invariants“ in Visual Perception // Leonardo. – 1967, Nr. 6, p. 43–45; Gibson J. J. The Theory of Affordances // Perceiving, Acting and Knowing: Toward an Ecological Psychology / ed. by R. E. Shaw and J. Bransford. – Hillsdale, N. J.: Erlbaum, 1977.
41. Boer Ch., Kugler P. Archetypal Psychology Is Mythical Realism // Spring. – 1977, p. 134.
42. Ten pat. – P. 148.
43. Savo „Libido virsmuose bei simboliuose“ (1912) Jungas apibūdina pasamonės struktūrų santykius kaip archetipinius vaizdinius, kurie pagal ekvivalentiškumo principą valdo simbolių transformacijas. Jungo archetipinis požiūris pabrėžia santykius, o ne pačius objektus (archetipus kaip „grynumas santykius“). Toks struktūrinis požiūris leidžia sistemoje stebėti įvairius kokybiinius pakitimus, funkcijoms tarp sistemas dėmenų išliekant daugiau mažiau pastovioms. Perėjimas nuo substancijų prie „grynujų santykų“, kurie tų substancijų virsmuose išlieka nepakitę, kaip tik ir žymi archetipinės psychologijos pradžią.
44. Boer Ch., Kugler P. Min. veik. – P. 148.
45. Ten pat. – P. 146. „Gibsoniškas“ požiūris į kalbą jau paliudytas kelioje ankstesnėse publikacijose, žr.: Cognition and the Symbolic Processes / ed. by W. Weimar and D. Palermo. – Hillsdale, N. J.: Erlbaum, 1974; Perception: Essays in Honor of J. J. Gibson / ed. by R. B. MacLeod and H. L. Pick. – Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1974; Cognition and the Symbolic Processes II / ed. by W. Weimar and D. Palermo. – Hillsdale, N. J.: Erlbaum, in press; Perceiving, Acting and Knowing: Toward an Ecological Psychology – Hillsdale, N. J.: Erlbaum, 1977. – P. 365–389 (ypač žr. R. R. Verbrugge'o straipsnį „Resemblances in Language and Perception“); Models of Perceiving and Processing Information / ed. by H. Pick and E. Saltzman. – Hillsdale, N. J.: Erlbaum, in press; Organization of Perception / ed. by M. Kubovy and J. Pomerantz. – Hillsdale, N. J.: Erlbaum, in press; ir kt.
46. [Originale *the world of words*. Neišverčiamas žodžių *world ‘pasaulis’* bei *word ‘žodis’* saskambis anglų kalboje, kaip užuominia į atitinkamų savokų sasajas (dėl šių savokų ryšio plg. kad ir Jn 1:1–3), kartu nejučia vainikuoją straipsnyje išsakytas mintis.]

PASKUTINIŲ GUARANIŲ MAGIJA

Pablo VILLARUBIA

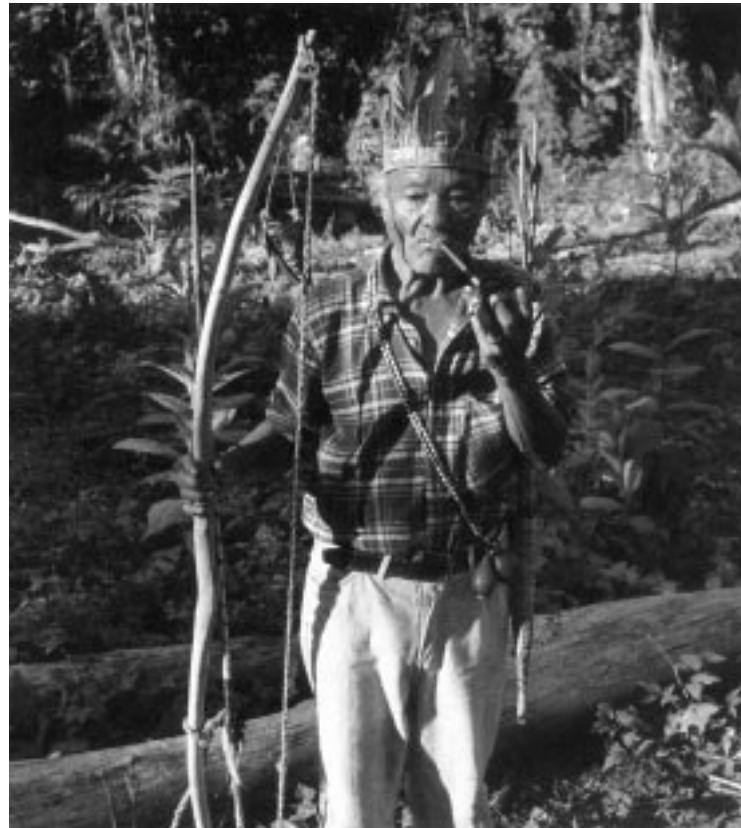
Slaptingame Pietryčių Brazilijos indėnų rezervate gyvena Nhimot Sadju (lietuviškai – Njimotas Sadžu), guaranių, seniausiąjį Pietų Amerikos gyventojų, genties pažė (pajé), arba šamanas. Ilgus amžius guaranai viešpatavo selvose ir erdviose platybėse palei Pietų Brazilijos pakrantę, upių Paraná, Uruguay bei Iguazú, šiandieną jungiančių Paragvajų ir Mato Grosso (Brazilija) pietus, žemėse. Jų neskyrė jokios sienos, o išmintis jų buvo ir vis dar tebéra grindžiamą gamtos galiomis, santaika ir pasitikėjimu, išlikusiais, nepaisant visų juos apnikusių rūpesčių.

Indėnų „rezervate“ Bananal (San Paulo valstijoje) gyvena vienas paskutiniųjų guaranių pažė Nhimotų Sadju, aštuoniasdešimtmetis išminčius. Jo kaimas, kuris netrukus jau taps vaiduokliu, išsidėstęs už kokių trisdešimties kilometrų nuo pakrantės gyvenvietės Peruibés, į rojų panašiausiam, nors ir nesvetingame Brazilijos regione, kur gamta vis dar tebéra valdovė ir patarėja.

Mane su archeologu Placido Kali ten nuplukdė sena išsiklaipiusi valtis. Valstybinės pagalbos indėnams įstaigos šiaip ne taip tepalaikomas kaimas – tai tuzinas trobelių: kai kurios jų šiaudinės, kitos – iš lentelių ar bambuko. Moterys pasirodo pro nuolat atviras savo namų duris ir stebi mus. Atvykome pašnekėti su senjoru pažė. Kad ir baimindamosi, jos nueina jo ieškoti, ir žvitriaakis Sadju nedelsiant pasirodo. Išmindžiotu keliuku pasiekiame jo namą, kuriame nėra ką aprašyti. Varganas iš lauko, jis glaudė vos keletą rūbų, porą pypkų, medinę dėžutę su ritualiniais daiktais, kastuvą ir keletą muzikinių džiovinto moliūgo instrumentų. Tai tokia visa Nhimoto Sadju laimė, vieninteliai jos ženklai vakariečiui.

Ieškant žemės, kurioje nėra blogio

„Esame čia nuo imperatoriaus Pedro I laikų, nuo praeito amžiaus galio. Mano prosenelis įkūrė šitą kajovos genties – tos pačios guaranių grupės – kaimą. Dėl ko jis čia atvyko, jei jums papasakosiu, – nepatikėsит“. Taip prasideda paskutinio guaranių šamano pasakojimas, o mes jį skatiname, kad testų. „Guaraniai tiki žemę, kurioje nėra blogio, išskirtinę nesunaikinamą vietą, kur nėra mirties. Mano senelis girdėjęs, kad jo protėviai ieškojo jos rytuose, kur gimsta saulė. Tuomet kartu su daugeliu kitų pradėjo ilgą žygį, gal daugiau nei tūkstančio kilometrų, per selvas ir kalnus, kad pasiekų

Nhimot Sadju.

tą miestą. Daugelis mirė pakeliui arba buvo nužudyti imperatoriaus kareivių, kiti tapo paimti į nelaisvę ir pateko San Paulo dvarininkams į vergovę. Nedaugelis pasiekusiujujų pakrantę pamatė, kad nebegali keliauti pirmyn, kadangi priešais atsivérė Atlantas. Todėl dabar esame čia. Tačiau kai kuriie jaunesnieji išeina į baltųjų gyvenvietes, kur jie ištirksta ir pasiduoda alkoholiui“.

Bet ar kas nors bent kartą pasiekė Žemę, kurioje nėra blogio? – klausiamė. Ir Sadju mums atsako: „Praeityje – taip. Mano senelis man pasakojo, kad mbijos genčiai, taipogi guaranių giminės, pavyko perkirsti „didžiąją jūrą“, plaukte. Vis dėlto buvo daugybė nesėkminges bandymų. Vienas buvo prieš daugelį amžių, kada mūsiškiai iš Mato Grosso tikėjo, kad Žemė, kurioje nėra blogio, yra vakaruose, kur aukštuoose kalnuose gyvena neįsivaizduojamų turtų valdovai, vadinami inkais. Juos skatino godumas, ir iš tūkstančių išėjusių tik trys šimtai pasiekė aną karalystę, sumokėjė už tai vergija. Atsimenu, kad mano senelis turėjo auksinę savo protėvių apy-

rankę, kilusią iš tos nepavykusios ekspedicijos. Teko iškeisti ją į kukurūzus, kad galėtų dirbtį žemę ir išlaikyti šeimą..."

Guaraniai vijosi savo svajonę, bet, nelaimei, rado mirtį, o kurie išgyveno, – priespaudą. Dar jie laukė sugrįžtant *Pai Zumé*, ar *Pai Tomé*, baltojo pranašo, kultūrinio herojaus, išmokinusio juos auginti manioką bei kitas daržoves, elgesio ir moralės taisyklių, suteikusio kitų žinių. Kaip ir inkai bei actekai, jie tikėjo dievų sugrįžimą, ir kuomet XVI a. atvyko europiečiai, būtent portugalai, netrukus – tik jau per vėlai – susiprotėjo, kaip siaubingai klydo.

Pažė žinojimas

Nhimotas Sadju, savo genties už išmintį pavadintas pažė, saugo „protėvių žinojimą, kuris išnyks kartu su juo, jeigu jis, galimas daiktas, nepaliks mokinių“. „Jaunimas jau nebe nori kalbėti guaranių kalba, klausytis senųjų mūsų tautos dainų bei istorijų nei ką žinoti apie mūsų tikėjimą. Nepaisant to, aš tėsiu savo priedermę žemėje ir toliau krikštydamas naujagimius“. Tam pažė susikaupia trims dienoms bei trims naktims ir pasninkauja. Tačiau tai ne vien jo triūsas, kadangi egzistuoja dvasinės esybės, vadinamos „Žodžių sielos tévais“, arba *Ñe'en Ru Ete* (lietuviškai – Nje en Ru Ete). Jos pasako jam, iš kur ateina kūdikio siela ir koks jo vardas. „Jei nesužinau jokio vardo, tai dėl to, kad joks žodis neįsikūnijo į kūdikį, taigi galbūt šis neišgyvens. Kai šitaip atsitinka, prašome Nje en Ru Ete, kad įkūnytu žodį–sielą į kitą vaiką. Kai tik jis gims“.

Svarbiausios Nhimoto Sadju galios yra gydymo menas ir ateities pranašavimas. Guaranių medicinos, žinomas vardu *pajelança* (paželanša), jis išmoko iš savo senelio, o iš tévo – bendravimo su gamtos dvasiomis. Be to, Sadju turi dvasią gynėją, *Javahi* (Žavají), Saulės sūnų. „Kai susikaupiu, – aiškina, – prašau jo jėgų, kad sugebėčiau derėtis su ligų dvasiomis. Mano gynėjas draudžia man gerti alkoholi. Jei lankau ligonij, dvasios jeina į mano kūną per tam tikrą virvę, kurią tik aš vienas ir kai kurie žmonės tematome. Kartais tai gali būti gyvatė arba liana. Būtybė, kuri mane aplanko, – tai ligos dvasia, ir aš bandau derėtis su ja, kad leistų išgydyti ligonij. Kai kurios jų yra labai užsispyrė ir nenori pasitraukti iš ligonio kūno. Sadju pasakoja, kad vienu atveju išbuvo transe net dvi dienas, kad ištrauktų savo sūnaus naviką. Dvasia išėjo iš jaunuolio žarnos: „visas blogumas išbėgo pūlių ir krauso pavidalu“.

Paželanšos metu pažė apreiškia žinias ir galias, kurios netelpa įprastuose rémuose, o jo išvaizda visiškai pasikeičia. Ligos dvasia gali kalbėti pažė lūpomis ir, pasiekus susitarimą, nurodo *puçanga* (pušangą), arba užkalbėtą gériną, kuris gali sustabdyti ligą. Pasitaiko, kad prieš palikdama šamano kūną dvasia nori „šokti, žaisti ir linksmintis“, todėl vyresnio amžiaus pažė, tokie kaip Nhimotas Sadju, patekė dvasių juokdarių priklausomybėn, neretai jaučiasi visai prastai.

Be to, pažė giliai išmano vaistines žoles ir kai kurių mineralų bei gyvulinį produktų gydomąsias savybes. O kur dar jų ypatinga, rankomis perduodama galia! Jie gali atliki įvairius judesius virš paciento kūno ir tiesiog šitaip išciulpi iš nesveikuojančios kūno dalies ligą. „Pučiu tabako dūmą viršum li-

gonio kūno; paskui čiulpiu vietą, kurią jam skauda, arba kur yra liga, tada vėl pučiu, kosčiu ir pagaliau išspjaunu ją į delnā. Vėl pučiu, čiulpiu, spjaunu į delnā ir taip daug kartų. Pasitaiko, kad vienąsyk pavyksta ištraukti iš kenčiančiojo kūno lyg ir kokį akmenėlį, medžio gabalėlį ar kriauklę: tai pasišalina Jame susikaupęs blogis“, – paaiškina mums. Guaranių šamanizme tabakas – dieviškos prigimties augalas. Anot guaranių mitologijos, pats *Pai Zumé* juos išmokė auginti jį ir rūkyti. Tabakas, kuomet rūkoma ritualiskai, tarnauja sielai ir kūnui išvalyti, simbolizuoją žmogaus gyvenimą ir Jame įgytą žinojimą, o patys dūmai atitinka dvasinį gyvenimą ir išmintį.

Nepaprasta guaranių farmakopėja

Brazilijos indėnų indėlis į šiuolaikinę farmaciją – daugiau nei du šimtai skirtingu vaistų, ir šis skaičius dar padidėtų, moksliskai patyrinėjus pažė taikomus vaistus, gaminamus iš daugybės žolių, medžių ir krūmų šaknų bei žievų, gelių sėklų, vabzdžių ir net mineralų. Savo protėvių žinių dėka pažė gali sumanai susiūti žaizdą, žino krauso sustabdymo būdą, moka numalšinti bei pašalinti kai kurių gyvūnų nuodus, masažuoja, taiko saunas bei apiplovimus. Jų įrankiai labai paprasti; jie dažnai naudoja kvarco kristalus, o ant pažeistų paciento kūno vietų deda įvairių spalvų akmenis.

Copaiba, jaborandi, ipecacuana ir laisvinančioji batata – štai keletas pavyzdžių augalų, kurių aktyvios cheminės sudedamosios dalys guaranių buvo žinomos nuo amžių, ir kai kurios laboratorijos jau ēmėsi jas sintetinti. Kad nekastų vabzdžiai, guaranai išrina odą preparatu iš *urucu* (uruku) ar *bija* (biža), arba kartaus medžio nuoviru. Vartoja tonizuojantį alkoholinį gériną, *kauí*, kurį gauna fermentuodami manioką ir batatą. Kitas stimulatorius, paprastai jų vartojamas po valgio, yra žolė *guaraná*, turinti didelį kiekį kofeino, beje, ji šiandien madinga ir Vakarų pasaulyje. Tačiau mokslininkai vis dar nežino, kas yra tie baltieji sakai, guaranų vartojami nuo migrenos, – sakai, mislingai surenkami tamsios raudonakės rupūžės iš *kunauaru*, gyvenančios medžių uoksuose, kuri iš minėtos substancijos lipdo sau lizdą.

„Mes, guaranai, – iš esmės vegetarai, o pažė ir išvis priavo susilaikyti nuo bet kokios mėsos. Pritrūkė kitų vaisių, valgome kelių rūsių bananus, o pasaldinimui vartojame bičių medų. Mūsų pagrindinis prieskonis yra indėniški pipirai, stengiamės nevertoti pernelyg daug druskos. Viso šito išmokome iš protėvių, kad mažiau sirgtume. Norėdami išvalyti kūną bei sielą, tam tikromis šventomis dienomis pasninkaujame“, – paaiškino mums pažė Nhimotas Sadju, užsidegdamas pypkę. Kai kvapnus dūmas užtvindė mažą trobelę, pasiteiravome apie jo tikėjimą ir jo dievus. Tada jis papasakojo mums keistą istoriją apie visų dalykų pradžią ir apie *Uhanacué* (Uanakué), didžių Kūrėjų.

Guaranių mitologija: pabaigos pradžia

„Visa ko pradžioje buvo tik Uanakué, šios Žemės pagrindėjas bei sutvėrėjas. Jo valdos plyti labai toli už čia, tarp žvaigždžių. Anais senais laikais visa skendėjo miglose, ir vienintelė šviesa buvo toji, kurią spinduliao Uanakués krū-

tinė. Tvardamas pasaulį ir visa ką tame, sutvėrė ir brolius dvynius *Charobanquari* (Šarobankvari) ir *Charubucú* (Šarabušū). Jiedviems nusibodus tamsa, tad nusileido žemėn, dieñų dienas šoko ir dainavo, kol pasirodė Saulė, o paskui Mėnuo. Dvynių motina buvo *Nhandatú* (Njandatú), lydėjusi juodu Žemėje. Vieną dieną selvoje ji pateko į jaguarų namus, ir plėšrūnai suėdė Njandatū. Našlaičius pasièmė jaguarų motina, kuri nusprendė juodą išauginti. Jau suaugę jie kartą išėjo medžioti ir susitiko *jacú* (žakú), tokį juodą paukštį, kuris plačiai žengia, bet sunkiai skraido. Žakū papasakojo dvyniams, jog tatai jaguarai nužudė ir surijo jų tikrają motiną Njandatū. Apimti neapykantos ir keršto troškimo, dvyniai suruošė spastus ir išžudė jaguarus”, – pasakojo pūsdamas pypkés dūmą Nhimotas Sadju.

Bet tai buvo tik pradžia permanentų dvynių gyvenime. Beieškodami savo tévo, jie susidurė su įvairiais pavojais, ir juos gelbėjo apsukrumas. Pažino gražias moteris ir buvo jų gundomi, kol susiprotéjo, kad šios buvo raganos, o tada paspruko nuo jų. Kovési su milžiniškomis gyvatémis, pabaismis, primenančiomis kiklopus, ir kllastingais nykštukais, kurie slėpësi po žeme. Po visų nuotykių pavargę, taip ir nesuradę tévo, nusprendė melstis dvidešimt dienų, ir ant milžiniško vanago nugaros jiems pavyko pasiekti dangų. Ten jie pagaliu susitiko tévą ir motiną, prisikélusią danguje.

Įdomu tai, kad guaranai nepripažista jokio atvaizdų garbinimo, negarbina né savo dievo Kûrėjo. „Tikime, kad visos gamtos bûtybės nusipelno pagarbos, netgi akmenys ir žemė, juk jie yra Uanakués tvariniai. Jis tiesiogiai nesikiša į gyvenimą, mat turi kur kas svarbesnių reikalų nei mūsų kivirčai bei kasdienybė. Mūsų Dievas nereikalauja paklusnumo, kaip koks tévas. Mums nereikalingi atvaizdai, gana, kad meldžiamės iš pačių širdies gelmių. Taip pat su juo galime susisekti per muziką, dainuodami ir skambindami marakomis. O geriausia – tiesiog basam atsistoti ant drėgnos žemės ir išleisti dieviškajį įkvépimą”, – pataré mums pažė.

Nusižudę guaranai

Pirmieji atvykėliai krikštytojai kovojo prieš guaranių dievus, kad itvirtintų katalikybę. Pirmiausia reikėjo *Anhangá*, ar *Anhangá* (Anjangá) įvardinti kaip šetoną, pripašant jam uodegą ir ragus. „Tai nebuvo tiesa, – užtikrina Nhimotas Sadju, – Anjanga néra šetonas, nors kartais ir pasirodo kaip elnias ugninėmis akimis. Anjanga – tai medžiojamų žvérių dvasia gynėja, baudžianti žmones, kurie sumedžioja daugiau nei jiems reikia”. Ši dvasia, dabartinių ekologijų pranokėja, sukelia nevertiems medžiotojams karščiavimą. Artimas Anjan-gos giminaitis yra *Caipora* (Kaipora), dvasia, iškūnijanti nuogo, žvitraus, paprastai rūkančio pyrkę vaiko pavidalu. Jis bėga nuo šviesos, todėl indénai pratęnakčia vaikščioti su deglais. Šios dvasios gyvena olose ir didelių medžių drevėse, panašiai kaip europiečių gnomai ir miškiniai.

Ieškodama „atpirkimo ožio”, Bažnyčia iškreipė ir kitą didžiąją dievybę. Beje, klaida taip ir liko brazilų moksleivių vadovėliuose. Turimas omens *Tupa*, žaibų ir griaustinio dievas. „Krikšcionys tvirtina, jog tai ir esas mūsų dievas, tačiau tai netiesa. Laikome Tupą pagarboje, tačiau tikrasis mūsų

Kûrėjas yra Uanakué”, – tiksliai apibréžia paskutinysis pažė. Nhimotui Sadju tiesiog pasisekė, kad jis nežino, jog dvininkai evangelistai ištvirtino beveik visuose guaranių kaimuose Mato Grosso valstijoje, kur bendruomenių viduje vykdo žiauriausią naikinamajį darbą. Viename kaime per trejetą metų nusižudė daugiau nei šimtas indénų, ir to priežastys slypi etiniuose, religiniuose bei socialiniuose konfliktuose, sukeltuose evangelikų „ganytojų”. Esama filmuotos medžiagos, kaip indénai tampa įvairiausiu egzorcizmu ir kitų atstumiančiu „ganytojų” vykdomų praktikų aukomis. Kultūrinis šokas neišvengiamas. Indénai, išugdyti savo mitų bei savo gyvenimo bûdo, susiduria su kitokia realybe, kurios priimti negali. Padariniai – jaunimo, paauglių degradacija, girtuoklystė, identiteto praradimas ir – tarsi šito dar bûtu negana – pakaruokliai indénų rezervatų medžiuose arba autostradų šalikelėse. Procesas atrodo nesustabdomas, nes pati vyriauybė leidžia kunigams apsigyventi kaimuose, galbūt šitaip vildamasi radusi bûdą ilgainiui išvis atsikratyti „nepageidautinų”, nors ir teisėtū ſių žemiu paveldėtojų.

Tačiau, regis, né mirtis nesutrikdo guaranij. „Mes tikime gyvenimą po mirties: tikime, kad kiekvienas žmogus turi tris sielas, dvi geras ir vieną piktą, ir visos gyvena viename kūne. Viena iš gerų sielų saugo asmens tapatybę. Jei visas sielos pasitraukia kartu, žmogus miršta. Po mirties pikojo siela lieka klaidžioti žemėje kaip vaiduoklis, o jos geroji antrininkė eina į dangų. Reinkarnacija įmanoma tik mažų mirusiu vakių sieloms” – ramiai, kaip yra pratęs, paaškino pažė.

Guaranij filosofija pripažista, kad žmogus iš prigimties yra geras, tačiau jį sugadina visuomenė. XX amžiuje žmogus prikaupė daug neigiamų elgesio bûdų, ir, anot pažė, už šitai teks sumokėti atitinkamą kainą. „Mūsų tradicija mena, – pasakojo Nhimotas Sadju, – didžių tvaną, kuris įvyko seniai praeityje, kone pačiame laiku priešaušryje. Jį sukélė pats mūsų dievas Sutvérėjas. Vandens užtvindė protėvių žemes ir paskandino visus žmones. Tik dviese – indénas ir indénė – išsigelbėjo, nes suskato kopti į kalną. Praėjus keletui mėnesių, paukštis, vadinamas *uirapuru*, išpėjo porą, kad vandens jau nuslūgo ir kad juodu galį pasistatyti sau būstą selvos lygumose. Mes ir esame jų palikuonys”.

Ar gali kilti abejonė, kad ši istorija akivaizdžiai panaši į biblinį tvaną? Tačiau guaraniams, šiaip ar taip, tai buvo bene pirmas žemės sunaikinimas. Būta dar dviejų kataklizmų, o artimiausiu laiku mus ištiksiąs ketvirtasis, paskutinysis. Vieinas ankstesnių sunaikinimų įvyko per aplaidumą pačių guaranij, kurie nemokėjo išsaugoti Pai Zumė pėdsako, išpausto uoloje. Tuomet Sutvérėjas patraukė atramas, laikiusias pašaulį, ir šis sugriuvo. Čia Nhimotas Sadju, vienas paskutiniųjų guaranij šamanų, pasiekia savo pasakojimo kulminaciją. Ispėjimas ateicių: „Mūsų pranašystė byloja, kad ateinančio, jau nebetolimo kataklizmo metu žemė suliepsnos ir amžinoji naktis nukris ant pasaulio. Tada Sutvérėjas pasiūs Melynaį jaguarą, kuris praris menko tikėjimo žmones. Tik vertieji išsigelbės ir pratęs naują, ilgai gyvuosiančią žmoniją”.

Pagal: Villarubia P. La magia de los últimos guaraníes // Mas alla de la ciencia. – 1996, Nr. 2(84), p. 78–82.

Parengė Birutė PETRAUSKAITĖ

VISREGIAI MEDŽIŲ ŠERDIES AKLIEJI

Apie 1999 m. respublikinę Liongino Šepkos medžio drožėjų
kūrinių parodą konkursą Rokiškyje

Unikalus medžio drožėjas Lionginas Šepka dainuoja: „...Skauda man širdelę / Nuo rūsčių žodelių“. Ringuoja iš lėto, nerangiai krutindamas lūpas. Paskui atsikrenkščia, nusispjauna. Prieš veidrodžio šukę iš abiejų pusiu i vidurį suverčia retučius plaukus. Taip sau, regis, juokais bandydamas uždengti mėnesio pilnatve šviečiančią plikę. Jis taip gali, jam iš tikro nusišvilt p jupiteriais žaibuojančius „kinščikus“. Nes jis jau vidujai įvykės, pats sau – Meistras, „arkitektas“. Dél „fasono“ kažką paskutinėja, paknebinėja, bet, o rimtasis naivuoli, jokių kūrybos pastangų, jos slapties devynių minučių filmuke „Pasirašau – arkitektas“ (režisierius Rimtautas Šilinis) neišvysi. Nors visi i Rokiškio krašto muziejaus surengto Liongino Šepkos vardo šeštojo respublikinio medžio drožėjų darbų konkurso pabaigtuvės susirinkę atrodė lyg pritilė nuo andai žeminėje gyvenusio, iš žmonių malonės mitusio, bet, anot tituluotų meno išmanytojų, žymiausio šio amžiaus medžio skulptoriaus įvaizdintos sugestijos. Jo, jau iš dausų žvelgiančio, *dabar ir čia esaties išsipildymo, asmenybės tikrumo pagavos*. Jai atitaré puikiai parinktos Rokiškio folkloro ansamblio „Saulala“ (vadovės Irena Aleksėjenė, Alvyra Krasauskienė) dainuojamos rokiškėnų ir Liongino Šepkos gimtinės Pandėlio dainos.

Sie tarsi tarp kitko atmintin įstrigę episodai, manding, buvo emociskai kulminaciniai renginio momentai. Jau šeštus metus parodą konkursą organizuojančios Rokiškio krašto muziejaus Dailės skyriaus vedėja Marijona Mieliauskienė ir šio muziejaus direktoriė Nijolė Šniokienė, regis, puikiai suvokė liaudies meno esmę, jo natūralumą, paprastumą, kiekvieno, išdrįstančio viešai atverti savo vidinės egzistencijos gelmes, neafiuojamą jautrumą, todėl stengiasi ne tik nedaryti „staigūjų judeisių“, bet ir visus pagal išgales pagerbtį, apdovanoti savivaldybės, prisikalbintų rėmėjų prizais, „nuglostyt“ ir pakvesti kitąmet vėl išbandyti varžytuvų sėkmę.

Pasak Marijonos Mieliauskienės, sumanymas rengti Liongino Šepkos konkursą kilo 1994 m. „Joniškis panašiu metu sumanė daryti respublikinį Adomo Varno liaudies taftyotų konkursą. Nenorėjom nusileisti. Tuo labiau kad muziejuje eksponavome mūsų kraštiečio Liongino Šepkos darbus, siekėme, kad jo atminimas būtų gyvas ir skambėtų per Lietuvą. Mus palaikė Rokiškio rajono savivaldybė, įsteigusi 40 MGL dydžio premiją. Nors žemaičiai gal ir garsiausiai savo medžio drožėjais, bet jie neturi Liongino Šepkos, tad

šio amato ir meno sostine išdrįsome paskelbti Rokiškį“. Iki šiol konkurso laureatais yra tapę: 1994 m. – Vanda Briedienė (Nemunėlio Radviliškis, Biržų r.) ir Robertas Matulionis (Vilnius), 1995 m. – Ipolitas Užkurnys (Vilnius), 1996 m. – Antanas Jusevičius (Kaunas), 1997 m. – Antanas Šergalis (Šakių r.), 1998 m. – Algirdas Petrulis (Panevėžys).

1999 m. spalio 15 – lapkričio 11 d. Rokiškio krašto muziejeje veikusioje šeštojoje parodoje konkurse dalyvavo 22 medžio drožėjai iš Utenos (4), Rokiškio, Širvintų, Telšių (po 3), Marijampolės (2), Panevėžio, Kėdainių, Pasvalio, Vilkaviškio, Jonavos, Mažeikių, Kretingos (po 1). Tai – Anelė Araminienė, Pranas Dužinskas, Julius Gridziuška, Vytautas Jackūnas, Venecijus Jočys, Klemensas Kvainauskas, Adomas Kvasas, Antanas Lubys, Povilas Malinauskas, Cecilija Mikulskienė, Rimantas Naprys, Artūras Narkevičius, Aleksandras Noreika, Alvydas Seibutis, Zenonas Skinkys, Algimantas Skinkys, Egidijus Sologubas, Dalia Šakalienė, Gintaras Varnas, Dainius Veršelis, Kęstutis Viktoravičius, Eglūnas Židonis.

Vertinimo komisiją sudarė: skulptorius Robertas Antinis (Kaunas), skulptorius Arūnas Kynas (Vilnius), Tautodailininkų sajungos Panevėžio bendrijos pirmininkas Vidas Mažukna, muziejininkė rokiškėnė Marijona Mieliauskienė, Liaudies kultūros centro Tautodailės sektorius vyr. specialistė dr. Alė Počiulpaitė, Tautodailininkų sajungos pirmininkas Jonas Rudzinskas, dailininkas, Nacionalinės premijos laureatas Vytautas Valius (be to, savo nuomones iš anksto buvo pareiškę negalėję posėdyje dalyvauti Rokiškio rajono kultūros tarnybos vadovas Petras Blaževičius ir vilnietis etnologas dr. Vytautas Tumėnas).

Iš pat pradžių užvirė rimta ginčų košė, nors gana greitai vienu balsu buvo konstatuota, kad tarp darbus pateikusių aiškaus lyderio nėra. Kadangi šio rašinio autorui buvo leista „šnipinėti“, pateiksiu kai kuriuos vertintojų pastebėjimus, įžvalgas, įdomesnę argumentaciją, atspindinčią ne tik „virtuvinius“ pasisakymus, bet ir bendresnę visos Lietuvos medžio drožimo meno situaciją.

Greit nusistovėjo apie dešimties autorų, galinčių pretenzijas i apdovanojimus, sąrašas. Kalbant apie tai išryškėjo vienas iš probleminių mazgų – koks dabartinių medžio drožėjų santykis su tradicija, ją išreiškiančia taupia, tikslia, apibendrinančia išraiška, su iš tradicinio mąstymo išaugusios naujos

Venecijus Jočys po apdovanojimo;
jo kūriniai „Darbai dirbtuvėje“ ir „Mūsų virtuvė“.

plastinės kalbos paieškomis. Kokiomis formomis tai pratęsia ir kaip prieštarauja L. Šepkos kūrybos principams?

Pasak A. Kyno, žinome, kad mūsų tautodailėje eina dvi raiškos kryptys. Viena – pasakojamoji, kita – meninės formos ieškojimų. „Pasisakyčiau labiau už antrajį raiškos kelią, nes pirmasis sudaro galimybę priartėti prie amerikietiškojo stilistus – daryti bedvasius dirbinius, tiražuoti, pavyzdžiu, spin-

dinčias cigaretės, užsidegančias akutes, kitokius niekučius, artėjančius prie kičo ribos. Manau, kad rinkdami laureatą mes pasisakome ir už tolimesnę liaudies meno proceso kryptį“.

Po diskusijų paaiškėjo, kad įvardintas tendencijas ryškiausiai išreiškėnas Venecijus Jočys ir vilkaviškietis Zenonas Skinkys. R. Antinio nuomone, pastebimos netiesioginės V. Jočio meninio mastymo sĄsajos su L. Šepkos

Zenoną Skinkį sveikina Nijolė Šniokienė.
Greta jo kūriniai – „Adomas ir Ieva” ir „Šv. Jurgis”.

estetika. Greta V. Jočio – įdomi Cecilijos Mikulskienės drožyba. „Ją pažymėčiau už natūralią plastiką, formos savitumą.”

V. Valiaus nuomone, V. Jočio darbuose esama ir neįrešmingų smulkų detalių, ir vaikiško knebinėjimosi, bet negalima nematyti originalios meninės raiškos. „Šiuo atveju susiduriame su drožbos neįprastaja plastine puše. Kartu pritariu A. Kynui, kad reikia iškelti ir žmones, akcentuojančius formą. Pavyzdžiui, be kai kurių Z. Skinkio darbų („Žiemos naktį”, „Gaidgystė”, „Užgavėnės”), negaliu nepasidžiaugti Anelės Araminienės išdrožtais „Betliejaus” gyvuliais. Patiko ir Vytauto Jackūno „Dvylikos apaštalu” skulptūrinė kompozicija – jie, tiesa, tarsi iš kažkur nužiūrėti, bet stilistiskai vieningi. Antano Lubio

„Nukryžiuotasis”, atrodo, darytas pagal kažkokį tapybos darbą, bet svarbiausia, kad autorius išlaiko meninio mąstymo vientisumą. Paminėčiau taip pat gerai su formos ir turinio uždaviniais besitvarkančius Egidijų Sologubą, Rimantą Naprį. Manau, kad anksčiau įvardintos dvi drožbos kryptys viena kitai neprieštarauja. Trys V. Jočio kompozicijos („Darbai dirbtuvėje”, „Mūsų virtuvė”, „Betliejus”) yra tiesiog puikios. Ypač džiugina niekur nemokesti drožėjai; jie sugeba atskleisti kažką originalaus, einančio iš gilesnių tautinės savimonės klodu”.

A. Počiulpaitė: „V. Jočys įdomus savo mąstymu, kuris artimas miesto tapytojams primitivistams. V. Jočys vaizduoja savo aplinką, šeimą, namus... Tai būdinga būtent minėtai primitivistinei tapybai, tai – tam tikras mąstymo būdas. Atkuriama scena neturi mūsų tradicijai būdingos apibendrintos išraiškos, ji susmulkinama iki mažų detalių. Virtuvės keptuvėlės, šaukšteliai ir t.t. Malonus kontrastas – jo „Betliejus”. Net pamanau, kad tai

ne V. Jočio kūrinys. Čia jis ieško sąryšio tarp kuriamos scenos ir plastikos. Ir randa. Palyginimui prisiminkime prieš trejetą metų premiją gavusį kaunietį A. Jusevičių, kuris irgi „ei-na“ per panašų smulkumą, per detalę, bet ją taip įjungia į visumą, kad meninis vaizdas nebeatrodo suskaidytas.

Dėl Z. Skinkio darbų. Aš jį iki šiol pažinojau kaip neblaugą grafiką. Kaip skulptorių matau pirmą sykį; ir čia akivaizdus jo grafinis mąstymas.”

V. Mažuknos nuomone, žvelgiant per L. Šepkos konkurso reikalavimų prizmę, labiau išskirkia V. Jočio darbai. Ar šiame konkurse tēsiamos L. Šepkos tradicijos? Yra viisaip. Yra geraja prasme naivų (R. Naprys, C. Mikulskienė, A. Araminienė), yra ir modernių, profesionaliai atliktų darbų (E. Židonis).

Vertinimo komisijos „žaizdre“ išsakytais mintis kitadien baigiamajame renginyje apibendrino J. Rudzinskas. Jo manymu, liaudies drožėjų centru valia nevalia yra tapęs rokiškėnų organizuojamas konkursas. „Ir rengėjų, ir vertinimo komisijos atsakomybė turėtų atitinkti užsibrėžtą tikslą. Mus džiugina faktas, kad renginio kartelė iškelta labai aukštai. Drožėjų kūrybos vertės nustatymas sąlygojamas meninio augimo pastangų, jo vardiklis išbalansuojamas atviru nuomonių išsakymu; néra išankstinių sprendimų.“ Po kalbų „ex cathedra“ J. Rudzinskas buvo gal aktyviausias priimtų nuosprendžių meistrams aiškintojas. Pavyzdžiu: „Kartais priekaištaijama, kad taip rūpinamės primityvizmu. Čia viena filosofija – širdis. Širdies šauksmas, priverčiantis žmogų daryti taip, kaip jis geriausiai moka, kaip pažiusta gyvenimą. Šiaisiai laikais tokią žmonių reta. Unikumai. Visam pasauly virš meno pastatytas didelis skėtis, bet atskiras skėtukas skiriamas primityviajam menui. Tokį kūrėjų labai lengva pažeisti. Jei jam bandysi ikrėsti televizinio pasaulio matymo, kosmopolitizmo, sintetikos, jis tuo tik beviltiškai apsikrės, susigadins jo vertybų sistema, meno kalba.“

Nepaklusnūs, atžarūs žemaičiai vis dėlto nesidavė kad ir jaudinančia gražbyla įtikinami. Pavyzdžiu, telšiškis Adomas Kvasas laikėsi savo: „Šepkiškai daryti nenoriu. Darau ir darysiu taip, kaip pats suprantu. Ir nereikia mūsų mokyti, kaip dirbt – patys žinom. Jei visi kursim kaip Šepka – toli nenuvažiuosim!“

Pabaigtuviu šnekėsy neiškentė A. Kynas: „Pastebime, kad šiemet sumažėjo dalyvių. Natūralu – kultūros procesai nuolat pulsuoja. Pernai buvo vieni, šiemet beveik visai kiti ir dalyviai, ir prizininkai. Gal ateis metas, kai šaunioms Rokiškio muziejinkėms kils mintis surinkti visus L. Šepkos konkursų laureatus ir pažūrėti, ko dabar beverti kažkada išliaupsinti laimėtojai? Po L. Šepkos sparnu toks žvilgsnis tarsi iš aukščiau būtų suprantamas. Juk ir mūsų, profesionalų, gajumo šaltinis – kildinimas iš tradicijų po dirvio. Tarkim, garsiam skulptoriui Vladui Vildžiūnui nebuvo gėda iš L. Šepkos mokyties. Manau, kad ir mūsų drožėjams pravartu įsižiūrėti, kaip meistriškai L. Šepka modeliuoja formas. Kaip jis démesingai įsižiūrėdavo į labai mažus objektus. Antai jo garsusis, paukščiai aplipę medis iš pažiūros atrodo labai paprastas. Baslys, prismaigstytais pagaliukų, ant jų, ant lapų sutūpę maži paukščiukai. Genialumas visada paprastas.

Šiemet, palyginti su praėita metais, vis dėlto jaučiamas susmulkėjimas. Tampa svarbūs pasakojamieji žanriiniai objektai, galbūt primenantys scenografiją, bet kiek nulstantys nuo gyvosios skulptūros tradicijų. Šiemet lygia dalimi išskyrėme ir tuos, kurie linksta prie literatūriškesnės išraiškos, ir tuos, kurie skulptūriškai modeliuoja formą, kartaais ją paspalvindami, suteikdami kitas išraiškos priemones”.

R. Antinis ten pat visus renginio dalyvius sudomino nelauktai tikslia, menininko misiją apibendrinančią įžvalga. „XX a. menininkai išlieka tokie patys kaip ir seniai... Kokie jie buvo? Apsimetę neregais, kurie nemato kitų neregijų. Jie yra klaidžiotojai, jie yra laukiantieji, laukiantys laukiančiuju. Jie yra savotiški dosnūs vagys, kurie vagia patys iš savęs, vagia iš vagių, vagia, patys to nežinodami. Jie yra Siamo dvyniai, kurie nori atsiplėsti nuo kitos pusės ir tuo pačiu eina į savo pražūtį. Jie yra abejotojai, kurie abejoja abejojančiais, abejotojai, kurie abejoja neabejotojų neabejojimu. Dar kokie jie gali būti? Galima visokiai rakursais juos apibūdinti, bet jie iš esmės kuria susilietimo su ateitimis ženkla, kuris tą pačią akimirką tampa epitafija jam pačiam. Tik ateities ir praeities salyčio ženklu. Tas ženklas yra jo kūrinys, tapęs epitafija“.

V. Valiaus nuomone, Rokiškis turi pastatyti L. Šepkai atskirą pastatą – muziejų, panašų į tą, kokį turi M. K. Čiurlionis Kaune. Tokiam talentui tai tiesiog būtina, nes jo didžiuliai, monumentalūs drožinių ansambliai prašosi būti apžiūrimi iš įvairių pusių, tinkamoje erdvėje, gerai spalviškai, architektūriškai įpavidalinti. L. Šepka to vertas.

Skelbiamas vertinimo komisijos verdiktas (apdovanojimus įteikia Rokiškio r. meras Almantas Blažys). Šeštojo L. Šepkos konkurso laureatais 1999 m. tapo Venecijus Jočys (Rokiškio r.) ir Zenonas Skinkys (Vilkaviškis). Prizininkais paskelbti: už kūrybos meistriškumą – Pranas Dužinskas (Telšių r.); už savitą erdvės sprendimą relijfuose – Egidijus Sologubas (Širvintos r.); už „Nukryžiuotojo“ plastinių sprendimą – Antanas Lubys (Kretingos r.); „Valstiečių laikraščio“ prizu už kūrybos savitumą – Cecilija Mikulskienė (Mažeikių r.); už plastinių formų ieškojimą – Eglūnas Židonis (Utena). Be to, Rokiškio dailininkų klubo „Roda“ prizu apdovanotas Gintaras Varnas (Rokiškis), o Venecijus Jočys dar pelnė ir žiūrovų prizą.

Juozas ŠORYS

The blind – clairvoyant of the heartwood

Juozas ŠORYS

The 6th Lionginas Šepka exhibit – competition of wood-carvers' works at the Rokiškis Regional Museum held on October 15 – November 11, 1999 is introduced in the article. The fragments of the jury member's speeches are presented – they are distinguishable not only by their interesting argumentation and peculiar insights but also by the total situation of this branch of folk art throughout Lithuania. The prize works of the best authors – Venecijus Jočys, Zenonas Skinkys are being characterized.

Šventasis testamentas ir rupūžių kinkymai

Akcentų dėlionės po ketvirtuojo Lietuvių etninės kultūros draugijos suvažiavimo

Juozas ŠORYS

1999 metų lapkričio 13 dieną Aplinkos ministerijos Miškų ir saugomų teritorijų departamento salėje įvyko ketvirtasis Lietuvių etninės kultūros draugijos suvažiavimas. Pagaliau sušauktas (Draugijos tarybos per metus nepavyko sukviesti net 3 kartus, o valdyba vos vegetavo), jis tartum Archimedo petys – nauja atramos ir atskaitos jėga – suteikė galimybę ne tik šviežiai akimi peržvelgti ir ivertinti šio visuomeninio darinio dešimties metų veiklos tikslinumą ir prasmę, bet ir vertė tiesiai paklausti: ar mūsų visuomenei ir valstybei tokia draugija iš viso paranki, reikalinga (gaila, šiame forume šio esminio „klausimo į kaktą“ taip ir neišgirdome)? Jei taip, tai kokias metodais, formomis ir lešomis bei tarp ko ir kam veikianti? Juk per paskutinius trejetą metų ji bealsavo tik kelias pavieniais, anot pirminkino Rimanto Klimo, „iš jėgos pozicijų“ pareiškimais ir irzlais šaukiniais į valdžios institucijas, partijas ir žiniasklaidą. Arba tarsi (kaip juridinė atstovybė) pinigų iš įvairių fondų, palankių įstaigų, rémėjų per-pumpavimo įnagis. Žinoma, tai geriau, negu nieko... Regis, tie-siog buvo pavargta (tiksliau, nebebuvo kam) ieškoti salyčio taškų, bendrauti su tikraisiais pasiryžėliais, kitomis panašiomis etnokultūrinės pakraipos valstybinėmis ir visuomeninėmis organizacijomis, juolab kad daugelių jose dirbančiuju, arba veikiančiuju, ypač rajonuose, yra kone visų jų nariai ir aktyvūs (arba ne) veiksniai. Tad, matyt, reikėjo (ir dabar derėtų) labiau apmasyti (ir kartu kolegiškai koordinuoti) jos vietą ir reikšmę šiame pašauktinių margumyne, nustatyti prioritetus, juolab kad gerai žinome, kokia nepalanki panašių sambūrių veiklai yra valstybės kultūros politika. Jos nuostatos, netikėtai išnirė, regis, dar Sauliaus Šaltenio ministravimo laikais su itin palankiomis etninei kultūrai pozicijomis, vėl mislingai kažkur nuseđo. Tad pabandykime polemiškai (tikėdamiesi būsimų diskusijų), kritiškai palankiu tonu paanalizuoti šios struktūros veikimo (ir neveikimo) būdus ir tai lemiančias priežastis. Nenutoldami nuo jau perrinkto pirminkino Rimanto Klimo Draugijos 1989–1999 metų veiklos apžvalgos (pateiktos vietoj formalios atskaitos), kalbėjusių suvažiavime minčią, Draugijos kūrimosi ir pradinio veikimo įkarščiu plazdėjusios dvasinės ir intelektualinės ugnelės ir nūdienos degesių smilkimo. Akiratye – ištakos, asmenybės, jų ir „kareivijos“ užmojai, tesėti ir prasvajoti, pramurksoti darbai...

Draugijos užuomazgos siekia 1989 m. pradžią, kai į Šiaulius susirinkusiems respublikinio folkloro ansamblų vadovų seminario dalyviams kilo sumanymas suburti visuomenės pajėgas sovietų partokratų stropai smukdomai tautinei kulturai išlaikyti. „Buvo sudaryta grupė, kuri ėmė telkti lietuvių tautosakos, liaudies muzikos, etnografijos, tautodailės rinkėjus, saugotojus bei tyrinėtojus, folklorinių ansamblų vadovus bei dalyvius...“ (Lie-

tuvė etninės kultūros draugija. Pratarmė. – V., 1989). Vėliau, pasak R. Klimo, „1989 metų vasaryje M. K. Čiurlionio meno mokykloje susirinko iniciatyvinė grupė (J. Trinkūnas, R. Šliužinskas, Z. Kelmickaitė, V. Rutkūnas, E. Vyčinas, L. Purlienė, A. Ragedvičienė, R. Braziulis, N. Vėlius, J. Mikutavičius, K. Kalibatas, V. Musteikis, V. Povilionienė ir kt.)“, kuri ir apsisprendė steigti draugiją. 1989 m. balandžio 15 d. Vilniuje įvyko steigiamasis draugijos suvažiavimas, tame dalyvavo keli šimtai delegatų ir svečių iš visos Lietuvos. Prieš suvažiavimą išplatintame iniciatyvinės grupės kreipimėsi į visuomenę apibrėžta, kad „etninė kultūra – per šimtmecius susiklostęs žmonių gyvenimo būdas, pašaulėžiura, papročiai, tautosaka, muzika, šokiai ir žaidimai, tautodailė, architektūra ir visos kitos dvasinės ir materialinės savaraiškos formos – sudaro kiekvienos tautos kultūros pamata, išreiškia jos dvasią. (...) Tauta tol gyva, kol gyva jos kalba ir etninė kultūra. (...) Todėl kviečiame visus, kuriems rūpi lietuvių etninės kultūros likimas, jos dar išlikusių turų rinkimas, tyrimas ir propagavimas, burtis į lietuvių etninės kultūros draugiją“. Kaip gi, nors turėtų būti keista ir nesuprantama, bet šie tikslai liko aktualūs ir dabar... Prisimenant šiuos ir kitus pakilius žodžius, menasi uždrausto vaisiaus ragavimo baimė ir saldybė. Atgimimo vilčius, užguitujų širdyse émusi vaduotis išlaisvinanti ir jungianti Sąjūdžio dvasią... Ją galingai kurstė būtent etnokultūrinės vertės. Juk ne ginklais, ne smogikų būriais palydėjome namo „di-dij broli“ Ivaną – tik „dainuojančios revoliucijos“ energija, ryšio su protéviais ir gyvaisiais broliais jutimu. Tad, rodos, niekada nepasensianti tiesa, dar kartą jau 1999 m. priminta R. Klimo, kad „visa mūsų – lietuvių – gyvastis slypi gimtosios žemės, kalbos ir kilniųjų papročių gerbime ir išlaikyme“.

Anuomet, 1989 m. suvažiavime, „ižanginį žodį“ tarės prof. Donatas Sauka akcentavo, kad „išvairių interesų suéjome žmonės, įvairių polinkių, įvairių ir ateities planų. Nevienodai turbūt ir šitos organizacijos darbo kryptį įsivaizduojame, bet visi susirinkome vedami tos vienos minties, kad etninė kultūra – mūsų dvasinės sveikatos šaltinis. (...) Lyg vis žarijomis vaikščiojome, prisiliesdami prie gražių, taurių dalykų, kuriuos mūsų tauta iškentėjusi per amžius atnešę į šias dienas“. Todėl „šita draugija turėtų savo veiklą pradėti nuo pat mažumės, nuo pat lopšio, kūdikio dienų, bet turėdama visų pirma prieš akis mokyklą kaip svarbiausią savo veiklos barą. (...) Mes turime žinoti, kad šita draugija šaknimis turi įeiti į sielas. Per mokyklą, žinoma, per mokyklą. Per kokią mokyklą? Tą mokyklą dar reikia sukurti“. Įkvėptai, maudžiančias širdis aitriindamas, kilojo andai užgulusias visus mažstančiuosius problemas žymusis mūsų dienų intelektualas. Iš šiandienos žvelgiant, jų vėlgi nė kiek neapmažo, gal tik kelis kartus padaugėjo... Etninės vertės – valstybės vadų, kultūros

politikos formuotojų, regis, suvokiamos kaip mazochistinės kančios. Tautine norėjusi vadintis mokykla „sékmingai” maišo esminius formas ir turinio dalykus – ugdo piliecius be būtinos ir esminės savos kultūros podirvio pajautos ir atramos, atseit pilietiškėja, kosmopolitėja, globalizuojasi... Atvirėja, nors Lietuva visada garsėjo kaip tolerantiška itakoms... Ne-parengtas, aukštų švietimiečių žlugdomas etninės kultūros mokytojų rengimas aukštosiose mokyklose. Idealiausias atvejis, jei vaikas lopšyje kartais užmigdamos „magu” atgaminamos kasetės lopšine... O paskui jau: „nesakau – išjunk tą televizorių...” Retas kas gyvybės vandenį beseniai iš protėvių tylos, iš šaltiniuotų etninės patirties verdenių – totaliai per elektroninius vamzdžius, triukšmo monotoniją. Užsibrėžta 1989 m. buvo daug, bet, deja, įsteigtoji Draugija menkai tepadarė, kad sajmoningas ir net madingas nutautėjimo procesas mažintų apskakas. Jau 1990 m. Kultūros kongrese prof. A. Vyšniauskaitė konstatavo: „kiek pas mus priželusių usnyti, kiek prisraigibstyti svetimybį, nepelnytai nuvertinus sa-

Susitiko profesorės (iš kairės) Viktorija Daujotytė ir Angelė Vyšniauskaitė

Draugijos ekspirmininkas Rimantas Klimas su projekto „Ažvinčių dainos” vienos iš geriausiu pateikėju Eleonoros Ivanauskienės iš Strazdų k. (Ignalinos r.) vaikaite Vanda

vas etnines tradicijas. Ar tai ne mūsų pačių – kultūrininkų – darbo probiržės, atsiradusios dėl bailumo ar vištakumo. Skaudžiausia tai, kad išaugo karta, visiškai nežinant savo protėvių tradicijų ir dažnai nesugebanti suprasti jų vertės savo pačių būčiai”.

Nūdienos etninės kultūros būklės kontekstuose (kai beveik nebeturime tikrų autoritetų) su sveiku pavydu prisimename vieno iš aktyviausių Draugijos įkūrėjų prof. Norberto Vėliaus argumentuota, plataus akiračio, tolerantišką kitoms tautoms minties skrydį. Po jo pasijutome ne tik archaijškomis vertybėmis besidžiaugianti, bet ir visa žmonijos dvasine patirtimi persmelkta tauta. Šiemet veik ištisai gūžémés, drāsinomés, ieškojome akimis tikratių, guru, ir reta jų tematėme. Tiesa, replikuojančią daug, išmoningų... O tada, pavyzdžiui, būta tokų pasažų: „Ištisus šimtmečius ir tūkstantmečius mūsų protėviai kaip šventajį testamentą iš kartos į kartą perteikė savo sukurtas dainas ir pasakas, kalendorinių, šeimos ir darbo švenčių ritualus, audimų raštus, perteikė kartais net nebesuprasdami jų pirminės prasmės, tačiau viską stengdamiesi daryti taip, „kaip darė tévai”. Todėl nenuostabu, kad tame palikime sakralumo yra ne mažiau negu religinėse senųjų indų ar germanų giesmėse, ir juo remdamiesi mes galime bandyti atkurti savo senąjį religiją ir mitologiją”. Antra vertus, mūsų etninei kultūrai „būdingas ne tik konservatyvumas, senųjų formų išlaikymas, nuolatinis jų atkartojimas, (...) bet ir kaita. (...) Etninė kultūra iš dalies yra atvira”. Vis dėlto, „kiekvienoje etninėje kultūroje dominuoja ne nuolatinė kaita, naujovių siekimas, o tradiciškumas. (...) Kaip suręsti namo sąspara, įrengti pirkioje židinį, padaryti žagré, pajungti jaučius ar pabalnoti žirga, žmogus galvojo ir bandė milijonus kartų (...). Vis tik „lietuvių etninėje kultūroje atispindī viso pasaulio žmogiškojo patyrimo dalis. (...) Gryna tautinė yra tik ta mūsų kultūros dalis, kuri buvo sukurta jau susiskaldžius baltams, susiformavus dabartinei lietuvių tautai.”

Aukšta intelektualine dvasine gaida, anot R. Klimo, kalba malda IV-aji suvažiavimą pradėjo ir nevienadienį įžvalgų pažérė prof. Viktorija Daujotytė (tekstą spausdiname – Red.). Regis, kad tos puišios, renginio kulminacija tapusios prakalbos „variklis” buvo mintis apie sunkiai sunaikinamas prigimtinės tautos kultūros šakningumą. Ji veikia kaip esmės kodas, mums to né nežinant, ir niekas jos taip nesaugo kaip kūryba. Jei blėsta kūrybinės galios, tauta ima nykti...

Šią skaudžiai juntamą, šiandienos praradimų įtemptą minties giją eilėraščiais bandė maldyti Vladas Bražiūnas. Vos ne etnininkų suėjimų apeigine atminties daina tapusi „Oi toli toli” buvo sugiedota Anan Krantan išplukdytiems mūsų didžiadvasiams – M. Gimbutienei, P. Dundulienei, A. J. Greimui, Č. Kudabai, J. Averkai, N. Veliui ir daugybei jau bevardžių giliose savasties sergėtojų – dar, regis, tebeplevenantiems mūsų vėliavose, tautinių rūbų klostėse, dainų, sutartinių dermėse...

Po to jau pereita prie dalykiškesnių aptarimų, paaiškinimų, pasiraginimų. I tribūną užkopusi prof. Angelė Vyšniauskaitė patikino, kad Etninės veiklos draugija daro beveik tą patį, kaip ir Lietuvai pagržinti draugija... Kalbėtoja nepraleido progos „suvažiavėlius” pakviesi rinkti medžiagą „gražintojų” kartu su Lietuvos kraštotoiros draugija ir „Valstiečių laikraščiu” paskelbtam konkursui „Lietuvos kaimas XXI a. išvakarėse”. Jo nuostatuose sakoma, jog per XX a. „žemės reformos, kolektyvizacija, melioracija sunaikino per 14 tūkstančių kaimų. Nykimo procesas tebesitęsia, nes daugelyje kaimų nėra jaunų žmonių”, tad būtina užrašyti bent jau kultūros istorijai kažkada būsiančius svarbius duomenis. Šie konkurso skelbėjų raginimai sukélė kai kurių pasvarstymų, sugretinimų. Ir džiugu, ir paradoksalu, kad dvi panašios etnokultūrinės pakraipos visuomeninės or-

ganizacijos nelyg praalkusios vilkės vieną bitiną traną rengiasi pri- veikti ir dar trečiąjį talkon kviečiasi. Puiku, rinkime, kaupkime, aktualizuokime, bendraukime... juoba kad, ypač rajonuose, miesteliuose, aktyviausi kultūrininkai, mokytojai yra ne tik šių trijų beveik analogiškų draugijų nariai, bet ir dar bent kitų kelių. O kai devyni amatai, dešimtas badas...

Kaip šiame suvažiavime kalbėjo R. Klimas, dar 1992 m. keltas klausimas dėl LEKD susijungimo su Kraštotos draugija. Kadangi, kaip vyresnioji, ši sesė nesutiko būti „prarty“ ir netekti istorinio (amžiaus pradžioje A. Vireliūno įvesto) pavadinimo, šis (beje, N. Vėliaus) pasiūlymas nebuvo priimtas. Ir nūnai akivaizdu, kad visos trys pamintos draugijos (kaip ir kitos regioninės organizacijos, „akademijos“ (iš jų be kabučių, solidžiausia – Žemaičių akademija), „pulkuciai“, klubai, kraštiečių sambūriai vietose ir sostinėje, Tautos namai ir kt.) apima beveik tapačius darbo barus, be to, visų jų realios, ne popierinės struktūros braška, silpna materialinė padėtis, aštrūs būstinių turėjimo ir išlaikymo klausimai ir kt., tad, atrodo, racionaliausias sprendimas būtų joms (na, ambicijoms įveikti skyrus kokius 3–5 metus) susijungti ir iš vieno centro pasidalinti veiklos sunkenybe. Mano galva, „motinine“ draugija galėtų išlikti Kraštotos draugija, o LEKD ir LPD valiotų vaisingai veikti kaip šios padaliniai, aišku, protingai perkraicius ir įvairias viaines komisijas, skyrius, regioninius „organus“. Tokia į kumštį sutelkta, protingai koordinuota jėga nuveiktu žymiai daugiau, nei atskirai nykštukiniai „kunigaikštukai“ mano... Verita pasvarstyti ir pabandyti?

Draugijos pirmininko R. Klimo ataskaitoje bandyta apžvelgti visų organizacijos gyvavimo metų veikla; kiek detaliau sustosime tiek laikotarpiu nuo III-ojo suvažiavimo 1993 m., kai prelegentui buvo suteikti vadovavimo įgaliojimai. Tada valdybos nariais buvo tapę: R. Apanavičius (pirmininko pavaduotojas), L. Klimka (pirmininko pavaduotojas), E. Plioplienė (atsakingoji sekretorė), V. Čiubrinskas, J. Trinkūnas, L. Purlienė, V. Musteikis, D. Urbanavičienė, A. Svidinskas. Jie tad pirmiausia ir girtini arba peiktini už Draugijos pasirinktą kryptį ir nuveiktą darbą. Atrodo, kaip generalinė „priimta nuostata, kad valdybos veikimas būtų „agresyvesnis“, nukreiptas į valstybės valdžios institucijas“. Bandyta aiškintis visų etninės kultūros pakraipos valstybinių ir visuomeninių darinių sąveikos galimybės (rodos, netesėta), kreiptasi į rajonų ir miestų kultūros skyrius, kad šie padėtų gyvinti draugijos veiklą vietose. Deja, padaliniai rajonuose nebuvę sukurti, tad nutarta „remtis tikru etninės kultūros darbininkų negausiu būriu ir rémėjais“. Prasta taktika – kiek tokų?.. Aišku, lengva „špiukoti“, sunku rasti „kabli“ žmonėms pritraukti. Bandyta šlietis prie spaudoje „dirbusių“, bet taip embrioninės stadijos ir neveikusių Tautos namų, tad pasirinkimas nevaisingas... Regis, kad matomiausias ir rezultatyviausias Draugijos žingsnis buvo 1996 m. surengta teoriškai ir praktiškai susidariusių padėti analizavusi konferencija „Etninė kultūra atkurtoje Lietuvos Respublikoje: pakilimas ar nuosmukis?“ bei po jos išleistas leidinys. Pasak pranešėjo, „daugelis kalbėtojų ypač aštriai kritikavo radio ir televizijos veiklą, Kultūros ministerijos bejėgiškumą, Švietimo ir mokslo ministerijos beviltišką tūpčiojimą prosovietinėje įtakoje“, todėl „valdyba pokonferenciniu laikotarpiu suaktyvino etninės kultūros, kaip valstybės kūrimo pamato, propagandą“. 1996 m. Žurnalistų sajungoje įvyko pokalbis apie tai, ar valdžia veikdavo remdamasi etnine kultūra. (Matyt, jai tam tikslui reikia pakisti po nosim stipriasis ir realias paję-

Pasisako kultūros ministras Arūnas Békšta.

Dalis naujai išrinktos Draugijos tarybos pasirašo pareiškimą Vyriausybei. Vytauto YLEVIČIAUS nuotraukos

gas...) „Teko konstatuoti, kad taip toli gražu nedaroma, nors, pavyzdžiu, 2-asis Konstitucijos straipsnis teigia, kad „Lietuvos valstybę kuria Tauta“. 1996 m. bendrame Radijo ir televizijos bei LEKD valdybų posėdyje „Etninė kultūra radio ir televizijos programose“ buvo „pasmerkta masinės informacijos invazija, perdėtas ėjimo į Europą propagavimas, išpūstas démesys tautinių mažumų programoms, démesio stoka laidoms į etnines lietuvių žemes ir kt.“ Veikta ir švietimo srityje, ypač 1997 m. „Surengtas LEKD valdybos ir Švietimo ministerijos etninės kultūros ekspertų komisijos posėdis.“ Jame, be kita ko, pabrėžta, kad vidurinėse mokyklose „būtinos etninės kultūros privalomas pamokos, etninę kultūrą reikia integruti į visą švietimo sistemą“, nes iš mokymo programų ši tema išstumta į „pasirenkamų“ dalykų sferą. Tais pačiais metais Ignalinoje su švietimo skyriumi ir Etninės veiklos centru surengta konferencija „Etninis švietimas rajono mokyklose. (...) 1998 m. buvo apsispresta daugiau démesio skirti paramos lėšų paieškoms, projektų rengimui, toliau plėsti ryšius su kitomis nevyriausybinėmis organizacijomis. Pasak ataskaitos auto-

riaus, 1995–1999 m. parengta 14 projektų, iš jų minėtini: kompleksinė programa „Ažvinčių dainos“ (leidinys „Kukuoja gegiute“, garsajuostė), Liaudies kultūros centro parengta publikacijų serija „Gyvoji tradicija“, lietuvių etninės kultūros antologija internete. Lėšas projektams skyrė: Kultūros ministerija (11 000 Lt), Spaudos, radio ir TV rėmimo fondas (45 900 Lt), Miškų ir saugomų teritorijų departamentas (20 200 Lt), Valstybinė kalbos komisija prie Lietuvos Respublikos Seimo (9 260 Lt), SPAB „Lietuvos geležinkeliai“ (9000 Lt). Ar, be draugijos, vykdymojai negalėjo lėšų „persipumpuoti“ tiesiogiai?

Iš ataskaitos santraukos matyti, kad kai kurių reikšmingų darbų būta, tiesa, jie daugiausia nuveikti vien pirmininko ir (žymiai rečiau) valdybos iniciatyva. Tai turime įvertinti kaip reikalingas pastangas, gaila tik, kad apskritai Draugijos gyvybė vos vos ruseno, jei nepasakysi – merdėjo. Jei aktyvus vien vadas, o organizacijos grandys nefunkcionuoja, reiškia, kad tokia visuomeninė struktūra arba atgyveno, arba nėra aiškiai išreikštų jos orientyrų, stimulų. Veiklių žmonių entuziazmas išblėsęs, idealizmas pateko į rinkos gniaužtus... Be to, daugelį Draugijos užmojų žymiai efektyviai ir realiau atlieka valstybinės institucijos Vilniuje ir rajonuose, tad dubliavimo pretenzijos suvokiamos kaip „pliušiukų ieškojimas“, „prirašinėjimas“, aišku, prisideda ir tai, kad dabar nė arklys arklio, sako, veltui nekas... O daugelio motyvacija paprasta: esam užimti tiesioginiu darbu, o tuščiai rinktis, agituotis, pliurpti gaila laiko ir nervų, tuo labiau kad šalį apėmė tokia bepinigė... Kas apmokės kelionią išlaidas, darbų priemones? Tokioje situacijoje gali išgelbėti tik (vėlgi!) donkichotų pašišventimus ir ryškių, nenudėvėtų idėjų iškėlimas, tikrujų rėmėjų įtraukimas, o ne biudžeto melžimas per iešmininkus...

Suvažiavime pasisakės kultūros ministras Arūnas Békšta, regis, yra neblogai susivokės situacijoje, todėl suprantamas jo noras matyti žymiai pozityviau visuomenės labui veikiantį sambūrį. „Kartais kalbėdami apie etninę kultūrą daugiau démesio kreipiam praeičiai, tai, žinoma, reikalinga, bet turime matyti ir tai, kokią, pavyzdžiu, įtaką jaunimui daro internetas. Lietuviškos medžiagos ten beveik nėra. Girdim, kaip jaunilkliai kalba: failai, užseivinai... Manau, kad tikrai naudingai veikiantis (ir etninės kultūros labui) yra Lietuvių kalbos įstatymas. Nesenai dalyvavau aktualioje konferencijoje „Lietuvių kalba informacinėje visuomenėje“, etnininkai kažkodėl tokų renginių nedaro... Etninės kultūros draugijai linkėdau veiklos ir rezultatų (atėjau čia ne kritikuoti laisvalaikiu dirbančiu). Kartais girdžiu, kad nėra pinigų, todėl veikla ir apmirusi. Priešingai, jei pasimatys realūs darbai (darbų veiklos nelabai matau), bus ir pinigu jiems paremti“.

Su neseniai Seimo priimto Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo turiniu ir jo teikiamomis galimybėmis Draugijos veiklai plėtoti supažindino jo rengimo grupės vadovė Dalia Urbanavičienė. (Beje, nesutikčiau su jos skubotu siūlymu Užgavėnes, Jonines, Küčias skelbtį nedarbo dienomis – tam reikalinga nuodugni esamos ir galimos švenčių sistemos analizė, diskusijos.) Aišku, viskas priklausys nuo žmonių suinteresuotumo ir aktyvumo, bet ir įstatyminis užnugaris, išmintingas įstatymu įsteigtos Etninės kultūros globos tarybos veikimas, matyt, sviestu nepagadins jau seniai užvirtos košės. Beje, vėliau pasisakės J. Vaiškūnas teigė, kad toks įstatymas – tik akių dūmimas, nes jame išdėstyti tik bendros formuoliotės. Kas užtikrintų veiklą? Jo manymu, minėtoji Taryba, tad, nelyg Kulionių svajotojas, pasiūlé rajonuose formuoti vietines tarybas. Jei jau Draugijos padalinii ten nesugebėta sukurti, tai...

Iš kitų kalbėtojų išskirčiau tuos, kurie pateiké konkretių pasiūlymų. V. Mikailionis: „Iš to, kokius įgūdžius turime, reikia daryti biznj. Siūlau įkurti verslo skyrių. Juk Lietuva – duonos rojus,

įsiminė, kaip lenkai Varšuvoje nérési iš kailio jos ieškodami. Ir gero, sveiko alaus turime – ne to „Kalnapilio“ ir kitų alaus daryklų priverto rudo skysčio. Linininkystė – taip pat galimas etnoverslas. Remdamiesi savo jautrumu gamtai, galime išsiugdyti geriausias medaus, medienos, vaistažolių, fermentų ir kitas biotechnologijas. Ar kas gali pranokti dzūkišką ruginukę – jų receptų kaimo senoliai žino ne vieną“. A. Tarvydas: „Valdžios sluoksniuose esama minčių privatizuoti ant Tauro kalno stovinčius profsaungų rūmus. Galime priimti nutarimą ir dėti pastangas, kad šie istoriškai reikšmingoje sostinės vietoje esantys rūmai atitektų Draugijai ir kitoms etninės pakraipos organizacijoms. Antra: susirūpinkime videojuostose užfiksuta medžiaga... Jei ji nebus pervesta į kino juostą ar į tobulesnį skaitmeninį video, po kelerių metų sunyks“. E. Brajinskienė: „Niekas provincijoje etnokultūra nesirūpina. Aukštuosis mokslus baigę kultūros darbuotojai ja nesidomi – daro šou. Išsirengia pusnuogiai, butelių prisistato ir staiposi pagal repą. Sakau jums: nebus démesio etnokultūrai – nebus Lietuvos“.

Po rimtesnių kalbų prasidėjo protokolinės gūžynės. Buvo taisomi įstatai, siūlomi būdai draugiją reorganizuoti, renkama taryba ir valdyba, ši, atseit, turinti rinkti pirminką (tam daug kas prieštaravo arba nesusigaudė). Iš kažkur buvo ištrauktai „paruošinukai“ – išankstinis tarybos narių sąrašas, registruojanties jis apdairiai kai kuriems buvo įteiktas, tik ne galimiems oponentams. Pakvipo nedemokratiniai („lietuviškais“) žaidimais, be to, kai kur buvo prasilenkiama su juridiniais viësų susirinkimų reikalavimais, nepuošė ir „démésiomanų“ ginčai, net kivirčai su prezidiumu, iš ten vėlgi skraidė įzeidžiančios replikos, pavyzdžiui: „vienas toks jau prisivadovavo!“ Dvasingieji provincialai sédėjo lyg stabo ištikti – magiškasis Vilnius... Išvada: rengėjų (R. Klimas, D. Urbanavičienė, M. Liugienė) scenarius buvo įvykdytas, numatyta taryba ir valdyba įteisinta (išskyrus gal porą neplanuotų įsibrovėlių), pirmininke išrinkta Muzikos akademijos etnomuzikologė Dalia Urbanavičienė. Jos pavaduotojais – Vaclovas Mikailionis, Antanas Gudelis, atsakingaja sekretore – Marija Liugienė. Iš Draugijos reanimacijos užmojų bene perspektiviasias ir viltingiausias naujosios vadovybės žingsnis – atskirų, savarankiškų skyrių (Švietimo, Folkloro ansamblų, Archyvų, Verslo ir kt.) pagal interesus įkūrimas. Tautos kultūros gaivintojams belieka palinkėti ryškaus Draugijos (ne tik viršūnėlės!) veiklos atnaujinimo ir sėkmės, juolab kad, kaip pabaigtuvų vakaronėje sakė jau ekspirmininkas R. Klimas, laukia kruvinas darbas. Lietuviams esa būdinga tolerancija, bet vis tiek teks įtemptai palaužti galvas, kaip pakinkyti rupūžes... Pakinktų neturėtume prireikti: pavyzdžiu, nesenai girdėjau – skambino iš dzūkų giriose dunksančių unikalių Zervynų tokis Algucis ir klausė, ką darysime... Odas pleškėms užraugsmė, pupas ir kanapes iki dangaus užsésime. Ne tik vadoliojimui, bet ir Šventojo testamento augmenų brandinimui.

The Holy Testament and the harnessing of toads

A brief review on the session work (November 13, 1999) of the Society for the Lithuanian Ethnic Culture is introduced by Juozas Šorys. To his opinion the number of the public societies of this kind is too great within Lithuania – because of the shortage of means they are unable to make their activities useful. Besides, the activity of these public organizations is of little value, whereas the state institutions of the same kind are active at their work and give good results. The author's proposal for the societies of the kind is to conjoin and coordinate their actions with those of state cultural institutions.

Ieškojimų santakoj

Konferencijos „Etninė kultūra: vakar, šiandien, rytoj” Kaune atšvaitai.

Liudvikas GIEDRAITIS

Lyg ir papilkėjės nuo Atgimimo laikų Kaunas. Lyg – su mažėjės. Ar taip tik pasirodė – atvažiavus iš Vilniaus. O gal toks įspūdis – tik iš savo paties niekaip neįveikiamo ribotumo pojūčio, atstumtumo, nepilnatvės: pėscias paukštis esi, žmogau, amžinai pėscias paukštis... Sustagarėjusi lapkričio pabaigos Lietuvos gamtovaizdį jau nutvirkė naujos žemos pirmo šalčio baltumas, o visuomeninio gyvenimo tikrovę – pirmas tikras po Atgimimo supratimas: nebus taip lengva, kaip atrodė, vaduotis iš visokeriopų nelaisvių, nepriteklių, ribotumų, negalimybų... Nebus taip lengva. Gal būtent ir tą supratę, kauniškai iš Tautinės kultūros centro, kuris prie pat mūsų didžiųjų upių – Nemuno ir Neries – santakos, sumanė pakviesi pokalbiui Kauno miesto ir apskrities švietimo bei kultūros žmones, tiesiogiai susijusius su etninės kultūros darbu. Iš įvairių savo veiklos pašalių suvažiavo apie trejetą dešimčių, kuriems, anot garbiojo A. Žarskaus, „širdį skauda dėl etninės kultūros būklės”: bent artimiai susipažinti (Kaune Lietuvų tautinės kultūros centras priklauso švietimo, o Etnokultūros (folkloro) – kultūros sistemai), išsakyti siekius, pabandyti suderinti juos, aptarti Kauno miesto renginius, paieškot geresnių būdų, kaip juos įgyvendinti, suvokti savo, etnokultūrininkų, padėtį šiandienos Lietuvoj, pasiaiškinti kai kuriuos teorinius dalykus... Konferencijos programoje: Ar turiu etninės kultūros ateities viziją? Šventė mieste: šventas laikas ar pramoga, šventė ar renginys? Švietimas ir kultūra: kartu ar atskirai? Suaugusiuų švietimas: tėvų ir pedagogų ugdymas. Kokios šaknys maitins ateinančio tūkstantmečio žmogų?... Dalyviai: J. Misevičius, A. Žarskas, L. Krušinskas, A. Česienė, R. Ambraziejienė, A. Vandytė, A. Zmitrytė, E. Vindašienė, G. Giedraitienė, A. Bernatonis... Išvardijau šnekiausius, nes ką dėstysi – bus būtent jų kolektyvinės minties (skrupulingai nuoseklūs liaudies kultūros gerbėjai – gal turėtų pripažinti pirmiausia būtent tokią, ar ne!) išsakymas, kas šioje konferencijoje suvokta, pajusta, galėsiančio gal šiuo tuo praturtinti ir kitus, tautiškumo tikslų siekiančius.

Su žmogaus sąmone, savo atskirumo suvokimu atsirado klausimai: kas aš, kodėl aš. Nuo jų – kultūros pradžia. Ir mūsų tradicinėj pedagogikoj tėvų pamokymas „vaikeli, atmink save” – gerai žinomas. Ne materialiniu požiūriu „atmink save”, bet atmink, kuo gimus esi. Kultūra – sielos apvalymas nuo šio pasaulio apnašų, žmogaus dvasinis gimydamas, sąmoningumo budinimas, būdas pažinti save. Visos šventės iš esmės yra ne Dievui pašlovinti, bet žmogaus santykio su savimi, kitais, Kūrėju nustatymas, išsiaiškinimas. Klestime šiandien psichiniai ligoniai ir savižudžiai (iš 100 tūkst. Lietuvos gyventojų esą net 50 (!) savižudžių, Albani-

joj – vos 1–2). Tai liudija ir mūsų kultūros pakrikimą. Dvasinė sveikata, santarvę su savimi ir kitais palaikė papročiai. Bet šiandien jie nyksta, nes atitrūko nuo juos pagimdžiusios žemdirbiškos tikrovės. O, be to, žmogus – būtybė, siekianti tvarkytis, suvokti reiškinį dvasią, kilmę, prasmę – vis protu (skirkim nuo papročio, kas „po protu“). Tuo būdu tenka pačiam spręsti, kas gera, kas bloga. Bet tai itin sunku žmogui. Papročiams netenkant įtakos, atėjo įstatymo amžius. Tačiau ir įstatymu palaikoma moralė nepatvari, netobula, „iš bėdos“, nes palaikoma ne žmogaus vidine būtinybe, o prievara. Net didžiausias piktadarystes galingieji pagrindžia ne kuo kitu, o įstatymu. Tad esame asmeninės moralės, dvasinės brandos amžiaus priešaušry. Nelengvas bus amžius: paprotys ar įstatymas tiesiogiai nurodo, kaip elgtis, o čia žmogui reiks nuolat apsispręsti pačiam: etiška – neetiška, dora – nedora, gēra–bloga... Kaip visa tai žinot, kuo pasiremt? Žvilgsnis vėl krypsta į... tradiciją: jei moralė sistema nesiremia laiko išbandyta tradicija, ji – be steburo, minkoma kaip nori kiekvieno suinteresuotojo poreikių naudai. Mūsų tradicinė moralė pagrįsta viena griežta nuostata: gera – kas žmogaus kūną, dvasią, protą daro stiprū... Tradicinės vertybės būtinės tinkamiausiu būdu įsisavinant, priimant iš pasaulio ateinančią informaciją, nes labiausiai atitinka žmogaus, tautos būdą, mentalitetą. Tradicijos (tautos) žmogus suvokia, jaučia, mato giliau ir daugiau, nes esąs pakylėtas ant jos (tradicijos, tautos) pečių. (Sėnos, bet, atrodo, prasmingos kartoti vėl ir vėl tiesos, J. Misevičiaus išsakytos kaip įžanga į konferenciją.) Praran-dami ne tik papročiai, kartu prarastas ir „pats šventas buvimas, pajauta“ (A. Žarskas). Senasis lietuvis – pajautos žmogus. Bet tai ir visos žmonijos vaikystės žymė. O branda susijusi su protu, tad senųjų vertybų išstumimas dėsnings. Néra čia tragedijos. Gyvename ir atradimais naujo, ne tik praradimais. Bet skurdžiai, matantys tik nauja. Sunkiausia matyti abi reiškinio puses. Esame – kad rastume salyčio taškus tarp seno ir naujo, kad naujovės beato-dairiškai negriautų senųjų vertybų, o praturtėtų jomis. Pokyčių niekas neužtvindys, ir mūsų žmogiškas tikslas – kiek įmanoma „suminkštinti“ juos, kad būtų mažiau skausmingi žmogui, pristabdant senų patikrintų vertybų griovimą, kol néra surukta patikimų naujų...

Praktinės etnokultūrinės veiklos srity Kaune esą daug gražių dalykų, daug renginių ir daug žmonių, matančių ir darančių, kas, jų supratimu, tikra ir gražu, bet viskas lieka uždaroj erdvėj. Kitiemis lyg ir neįdomu tai. „Neina“ prie mūsų ir žiniasklaida. O jei „ateina“ – neprofesionaliai. Galim tik quostis, kad visuotinių pokyčių aplinkoj kiekvienas mūsų

renginys, viešas ar uždaras – vis tiek nepraeina be pasekių: nokina, kaupia vaisių, kuris, te mentaliniu lygiu (A. Žarkus) – maitina trokštančius jo. Per jégą grožio pajutimo į širdį neįbruksi. Juo labiau, kad šiandien girdim ir tokijų pasakojimų, esą mama dainuoja liaudies dainą, o vaikas dar labiau rékia. „Užleidus“ roką, vaikas nutyla. Dirbtai reikia ir dirbtai, nesigraužiant dėl poveikio. Vieną dainą išmokius – negausi vaisių. Reikia išmokyti šimtą ir kitą, kad vieną akmirką žmogaus vidus gal nušvistų nauja šiesa... Gimstama ir su „naujosios kultūros duomenimis“, ne tik su savo, pamatinės, ir jei kas gražaus, kilnaus, išjausto, išgyvento, perprasto mūsų skleidžiamo visuomenėje atitinka ir dabartinius tautos, žmonijos vystymosi dėsnius, pastangos neliks nevaisingos. Etniškumo dvasia Lietuvoje išliko labiau nei kur kitur, nes etninė kultūra buvo mūsų pasipriešinimo erdvė. Tuo metu to užteko, bet šiandien perprantant, vertinant etninės kultūros palikimą, daugeliu atvejų klystama, į viską žiūrint per krikščioniškus akinius. Tad net ir mokyklose „netikrumas etninės kultūros populiarinimo srity“ visiškas (E. Vindašienė). Krikščioniškais įsitikinimais niekaip nepaaiškinsi, tarkim, lietuviškų vėlių esmės. Senoji lietuvių kultūra – labiau jausmų, širdies, o krikščioniškoji – proto, intelektu, žodžio. Tuo būdu neatitinkimas atsiranda, kai širdies, išjautimo dalykai aiškinami proto kategorijomis. Senoliai ne taip šnekėtų ir apie savo šventes, kurių esmės mes jau gal ir nebesuprasim, nes prarastas pats šventas buvimas, pajauta. Kita mūsų kaima: etninės kultūros vertybes norime „prietaikyti šiu dienų masėms“ (L. Krušinskas), kas iš esmės esą neįmanoma, nes tos vertybės sukurtos – vėlgi – visiškai kitokios visuomenės sąlygomis. Tradicinės kultūros dvasia bei tiesos dabar tik mažai visuomenės daliai tesuprantamos ir tinka, nes turimas reikalas su „ypatingo sudėtingumo ir išminties civilizacija“, kurios vertybes šiandien suvokia, pajégia jomis gyventi tik dvasingojo idealistinė mažuma. Tik tokie dabar vadintini žodžiu „inteligentai“, lietuviškai tariant, „kilmingieji“, visuomenės vedliai... (Na, taip, bet aš – L. G. – tik „mediumas“, lietuviškai tariant, tarpininkas: šiuo atveju – tarp laimingų „leškojimų santakos“ bei žodelių ant popieriaus). Kaip veikti, ką sakyti, kad ta „lietuviškai“ civilizacija pasiekę žmogaus vidų... Esam neigiami, nemégstami, svetimi, atmetami dar ir todėl, kad dabartinė visuomenė vartotojiška, o „kilmingieji“ neprisideda prie tokios, nes „mūsų senoji civilizacija ne vartotojiška, o jutėjiska“, kurios savitumo jutimai šiandien žmogui „užkalam“ jau nuo ankstyvos vaikystės – visokiais kompiuteriniais „superveikėjais“. Nuolatinio konflikto su pasauliu akivaizdoje esam, nuolatinės mūsų krašto dvasią niokojančios okupacijos – per beatodairišką svetimybių įsileidimą. Tad yra tiesioginė prasmė išsiaiškinti, kur mūsų veiklos esminiai barai, kokias turim galimybes, ką privalom žinoti, jausti, kaip veikti... Kaune vaikų folkloro ansamblių – daugiau nei suaugusiuoj. Pui-ku. Tik jų vadovai – ne itin išmanantys folklorą: chorvedžiai, eiliniai muzikos mokytojai, tautosakos ekspedicijoj gal né karto nebuvę... Štai ir vienas veiklos baras. O matant plačiau: kaip mokytojus „jjunkti“ į tradicinės kultūros vežimą, kaip, ką daryti, kad jie etninės kultūros srity dirbtų „ne dėl taškų, o su meile?“ Tik ką priimtas Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas. Ar turės jis įtakos mūsų veiklai? Visuomeniniam judėjimams gal prisiėdės tik papildomi

rūpesčiai „imtis“ su „paukščiukų gaudytojais“ valdininkais. Pinigų atsiras tik etatininkams, kurie per Rasas Santakoj atveš alaus ir tebedegins padangas... Nes kur valdiška – dažnai netikra. Valdininkų itin sunku išjudint dvasingumui. Antra vertus, be abejo, labai norėtysi, kad ir Kaune, ne tik Vilniuje, etninė kultūra būtų bent kiek geriau finansuojama. Bet idealizmo nepadaugės. Čia slipy gal net ir bloga šio įstatymo įtaka. Kiek, tarkim, šiame pokalby yra žmonių, kviečių iš valdiškų įstaigų! Nei iš Kauno savivaldybės šventimo ir ugdymo skyrių, nei iš Kauno mokytojų šventimo ir kultūros centro, nei iš Vytauto Didžiojo universiteto, nei Vilniaus pedagoginio universiteto, nei, pagaliau, iš dienraščio „Kauno diena“... (Idomu: kas, anot to laikraščio, Kaune tą dieną „ivyko“!). Kitas kladumo miškas – tradicinė šventė mieste. Ir iš viso, ką daryti, kad šventė būtų dvasinga, o ne masinės renginys? Gal „bėgti į gamtą“ ir ten šventi nedidelėmis grupelėmis, nes tik taip gali pajusti „šventės dvasią“. Neturim tradicijos: miesto šventė. O ir Valstybė nėra įteisinus nė vienos mūsų tradicinės šventės. Švenčių esmę sudaro bendravimo, buvimo šalia vienas kito jausmas, šventa dvasia. Tai ne masiška. Kas siekia masiškumo, matyt, klysta. Net bandymas tas pačias Jonines šventi masiškai – kad ir Nemuno bei Neries santakoj – nesusipratimas. Mūsų šventės švenčiamos dažnai šeimos rate: kiek šeima dvasinga, tiek ir turi tos šventės. Ieškantys giluminių dalykų minioj ar ant asfalto – jų neranda. Etnografinių ansamblių išvykos prie piliakalnių, į gamtą – gal yra tikrosios šventės paieškų kelias?... Masė šventumo nepriima, tai pasiekiamą tik išrinktiesiems...

Bet ar ne ydinga (atsiprašau: ir aš, žmogus, šiuos žodžius suraše, buvau, kaip man sakyta, konferencijos lygiateisis), ar pagaliau ne saviziudiška – apsigobus savo šventumo gobtuvu, nesistengti kitiems skleisti šviesą (jei iš tikrųjų tokia švieti), ar ne savimyliška, ar ne savanaudiška... Tarybiniais laikais, renkant tautosaką, ne kartą iš žmonių teko girdėti, kaip partiniai aktyvistai plėšę jaunimo skelbimus, kviečiančius ten ar ten rinktis Joninių šventi, kaip terorizuoti bandantys burtis į šventę, kaip į šventimo vietą pristatyta degtine ir aluminiu stengtasi „užpilinėti“ ją, kol galiausiai Rasų laužai, vyresniųjų liudijimu, buvę ir kaitrūs, ir aukštū, – prislopo ir užgeso. Šildykimies, kilmingieji, po savo pačių šventumo ir išskirtinumo skraistėmis, bet – esu tokio elgesio „asmeninis“ nemylėtojas. Būdamas beviltiškas vienišius (nei ansamblietis, nei ramuvietis – tik dvasinis pritarėjas), daug metų visai nuoširdžiai bandžiau surasti kokį būrį, būrelį, ketinančių vykti kur šventi Rasas. Beviltiška. Išsišmižinėja po pakrūmes slaptai. Bent būtų paskelbta vietinių apylinkių, artimesniųjų miestų, miestelių žmonėms, jaunimui, kur ir kada šventieji pašvestieji žada atvykti. Neaugi papildomi dešimt, dvidešimt ar šimtas ieškančiųjų (gal – to paties šventumo), vienatvėse nerandančiųjų pagalbos „neorganizuotųjų“ pakenktų tai išrinktujų saujelei? Gi uždarumas veda į susinaikinimą. Be to, vis tiek reiks savo tradicines šventes perkeisti taij, kad jos prigytų, būtų priimtinios, įdomios, dvasingos ir miesto sąlygomis. Kitaip – beviltiška: nei asfalto išardysim, nei miesto išvaikysim...

Nuomonės prieštarungos – bet kur tiesa?.. Nei Užgavėnių, nei Kalėdų šventi niekas niekur nevažiuoja, šventės „nusėda ten, kur žmonės gyvena – mieste“ (A. Morkūnas).

Kaip jos čia jaučiasi? Prieš porą dešimtmečių Kaune dar buvę gatvių, mažų rajonų (daugiausia – privačių namų), kur žmonės švēsdavo Užgavėnes: atsirasdavo nesaudžiančiujų – vaikščiodavo po namus persirengėliais. Bet kažkaip nejučia viskas išbléso. Kodėl? Matyt, išbléso pasutiniai miesto bendruomeniškumo atšvaitai: šventei reikia bendruomenės, bendrijos. Šiandien miestas – tik individų suma. Vaikai – ir tie labiau mėgsta klasėje surengtą savą, tarsi mažos bendruomenės, šventę, o ne masinį mokyklos renginį. Kauno miesto mokyklų mastu trejus metus iš eilės buvo rengtos Advento popietės: pasklisdavo 10–15 folkloro ansamblių su paruoštom programom... Ir – neprigijo, nepritapo prie šventės dvasios... Kaip suderinti, jei įmanoma, masiškumą su šventumu? Vėl ir vėl: kaip? Ir – kad būtų ne renginys, o tikra šventė. Kaip paskatinti „priruošti“ šventės dalyvius – „šventumui“: dalyvavimui, buvimui šventėje, ne renginy, kad nebūtų tik „šventinio renginio“ žiūrovais... (Plakimasis, sakau, tarp ienų, prie kurių – gal tik dievų valia teišjudinamas vežimas.) Pirmasis žingsnis ta linkme – gal folkloro ansamblių, kaip dvasinių įkvėpėjų, nuoširdžiausias atvirumas, „éjimas į liaudį...“

Viešai vis giriama Vilniaus etnokultūrininkų veikla, o Kaunas – neva „miręs miestas“. Bet taip atrodo tik aikščių renginius matantiems, nežvelgiantiems giluminių srovių. Kauno etninės kultūros centro svarbiausi renginiai – „Suklegos“, folkloro festivalis „Atataria lamzdžiai“, o Tautinės kultūros centre (14 žmonių) – kasdienės šviečiamosios, praktinės veiklos šurmuly. Švietimo srity vis tebeopus atskirų dalykų dėstymo sederinimo su etnokultūriniu ugdymu reikalas. Opus ne tik metodiniu požiūriu, bet ir mokytojų suinteresuotumu tai daryti, jų noru susipažinti su etninės kultūros teorijos bent pradmenimis. Deja, šiandien tautinė kultūra dažnai vertinama kaip koks „prieskonis“ ir dar gi – „ne itin mėgstamas“ (A. Žarskus). Ogi Didysis etnokultūrininkų noras, darbų ir pastangų esminis tikslas – kaip mums, tautai, neišnykti tarp kitų, gausesnių, įtakingesnių pasauly, išsaugoti, išlaikyti savo gerąsias savybes, patirtį, išminties, mano bent šviesiausią, širdingiausią blyksnį... Na taip. Todėl labai svarbu etnokultūrinę veiklą, pastangas sužadinti Valsybės lygiu, Valstybės orumo lygiu. Gal tik taip bejmanoma igyvendinti ir šioje konferencijoje išsakomus siekius... Štai mokytojai bei šiaip žmonės, dirbantys etninės kultūros baruose, be paliovos jaučia geros vaizdinės medžiagos bądą. Kaip, pagaliau, bent tai išgyvendinti? Nufilmavus bent gero folkloro ansamblio repeticiją – būtų gera paspiritis ansamblų vadovams (A. Bernatonis). Gaila, kad Lietuvos liaudies kultūros centro fonotekos medžiaga „nedirba darbo“ (L. Krušinskas), tarsi užkonservuota. Ten tik kaupima, kauptama, bet sukauptieji turtai „gyvenime nedalyvauja“... Ir vėl: kaip nenuuskurdinant etninės kultūros dvasios „jsibrauti“... į televiziją, kaip elgtis, kad ji būtų suinteresuota etnine kultūra, bent per didžiasias šventes „nevarinėt“ nepaliaujamų savo idijotiškumu serialų apie iškrypelius, žmogžudžius... Bet pirmiausia gal patiem mums reikia gerai jaushti, žinoti, ką daryti. Kai žmogus gerai jaučia, žino ir iš širdies dirba – vaisiai visada gi būna gražūs, klūtys nugalimos... Etninė kultūra gyvuos, kol yra žmonių, kurių širdyje gyvas šiltas jausmas savajai prigimtinei kultūrai, padésiančiai mums išlikti savimi ir Europos Sajungoje. Ypatinga didžiau-

sioji vertybė išlikusi iš tūkstantmečių gilumos – mūsų senosios liaudies dainos, kurios mums – lyg Vedos indams. Jos – lyg syvai mūsų etninės kultūros medžio gyvybei palaikyt... Kartais gal perdaug kalbam apie išorinius dalykus, poreikius, savo darbo įkūnijimą „medžiagoje“. O reikia kalbėti apie dvasinį rūbą (E. Vindašienė):

Augo vubulele sodely...
Sukrovė žiedelius baltuosius...
Nokino vubulelius geltonus...

Bet „gryno dvasingumo“ – taip pat nepakanka. Reikia ieškot ir naujų patrauklių formų, įdomumo. Tik taip gali sudominti ir tą pačią žiniasklaidą. Bet būtina vienybė, susiklausymas. O šiandien etnininkai lyg ir ne visai sutartinai į vieną pusę vežimą traukia. Ta, beje, labai akivaizdžiai parodė neseniai taip nedarniai atsidrabstęs Etninės kultūros draugijos suvažiavimas...

Kaip atrodo „Liaudies kultūros“ žurnalas visame čia išsakytyų siekių, pastangų fone? (Atsiprašau, tai jau ir mano, svečio, žodžiai). Ko lauktumėt iš jo, be to, ką duoda? „Tik išslikit tokie, kokie esat“, – bematatsakymas. Ir – tyla. „O gal esam perdaug akademiski, neatliepiam praktikų – tu pačiu mokytojų ar švenčių rengėjų – poreikių? Susilaukiam tokų priekaištų“. „Ne jus vienus lupa... Reiškia, gerai dirbat...“ „O vis tik, jūsų supratimu, kaip žurnalas galėtų gal „priartėti prie gyvo gyvenimo“, etninės veiklos kasdienybės, turėtų, sakytm, praktinės naudos, poveikio?...“ (Tylu...). Ir tik pasižiutau – šapelis, nežinia kodėl besiplakantis tarp savo paties suplaktų mea culpa putų... O švietimo srity šiandien pirmiausia reikią etninės kultūros programos. Tai itin sudėtingas dalykas! Nes etninė kultūra – gyvas procesas, ne žinių suma. Nevykusiai jos mokant, „propaguojant“, labai lengva ir numarinti. Būtina „itraukti į etninės kultūros dvasią“ (A. Žarskus) kuo daugiau mokytojų. O entuziastams, tautinės kultūros žinovams – „gyviems“ eiti į mokyklą, ne tik – nesulaukiama filmuota medžiaga... Daug ko reikia. Pirmiausia – išlikti savimi.

On the junction of searches

The reflections of the conference „Ethnic culture yesterday, today and tomorrow“, held in Kaunas.

Liudvikas GIEDRAITIS

During the process of accepting and mastering the information flooding from the world in a most suitable way traditional values are necessary for they are largely in accordance with the nature of man and the nation. Yet, at present ethnical values are largely lacking for the attention of the state, they are suppressed by the mass culture, and the activities of ethnoculturalists is left as if within their own circle. The aim and the sense of the searches are how to escape out of the secluded circle, how to make the mass media become interested in ethnic values, how to „implant holiness“ in traditional festivals, how to make the ethnic culture be introduced to and become popular at schools, and how not to become melted and not to loose one's own face within the encirclement of numerous and more active states.

Užgavenių paveldas nūdienos reikmėms

Apie praktines Užgavenių papročių ir folkloro pritaikomumo problemas su Lietuvos liaudies kultūros centro Papročių ir apeigų sektoriaus etnografėmis Birute IMBRASIENE ir Nijole MARCINKЕVIČIENE kalbasi Juozas ŠORYS.

Juozas ŠORYS. Užgavénés, kaip kalendoriné šventė ir paprotinės sistemos dalis, turi ir į istorinės sąmonės glūdumas nusitęsiantį paveldo matmenį, ir į nūdieną nukreiptą kultūros proceso poreikių vektorių. Todėl pravartu pasiaškinti, kaip būtų įmanoma turimas žinias iš Užgavenių rengimo patirties ir iš idealiosios teorinės sferos kuo racionaliau pritaikyti kasdieniniam darbui rajonų centruose, miesteliuose, kaimuose, taip pat ir dideliuose miestuose.

Toks provokacinis klausimas – kiek būsiu teisus teigdamas, kad šiandien Lietuvoje rengiamos Užgavénés dažniausiai žemaitiškos?

Nijolė MARCINKЕVIČIENĖ. Mano supratimu, Užgavenių papročiai atskiruose krašto regionuose labai skiriiasi. Nei per Velykas, nei per Kalėdas, nei per mažesnes šventes tokį ryškų skirtumų néra. Kodėl taip? Moksllinkams reikytu rimčiau šį fenomeną patyrinėti.

Gaila, kad žemaitiškos Užgavénés tarsi nustūmė į šalį kitų regionų Užgavenių savitumus. Pavyzdžiu, žemaitiški Užgavenių personažai atejo net į Lazdijus. Informaciame LLKC biuletenyje „Etninės kultūros renginiai Lietuvoje“ rašoma, kad ten praeitais metais buvo rengiamos „kaukių vaikštynės“. Kiek yra žinoma, bent jau per paskutinį šimtmetį Dzūkijoje nebuvo nei persirengélių būrio, nei laužų. Ir Suvalkijoje nebuvo, ten veikė, pavyzdžiu, tokis personažas Sidaras su palyda. Sidaras vaizduojamas kaip užkietėjės senbernis, iš jo galima šmaikščiai pasišaipyti. Buvo rengiami robaksai, per kuriuos tarpusavyje kovojo Lašiniris su Kanapiniu. Tokius faktus su įvairiomis interpretacijomis galima panaudoti rengiant regionines šventes. Galima juk norint išsiversti ir be laužų, žemaitiškų kaukių ir kitų skolinių.

J. Š. Ar tai – metodiniai patarimai, ar griežtesni pakinimai?

N. M. Tiesiog paskaitai tą knygelę ir matai, kaip akrai kultūros renginių darytojai graibstosi, kur pakliuvo. Yra savos, gretimų apylinkių ar regiono medžiagos, bet nesistengiama jos surinkti – ieškoma kažkokiu „patikrintų vertybui“.

J. Š. Skaitant minėtajį biuletenį, išties į akis krenta la-

bai margas Užgavenių renginių pateikimas. Vienur jis dalykškai nepriekaištingas, o kitur, deja, padvelkia savo krašto ypatumų nežinojimu (o gal nenorū to kaip „žemo“ pažinti) arba net sovietmečio klišémis. Nustebino, kad net, rodos, viename iš Žemaitijos kultūros bastionų Mažeikiuose vis dar rengiamos ne Užgavénés, o „žiemos palydos“. Tą abejotiną renginį (beje, sekmadienį) daro (ir knygelėje pasirašo) ilgametė kultūros skyriaus vedėja Aldona Rupkutė. Kur kur, bet žemaičių žemėje tai – jau visiškas nesusipratimas... Nežinia, kokiais motyvais vadovaudamiesi „žiemos palydas“ vis dar rengia šiaip jau papročius išmanantys Kaišiadorių kultūrininkai. Daugelio rajonų skyreliuose akivaizdus žemaitiškų Užgavenių „užkratas“ – ir Morės deginimas, ir „žydų“ vaikščiojimas... Kita menkavertė tendencija – visą šventę paversti vien pramoga. Taip ir mirga „karnavalai“, „linksmybės“, „blynų baliai“, „persirengélių pokštavimai“, „šurmulyš“, „kaukių parada“, konkursai“. Ypač įspūdingi Danutės Jančiėnės pristatyti „Užgavenių (...) lažai kultūros įstaigose, mokyklose“ Marijampolės rajone. Mīslingai nuteikia Želvos vaikų ir jaunimo centro pristatytos „teatralizuotos „žydų“ ir „čigonų“ vaikštynės Želvos miestelyje, Ukmergės rajone. Regis, ten bent iš kelių regionų susivalkioti Užgavenių elementai. O kiek savų? Gali būti, kad Anykščiuose „žiema su pavasariu susitinka“, bet formuluotės „persirengélių vaikštynės“, Gavėno (Morės) ir laužų deginimas rodo, kad dar nesusigaudyta, kur gyvenama ir kas kada daroma... Panašiai ir Biržtone. Antai net šeštadienį Ignalinos r. Palūšės miestelyje rengtos Užgavénés neišsiverė be trafaretiško žemaitiško pavadinimo „Žiema, žiema, bék iš kiemo“, tad apie turinio skolinius baugu ir pagalvoti. Džiugu, kad Klaipėdos „Ažuolyno“ mokyklos folkloro ansamblis „Aitvaras“ rengia Užgavenių šventę „Aš užaugau ubagėlis“, o Sendvario mokyklos folkloro ansamblis „Pupos“ – „Susirinko ubagai“. Pagirtinas tematikos platinimas ubagų sąskaita – būtent daugiausia vaikai ir vaikšto ubagais gretimose žemaitiškose vietovėse, bet nuvilia datos sumaišymas – jais tradiciškai vaikštoma Užgavenių išvakarėse, tad buvo galima prisiderinti. Klaipė-

dos lietuvinkų bendrija „Mažoji Lietuva”, folkloro ansamblis „Vorusnélė” Užgavénės, regis, motyvuotai perkeičia Šiupinio švente, žemaičiai per Užgavénės apeiginių šiupinių valgę, bet ar tai būtent per Užgavénės darė ir mažlietuvių, derėtų dar akivaizdžiau įsitikinti. Nieko neprikiši Zitos Baniulaitytės pateiktoms Palangos „žydų”, „budelių” vaikštynėms ir baliui. Taip ir būna, pats mačiau, tik dėl kolorito tikslumo man dar norėtusi „ličynų” įvardijimo. Gražiai Varénoje ir Krūminiuse vykusią šventę „Kepé, kepė močia blynus” pavadino jos rengėjai, tik persirengėlių vaikštynės šiam kraštui, atrodo, išlaužtos iš piršto... Nors, jei leistumėmės į istorinius svarstymus, aišku, neišvengtume požiūrių reliatyvumo...

N. M. Išryškinkime, kas paveldėta iš savo krašto protėvių. Antai Lazdijai turi vadinamajį kuliką. Tai važinėjimasis per Užgavénės arkliais laukais ir apie laukus. Dar yra užrašyta, kad nuo kalnų buvo leidžiamasi verpstėmis. Nors ir mažai, bet yra už ko užskabinti darant vietinę šventę. Pasiieškot gerų arklių, suorganizuot važinėjimąsi, jį įtraukti į šventės kontekstą su dainavimu, muzikavimu, šokiais, ir jau nors kukliai, bet kažkas savitesnio nei kitur bus. Patartina ten iškelti dzūkiškus valgius, galima nevengti ir blynų. Vakare vakaruška. Motyvavus, kodel važinėtasi nuo kalnų su verpstėmis, atskirą šventės dalį galima surengti vaikams. Išmonei ribų nėra, tik ne reikia remtis kažkur nugirstais ir žiniasklaidos išplatinimais svetimos padangės papročių elementais...

J. Š. *Iš kitų vietovių irgi esi užrašiusi savitesnių dalykų apie Užgavénės?*

N. M. Pavyzdžiu, apie Ukmergę vaikščiodavo gervėmis persirengusiuju būrys. Eidavo per kaimą kaulydamas iš žmonių riešutų. Nedaug tokį užrašymų, bet akylesniems kultūrininkams „kabliukų” pakanka. Neseniai ekspedicijoje Širvintų rajone, Gelvonuose, sutikau iš Ukmergės krašto atsikėlusią žmonių, kurie dar atsimena, kad po kaimą vaikščiojo būtent gervė. Matyt, su palyda, matyt, prie jos buvo tam tikra personažų grupė. Tai ir vertėtų panaudoti rengiant šio regiono Užgavénės. Gaila, vietiniai kultūros darbuotojai šia dékinga situacija nepasinaudoja. Tarkim, Biržai galėtų kūrybiškai panaudoti paprotinėj literatūroj žinomą „bičių vežojimą” (tiksliau, ant rogių uždėtame kubile kaip bitės zyziančių ir vandenės prašančių vaikų), jaunimo laistymosi vandeniu paproti. Priimtinos ir vadinamosios Užgavénės vestuvės, kai persirengę vestuvininkais vieno kaimo jaunuoliai važiuodavo rogėmis per kitą kaimą ir prašydvavosi aplaistomi.

J. Š. *Dar Biržų krašte prašytele prašosi labiau iškeliamas savitas Užgavénės čigonautojų paprotys. Prieš kelelius metus per Biržuose surengtą folkloro ansamblį Užgavénės programą peržiūrą įstrigo atmintin Biržų rajono Užušilių folkloro ansamblis (vadovė Laima Aukštuoliene) parengta sceninė čigonavimo papročio versija.*

N. M. Arba, pavyzdžiu, Vidurio Lietuvoje žinomas persirengėlių ubagais vaikščiojimas po kaimus ir išmal-

dos kaulijimas, prašinėjimas. Iš tiesų tai turbūt kaimynų lankymas, ūkinės ir žmogiškos sékmės linkėjimas. Neužmirškime, kad ubagai – protėvių valios perdavėjai, tam tikri žmonių pasiruošimo aukotis (ir aukotis) savo gerą dėl bendruomenės tikrintojai, tai lengvai persiveda ir į dviasios sferos reiškinių aiškinimąsi.

J. Š. *Idomu, kad ir Grūšlaukėje (Kretingos r.) diena prieš Užgavénės yra skiriama persirengimui ubagais. Vaikščioma paprastai pirmadienį po pietų, uoliausiai tai daro moterys ir moksleiviai, o vakare į šią linksmą erzelynę kartais įsijungia ir vyrai.*

N. M. Beveik kiekvieno krašto Užgavénės šiek tiek savitos. Net dzūkų Varėnos... Prieš kurį laiką Varėnoje mero pavaduotoju buvo žemaitis, jam taip reikėjo Užgavénėi, persirengėlių vaikštynių, kad jis net šiurpino savo entuziazmu. Taip Varėnoje ir įvesta žemaitiškų Užgavénėi mada.

J. Š. *O dar kokia dzūkiška Užgavénėi medžiaga padėtų „užsikabinti” rengiant šio krašto specificos turinčias šventes?*

N. M. Pavyzdžiu, skaičiau, kad Dieveniškėse (Šalčininkų r.) vežiodavo Užgavénėi Diedus. Ne Morę, ne Gavéną, o Diedą. Vaikai prikiša šiaudų maišą – tai ir yra Diedas. Jį vežioja po kaimą, paskui pririša prie tvoros, ir visa palyda, ypač vaikai, prašo silkių. Šiuos duomenis dzūkai galėtų panaudoti savo Užgavénėse.

Utenos apylinkėse per Užgavénės po kaimus, kartais giedodami, eidavo vaikinai ir merginos, prisitaisę kupras ir didelius pilvus.

Atrodė, kad Širvintų rajone apie Užgavénės nieko neįmanoma surasti, bet užtat ten yra įdomių duomenų apie Pelėnų dieną. Jaunimas „čydindavosi”, vaikščiodavo per kaimą su pelenų maišeliais, nemačiomis kabindavo juos merginoms, kurioms atėjo metas tekėti, senmergėms prie sijonų. Tai buvo gana linksma pramoga, tapdavusi Užgavénėi pakaitalu. Tad, jei nebéra jokių užuominų apie švęstas Užgavénės, iš bédos galima panaudoti ir Pelėnų dienos personažus, įvaizdžius, semantiką.

Pavyzdžiu, Šiaulių apylinkėse geldoje iki karčemos tempdavo gyvą bobą, kuri už tai turėdavo duoti riešutų arba kitaip atsilyginti. Tiesiog sugauna kur nors einančią moterį ir sodina į geldą... Tokia tarsi nežymi detalė, kurią galima plėtoti. Vien autentiška medžiaga neišsiversime, kultūros darbuotojams reikėtų pasitelkti ir fantaziją.

J. Š. *Ką patartumėt bendrai aukštaičiams? Jie mūsų kalboje kažkaip apeinami...*

N. M. Aukštaitijoje per Užgavénės turėtų karaliauti Gavénas. Jokios Morės ten nerasyme, nors vaikštynių dalyviai elgiasi panašiai – ratais Gavénas vežojamas. Tiesa, Rokiškio rajone dar minimas storai aprengtas vaikas, kuris eidavo per kaimą kaip Lašininskas.

J. Š. *Birute, Jūs, kaip aukštaitė, ką Užgavénės švenčiantiems kraštiečiams patartumėte?*

Birutė IMBRASIENĖ. Esame susipažinę su daugiausia tarpukaryje apie Gavéną užrašyta medžiaga. Gyvoji Gavéno

Užgavénės Plateliuose (Plungės r.) 1990 m. Ramūno VIRKUČIO nuotraukos

vežėjimo tradicija jau išnykusi. Manau, Lietuvoje švenčiamų Užgavénių tik išraiškos priemonės skiriasi, o turinys visur panašus: per Užgavénes galima iš visko šaipytis.

N. M. Nebūtinai. Neužfiksavau, kad, pavyzdžiu, Dzūkijoje per Užgavénes iš ko nors būtų šaipomasi. Jei nebuvo persirengusių vaikščiotojų, nebuvo Kanapinio ir Lašinilio poros, tai ir galimybės tokios neatsirado.

B. I. Pavyzdžiu, per Užgavénių vakaruškas, per šokius buvo pajuokiamos senmergės. Kiek atsimenu arba žinau iš vyresniųjų pasakojimų, Kriaunų, Obelių ir gretimose apylinkėse jaunimo šokiuose senmergės buvo perbraukiamos, tiksliau, pažymimos pelenaais. Reiškia, taip paženklinamos tos, kurios yra ties riba ir kurioms reikia išskirtinio dėmesio. Be žodžių kurta nepalanki atmosfera laiku neištékusioms.

J. Š. O senberniams ne?

N. M. Senberniams buvo įrišamas į rūbus šakalys arba prie jo namų durų išverčiamas glėbys malkų.

Svarbu Užgavénių atskiruose regionuose tikslas ir priemonės. Pavyzdžiu, Dzūkijoje ir Žemaitijoje tai skiriasi. Dzūkijoje užfiksuojami tikėjimai, panašūs į būdingus Kūčioms. Juose neįžvelgiu jokio pasišaipymo, gal jie greičiau susiję su vestuvinės magijos elementais.

J. Š. Skirtinga raiška, bet tikslas galbūt panašus?

B. I. Per Užgavénes būtinai reikėjo važinėtis. Jei nevažinėsi, linai neaugis. Linų dabar jau neaugina, tai ir važinėjimas tarytum netenkia realaus pagrindo. Vis tiek sakydavo, jog tą dieną reikia judėti, – kad gyviai neapstotų. Jei neturi vežimo, tai nors iki kaimyno nuteik. Tą ir sakau – bendras Užgavénių Lietuvoj principas tas, kad, be kita ko, privalu judėti. O kaip – aplinkybių ir žmogaus išmanymo reikalas. Rūpintasi būsimų metų derliaumi, gyvulių sėkme – tą rodo švenčiančiųjų veiksmai, kaukės.

J. Š. Matyt, ir kaukės yra universalus išraiškos būdas, tad ir ten, kur dabar to neužfiksuojama, galbūt tinka jas naudoti? Juk jeigu Dzūkijoje prieš šimtą metų to nebežinota, tai gal žinota prieš du šimtus metų? Ar tada būtų pažedžiamas tradicijų testinumas? Juk

ir patys Užgavénių papročiai yra susiformavę iš įvairių laikotarpinių pasaulėžiūros, simbolinio prasmingumo kločių, sintezuojant gretimų regionų, istorinių genčių etc. patirtij. O semantiniame, idėjų radimosi ir raiškos lygmeny? Čia dar apykaita (tiksliau, įvairesnė, komplikuotesnė atrofija) vyko. Dabar esame tų procesų smagaly.

B. I. Taip daug kas susimaišo, ir vargu, ar koks vienisas vaizdas, kaip dabar konkrečioje vietoje reikėtų švesti Užgavénes, galėtų būti rekomenduojamas. Vienas vaizdinys yra imamas iš praeito, o kitas gal iš kokio penkiolikto amžiaus.

N. M. Gal kriterijumi galėtų būti geriausiai išsilaike papročiai? Reiškia, jie buvo stipriai tame regione reiškiami, išlaikė konkurenciją, todėl tam kraštui išties būdingi. Tad aktualiausius papročių įvaizdžius ir turime įvesti į nūdienos švenčių apyvartą.

B. I. Daugelis paprastų žmonių Aukštaitijoje apie Gavėnų dabar nieko nebežino...

J. Š. Ar tai reiškia, kad Gavėno ten neberekia reanimoti? Juk mes kalbame, kaip pritaikyti paskelbtus aprašus, sintetinius mokslinius tyrinėjimus nenusižengiant vienos tradicijoms, kokius elementus imti, kokių ne konkrečiame regione. Geriausia, aišku, būtų, kad rajono (ar miestelio) kultūros darbuotojai, etnokultūrininkai patys dermai „iššukotų“ savas vietoves ir renginiuose remtysi surinktaja medžiaga.

B. I. Aišku, kad, tarkim, anykštėnams netinka tamptyti ir deginti Morę. Jei būtinai reikia personažo, tai kuo jiems blogas minėtas Gavėnas? Be to, kiekvienų metų Užgavénės gali šiek tiek skirtis, vienodumas papjauna interesą domėtis tradiciniai dalykais. Tai paradoksas, bet iš jų reikia atsižvelgti. Tarkim, vienais metais prasminį krūvį sutelkiame į archaiką, o kitais metais Užgavénės esmę išreiškiame šiuolaikiškomis priemonėmis. Ištrauksim Gavėnų, bet be vaidybos, karnavalо neapsieisime.

J. Š. Manyciau, kad čia priderėtų laikytis „aukso vidurio“. Tam tikrame regione esminiai, visuotinai paplitę elementai turėtų būti išlaikomi kiekvienų metų Užgavénėse, o neesminiai, naujoviški gali būti įvairiai kaitalajami, vaikomasi aktualijų ir „žydų“. Improvizacinis pradas nesikerta su gilumine Užgavénės prasme, bet jei, tarkim, žemaičiai neišlaikys dar gal neolito laikus menančių žvérių, gyvulių kaukių, atsisakys Morės, laužo ir kt., o vietoj „žydų“, raganų, smerčių, velnių, malpų priveis vien valdininkų, mafijozų, policininkų, Seimo narių atvaizdų, tai gal bus ir juokinga, bet seklu, lėkšta. O jei Gavėnas aukštaičius aplieis, ką jie bevežios su karučiais ar rogutėmis po kaimus?

B. I. Bet iš ko ir kaip tie tradiciniai personažai padaryti? Vieną kartą jie gali būti iš įprastų šiaudų, o kitąkart iš plastiko. Svarbu, kad pats simbolis – tarkim, Gavėnas būtų, o koks ir kaip – skonio ir meistrystės reikalas. Ne reikia užmiršti, kad esame prie XXI amžiaus slenkščio.

N. M. Kas nuosekliai dirba, iš to nė nedaro problemas. Panevėžio r., Miežiškiuose, fiksavome to krašto Užgavénės. Vietiniai kultūrininkai susirinkę savo apylinkių žmonių pasakojimus. Arklių tempiamomis rogėmis ten važinėjo jų tėvai, seneliai, tad ir dabar šis elementas jiems pagrindinis. Metai iš metų jie tą patį doro. Turi ir kaukėtų personažų – ubagų, gervių, mešķų, „žydų“, „čigonų“... Jie nesiblaško, nieko „stebuklingo“ neieško. Sulaukia Užgavénės ir natūraliai švenčia. Kaskart truputį kitaip, bet iš esmės taip pat. Tradiciškai.

J. Š. Užgavénės – tai formos kaita, apmirimas ir atgimimas, persirengimas, kiauto keitimasis, siekiant sujudinti giluminius bendruomenės egzistencijos pamatus. Persivertimas – lyg Gavėno per žardą, virsmas. Ar didelė bėda, kad kai kuriuose nežemaitiškuose kraštuose to persirengimo tarsi ir néra?

N. M. Gal ir buvo, bet dabar néra, todėl žmonėms

būtų nenatūralu valkstyti vien todėl, kad kažkas „iš Vilniaus“ taip rekomenduoja.

J. Š. Ilgokai, ypač Atgimimo metais, kalbėta, kad lietuvių – vos ne Europos aborigenai, gerai išlaikę Užgavénės papročius, o kitur gal jų ir nebuvę, todėl ir neišlaikę... Dabar aiškėja, kad visoje Europoje to būta, tik civilizacijos procesai viską suniveliaavo. Nustatomi ir bendri Užgavénės arba, tiksliau, ikikrikščioniškosios pavasario šventės, atrodo, sutapdavusios su po lygiadienio prasidedančiu dienų ilgėjimu, dėsningumai. Aišku, kad ir visoje Lietuvoje buvo daugmaž vientisas Užgavénės masyvas, gal kiek besiskiriantis dėl savitų baltiškų genčių kultūros paveldo. Tad ar didelė nuodėmė, jei tuo hipotetiniu Užgavénės šventimo bendrumu šiandien pasiremtume?

B. I. Visoje Europoje Užgavénės panašios, tik ten gal archaizmų mažiau.

J. Š. Tad ar iš tikro dzūkams, suvalkiečiams, aukštaičiams negalima keisti įsigalėjusios mąstymenos dėl persirengelių, kaukių, „žemaitiško importo“?

N. M. Bet mes juk dabar nebežinome, nei kuo, nei kaip anais, gal prieistoriniai laikais buvo persirengima. Kuo remtis?

B. I. Pakomentuosių tai primindama 5–6 dešimtmecio situaciją Aukštaitijoje. Tada dar tradicinės vertybės buvo gerbiamos, viskas vyko natūraliai, be vaidinimo. Žmonės patys įsijungdavo į veiksma to nė nepastebėdami. Nuo kalnų aukštaičiai per Užgavénės leisdavosi lyg rituališkai bežaisdami – išsiversdavo į kitą pusę kailinius (ar kuo esi apsirengės), kepurę ir – žemyn. Bet turi nuvažiuot, neišvirsti iš rogių, kad visus metus būtum greitas, sveikas ir t.t. Rogėm, pasitiesus ką – ant užpakalio, nuo slėnesnio kalnelio – arkliais. Pajudėt turėdavo visi – net mažus vaikus į roges susodindavo. Net senas močiutes nuleisdavo nuo kalno. Savo akimis mačiau, kaip ant kalno viršaus žmonės greitai išsiverčia kailinius, susijuosia diržu ir – nuo kalnelio. Ateina ant to kalno, nuo kurio buvo įpratę važinėti. Lyg savotiškų atlaidų ar atsiskaitymo prieš save. Jau jis važiuoja, jau jis padarė savo. O kaukių jokių nebuvo, niekas nedarė, ir iš seniau pasakojant negirdėjau.

J. Š. Bet pats kailinių išsivertimo faktas rodo, kad persirengimas kaip tokis buvo?

B. I. Jaunimas ką nors pasitiesdavo, lapės uodegą kokiai, dar seną kailį pasiklodavo po savim, ir to užtekavo.

N. M. Aukštaitijoje iš užrašomos medžiagos aiškiai matyti buvus persirengelių – néra apie ką kalbėti.

J. Š. Tada ar ne tas pats tinka ir dzūkams?

N. M. Dzūkija – kas kita. Nors gal ir ten kažkas panašaus yra buvę – užrašiau nuotrupų, kad pas žmones ateidavo kažkokia Boba. Bet ar iš viso verta Dzūkijoje Užgavénės taip iškelti, gal geriau jas kukliau atšvesti, o iš kalendorinių švenčių akcentuoti tas, apie kurias yra žymiai daugiau medžiagos – pavyzdžiui, Velykas su la-

launinkais, Sekmines, Jurgines. Užgavénés dzūkams ne tokios svarbios kaip žemaičiams.

B. I. Matyt, Žemaitijoje linksmiausias metas – Užgavénés, o aukštaičiai per jas jau būdavo išsikvėpę, nes išsišeldavo per tarpukalédžius. Nuo Kalédų iki Trijų Karalių. Aukštaitis atmindamas iš seniau pasakys, kad su kaukémis vaikštoma nuo Kalédų iki Trijų Karalių, bet ne per Užgavénés.

J. Š. *Nykimo gal tame yra? Persirengélių tradicija iš esmés prasideda nuo Kalédų (nors kai kurių jos užuominų yra ir ankstesnėse rudens šventėse) ir tėsiasi iki Užgavéniu, net iki Velykų (velykžydžiai). Keliamos hipotezés, kad iki krikščionybės įvesto liturginio kalendoriaus tai buvusi viena bendra pavasarinių virsmo (iš šaltojo pusmečio į šiltąjį) šventė. Aukštaičiuose persirengélių vaikštynės, atrodo, daugiau užstrigo ties Kalédomis, o žemaičiai, pradėję nuo kalédinių blukvilkų, jvairių kitų persirengélių tradicijos, ciklą užbaigia Užgavénemis.*

B. I. Mes juk kalbam apie laikmetį, kai jau visiškai įsivirtinės bažnytinis kalendorius.

J. Š. *Kalendorinių švenčių istorinio vystymosi logikos šiuo pokalbiu aišku, nepervertinsime, tik konstatuojame labiau matomus dėsningsumus.*

Žiūrėkim realiai – daugelyje regionų Užgavénés renzia kultūrininkai, pasiremdami stipresniais folkloro kolektyvais. Jie susiduria su turimos medžiagos skurdumu, gal ir norėtų geriau padaryti, bet neįstengia. O jei bus nugrūmota, kad jokių skolinių – šiukštū, tai ar nenumušim žmonėms ūpo „ieškoti geriausio“?

N. M. Tegu padaro iš to, ką tikrai turi ir gali. Turim tiek bendruomeniškų švenčių, kurios atliepia tradicines vertėbes. O dzūkai – kam lengviau šventę surengti, kas už juos daugiau savitų dainų, šokių, žaidimų turi? Ir per Užgavénés jie iki dvylirkos viską, ką mokėjo, šoko, dainavo. Vien Užgavénemis skirto folkloro mažiau téra, jo daugiau gal turi aukštaičiai, žemaičiai.

B. I. Ar būtinai per Užgavénés turi būti atliekamas vien joms skirtas repertuaras? Tegu linksminasi, kaip moka. Nemanau, kad kada buvo tik per Užgavénés privalomos dainos. Apeiginės dainos – kas kita, joms reikia kitos aplinkos, bet žmonių šurmuly to visai nereikia. Apeigiskumo nebéra nei žmonių viduj, nei bendravime, todėl nekaip atrodo, kai po panašios dainos įsivyrauja nejauki nežinia, visi stovi ir žvalgosi, ką čia bedaryti... Dabar Užgavénés – smagus pasiautimas prieš septynių savaičių Gavénią.

N. M. Ir sotus pavalgymas.

B. I. Žinoma, kad ne graudūs verksmai ar viešas poterių kalbėjimas. Juk dar neseniai Užgavénés prasidėdavo ne antradienį, o prieš tris dienas, sekmadienį. Tris dienas žmonės linksmindavosi. Negi Užgavénų linksmybės ateis per kažkokio kolektyvo repertuarą, jei savyto neturėsi?

N. M. Nereikia užmiršti, kad Užgavénés – darbo diena.

J. Š. *Reiktu išskirti Užgavénų šventimo lygmenis – vieni reikalavimai tiems, kurie švenčia kaime, miestelyje gan siaurame rate, ir kiti tiems, kurie turi tarsi pavyzdinių statusą, į kuriuos lygiuosis plačioji visuomenė, žiniasklaida. Ar tokiems nevertėtų savo programą suveržti scenarijaus (kuris dabar kultūrininkams yra virtęs baubu) remais? Ar reikia valdyti Užgavénų veiksmą šventėje?*

B. I. Scenarijaus, gal tiksliau, scenarinio plano reikšmę norėčiau reabilituoti. Juk ir mūsų etninėje tradicijoje apeigos, ritualai turi griežtai nustatyta tvarką, eiliškumą. Kas yra per šimtmečius pakeitęs, pavyzdžiui, vestuvų scenarijų? Visi juk žinojo, ką vestuvėse daryti, mintinai mokėjo.

J. Š. *Natūralus scenarijus galvose, perduodamas iš lūpų į lūpas ir per patirtį.*

B. I. Kaip ir krikštynų, laidotuvų. Taip pat ir Užgavénų – reglamentuota buvo jų eiga, ir kur eiti, ir kada ką dainuoti, ką daryti – su pienu vaikas tai gaudavo. Dabar – kitas dalykas, kai norime papročius atstatyti. Žinoma, su dirbtiniu scenarijumi prie šventės einame tarsi iš kito galo, ir jis kartais žmonėms tampa baubu. Antra vertus, norime dalyvauti gerai parengtoje šventėje. Todėl, manau, scenarijus, ypač rengėjams ar ansamblių vadovams, reikalingas. Kartais jis bado akis tuo, kad išlenda balti siūlai, mažai prie jo dirbta. Dirbtinai žmones pagal jų varinėti netinka. Arba – kai kur renginyje imama skaityti paskaita...

J. Š. *Matyt, turėtų būti balansas: ir griežti rémai, ir juose – improvizacijos laisvė?*

B. I. Taip mūsų tradicijoje ir priimta. Imkim, kas aiškiausia – vestuvų papročiai. Yra ir veikėjai, ir atlikėjai, ir simboliai. Vestuvų pulke – kiekvienas savo vietoje. Kaip ir laidotuvėse. Taip ir per Užgavénes turėtų būti. Kitas žmogus jei pavėpęs – tik kampe kiūtodamas pasiklausys. Juk kaime niekada visi vienodai linksmi nebuvo, kitas tik paklausydavo. Ir tokiam turi būti palikta vieta – vėliau gal įsidrasins. Kartais būna net nemalonu žiūrėti, kaip folkloro kolektivo nariai visus iš eilės tempia šokti. Reikia sudaryti sąlygas, kad žmogus pats to užsinorėtų.

J. Š. *Užgavénų personažas, manau, turėtų būti ne tik su savo vaidmeniu, bet ir su bent elementariu tekstu. Aišku, pasirinkus tinkamos medžiagos. Liūdna būna, kai graziai žydais, vengrais ar raganomis apsitaisė kaukėti personažai stypso kaip basliai, né nebando praverti burnos. Funkcijos neatlieka.*

N. M. Tai ištisies blogai – jei jau esi velnias ar smertis, tai juo ir pasiversk.

B. I. Be to, kaukėtojo vaidmuo turi būti priderintas prie žmogaus. Tylus negalės būti kipšu ar žydu. Garbaus amžiaus žmogus juk nelandžios pakampėmis.

J. Š. *Ar įmanoma Užgavénėse nuseikėti tradicijos liečiamumo ir improvizacijos santykį? Girdėti iš folkloro kolektyvų esą jiems nusibodenė tą patį per tą patį Užgavénėse daryti. Nori daryti visai šiuolaikišką šventę, įvesti*

naujus personažus, tradicinių atsisakyti, išmesti visus žvérus, gyvulius – juk ne laukiniai ar iš pasakos...

B. I. Jeigu tokie vargšai kankiniai – tegu nedalyvauja Užgavénėse iš viso. Kančia nėra šios šventės principas.

N. M. Manau, kad įjungti pavienius aktualius šiuolai-kiškus personažus visai pravartu, tik reikia saiko. Užga-vénėnį be improvizacijos nė neįsivaizduoju.

J. Š. Matyt, naujuosius personažus reikia su išmone grupuooti, pavyzdžiui, prie velnų priskirti valdininkus, biurokratus.

N. M. Jau nuo Atgimimo laikų veikia saugumiečiai, raudonarmiečiai...

B. I. Per Užgavénės nuo seno viskas galima. Net inkvizicijos laikais Europoje, kai greit galėjai sucirškėti ant laužo, buvo parodijuojami popiežiai (net iškamšos mušamos), vyskupai, iš visų galima juoktis, tyčiotis.

J. Š. Visada problemiškos Užgavénės didokame mieste. Ten nebesaisto nei regioniniai savitumai, nei tarmė, o tradicija tartum išsvadėjusi ar visai išblukusi. Antai Vilniuje gyvena daug „apskritai lietuvių”, ir svetimtaučių, kurie kartais noriai įsijungia į mūsų šventes. Kaip suvoktinios Užgavénės mieste? Regioniškai, bendralietuviškai, bendraeuropiškai?

N. M. Tarkim, Alytus yra regiono centras, dzūkų sostinė, ir ten nereikėtų ieškoti jokių bendralietuviškumų. Reiktu švesti dzūkiškai, o jei ten yra žemaičių grupelė ir jų tai nepatenkina, tegu švenčia atskirai. Jei gyveni dzūkų krašte, pripažink dzūkų viršenybę!

B. I. Ir Panevėžiui tas tinkta, bet jų agituoti nereikia, nes ten gerai įsitvirtinus aukštaitiška dvasia. Ir Utena – aukštaitiškas miestas, tad jiems didelių miestų keblinu-m dar nėra iškilę.

J. Š. Lieka Vilnius, Kaunas, Klaipėda...

B. I. Vilniuje, manau, nepasiteisina Etninės veiklos centro praktika daryti Užgavénės žemaitišku pagrindu. Ne todėl, kad lieka nuskriausti aukštaičiai, dzūkai, suvalkiečiai. Visai užmirštamos ne regionų, bet Vilniaus kaip įvairiataučio miesto Užgavénės tradicijos. Dar prieš kelis šimtmečius toną duodavo Vilniaus universiteto studen-tai kaip miestiečiai. Tai jau visai kita socialinė bendrija. Beje, nesutinku su įvardijimu „bendralietuviškas“. Kas tai yra? Kažoks neaiškus mišinys. Gal dideliame mieste reikėtų orientuotis į tokias bendražmogiškos problematikos Užgavénės, kokios vyksta Venecijoje ar Rio de Žaneire (tiesa, ten nebe persirengiama, o viešai nusi-rengiama). Tokiuose megapoliuose svarbus pats karna-valo principas – daroma tai, kas nėra kasdieniška. Juk brazilai kasdien pusnuogiai irgi nevaikšto.

J. Š. Taip, bet kaip pasiekti, kad didelio miesto Užgavénės būtų ne tik aukšto civilizacijos lygmens, bet ir lietuviškos?

B. I. Tam visai neprieštarauju. Kodėl tokioje šventėje negalėtų sau tarp kitų akcentų rasti vietas ir žemaičių Morė, ir Diedas, ir Gavėnas? Gali, bet tik tam tikroje sa-

vo vietoje. Ar būtina tik to laikytis? Tegu regionų atstovai pasirodo, tegu juos pakviečia kaip į sostinę. Gali ir kiti regionalai suvažiuoti į Vilnių, o dabar metų metais tėsiasi savotiška žemaičių okupacija. Iš sostinės ir Alytus, ir Ignalinai, ir kiti miestai kopijuoją, mėgdžioja, „geroji patirtis“ skleidžiama per televizijas ir spaudą.

J. Š. Ar nepadarysime dar blogiau, jei įsivyraus įvairių detalių samplaika, kokteilis?

B. I. Matyt, reikia atsisakyti savo kaip tautos nepilna-vertiškumo komplekso. Nemanykime, kad Vilnius – kai-mas, užkampus, čia vis dėlto sostinė, visada buvusi Euro-pos miestu. Ir šventės tame turėtų atitiki tokį lygį. Ži-noma, lietuviškas pagrindas jose turėtų būti išlaikomas. Mano galva, vilnietaiškų Užgavenių dar iki šiol nesame matę. Jas dar reikės surengti.

J. Š. Visa kebeknė ir yra ta, kad neaišku kaip. Sunku vienu metu įtikti ir „patriotams“, ir „europiečiams“.

N. M. Šiuo atveju būtent ir būtinas kruopštus išanks-tinis darbas, gero scenarijaus parengimas.

B. I. Tada nereikės Užgavenių švesti per Vélines, per vadina-majį Halloweeną. Duokim laisvę pasireikšti studen-tams, jaunimui, dabar jie, neturėdami veiklos ir orienty-rų, graibstosi visokių keistenybių. Per Užgavénės Vilniu-je, Gedimino prospektu bailiai praeina keli suvargę per-sirengėliai, ir tiek. Duokim jaunimui nors kartą išsidūkti. Kada, jei ne per Užgavénės? Kodėl jaunimas veržiasi į Halloweeną? Nes Užgavénės jau kažkas be jų atšventė! Nebegalima Užgavenių matuoti vien kaimiškais maste-liais – jos turi virti gatvėse, baruose, kavinėse!

J. Š. Manau, kad Užgavenių didžiuosiuose miestuose bédas tik užgriebéme, siekiant jas išgvildenti reikyt su-rengti atskirą diskusiją. Vieną receptą šiuo klausimu sun-ku pateiki. O ar nebūtų įmanoma čia verstis atskirų re-gionų rotacijos principu? Jei Vilniuje nusibodo žemaičiai (man – ne!), pasikvieskim aukštaičius, dzūkus, suvalkie-čius ar dar smulkiau paskaidykime. Idomu, ką apie tai ir visa, ką čia kalbėjome, mano patys Užgavenių rengėjai ir dalyviai? Būtų naudinga, jei šis pokalbis sukeltu ne tik žodines ar telefonines diskusijas, bet virstų ir motyvu-o-tais nuomonų dėstymai raštu.

The Shrove – tide heritage: for the needs of the present

The ethnographer Nijolė Marcinkevičienė's and Birutė Imbrasiene's proposals with regard to the Shrove – tide festival are to observe local traditions. They are directed to cultural workers in the ethno-graphical regions of Lithuania. In case the local tra-ditions are not known the ethnographical material should be gathered by cultural workers themselves. The critical attitude towards the Shrove – tide variant of Žemaičiai being widely organized throughout Lithuania at present is expressed by them.

Kas yra troboje ir kam vyrui kepurė

Teresė ŽUTAUTIENĖ

Šio straipsnio autorė – Vilniaus „Minties“ vidurinės mokyklos pradinių klasių mokytoja metodininkė, žinoma taip pat tautodailės baruose. 1999 m. gegužės 13 d. ji skaitė pranešimą „Pradinio doros ugdymo metodika“ konferencijoje „Etninės kultūros paveldas ir dabartinė kultūra“. Gyvas, vaizdingas kalbėtojos žodis, konkretūs pavyzdžiai, mokėjimas atskleisti netikėtą problemos pusę iškart pažadino snūduriuojančią salę, sukélé visuotinį susidomėjimą. Paprašėme Teresę Žutautienę pasidalinti su „Liaudies kultūros“ skaitytojais partimimi, kaip diegti etnokultūrą pradinukams. Tiesa, žodis „diegti“ čia ne visai tinkta. Domėjimasis tradiciniame liaudies kultūra, pagarba jai ugdoma kur kas subtilesniais būdais.

Nereikėtų pervertinti etnokultūros kiekybinio plėtojimo reikšmės. Kultūros akiračio plėtojimas labai svarbus, bet tik tuo atveju, jeigu jis netampa paviršutiniškas ir formalus. O jeigu taip atsitinka, reikėtų vadovautis principu: geriau mažiau, bet išsamiau. Įžvalgus pedagogas per tam tikrą sritį (mitologiją, kalbą, tautosaką ir pan.) gali parodyti visą etninę kultūrą.

(Bendrosios programos. Vilnius, 1994)

Supykau ant folkloro. Labai jį mylėdama. Mat, ēmus kalbėti apie etninę kultūrą mokykloje, be folkloro lyg ir nematoma kitos tokios ryškios ir patrauklios vaikų kūrybinės raiškos. O pradinių klasių mokytojų, kurie būtų tam pasiruoše (gal paruošti, gal Dievo apdovanoti?) labai nedaug. Ką darysti tiems mokytojams, kurie turi labai gerų norų, bet negavę tinkamo muzikinio pasiruošimo? Taip, imkim kitas sritis! Tautosaką, tautodailę ir t.t. Bet ir vėl. Ugdymo metodika reikalauja pajusti, pažinti, suvokti, išreikštį, t.y. suvokti protu, pajusti širdimi taip, kad tai, kas pažinta, išsilietų vaikų kūrybine raiška. O stokodami ne tik muzikinio pasiruošimo, kaip panacėjos įsitvérime kalendorinių švenčių rato. Ir sukame jį pareigingai ir dailiai. Vaikučiams „artistaujant“, tėveliams graudenantis ir karštai plojant.

Tie, kurie vaikystėje pajuto tradicinės liaudies kultūros dvasią, dūsauja, kad viskas ne taip. Žinoma, kad ir ne taip. Nes tai yra tik išorinė paveldo pusė arba tik apraiškos. Dažniausiai aptariame ir aiškinamės patį šventimą, o ruošimasis šventėms, éjimas į jas – dvasinis aktas, vidinis apsišvarinimas – lieka lyg ir nereikšmingas arba net nesuprastas. Ugdydamas žmogų, mokytojas iš paveldo lobyno turėtų semti pirmiausia dorines nuostatas ir suteikti vaikui galimybę prisodinti jomis savo gyvenimą. Jeigu pats pedagogas bei tėvai ves vaiką šiuo paveldo keliu, vaikas vertybines nuostatas priims kaip mielą modelį ir jomis gr̄s savo gyvenimą.

Kraičio skrynios.

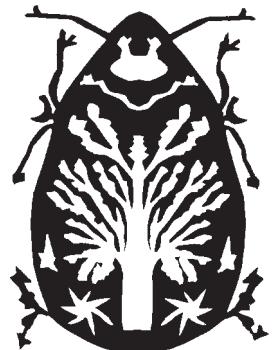
Vaida, 2 kl.

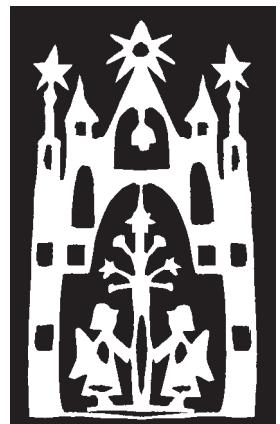
Skirma, 2 kl.

Tadas, 2 kl.

Sandra B.

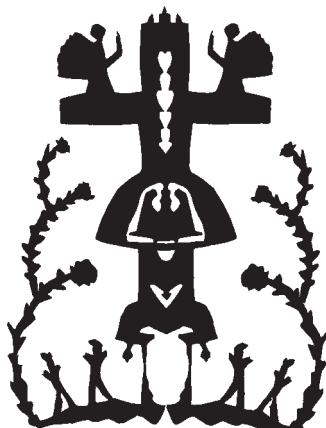

Sandra Beržarskytė, 4 b kl.
„Svajū pilis“.

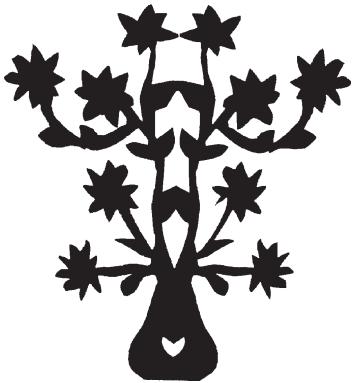
Lina Gudaitė, 10 m. 1995 m.

Monika Šostkaitė (4 b kl.).
Vėlinės. 1988 m.

N. Ulčinaitė. „Bobutė”.

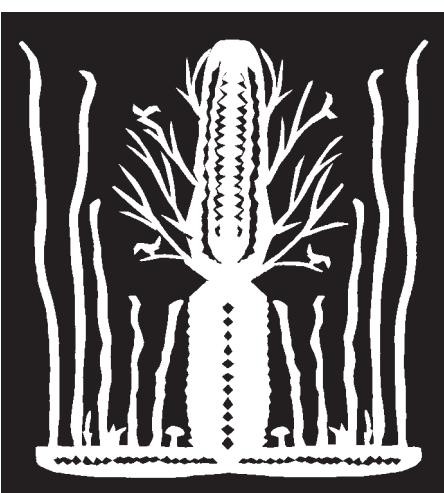
Juta Aškelavičiūtė, 10 m. 1995 m.

Joana. „Žalčio namai”. 1999 m.

Skirmantė. „Gyvasis medis”. 1999 m.

Rasa Ramanauskaitė,
10 m. 1995 m.

Kaip atrasti praktinius dvasinio ugdymo kelius ir būdus? Dorinių nuostatų perdvavimo būdai jau užkoduouti elgsenoje, ioprociuose, ir vaikas nepajęgus jų atpažinti.

Atsigréžusi į savo vaikystę, į savo krašto žmones, pasirinkau **Mamytės būdą**. Kalbék su vaiku. Viską vaikui aiškink žodžiu, pasakojimais, pasakomis, perspėjimais ir pamokymais. Jei negali plėtoti pasirinktos temos, kalbék apie tai, ką šiuo momentu darai, kodél darai, kaip tą patį daré tavo mama, kaimynas ar veikėjas iš pasakos. Gal jau ir patys vaikai turi patirties? Diskutuok. Geras būdas. Bet sunkus. Jau išbandžiau. Nepaplepsesi per pertraukas su kolegém, neišgersi kavos, nes vaikai tavęs jau nepaleis. Per jokias pamokas tiek daug dalykų nepavyktų aptarti ir sužinoti.

Pasirinkau keletą etninės kultūros temų, ir, jas kokybiškai plėtodami, keliauome su vaikais per tradicinio paveldo lobyną, siekdam iausmo, suvokimo ir kūrybinės raiškos jungčių.

Vengiau vieno – nuobodžios didaktikos. Kiekvieną tinkamą momentą per visas pamokas ir pertraukas išnaudojau pasirinktai temai pateikti ar plėtoti. Nebijau nei praeities idealizuoti, nei vizijos siekti. Vaikui tai sparnai, kurie jį praneš pro niūrią kasdienybę. Pasakojimai buvo kryptingi, pateikiant vis naujas nuostatas, kurias diktavo klasės gyvenimas.

Kaip atrodė sodybos? (Tai tėviškė.)

Pasakoju ir rodžiau nuotraukas, reprodukcijas, kaip atrodė pastatai, darželiai, takai, laukai, kaip juos prižiūrėjo. Kalbėjome apie šiokiadienius ir pasiruošimą šventėms. Kiemas šluojamas, takai barstomi smėliu. Šiukslynai tik nuošalioje vietoje, ne prie priešbučio. Vaikai gavo praktines užduotis. Kaip atrodo jūsų sodo sklypas ar kaimo sodyba? Kur kraunate šiušlės, ką su jomis darote? Ar matėte prastai tvarkomų sklypų? Kodél jums atrodo, kad prastai? Vaikai pasakojo, piešė sklypų planus.

Nagrinėjome gyvenamojo namo puošmenas – langines. Siejome jas su ornamentika. Praktines užduotis – dekoruoti langines – atlikome dailės pamokų metu.

O kas toje troboje?

Čia vėl plati tema. Spintos, skrynios, staklės, karpiniai. Kuo pasiūties davo? Ką veikė troboje vakarais? Darbai, dainavimas, pasakos, pasierzinimai. Tėvo vaidmuo. Vaikų teisės ir pareigos. Kas tų žmonių sukurta ir išliko iki mūsų dienų?

Praktinės užduotys: dekoravome „spintas“ ir „skrynias“, kirpome lempų gaubtus ir papuošimus indaujai. Vėl prisiminėme ornamentiką. Čia jau ir spalviniai niuansai, ir raštų ritmai.

Tema „APRANGA“. Kodél klasės mergaitės „pražydo“ rytiškų spalvų gama? Kokios spalvos džiugina akį čia, po mūsų tėviškės dangum? Ar atsisakyti ryškiaspalvio drabužio, ar pakanka jį priderinti prie ramesnių tonų aprangos? Išnagrinėjome tautinių drabužių spalvas, raštus. O kai dailiai suderini aprangos detales, tai verta atkreipti dėmesį ir į kūno laikyseną, eigastį, kojų padėtį sedint, valgymo kultūrą.

Kam vyru reikalinga kepurė?

Dažniausiai sulaukdavau atsakymo – galvai pridengti. Praktiškai demonstravome atsaivų pasilabiniimą – *labas* – ir tą patį *labas*, kai pagarbiai nukeliama kepurė. Ogi kepurė

padeda išreikšti pagarbą! Ką su ta kepure daryti lankant kapus, sutikus laidotuvių procesiją, valgant, patalpoje? Aptarėme Dainų švenčių nuotraukas, kuriose ansamblių vyrai, žygiuodami stadione, nukėlę kepures, sveikino tribūnose sėdinčius žmones. Ar visi sveikino? Ne. Kodėl?

Žmonių tarpusavio santykiai.

Kaimynai. Ko iš jų gali tikėtis ir ką jiems pats gali duoti? „Pašnekink žmogų, vaikeli“. Ką reiškia toks motulės paraginimas? Ką jis duoda pašnekintam žmogui? O tau pačiam? Kaip buvo elgiamasi su elgetomis? O kaip dabar?

Kaip dabar pravažiuojančią mašiną stabdo senutė ir kaip jaunimas? Kurį tu paveši, jeigu pats vairuosi mašiną?

Sekmadienio popietės.

Rugiu apžiūrėjimas, medžių šneka, augalo kalbinimas, žolyno atsiprašymas už tai, kad nulaužei; minčių skaidrinimas.

Kaip mamos migdydavo vaikus?

„Padarykim sąžinės sąskaitą, vaikeli“.

Dabar daugelį šokiruoja šis terminas, todėl galima pasirinkti kitą – minčių skaidrinimas. Kodėl raginame vaiką nusiprausti, bet jau nesirūpiname jo vidine švara, skaidrumu?

Manoma, kad pradinukas šito nesuvokia, dar per mažas. Tikrai suvokia! Būtų nuostabu, kad vaiką į šį aktą sutartinai vestų ir mokytojas, ir tėvai.

Tai tik kelios temos, kurias pasirinkau, nes labai akivaizdu buvo, kad su vaiskais kiti suaugusieji šiom temom nekalba.

Nebuvo né vieno atvejo, kad vaikai nesuprastų ar nesidomėtų.

Tradicinio paveldo gilumą – vertybinių nuostatų skalę – bandžiau ižvelgti, jungdama keletą aspektų:

1. „Éjimas“ į kalendorines šventes ir jų šventimas.
2. Keletas atraminų etninės kultūros temų.
3. Karpiniai – saviraiškos būdas.

Iš tradicinių liaudies meno žanrų prieinamiausias mokykloje yra karpiniai. Juos vaikai suvokia, sugeba daryti, o ir ypatingų salygų ar darbo įrankių nereikia.

Ar gali kūréjuapti pradinukas? Ar susipažinimas su menine karpyba – savitu raiškos būdu – pažadins vaiko istorinę atmintį?

Kūrybinė atmosfera lydėjo kasdienius vaikų žingsnius. Vaikai matė ir nagrinėjo meistrų sukurtus karpinius, perprato komponavimo, ritmo paslaptis: tai stambiu ir smulkių detalių, juodų ir baltų démių žaismas. Jaunieji karpytojai mokėsi gerbti savo ir kito kūrybą. Nepasitaikė né vieno atvejo, kad vienas nuo kito nusizūrėtu piešinį. Tai negarbinga.

Šių pastangų rezultatas – turtinga ketvirtokų karpinių paroda. Ne kelių gabeninių vaikų, bet visos klasės.

Tai, ką vaikas pajunta širdimi ir suvokia protu, gali išsilieti įvairiais saviraiškos būdais. Svarbu vesti vaiką kūrybinės versmės link.

Who is in the house and why is the man in need for his cap?

Teresė ŽUTAUTIENĖ

In the article the way by which the principles of the ethnic culture are to be brought up to pupils by emphasizing the aspects of morality is described by the well-known folklorist and the teacher for junior class at the Mintis Secondary school in Vilnius. A critical attitude towards the pedagogues which limit their work merely to the organizing calendar festivals and teaching folk songs is expressed by the authoress. The themes chosen by Teresė Žutautienė for the discussions with pupils are of great variety: tidy homesteads, ancient tools used in a house, politeness of countrymen and countrywomen. Cuttings from paper made by the pupils of Teresė Žutautienė are added to the article.

Gerbiami skaitytojai,
būtume Jums labai dėkingi,
jei pareikštumėte savo nuomonę
atsakydami į šią anketa ir ją mums
atsiųsdami. Jei skaitote „Liaudies
kultūrą“ bibliotekoje ir anketos
iškirpti, suprantama, negalite,
laukiame tiesiog Jūsų laiškų.

Ar žurnalas turiningas ir įdomus?

O gal jis perdaug sunkus, „neiškandamas“?

Kokios temos Jums įdomiausios?

Kokie skyreliai geriausi?

Kokios medžiagos pasigendate?

Kokių išskirtinių Jūsų apskrities,
rajono, miesto, miestelio ar apylinkės
kultūros reiškiniai siūlote mums
pasidomėti?

Kokias problemas reikėtų svarstyti
Lietuvos mastu?

Kokios Jūsų konkretios ir svarbios
kultūrinio ar šviečiamojo darbo
problemos?

Jūsų vardas ir pavardė

Jūsų amžius ir išsilavinimas

Jūsų profesija

Kaip Jums paskambinti ar(ir) parašyti?

Ačiū Jums.

Mūsų adresas:

„Liaudies kultūros“ redakcija
Barboros Radvilaitės 8,
2600 Vilnius

LIETUVOS KULTŪROS MINISTERIJA
LIETUVOS LIAUDIES
KULTŪROS CENTRAS
LIAUDIES KULTŪRA 2000 Nr. 1 (70)
Žurnalas leidžiamas nuo 1988 metų,
kas du mėnesiai

REDAKCIJOS ADRESAS:
Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius

VYRIAUSIOJI REDAKTORĖ
Dalia RASTENIENĖ tel. 61 34 12

SKYRIŲ REDAKTORIAI:

Dainius RAZAUSKAS
– bendrieji kultūros klausimai,
tel. 61 31 61

Vladas MOTIEJŪNAS – etnologija,
tel. 61 31 61

Liudvikas GIEDRAITIS – folkloras,
tel. 61 31 61

Juozas ŠORYS – etninės veiklos
realios, tautodailė, tel. 61 29 39

Beatričė RASTENYTĖ – korektoriė,
tel. 61 31 61

Ramūnas VIRKUTIS – fotografas

Maketas Martyno POCIAUS

Reziumė į anglų kalbą vertė
Sigita JURKUVIENĖ

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Habil. dr. Simas KARALIŪNAS, Lietuvos kalbos institutas, Antakalnio 6, 2055 Vilnius

Zita KELMICKAITĖ, Lietuvos muzikos akademija, Gedimino pr. 42, 2001 Vilnius

Dr. Ingė LUKŠAITĖ, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, 2001 Vilnius

Habil. dr. Nijolė LAURINKIENĖ, Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio 6, 2055 Vilnius

Juozas MIKUTAVIČIUS, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius

Prof. habil. dr. Vacys MILIUS, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, 2001 Vilnius

Dr. Alė POČIULPAITĖ, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius

Dr. Daiva RAČIŪNAITĖ–VYČINIENĖ, Lietuvos muzikos akademija, Gedimino pr. 42, 2001 Vilnius

Doc. dr. Krescencijus STOŠKUS, Vilniaus universitetas, Didlaukio 27, Vilnius

Prof. habil. dr. Angelė VYŠNIAUSKAITĖ, Antakalnio 83-22, 2040 Vilnius

© „Liaudies kultūra“
Steigimo liudijimas Nr. 152
Pasirašyta spaudai 2000 02 14
Formatas 60x90/8
Rinkta kompiuteriu. 10 sp. l.
Tiražas 850 egz. Užsakymas 201.
Kaina: prenumeratoriams 4,63 Lt.
Pardavimui – sutartinė
Lietuvos liaudies kultūros centras
Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius
http://neris.mii.lt/heritage/lfcc/lfcc.html
email: lfcc@lfcc.lt
Spausdino AB „Spauda“
Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius

TURINYS:

Viktorija DAUJOTYTĖ. Sveikinuosi su jumis šią stebuklo valandą...	
Kalba, pasakyta Lietuvių etninės kultūros draugijos suvažiavime 1999 metų lapkričio 13 dieną.	1 •
Žygis į Halloweeną. Pokalbis prie apskrito stalo	3 •
Dalia BELIAUSKIENĖ, Stasė BERNOTIENĖ, Vida KULIKAUŠKIENĖ, Marija MILIUVIENĖ, Aldona STRAVINSKIENĖ.	
Dar kartą apie tautinius drabužius	12 •
Napaleonas KITKAUSKAS. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai: tyrimų duomenys ir atstatymo galimybės	18 •
<hr/>	
MOKSLO DARBAI	
Nijolė LAURINKIENĖ. Devyniaragio elnio semantikos aspektai	30 •
Žilvytis ŠAKNYS. Pietvakarių Latvijos lietuvių bendruomenės padėtis ir perspektyvos	34 •
Egdūnas RAČIUS. Pasaulio pabaigos ir pomirtinio gyvenimo vizijos Islame	39 •
<hr/>	
Nijolė MARCINKЕVIČIENĖ. Krikštai: „šoko lenton“, ieškojo „žiedo“, krykštavo	43 •
Skaitymai. Paul KUGLER. Garsas ir įvaizdis: archetipinis požiūris į kalbą	51 •
Kitos kultūros. Pablo VILLARRUBIA. Paskutiniųjų guaranių magija	57 •
Konkursai. Juozas ŠORYS. Visregai medžių šerdies aklieji. Apie 1999 m. respublikinę Liongino Šepkos medžio drožėjų parodą konkursą Rokiškyje	60 •
Etninės veiklos realios.	
Juozas ŠORYS. Šventasis testamentas ir rupūžių kinkymai. Akcentų dėlionės po ketvirtojo Lietuvių etninės kultūros draugijos suvažiavimo	64 •
Liudvikas GIEDRAITIS. Ieškojimų santakoje. Konferencijos „Etninė kultūra: vakar, šiandien, rytoj“ Kaune atšvaitai	68 •
Užgavėnių paveldas nūdienos reikmėms. Pokalbis apie praktines Užgavėnių papročių ir folkloro pritaikomumo problemas	71 •
Teresė ŽUTAUTIENĖ. Kas yra troboje ir kam vyrui kepurė	77 •
<hr/>	

VIRŠELIUOSE:

Užgavėnių kaukė. LLKC meno dirbinių archyvas, inv. nr. 217.

Užgavėnės Rumšiškėse. 1986 m.

Ramūno VIRKUČIO nuotraukos